

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi
Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

DOKAP BÖLGESİ TARIMSAL ÜRETİM VE TARIMSAL SANAYİ YATIRIM POTANSİYELİ ARAŞTIRMA PROJESİ

DOKAP BÖLGESİ TARIMSAL ÜRETİM VE TARIMA DAYALI SANAYİNİN MEVCUT DURUMU VE YATIRIMCI REHBERİ

MART 2019

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi
Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

DOKAP BÖLGESİ TARIMSAL ÜRETİM VE TARIMSAL SANAYİ YATIRIM POTANSİYELİ ARAŞTIRMA PROJESİ

DOKAP BÖLGESİ TARIMSAL ÜRETİM VE TARIMA DAYALI SANAYİNİN MEVCUT DURUMU VE YATIRIMCI REHBERİ

Mart 2019

Bu rapor, TÜBİTAK Türkiye Sanayi Sevk ve İdare Enstitüsü'nün gerçekleştirdiği "DOKAP Bölgesi Tarımsal Üretim Ve Tarımsal Sanayi Yatırım Potansiyeli Araştırma Projesi" kapsamında hazırlanmıştır. Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İçindekiler

Giriş.....	1
1. TARIMSAL İŞLETMELERİN SOSYO EKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN ANALİZİ.....	3
1.1. Yapılan Anketlerin İllere Göre Dağılımı.....	3
1.2. Tarımsal İşletmelerin Yöneticilerinin Yaş Durumu.....	3
1.3. Tarımsal İşletmelerin Yöneticilerinin Eğitim Düzeyleri.....	4
1.4. Tarımsal İşletme Yöneticilerinin Tarımsal Deneyimleri.....	6
1.5. Tarımsal İşletmelerin Yöneticilerinin Sosyal Güvence Durumu	6
1.6. Tarımsal İşletmelerin Tarım Dışı Gelir Kaynakları.....	7
1.7. Toplam İşletme Geliri İçerisinde Tarımsal Gelirin Payı.....	9
1.8. Tarımsal İşletmelerin Aile İş Gücü Varlığı	9
1.9. Tarımsal İşletmelerin Ortalama Arazi Varlığı.....	11
1.10. Tarımsal İşletmelerin Ortalama Hayvan Varlığı.....	12
1.11. Tarımsal İşletmelerin Alet Makine Varlığı.....	13
1.12. Tarımsal İşletmelerin Üretici Örgütlerine Katılım Durumu	15
1.13. Tarımsal İşletmelerin Toprak ve Yaprak Analizi Yaptırma Durumu	16
1.14. Tarımsal İşletmelerin Tarım Sigortası Yaptırma Durumları	19
1.15. Tarımsal İşletmelerin Finansman Kaynakları	21
1.16. Tarımsal İşletmelerin Finansal Kaynaklara Ulaşabilme Durumu	22
1.17. Tarımsal İşletmelerin Yeterli Finansman Bulduğu Takdirde Yatırım Yapma İstekliliği ..	24
1.18. Tarımsal İşletmelerin Sermaye Yapıları ve Ekonomik Performanslarının Analizi.....	27
1.18.1. Tarımsal İşletmelerin Sermaye Yapılarının Analizi.....	27
1.18.2. Tarımsal İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçlarının Analizi	31
1.19 Tarımsal Üreticilerin Tarım Sigortası Yaptırmama Nedenleri	34
2. ARAŞTIRMA BÖLGESİNDEKİ TARIMSAL İŞLETMELERİN ETKİNLİĞİNİN BELİRLENMESİ	41
2.1. Buğday Üreten Tarım İşletmelerinin Etkinliği	42
2.2. Arpa Üreten Tarım İşletmelerinin Etkinliği.....	44

İçindekiler (Devam)

2.3. Çeltik Üreten Tarım İşletmelerinin Etkinliği.....	47
2.4. Ayçiçeği Üreten Tarım İşletmelerinin Etkinliği	48
2.5. Fındık Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Etkinliği	51
2.6. Çay Üreten Tarım İşletmelerinin Etkinliği	54
3. TARIMA DAYALI SANAYİ İŞLETMELERİNİN MEVCUT DURUMU ve REKABET GÜCÜ	59
3.1. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin İllere ve Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı	60
3.2. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Hukuki Statülerine Göre Dağılımı	64
3.3. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Üretim Kapasiteleri.....	65
3.4. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Kapasite Kullanım Oranları ve Eksik Kapasite Sebepleri	66
3.5. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin İstihdam Durumu	72
3.6. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Girdi Temini	75
3.7. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Firma Yaşlarının Durumu	77
3.8. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Yönetimi.....	78
3.9. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Gelir Yapısı	79
3.10. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Pazarlama Yapıları	82
3.11. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Sektördeki Diğer Paydaşlar ile İlişkileri ve İşbirliği	87
3.11.1. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Çeşitli Düzeylerdeki İşbirliği Durumları	87
3.11.2. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin İşbirliği Yaptığı Konular	92
3.11.3. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Diğer İşletmeler İle İşbirliğine Karşı Tutumları ..	94
12. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Gücünün İncelenmesi	96
12.1. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Üstünlüğüne İlişkin Tutumları ve Seviyeleri	97
12.1.1. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Üstünlüğü Sağlayan Faktörlere İlişkin Tutumları	97
12.1.2. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Çeşitli Ölçeklerde Rekabetçilik Durumu	100
12.2. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabetçilik Durumlarının İncelenmesi	104

İçindekiler (Devam)

12.2.1. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabetçilik Durumlarının Beşeri Sermaye Açısından Karşılaştırılması	105
12.2.2. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabetçilik Durumlarının İktisadi Yapı Açısından Karşılaştırılması.....	106
12.2.3. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Güçlerinin İşbirliği ve Birlikte Öğrenme Açısından Karşılaştırılması	108
12.2.4. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Güçlerinin Yenilikçilik Açısından Karşılaştırılması.....	110
12.2.5. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Güçlerinin Altyapı ve Erişebilirlik Açısından Karşılaştırılması	111
12.2.6. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Güçlerinin Karşılaştırılması	113
13. Yoğunlaşma Oranı (Crm).....	115
4. ARAŞTIRMA BÖLGESİNDEKİ TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİNDEKİ DEĞİŞİM	123
5. DOKAP BÖLGESİNİN KIRSAL KESİMİNDE YAŞAYAN İNSANLARIN SOSYAL DEĞERLERİ, SOSYAL AĞLARI VE DAVRANIŞLARI	129
5.1. İncelenen İşletmelerin İkamet Ettiği Yerler	129
5.2. Kırsal Alanda Yaşayan İşletmelerin Kırsal Yaşamdan Memnuniyet Durumları	130
5.3. Kırsalda Yaşayan Tarımsal İşletmelerin Göç Etme Eğilimleri.....	131
5.4. Kırsal Alandaki Tarımsal İşletmeleri Göçe Zorlayan Nedenler	131
5.5. Göç Eden Tarımsal İşletmelerin Geride Kalan Tarımsal Varlıklarının Durumu	132
5.6. Kırsalda Yaşayan Tarımsal İşletmelerin Bilgi Kaynakları ve Sosyal Ağları	134
5.7. Tarımsal İşletmelerin Sürdürülebilirliği	136
6. DOKAP BÖLGESİNDE YETİŞTİRİLEN ÖNEMLİ TARIMSAL ÜRÜNLERİN MÜŞTERİLERİNİN MEVCUT DURUMUNUN ANALİZİ.....	145
6.1. DOKAP Bölgesinde Fındık Üretimi, Ticareti ve Müşterilerinin Analizi	145
6.1.1. DOKAP Bölgesi Fındık Üretimi	145
6.1.2. Dünya Fındık Üretimi ve Dış Ticareti	146
6.1.3. Türkiye Fındık İhracatı ve Müşteri Analizi	148
6.2. DOKAP Bölgesinde Çay Üretimi, Ticareti ve Müşterilerinin Analizi	152

İçindekiler (Devam)

6.2.1. DOKAP Bölgesinde Çay Üretimi.....	153
6.2.2. Dünya Çay Üretimi ve Çay Üretiminde Önemli Ülkeler	153
6.2.3. Dünya Çay Dış Ticareti.....	154
6.2.4. Türkiye Çay İhracatı ve Müşteri Analizi	156
6.3 Araştırma Bölgesindeki Önemli Bitkisel Ürünlerin Maliyet – Üretici Fiyatlarının Karşılaştırılması (Maliyet Rekabeti)	159
7. TARIMSAL İŞLETMELERİN ve TARIMSAL SANAYİ İŞLETMELERİNİN DEVLET DESTEKLEMELERİNDEN MEMNUNİYET DURUMLARI.....	165
7.1. Tarımsal İşletmelerin Desteklemelerden Yararlanma Durumu	165
7.2. Tarımsal İşletmelerin Devlet Desteklemelerinden Memnuniyet Durumları	166
7.2.1. Bitkisel Üretim İle İlgili Desteklemelerden Memnuniyet Durumu.....	166
7.2.2. Hayvansal Üretim İle İlgili Desteklemelerden Memnuniyet Durumu	171
7.3. Tarımsal Sanayi İşletmelerinin Desteklemelerden Yararlanma Durumu.....	173
7.4. Tarımsal Sanayi İşletmelerinin Desteklemelerden Memnuniyet Durumu.....	176
7.5. Tarımsal İşletmelere Göre Desteklemelerde Öncelik Verilmesi Gereken Konular	177
7.6. Önemli Bazı Bitkisel Ürünlerde Devlet Desteklemelerinin Maliyeti Karşılama Durumu ve Genel Değerlendirme	180
7.7. Tarımsal Destekleme Sistemi	182
8. DOKAP BÖLGESİ TARIMSAL ÜRETİM VE TARIMA DAYALI SANAYİNİN GELİŞİM VE YATIRIM STRATEJİLERİ	185
9. DOKAP BÖLGESİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ	191
9.1. ARTVİN İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ	191
9.1.1. Genel Bilgiler	191
9.1.2. Bitkisel Üretim	192
9.1.3. Hayvan Varlığı	193
9.1.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı	193
9.1.5. Artvin’de Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar	193

İçindekiler (Devam)

9.1.6. Artvin İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları	194
9.1.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)	194
9.1.6.2. Ekonomik Yatırımlar	194
9.1.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi	195
9.1.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi ...	195
9.1.6.5. Düve Alım Desteği	196
9.1.6.6. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi	196
9.1.6.7. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri	197
9.1.6.8. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği	197
9.1.6.9. Çoruh Nehri Havza Rehabilitasyon Projesi	197
9.1.6.10. Tarımsal Krediler	198
9.1.6.11. ORKÖY Destekleri	199
9.1.6.12. Yatırım Teşvikleri	200
9.1.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar	203
9.1.6.14. KOSGEB Hizmet ve Destekleri	204
9.2. BAYBURT İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ	205
9.2.1. Genel Bilgiler	205
9.2.2. Bitkisel Üretim	205
9.2.3. Hayvan Varlığı	206
9.2.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı	206
9.2.5. Bayburt'ta Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler Ve Alanlar	206
9.2.6. Bayburt İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları	207
9.2.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)	207
9.2.6.2. Ekonomik Yatırımlar	207
9.2.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi	208
9.2.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi ...	208
9.2.6.5. Düve Alım Desteği	209

İçindekiler (Devam)

9.2.6.6. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi	209
9.2.6.7. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri	209
9.2.6.8. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği.....	209
9.2.6.9. Çoruh Nehri Havza Rehabilitasyon Projesi	210
9.2.6.10. Tarımsal Krediler	210
9.2.6.11. ORKÖY Destekleri.....	211
9.2.6.12. Yatırım Teşvikleri	212
9.2.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar	216
9.2.6.14. Cazibe Merkezleri Programı	217
9.2.6.15. KOSGEB Hizmet Ve Destekleri	218
9.3. GİRESUN İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ	219
9.3.1. Genel Bilgiler	219
9.3.2. Bitkisel Üretim	219
9.3.3. Hayvan Varlığı	219
9.3.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı	220
9.3.5. Giresun'da Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler Ve Alanlar	220
9.3.6. Giresun İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları	221
9.3.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)	221
9.3.6.2. Ekonomik Yatırımlar	221
9.3.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi	222
9.3.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi ...	222
9.3.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri	223
9.3.6.6. Düve Alım Desteği	224
9.3.6.7. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi	224
9.3.6.8. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri	224
9.3.6.9. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği.....	224
9.3.6.10. Tarımsal Krediler	225

9.3.6.11. ORKÖY Destekleri.....	226
9.3.6.12. Yatırım Teşvikleri.....	227
9.3.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar	231
9.3.6.14. KOSGEB Hizmet ve Destekleri.....	232
9.4. GÜMÜŞHANE İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ	233
9.4.1. Genel Bilgiler	233
9.4.2. Bitkisel Üretim	233
9.4.3. Hayvan Varlığı.....	233
9.4.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı	234
9.4.5. Gümüşhane’de Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar.....	234
9.4.6. Gümüşhane İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları	235
9.4.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)	235
9.4.6.2. Ekonomik Yatırımlar	235
9.4.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi	236
9.4.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi ...	236
9.4.6.5. Düve Alım Desteği.....	237
9.4.6.6. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi	237
9.4.6.7. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri	237
9.4.6.8. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği.....	237
9.4.6.9. Tarımsal Krediler	238
9.4.6.10. ORKÖY Destekleri.....	239
9.4.6.11. Yatırım Teşvikleri.....	240
9.4.6.12. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar	244
9.4.6.13. Cazibe Merkezleri Programı	245
9.4.6.14. KOSGEB Hizmet Ve Destekleri	246
9.5. ORDU İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ.....	247
9.5.1. Genel Bilgiler	247
9.5.2. Bitkisel Üretim	247

9.5.3. Hayvan Varlığı	247
9.5.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı	248
9.5.6. Ordu İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları	249
9.5.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)	249
9.5.6.2. Ekonomik Yatırımlar	249
9.5.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi	250
9.5.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi ...	250
9.5.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri	251
9.5.6.6. Damızlık Koç Teke Yetiştiriciliği Yatırımlarının Desteklenmesi	252
9.5.6.7. Düve Alım Desteği	252
9.5.6.8. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi	252
9.5.6.9. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri	252
9.5.6.10. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği	253
9.5.6.11. Tarımsal Krediler	253
9.5.6.12. Yatırım Teşvikleri	254
9.5.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar	258
9.5.6.14. KOSGEB Hizmet ve Destekleri	259
9.6. RİZE İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ	260
9.6.1. Genel Bilgiler	260
9.6.2. Bitkisel Üretim	260
9.6.3. Hayvan Varlığı	260
9.6.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı	261
9.6.5. Rize’de Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar	261
9.6.6. Rize İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları	262
9.6.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)	262
9.6.6.2. Ekonomik Yatırımlar	262
9.6.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi	263
9.6.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi ...	263

9.6.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri	264
9.6.6.6. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri	265
9.6.6.7. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği.....	265
9.6.6.8. Düve Alım Desteği.....	265
9.6.6.9. Tarımsal Krediler	266
9.6.6.10. Yatırım Teşvikleri	267
9.6.6.11. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar	270
9.6.6.12. KOSGEB Hizmet ve Destekleri	272
9.7. SAMSUN İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ	273
9.7.1. Genel Bilgiler	273
9.7.2. Bitkisel Üretim	273
9.7.3. Hayvan Varlığı	273
9.7.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı	274
9.7.5. Samsun'da Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler Ve Alanlar	274
9.7.6. Samsun İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları	275
9.7.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)	275
9.7.6.2. Ekonomik Yatırımlar	275
9.7.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi	276
9.7.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi ...	276
9.7.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri	277
9.7.6.6. Damızlık Koç Teke Yetiştiriciliği Yatırımlarının Desteklenmesi.....	278
9.7.6.7. Damızlık Manda Düvesi Yetiştiriciliğinin Desteklenmesi.....	278
9.7.6.8. Düve Alım Desteği	278
9.7.6.9. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi	278
9.7.6.10. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri	279
9.7.6.11. Tarımsal Krediler	279
9.7.6.12. ORKÖY Destekleri.....	280
9.7.6.13. Yatırım Teşvikleri	281

9.7.6.14. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar	285
9.7.6.15. KOSGEB Hizmet ve Destekleri	286
9.8. TOKAT İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ	287
9.8.1. Genel Bilgiler	287
9.8.2. Bitkisel Üretim	287
9.8.3. Hayvan Varlığı	288
9.8.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı	288
9.8.5. Tokat'ta Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar	289
9.8.6. Tokat İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları	289
9.8.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)	289
9.8.6.2. Ekonomik Yatırımlar	290
9.8.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi	290
9.8.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi ...	291
9.8.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri	291
9.8.6.6. Damızlık Koç Teke Yetiştiriciliği Yatırımlarının Desteklenmesi	292
9.8.6.7. Damızlık Manda Düvesi Yetiştiriciliğinin Desteklenmesi	293
9.8.6.8. Düve Alım Desteği	293
9.8.6.9. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi	293
9.8.6.10. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri	293
9.8.6.11. Tarımsal Krediler	294
9.8.6.12. ORKÖY Destekleri	295
9.8.6.13. Yatırım Teşvikleri	296
9.8.6.14. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar	299
9.8.6.15. KOSGEB Hizmet ve Destekleri	301
9.9. TRABZON İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ	302
9.9.1. Genel Bilgiler	302
9.9.2. Bitkisel Üretim	302
9.9.3. Hayvan Varlığı	302

9.9.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı	303
9.9.5. Trabzon'da Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar	303
9.9.6. Trabzon İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları	304
9.9.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)	304
9.9.6.2. Ekonomik Yatırımlar	305
9.9.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi	305
9.9.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi ...	306
9.9.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri	306
9.9.6.6. Düve Alım Desteği	307
9.9.6.7. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi	307
9.9.6.8. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri	308
9.9.6.9. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği	308
9.9.6.10. Tarımsal Krediler	309
9.9.6.11. ORKÖY Destekleri	310
9.9.6.12. Yatırım Teşvikleri	311
9.9.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar	315
9.9.6.14. KOSGEB Hizmet ve Destekleri	316
10. KAYNAKÇA	317

Tablolar

Tablo 1. İllere göre üreticilerin yaş ortalamaları	4
Tablo 2. İllere göre tarımsal işletmelerin eğitim düzeyleri.....	5
Tablo 3. İllere göre tarımsal işletmelerin yöneticilerinin eğitim düzeylerinin karşılaştırılması ..	5
Tablo 4. Tarımsal işletmelerin yöneticilerinin tarımsal deneyimleri.....	6
Tablo 5. Tarım işletmelerinin yöneticilerinin sosyal güvence durumları	7
Tablo 6. Tarımsal işletmelerin tarım dışı gelir kaynağı olma durumları	8
Tablo 7. Tarımsal işletmelerin tarım dışı gelir kaynakları	8
Tablo 8. Erkek iş gücü birimi (EİB).....	10
Tablo 9. Tarımsal işletmelerin ortalama aile iş gücü varlığı (EİB).....	10
Tablo 10. Tarımsal işletmelerin aile üyelerinin işletmede ortalama çalışma süreleri.....	10
Tablo 11. Tarımsal işletmelerin arazi varlıkları.....	11
Tablo 12. Tarımsal işletmelerin ortalama hayvan varlığı	12
Tablo 13. Tarımsal işletmelerin traktöre sahip olma durumu.....	13
Tablo 14. Tarımsal işletmelerin sahip oldukları traktörlerin yaşlara göre dağılımı (%).....	15
Tablo 15. Tarımsal işletmelerin üretici örgütlerine katılım durumu	16
Tablo 16. Tarımsal işletmelerin toprak analizi yaptırmama nedenleri.....	18
Tablo 17. Tarımsal işletmelerin tarım sigortası yaptırmama nedenleri	20
Tablo 18. Tarımsal işletmelerin daha önce kredi çekme durumu	22
Tablo 19. Tarımsal işletmelerin finansal kaynaklara ulaşabilme durumu.....	23
Tablo 20. Tarımsal işletmelerin acil durumlarda temin edebilecekleri nakit miktarları	24
Tablo 21. Tarımsal işletmelerin uygun koşullarda bile yatırım yapma isteksizliklerinin nedenleri	25
Tablo 22. Tarımsal işletmelerin uygun finansman koşullarında yatırım yapabilecekleri alanlar	26
Tablo 23. İncelenen tarımsal işletmelerde sermaye bileşenleri	28
Tablo 24. İncelenen tarımsal işletmelerin sermaye bileşenlerinin oranları.....	30
Tablo 25. İncelenen tarımsal işletmelerin yıllık faaliyet sonuçları	32

Tablolar (Devam)

Tablo 26. Buğday üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlikleri	42
Tablo 27. Buğday üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinlikleri	43
Tablo 28. Buğday üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinliği.....	43
Tablo 29. Buğday üreten tarım işletmelerinin tahsis etkinlikleri	44
Tablo 30. Buğday üreten tarım işletmelerinin ekonomik etkinlikleri	44
Tablo 31. Arpa üreten işletmelerin teknik etkinlikleri	45
Tablo 32. Arpa üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinliği.....	45
Tablo 33. Arpa üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinliği	46
Tablo 34. Arpa üreten işletmelerin tahsis etkinliği	46
Tablo 35. Arpa üreten tarım işletmelerinin ekonomik etkinliği	47
Tablo 36. Çeltik üreten tarım işletmelerinin etkinlik katsayıları	47
Tablo 37. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin teknik etkinliği.....	49
Tablo 38. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinliği	49
Tablo 39. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinliği.....	50
Tablo 40. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin tahsis etkinliği.....	50
Tablo 41. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerin ekonomik etkinliği	51
Tablo 42. Fındık üreten tarım işletmelerinin teknik etkinliği.....	51
Tablo 43. Fındık üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinliği	52
Tablo 44. Fındık üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinliği.....	52
Tablo 45. Fındık üreten tarım işletmelerinin tahsis etkinliği.....	53
Tablo 46. Fındık üreten tarım işletmelerin ekonomik etkinliği.....	53
Tablo 47. Çay üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlikleri.....	54
Tablo 48. Çay üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinlikleri	54
Tablo 49. Çay üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinliği	55
Tablo 50. Çay üreten tarım işletmelerinin tahsis etkinlikleri.....	55
Tablo 51. Çay üreten tarım işletmelerinin ekonomik etkinlikleri.....	56
Tablo 52. İllere göre anket yapılan sanayi işletmelerinin dağılımı	62

Tablolar (Devam)

Tablo 53. Firmaların hukuki statülerine göre dağılımı (%).....	64
Tablo 54. Faaliyet alanlarına göre hukuki statülerin dağılımı (%).....	65
Tablo 55. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin faaliyet alanlarına göre ortalama üretim kapasiteleri	66
Tablo 56. İllere ve faaliyet alanlarına göre kapasite kullanım oranları (%).....	68
Tablo 57. İşletmelerin kapasite kullanım oranları ve ikili karşılaştırmaları	71
Tablo 58. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin eksik kapasite ile çalışma nedenleri.....	72
Tablo 59. Faaliyet alanlarına göre işletmelerin daimi çalışan sayıları.....	73
Tablo 60. İşletme hukuki statülerine göre daimi çalışan sayısı.....	73
Tablo 61. Faaliyet alanlarına göre işletmelerde çalışan geçici işçi sayısı	74
Tablo 62. İşletmelerin son 3 yıl içerisindeki personel sayısındaki oransal değişim (%)	74
Tablo 63. İşletmelerin girdi temin kaynaklarının coğrafi olarak dağılımı (%).....	75
Tablo 64. İşletmelerin girdi aldığı kaynaklar (%)	76
Tablo 65. Firmaların internet üzerinden girdi temin etme durumu	77
Tablo 66. İncelenen işletmelerin firma yaşlarının illere ve yaş kategorilerine göre dağılımı (%)	77
Tablo 67. İşletme yaşlarının hukuki statülerine göre karşılaştırılması	78
Tablo 68. İncelenen işletmelerin yönetim biçimleri.....	78
Tablo 69. İncelenen işletmelerin ortalama gelirleri (TL/yıl)	80
Tablo 70. İşletme gelirlerinin hukuki statülere göre karşılaştırılması	81
Tablo 71. İşletmelerde çalışan başına düşen gelir miktarı	81
Tablo 72. İşletmelerin pazarlama kanallarının faaliyet alanlarına göre dağılımı (%).....	82
Tablo 73. Faaliyet alanlarına göre ihracat yapılan bölgeler	83
Tablo 74. İşletmelerin pazarlama uzmanı istihdam etme durumu (%).....	84
Tablo 75. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin fason üretim yapma durumu (%).....	85
Tablo 76. İşletmelerin hukuki statülerine göre fason üretim yapma durumu (%)	86
Tablo 77. Firmaların ürünlerini internet üzerinden pazarlama durumları (%).....	86

Tablolar (Devam)

Tablo 78. İşletmelerin faaliyet alanlarındaki diğer işletmeler ile işbirliği yapma durumu	88
Tablo 79. İşletmelerin aynı ildeki diğer firmalar ile işbirliği yapma durumu (%).....	89
Tablo 80. İşletmelerin yakın bölgelerdeki işletmeler ile işbirliği yapma durumu	90
Tablo 81. İşletmelerin Türkiye genelindeki işletmeler ile işbirliği durumu (%)	91
Tablo 82. İşletmelerin uluslararası firmalar ile işbirliği durumu	92
Tablo 83. İncelenen işletmelerin işbirliği konularının faaliyet alanlarına göre dağılımı (%)	93
Tablo 84. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için rakip firmalarla işbirliği yapmanın önemi (%)	94
Tablo 85. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için tedarikçilerle işbirliği yapmanın önemi (%)	95
Tablo 86. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için ürün kalitesinin önemi	97
Tablo 87. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için markalaşmanın önemi	98
Tablo 88. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için yeni teknolojileri kullanmanın önemi	99
Tablo 89. İşletmelerin aynı ildeki rakip işletmelere göre rekabetçilik durumu (%).....	100
Tablo 90. İşletmelerin aynı bölgedeki rakip işletmelere göre rekabetçilik durumu (%).....	101
Tablo 91. İşletmelerin Türkiye'deki rakip işletmelere göre rekabetçilik durumu (%).....	102
Tablo 92. İşletmelerin uluslararası firmalara göre rekabetçilik durumu (%)	103
Tablo 93. İşletmelerin beşeri sermaye endekslerinin karşılaştırılması.....	105
Tablo 94. İşletmelerin iktisadi durum endekslerinin karşılaştırılması	107
Tablo 95. İşletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endekslerinin karşılaştırılması	109
Tablo 96. İşletmelerin yenilikçilik endekslerinin karşılaştırılması	110
Tablo 97. İşletmelerin altyapı ve erişebilirlik endekslerinin karşılaştırılması	112
Tablo 98. İşletmelerin rekabetçilik endekslerinin karşılaştırılması	114
Tablo 99. Faaliyet alanlarına göre yoğunlaşma oranları	115
Tablo 100. İşletmelerin beşeri sermaye endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi)	117
Tablo 101. İşletmelerin iktisadi yapı endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi).....	117
Tablo 102. İşletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi)	118

Tablolar (Devam)

Tablo 103. İşletmelerin yenilikçilik endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi).....	118
Tablo 104. İşletmelerin altyapı ve erişebilirlik endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi)	119
Tablo 105. İşletmelerin rekabetçilik gücü endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi).....	119
Tablo 106. İller itibariye toplam faktör verimliliğinde meydana gelen değişim (%).....	124
Tablo 107. Yıllar itibariye DOKAP bölgesi tarım sektörü toplam faktör verimliliğinde meydana gelen değişim (%).....	125
Tablo 108. DOKAP bölgesinde teknik etkinlik ölçümleri ve teknik etkinlik azalışının kaynağı	126
Tablo 109. İncelenen tarımsal işletmelerin ikametgâh yerleri.....	129
Tablo 110. Kırsalda yaşayan tarımsal işletmelerin kırsal yaşamdan memnuniyet durumları	130
Tablo 111. Göç ettikten sonra tarım arazilerinin durumu.....	133
Tablo 112. Sürdürülebilirlik endeksleri	138
Tablo 113. DOKAP bölgesi illerinde fındık üretimi ve ülke genelinde aldığı pay (%)	145
Tablo 114. Dünyada önemli fındık üreticisi ülkeler.....	146
Tablo 115. Dünya fındık ihracat rakamları ve ülkeler	147
Tablo 116. Dünya fındık ithalatı ve ülkeler	147
Tablo 117. Türkiye'nin ülkelere göre fındık ihracatı.....	148
Tablo 118. DOKAP bölgesi çay üretimi.....	153
Tablo 119. Bazı göstergeler ile Türkiye'de çay (kuru) üretiminin mevcut durumu (2016) (TÜİK, 2018).....	153
Tablo 120. Dünya çay üretim miktarı ve üretici ülkeler.....	154
Tablo 121. Tablo 9. Dünyada çay ihraç eden ülkeler ve payları.....	155
Tablo 122. Dünyada çay ithal eden ülkeler ve payları.....	155
Tablo 123. Türkiye'nin çay ithal ettiği ülkeler	156
Tablo 124. Tablo 12. Türkiye'nin çay ihracat ettiği ülkeler.....	156
Tablo 125. Bazı tarımsal ürünlerin maliyet-fiyat karşılaştırılması	160

Tablolar (Devam)

Tablo 126. Tarımsal işletmelerin devlet desteklemelerinden yararlanma durumu	165
Tablo 127. Tarımsal işletmelerin fındık alan bazlı gelir ve alternatif ürün desteğinden memnuniyet durumu.....	167
Tablo 128. Tarımsal işletmelerin iyi tarım uygulamaları desteği memnuniyet durumu.....	168
Tablo 129. Tarımsal işletmelerin mazot ve gübre desteği (MGD) memnuniyet durumu	169
Tablo 130. Tarımsal işletmelerin yem bitkileri desteği memnuniyet durumu.....	170
Tablo 131. Tarımsal işletmelerin fark ödemesi desteği memnuniyet durumu	170
Tablo 132. Tarımsal işletmelerin yaş çay fark ödemesi desteği memnuniyet durumu	171
Tablo 133. Tablo 8. Tarımsal işletmelerin buzağı desteği memnuniyet durumu	172
Tablo 134. Tarımsal işletmelerin anaç sığır desteği memnuniyet durumu.....	172
Tablo 135. Tarımsal işletmelerin anaç koyun keçi desteklemesi memnuniyet durumu.....	172
Tablo 136. Tarımsal sanayi işletmelerinin desteklemelerden yararlanma durumu	174
Tablo 137. Firmaların yararlandıkları desteklemelerden memnuniyet durumu	176
Tablo 138. İllere göre tarımsal sanayi işletmelerin desteklemelerden memnuniyet durumu	177
Tablo 139. İncelenen tarımsal işletmelerin destekleme tercihleri (sıralı puanlama).....	178
Tablo 140. Devlet desteklemelerinin bazı bitkisel ürünlerin maliyetini karşılama oranı (%) .	181
Tablo 141. DOKAP Bölgesi Tarımsal Üretim Ve Tarıma Dayalı Sanayinin Gelişim Ve Yatırım Stratejileri	186
Tablo 142. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı	191
Tablo 143. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim	192
Tablo 144. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim	192
Tablo 145. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim	193
Tablo 146. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	193
Tablo 147. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	193
Tablo 148. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı	193
Tablo 149. Artvin’de tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar.....	193
Tablo 150. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)	194

Tablolar (Devam)

Tablo 151. Ekonomik yatırımlar	194
Tablo 152. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi	195
Tablo 153. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi ..	195
Tablo 154. Düve alım desteği	196
Tablo 155. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi	196
Tablo 156. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri.....	197
Tablo 157. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği	197
Tablo 158. Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Uygulamaları	198
Tablo 159. ORKÖY destekleri	199
Tablo 160. Artvin ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler	202
Tablo 161. Artvin ilinde bölgesel teşvik kalemleri	202
Tablo 162. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı	205
Tablo 163. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim	205
Tablo 164. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim	205
Tablo 165. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	206
Tablo 166. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	206
Tablo 167. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı	206
Tablo 168. Bayburt'ta tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar	206
Tablo 169. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)	207
Tablo 170. Ekonomik yatırımlar	207
Tablo 171. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi	208
Tablo 172. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi ..	208
Tablo 173. Düve alım desteği	209
Tablo 174. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi	209
Tablo 175. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri.....	209
Tablo 176. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği	209
Tablo 177. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları	210

Tablolar (Devam)

Tablo 178. ORKÖY destekleri	211
Tablo 179. Bayburt ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler....	214
Tablo 180. Bayburt ilinde bölgesel teşvik kalemleri.....	215
Tablo 181. Cazibe merkezleri programı	217
Tablo 182. Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite	217
Tablo 183. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı	219
Tablo 184. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim	219
Tablo 185. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim	219
Tablo 186. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim	219
Tablo 187. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	219
Tablo 188. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	220
Tablo 189. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı	220
Tablo 190. Giresun'da tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar	220
Tablo 191. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)	221
Tablo 192. Ekonomik yatırımlar	221
Tablo 193. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi	222
Tablo 194. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi ..	222
Tablo 195. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri	223
Tablo 196. Düve alım desteği	224
Tablo 197. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi	224
Tablo 198. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri.....	224
Tablo 199. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği	224
Tablo 200. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları	225
Tablo 201. ORKÖY destekleri	226
Tablo 202. Giresun ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler ...	229
Tablo 203. Giresun ilinde bölgesel teşvik kalemleri	229
Tablo 204. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı	233

Tablolar (Devam)

Tablo 205. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim	233
Tablo 206. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim	233
Tablo 207. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim	233
Tablo 208. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	233
Tablo 209. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	233
Tablo 210. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı	234
Tablo 211. Gümüşhane’de tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar	234
Tablo 212. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)	235
Tablo 213. Ekonomik yatırımlar	235
Tablo 214. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi	236
Tablo 215. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi ..	236
Tablo 216. Düve alım desteği	237
Tablo 217. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi	237
Tablo 218. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri	237
Tablo 219. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği	237
Tablo 220. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları	238
Tablo 221. ORKÖY destekleri	239
Tablo 222. Gümüşhane ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler	242
Tablo 223. Gümüşhane ilinde bölgesel teşvik kalemleri	243
Tablo 224. Cazibe merkezleri programı	245
Tablo 225. Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite	245
Tablo 226. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı	247
Tablo 227. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim	247
Tablo 228. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim	247
Tablo 229. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim	247
Tablo 230. Büyükbaş hayvan sayılarındaki değişim	247

Tablolar (Devam)

Tablo 231. Küçükbaş hayvan sayılarındaki değişim	248
Tablo 232. Tarım ve tarıma dayalı sanayi.....	248
Tablo 233. Ordu’da tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar	248
Tablo 234. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)	249
Tablo 235. Ekonomik yatırımlar	249
Tablo 236. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi	250
Tablo 237. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi ..	250
Tablo 238. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri	251
Tablo 239. Damızlık koç teke yetiştiriciliği yatırımlarının desteklenmesi	252
Tablo 240. Düve alım desteği	252
Tablo 241. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi	252
Tablo 242. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri.....	252
Tablo 243. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği	253
Tablo 244. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları	253
Tablo 244. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları (Devam).....	254
Tablo 246. Ordu ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler	256
Tablo 245. Ordu ilinde bölgesel teşvik kalemleri	257
Tablo 248. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı	260
Tablo 249. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim	260
Tablo 250. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim	260
Tablo 251. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim	260
Tablo 252. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	260
Tablo 253. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim.....	260
Tablo 254. Tarım ve tarıma dayalı sanayi.....	261
Tablo 255. Rize’de tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar.....	261
Tablo 256. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)	262
Tablo 257. Ekonomik yatırımlar	262

Tablolar (Devam)

Tablo 258. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi	263
Tablo 259. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi ..	263
Tablo 260. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri	264
Tablo 261. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri.....	265
Tablo 262. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği	265
Tablo 263. Düve alım desteği	265
Tablo 264. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları	266
Tablo 265. Rize ilinde Bölgesel Teşvikler Kapsamında Desteklenen Tarımsal Sektörler	269
Tablo 266. Rize ilinde Bölgesel Teşvik Kalemleri.....	269
Tablo 267. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı	273
Tablo 268. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim	273
Tablo 269. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim	273
Tablo 270. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim	273
Tablo 271. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	273
Tablo 272. Küçükbaş hayvan sayılarındaki değişim	273
Tablo 273. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı	274
Tablo 274. Samsun'da tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar.....	274
Tablo 275. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)	275
Tablo 276. Ekonomik yatırımlar	275
Tablo 277. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi	276
Tablo 278. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi ..	276
Tablo 279. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri	277
Tablo 280. Damızlık koç teke yetiştiriciliği yatırımlarının desteklenmesi	278
Tablo 281. Damızlık manda düvesi yetiştiriciliğinin desteklenmesi.....	278
Tablo 282. Düve alım desteği	278
Tablo 283. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi	278
Tablo 284. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri.....	279

Tablolar (Devam)

Tablo 285. Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Uygulamaları	279
Tablo 286. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları	280
Tablo 287. ORKÖY destekleri	280
Tablo 288. Samsun ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler ...	283
Tablo 289. Samsun ilinde bölgesel teşvik kalemleri	284
Tablo 290. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı	287
Tablo 291. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim	287
Tablo 292. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim	287
Tablo 293. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim	288
Tablo 294. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	288
Tablo 295. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	288
Tablo 296. Tarım ve tarıma dayalı sanayi	288
Tablo 297. Tokat'ta tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar	289
Tablo 298. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)	289
Tablo 299. Ekonomik yatırımlar	290
Tablo 300. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi	290
Tablo 301. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi ..	291
Tablo 302. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri	291
Tablo 303. Damızlık koç teke yetiştiriciliği yatırımlarının desteklenmesi	292
Tablo 304. Damızlık manda düvesi yetiştiriciliğinin desteklenmesi	293
Tablo 305. Düve alım desteği	293
Tablo 306. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi	293
Tablo 307. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri	293
Tablo 308. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları	294
Tablo 309. ORKÖY destekleri	295
Tablo 310. Tokat ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler	298
Tablo 311. Tokat ilinde bölgesel teşvik kalemleri	298

Tablolar (Devam)

Tablo 312. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı	302
Tablo 313. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim	302
Tablo 314. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim	302
Tablo 315. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim	302
Tablo 316. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	302
Tablo 317. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim	302
Tablo 318. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı	303
Tablo 319. Trabzon'da tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar.....	303
Tablo 320. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)	304
Tablo 321. Ekonomik yatırımlar	305
Tablo 322. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi	305
Tablo 323. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi ..	306
Tablo 324. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri	306
Tablo 325. Düve alım desteği	307
Tablo 326. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi	307
Tablo 327. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri.....	308
Tablo 324. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği	308
Tablo 329. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları	309
Tablo 330. ORKÖY destekleri	310
Tablo 331. Trabzon ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler...	313
Tablo 332. Trabzon ilinde bölgesel teşvik kalemleri.....	313

Şekiller

Şekil 1. Yapılan anketlerin illere göre dağılımı	3
Şekil 2. İllere göre tarımsal işletmelerin toplam gelirleri içerisinde tarımın payı (%)	9
Şekil 3. Tarımsal işletmelerin toprak analizi yaptıрма durumları	16
Şekil 4. Tarımsal işletmelerin tarım sigortası yaptıрма durumları	19
Şekil 5. Tarımsal işletmelerin finansman kaynakları	21
Şekil 6. İllere göre tarımsal işletmelerin finansman kaynaklarına ulaşamama durumu	23
Şekil 7. Tarımsal işletmelerin yatırım yapma istekliliği	25
Şekil 8. Tarım işletmelerinin ekonomik rantabilite oranları	33
Şekil 9. Tarım işletmelerinin malî rantabilite oranları	34
Şekil 10. İllere göre “Güvenmeme” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları	34
Şekil 11. İllere göre “memnun kalmama” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları	35
Şekil 12. İllere göre “bilgi sahibi olmama” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları	35
Şekil 13. İllere göre “risk kapsamının darlığı” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları	35
Şekil 14. İllere göre “primlerin yüksek olması” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları	36
Şekil 15. İllere göre “devlet desteğinden haberdar olmama” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları	36
Şekil 16. İllere göre “gerek duymama” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları	36
Şekil 17. İllere göre “kadercilik” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları	37
Şekil 18. İllere göre “tapu sorunu” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları	37
Şekil 19. İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin illere göre dağılımı	60
Şekil 20. İşletmelerin ihracat yaptığı bölgelerin dağılımı (%)	83
Şekil 21. Göç etmeyi düşünen tarımsal işletmelerin dağılımı	131
Şekil 22. Tarımsal işletmeleri göçe zorlayan nedenler	132
Şekil 23. Tarımsal işletmelerin temel bilgi kaynakları	134
Şekil 24. Kırsalda yaşayan tarımsal işletmelerin sosyal ağları	135
Şekil 25. İllere göre ekonomik sürdürülebilirlik endeksleri	138
Şekil 26. İllerin sosyal sürdürülebilirlik endeksleri	139

Şekiller (Devam)

Şekil 27. İllerin çevresel sürdürülebilirlik endeksleri	140
Şekil 28. İllerin teknik sürdürülebilirlik endeksleri	140
Şekil 29. İllerin toplam sürdürülebilirlik endeksleri	141
Şekil 30. İtalya'nın fındık ithal ettiği ülkeler (ITC, 2018).....	149
Şekil 31. Almanya'nın fındık ithal ettiği ülkeler (ITC, 2018)	150
Şekil 32. Fransa'nın fındık ithal ettiği ülkeler (ITC, 2018).....	150
Şekil 33. Kanada'nın fındık ithal ettiği ülkeler (ITC, 2018).....	151
Şekil 34. İsviçre'nin fındık ithal ettiği ülkeler (ITC, 2018).....	152
Şekil 35. Dünya çay üretiminden ülkelerin aldığı paylar (%)	154
Şekil 36. Türkiye çay ihracatının müşteri analizi	158
Şekil 37. Tarımsal İşletmelerin ÇATAK desteği memnuniyet durumu	168
Şekil 38. Tarım Desteleme Sistemi (Genel).....	182
Şekil 39. Tarım Sektörünü Yönlendiren Aktörler	188

Kısaltmalar

AB	– Avrupa Birliği
DOKAP	– Doğu Karadeniz Projesi
IPARD	– Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Aracı
KDV	– Katma Değer Vergisi
KOSGEB	– T.C. Küçük ve Orta İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi
ORKÖY	– Orman ve Köy İşleri Genel Müdürlüğü

Giriş

DOKAP Eylem Planı (2014-2018)'nda Bölgede tarıma dayalı sanayi yatırım potansiyelinin araştırılması ve geliştirilmesine yönelik eylem maddesine yer verilmiştir. Bu amaçla tarıma dayalı sanayi gelişimi için ihtiyaç duyulan iç ve dış pazar analizlerinin gerçekleştirilmesi, ümitvar ürünlerin tespit edilerek bu ürünlere ilişkin araştırmaların yapılması ve bunların üretimlerinin teşviki için atılması gereken adımların tespit edilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, işleme sanayiinin geliştirilmesi için kırsal kalkınma desteklerinin hangi alanlara yönlendirilmesi gerektiğinin belirlenmesi amacıyla gereken çalışmaların yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu kapsamda, belirtilen eylemin gerçekleştirilmesine de hizmet edecek şekilde DOKAP Bölgesi'nde tarımsal üretim ve tarımsal sanayinin mevcut durumunun ve potansiyelinin ortaya konularak, sahip olunan potansiyelin değerlendirilmesi için neler yapılması gerektiğinin tespit edilmesi, mevcut kırsal kalkınma destekleme uygulamalarının analiz edilerek bu desteklerin etkinleştirilmesi için gerekli stratejilerin belirlenmesi amacıyla odak grup çalıştayları, toplantılar ve yüz yüze görüşmelerin olduğu saha görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Çalıştay ve toplantılarda Bölgenin tarımsal üretim ve tarımsal sanayisinin gelişme potansiyeli il bazında ve Bölge geneliyle derinlemesine tartışılmış ve güçlü yönlerle zayıf yönlerin, fırsatlarla tehditlerin (GZFT) analizi yapılmıştır. Saha görüşmelerinde ise 3500 tarımsal üretici ile yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Bu rapor elde edilen verilerin analizi sonucunda,

- DOKAP Bölgesindeki tarımsal üreticilerin sosyoekonomik özelliklerine,
- Tarımsal işlemlerin etkinliğine,
- Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin mevcut durumuna ve rekabet gücüne,
- DOKAP Bölgesindeki temel değişim dinamikleri olan demografi, teknoloji, çevre ve sosyal değerlerdeki eğilim olmak üzere tarım sektörünün bütün seviyelerinde (üretici, tarıma dayalı sanayi vb.) toplam faktör verimliliğindeki değişime ve bu değişimin kaynaklarına,
- DOKAP Bölgesinin kırsal kesiminde yaşayan insanların sosyal değerlerine, sosyal ağlarına ve davranışlarına,
- DOKAP Bölgesinde yetiştirilen önemli tarımsal ürünlerin müşterilerinin mevcut durumuna,
- Tarımsal sanayi ve tarımsa sanayi işletmelerinin devlet desteklerinden memnuniyetlerine,
- Gelişim ve yatırım stratejilerine,
- Yatırımcılar için bilgilere,

ilişkin bilgileri içermektedir.

BÖLÜM 1:

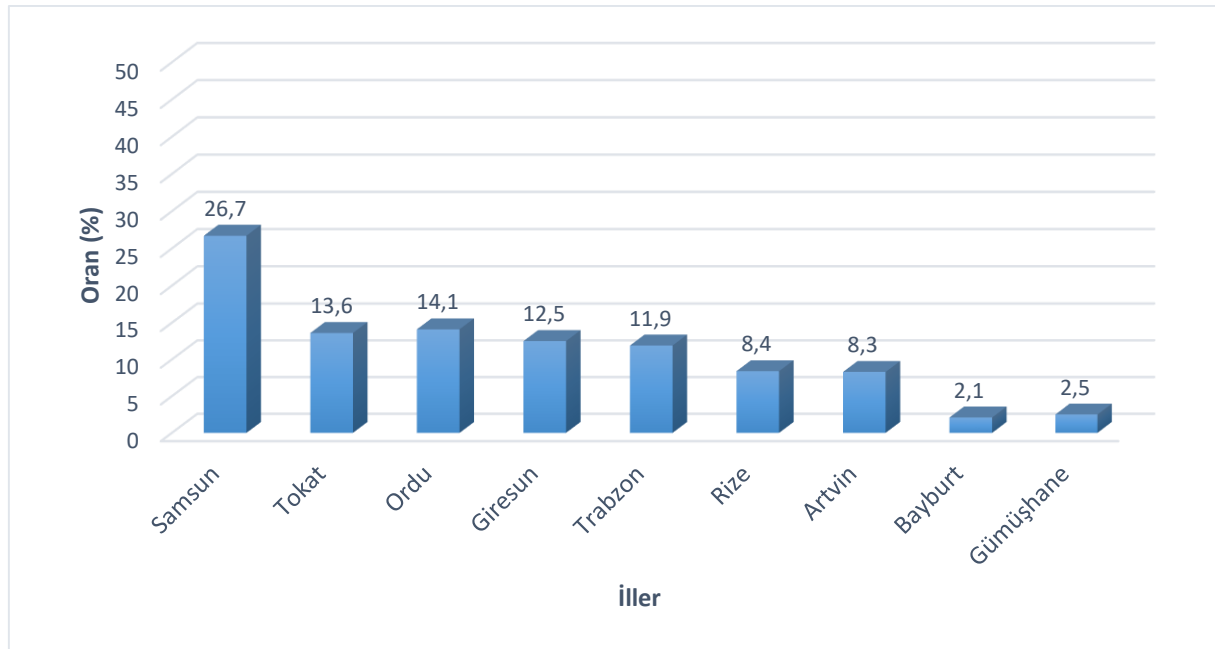
TARIMSAL İŞLETMELERİN SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLERİ

1. TARIMSAL İŞLETMELERİN SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN ANALİZİ

Bu bölümde, araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin sosyoekonomik özellikleri, gelir kaynakları, işletme yönetici profili, arazi, hayvan ve alet ekipman varlıkları incelenmiştir. İşletmelerin mevcut finansman kaynakları ve finansman kaynaklara ulaşabilme durumu ile gelecek dönemlerdeki yatırım yapma isteklilikleri analiz edilmiştir. Son olarak tarım işletmeleri sermaye yapılarına göre incelenmiş ve ekonomik performansları illere göre kıyaslanmıştır.

1.1. Yapılan Anketlerin illere Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında yapılan anketlerin dağılımı **Şekil 1**'de verilmiştir. **Şekil 1** incelendiğinde en fazla çalışmanın yapıldığı illerin Samsun, Tokat ve Ordu illeri olduğu görülmektedir. Anket sayılarının bu illerde fazla olması; illerin tarım arazisi varlığı ve toplam üretici sayılarının diğerlerine göre daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile tarım potansiyeli fazla olan illerde daha fazla anket yapıldığı söylenebilir.

Şekil 1. Yapılan anketlerin illere göre dağılımı

1.2. Tarımsal İşletmelerin Yöneticilerinin Yaş Durumu

Tarımsal sanayi işletmeleri gerek duydukları hammaddeleri üreticilerden (tarımsal işletme) temin etmektedirler. Bu sebeple, tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından tarımsal işletmelerin yöneticilerinin yaşları önemli bir faktördür. Tarımsal işletmelerin yöneticilerinin üretim yapabilecek yaşlarda olması istenilen bir durumdur. Bu nedenle araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin yöneticilerinin / karar vericilerinin yaşları incelenerek **Tablo 1**'de verilmiştir.

Tablo 1. İllere göre üreticilerin yaş ortalamaları

İl	Üretici sayısı	Yaş ortalaması	Std. Sapma
Bayburt	50	49,8	12,373
Samsun	645	51,3	11,337
Tokat	329	52,8	12,255
Ordu	340	53,8	12,576
Artvin	200	53,9	12,344
Trabzon	288	55,4	12,323
Giresun	302	55,9	12,319
Gümüşhane	60	57,8	7,203
Rize	203	57,9	11,61
DOKAP Bölgesi	2.417	53,8	12,12

Tablo 1 incelendiğinde, araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerin yöneticilerinin / karar vericilerinin ortalama yaşlarının 53,8 olduğu tespit edilmiştir. Üreticilerin illere göre yaş ortalamaları arasında istatistiki olarak farklılıklar bulunmaktadır ($F=10,423$; $p<0,001$). Çalışmada, Bayburt ilindeki üreticilerin yaş ortalamalarının diğer illere göre daha düşük, Rize ilindeki üreticilerin yaş ortalamalarının ise daha yüksek olduğu saptanmıştır. Tarım işletmelerinde çalışanların iş gücü karşılıklarının hesaplanmasında Erkek İşgücü Birimi (EİB) sıklıkla kullanılmaktadır. Bu dönüştürme oranı aynı zamanda çalışanların işletmeye sağladıkları iş gücünü de ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile EİB, çalışanların işletmeye katkıları şeklinde de yorumlanabilir. EİB tablosunda (Erkuş, 1995), 15-49 yaş aralığındaki erkek çalışanların işletmeye katkısı 1 olarak kabul edilmiş olup bu oran bu yaş aralığı dışındakiler için oransal olarak azalmaktadır. Araştırma alanındaki işletmelerin ortalama yaşları bu bağlamda incelendiğinde sonuçlar, Bayburt ili hariç tüm illerde, tarımsal işletme yöneticilerinin iş verimliliklerinin giderek azalacağını göstermektedir. Diğer bir ifade ile bu illerdeki tarımsal işletmelerde önümüzdeki yıllarda tarımsal faaliyetlerin giderek azalması beklenmektedir. Buna bağlı olarak, tarımsal işletmelerden hammadde temin eden tarımsal sanayi işletmeleri önümüzdeki 10 yıllar içerisinde hammadde temininde sorun yaşayabilirler. Bu tür sorunların önüne geçilebilmesi ve tarımsal sürdürülebilirliğin devam ettirilmesi için gençlerin köy hayatı ve tarımsal faaliyetlerde tutulmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

1.3. Tarımsal İşletmelerin Yöneticilerinin Eğitim Düzeyleri

Tarımsal işletmelerin yönetici/karar vericilerinin eğitim düzeyleri, tarımsal yeniliklere açık olma ve tarımsal yeniliklerin benimsenmesi açısından oldukça önemli bir parametredir. Aydoğan (2018); eğitim düzeyi yüksek olan tarımsal işletme yöneticilerinin tarımsal yeniliklerden haberdar olma ve benimseme oranlarının daha yüksek olduklarını belirtmektedir. Dolayısı ile tarımsal işletmelerdeki yöneticilerin veya karar vericilerin eğitim düzeylerinin yüksek olması tarımsal sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır.

Araştırma alanındaki tarımsal üreticilerin eğitim düzeyleri karşılaştırılarak **Tablo 2**'de verilmiştir. **Tablo 2** incelendiğinde, tarımsal işletme yöneticilerinin yarıdan fazlasının (%59,3) ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Lisansüstü eğitim alan ve okuryazar olan tarımsal işletme yöneticilerinin oranları ise oldukça düşük olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. İllere göre tarımsal işletmelerin eğitim düzeyleri

İller	Eğitim düzeyleri (%)						Toplam (%)
	Okuryazar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Lisans	Lisansüstü	
Samsun	3,1	68,1	13,3	11,9	3,1	0,5	100
Tokat	3,6	65,3	13,2	12,9	5,1	0,0	100
Ordu	3,1	50,4	17,5	18,9	9,5	0,6	100
Giresun	6,4	46,9	18,1	21,0	7,4	0,0	100
Trabzon	1,3	59,3	18,3	15,9	5,2	0,0	100
Rize	0,5	64,1	15,3	15,3	4,8	0,0	100
Artvin	5,0	44,4	17,2	25,8	7,6	0,0	100
Bayburt	0,0	52,0	22,0	26,0	0,0	0,0	100
Gümüşhane	0,0	83,3	13,3	3,3	0,0	0,0	100
DOKAP Bölgesi	3,2	59,3	15,7	16,2	5,4	0,2	100

Araştırmada, illere göre tarımsal işletmelerin yöneticilerinin eğitim düzeyleri Kruskal-Wallis Testi ile analiz edilerek **Tablo 3**'te verilmiştir.

Tablo 3. İllere göre tarımsal işletmelerin yöneticilerinin eğitim düzeylerinin karşılaştırılması

İller	Tarımsal işletme sayısı	Ortalama derece
Artvin	198	1.377,3
Bayburt	50	1.344,6
Ordu	349	1.344,4
Giresun	309	1.312,0
Trabzon	290	1.248,7
Rize	209	1.215,1
Tokat	334	1.144,5
Samsun	646	1.113,3
Gümüşhane	60	968,8
Toplam	2.445	

Tablo 3 incelendiğinde, illere göre tarımsal işletme yöneticilerinin eğitim düzeyleri arasında farklılıklar olduğu ve bu farklılığın da istatistiki olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=69,034$; $p<0,001$). Artvin, Bayburt ve Ordu illerindeki tarımsal işletmelerin yöneticilerinin eğitim düzeylerinin diğer illere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

1.4. Tarımsal İşletme Yöneticilerinin Tarımsal Deneyimleri

Tarımsal deneyim, üreticinin kendi işletmesindeki kararları kendi iradesi ile verdiği dönemi kapsamaktadır. Daha önce yapılan çalışmaların sonuçları; tarımsal deneyimi daha fazla olan üreticilerin yeniliklere açık olmadığını ve bu gruptaki üreticilerin tecrübelerine dayalı üretim sistemini devam ettirme eğiliminde olduklarını göstermektedir (Aydoğan, 2018). Bu sebeple, tarımsal işletmelerin yöneticilerinin tarımsal deneyimleri; tarım işletmelerinde yeni teknolojilerin kullanılması ve yeni üretim tekniklerinin araştırma bölgesinde yayılım göstermesi açısından önem kazanmaktadır. Araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin yöneticilerinin tarımsal deneyimleri incelenerek **Tablo 4**'te verilmiştir.

Tablo 4. Tarımsal işletmelerin yöneticilerinin tarımsal deneyimleri

İller	Tarımsal işletme sayısı	Ortalama tarımsal deneyim (yıl)	Std. sapma
Bayburt	13	25,0	12,974
Samsun	484	30,5	12,699
Artvin	99	31,6	12,154
Trabzon	223	31,6	13,91
Ordu	320	31,8	14,456
Tokat	183	33,0	13,741
Giresun	256	33,2	13,247
Gümüşhane	18	36,2	8,326
Rize	176	36,4	12,815
DOKAP Bölgesi	1.772	32,2	13,423

Tablo 4 incelendiğinde, tarımsal deneyimi en düşük olan üreticilerin Bayburt, Samsun, Artvin ve Trabzon illerinde olduğu saptanmıştır. Yapılan analizlerde, tarımsal deneyim ile yaş değişkeni arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişki ($r=0,78$, $p<0,000$) bulunmaktadır. Tarımsal işletmelerin yöneticilerinin tarımsal deneyim (yıl) ortalamaları illere göre farklılıklar göstermektedir ve bu farklılık istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur ($F=4,324$; $p<0,000$). Sonuç olarak, tarımsal deneyim ve yaş ortalamaları yüksek olan illerde yeni tarımsal yatırımların yapılması ve/veya yeni teknolojilerin yaygınlaştırılması çalışmaları yaştan dolayı başarıya ulaşmayabilir.

1.5. Tarımsal İşletmelerin Yöneticilerinin Sosyal Güvence Durumu

Sosyal güvenlik; kamunun aldığı bir dizi önlemler ile hastalık, iş kazası, işsizlik, iş göremezlik, yaşlılık ve ölüm gibi nedenlerle ortaya çıkabilecek ekonomik ve sosyal olumsuzluklara karşı toplumun kendini koruması olarak tanımlamaktadır (Güvercin, 2004). Diğer bir ifade ile çalışanların gelecekte iş hayatlarında yaşayabilecekleri bir sıkıntının önlemini almaları olarak ifade edilebilir. Bu durum emek yoğun çalışmaya dayalı olan tarım sektöründe daha bir önem kazanmaktadır. Diğer üretim faktörleri yanında kendi emeğini de aktif olarak üretime katan

çiftçi ve ailesinin; iş kazası, iş göremezlik ve yaşlılık durumlarında hayatlarını idame ettirebilmeleri ancak sosyal güvence sistemleri ile mümkün olabilmektedir.

Çalışma alanındaki illerde yer alan tarımsal işletme yöneticilerinin sosyal güvence durumları incelenerek **Tablo 5**'te verilmiştir.

Tablo 5. Tarım işletmelerinin yöneticilerinin sosyal güvence durumları

İller	GSS (%)	BAĞ-KUR (Esnaf-%)	BAĞ-KUR (Çiftçi - %)	SGK (%)	Toplam (%)
Bayburt	0,0	53,8	15,4	30,8	100
Rize	5,1	84,6	7,4	2,9	100
Ordu	7,4	62,7	14,8	15,1	100
Trabzon	9,8	70,6	13,6	6,1	100
Giresun	10,2	65,9	14,1	9,8	100
Tokat	14,5	36,6	9,3	39,5	100
Artvin	15,5	60,8	9,3	14,4	100
Samsun	22,2	37,4	10,2	30,2	100
Gümüşhane	22,2	55,6	22,2	0,0	100
DOKAP Bölgesi	13,2	56,7	11,8	18,4	100

Tablo 5 incelendiğinde, araştırma alanındaki tarımsal işletme yöneticilerinin büyük çoğunluğunu bir sosyal güvencesinin olduğu görülmektedir. Türkiye'deki sosyal güvence sistemi SGK yapısı altında üç grupta yapılmaktadır. Esnaf ve serbest kazanç sahibi olanlar BAĞ-KUR, ücretli çalışanlar SGK ve herhangi bir geliri olmayanlar ise GSS kapsamında değerlendirilmektedir. Sosyal güvencesi olmayan üreticilerin en az Bayburt, Rize ve Ordu illerinde olduğu tespit edilmiştir. Gümüşhane, Samsun ve Artvin illerinde ise üreticilerin yaklaşık 1/5'nin sosyal güvencesi olmadığı ve risk altında oldukları belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile işletme yöneticilerinin sosyal güvenlik durumları illere göre farklılıklar göstermektedir ($\chi^2=50,281$; $p<0,001$). SGK prim ödemeleri işletme sahiplerinin gelir elde ettikleri dönemlere ayarlanabilir.

1.6. Tarımsal İşletmelerin Tarım Dışı Gelir Kaynakları

Araştırma alanında yer alan tarımsal işletmelerin, tarım dışı gelir kaynakları araştırılmıştır. Tarımsal işletmelerin tarım dışı gelir kaynaklarının olması; işletmenin risk yönetimini olumlu etkileyen bir faktördür. Tarımsal faaliyetlerden yeterli miktarda gelir sağlayamadığı zamanlarda, işletmeler devamlılıklarını sürdürebilmesi için tarım dışı kaynaklardan elde ettiği gelirlerini kullanabilmektedirler. Diğer taraftan, işletmelerin tarım dışı gelir kaynaklarının olması beraberinde bazı olumsuz durumları da getirmektedir. İşletme sahipleri/yöneticileri iş güçlerinin tamamını tarımsal faaliyetlere ayırmadıklarından tarımsal üretimde etkinlik düşebilmektedir. Diğer bir ifade ile tarımsal faaliyetler gerektiği gibi yapılamamaktadır. Tarımsal işletmelerin tarım dışı iş yapmaları; yeterli miktarda arazi ve hayvan varlığının olmaması ile işletmelerin tarımsal faaliyetlerden yeterli gelirleri sağlayamamasından kaynaklanabilir.

Araştırma alanında yer alan illerdeki tarımsal işletmelerin tarım dışı gelir kaynakları incelenerek **Tablo 6**'da verilmiştir. **Tablo 6** incelendiğinde tarım dışı gelir kaynağı olma durumu açısından iller arasında farklılıklar bulunmaktadır ($\chi^2=138,154$; $p<0,000$). Tarım dışı gelir kaynağı olan işletme sayısı Trabzon, Giresun, Gümüşhane ve Ordu illerinde diğer illere göre daha fazladır. Diğer bir ifade ile tarımsal üretim için gerekli olan arazi ve diğer faktörlerin daha büyük ve kolay ulaşılabilir olduğu illerde, tarım dışı geliri olan işletme sayısının daha az olduğu tespit edilmiştir ancak bu ilişki istatistiki olarak açıklanamamıştır ($r=0,049$)

Tablo 6. Tarımsal işletmelerin tarım dışı gelir kaynağı olma durumları

İller	Hayır		Evet		Toplam
	İşletme sayısı	Oran (%)	İşletme Sayısı	Oran (%)	
Trabzon	40	17,7	186	82,3	226
Giresun	58	22,7	198	77,3	256
Gümüşhane	5	27,8	13	72,2	18
Ordu	90	28,0	231	72,0	321
Artvin	34	34,3	65	65,7	99
Rize	63	35,6	114	64,4	177
Bayburt	5	38,5	8	61,5	13
Tokat	83	45,4	100	54,6	183
Samsun	262	54,1	222	45,9	484
DOKAP Bölgesi	640	36,0	1.137	64,0	1.777

Araştırma alanında, tarım dışı gelir kaynakları olan tarımsal işletmelerin; tarım dışı gelir kaynakları dört grupta toplandığı tespit edilmiştir (**Tablo 7**). Tarımsal işletmelerin tarım dışı gelir kaynakları arasında ilk sırada emekli maaşı (%59,9) olduğu görülmektedir. Tarım dışı gelir kaynakları arasında emekli maaşının ilk sırada gelmesi, üreticilerin ortalama yaşları ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile araştırma alanındaki üreticilerin yaş ortalamaları yüksek olması nedeni ile emekli maaşı geliri elde etmeleri beklenen bir durumdur.

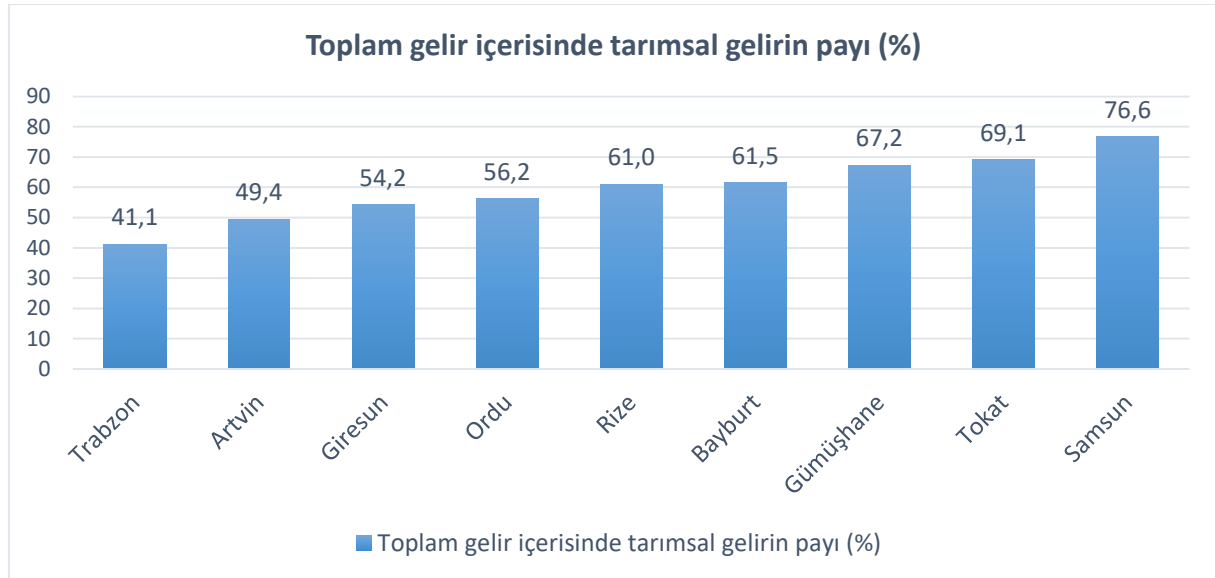
Tablo 7. Tarımsal işletmelerin tarım dışı gelir kaynakları

İller	Tarım dışı gelir kaynakları (%)				Toplam
	Emekli	Esnaf	Muhtar	Ücretli çalışan	
Samsun	51,8	16,2	6,3	25,7	100
Tokat	62	13	2	23	100
Ordu	52,8	22,1	0	25,1	100
Giresun	67,2	15,7	1,5	15,7	100
Trabzon	59,1	18,8	1,6	20,4	100
Rize	80,7	7	0	12,3	100
Artvin	50,8	24,6	1,5	23,1	100
Bayburt	50	12,5	0	37,5	100
Gümüşhane	76,9	15,4	0	7,7	100
DOKAP Bölgesi	61,3	16,1	1,4	21,2	100

Tablo 7 incelendiğinde emekli maaşı geliri olan işletmelerin en çok Rize, Gümüşhane ve Giresun; ücretli çalışan sayısı ise en çok Bayburt, Samsun ve Ordu illerinde olduğu görülmektedir. Tarımsal işletmelerin tarım dışı gelir kaynakları arasındaki bu farklılık istatistiki olarak da anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=71,660$; $p<0,000$).

1.7. Toplam İşletme Geliri İçerisinde Tarımsal Gelirin Payı

Araştırma alanında, tarımsal işletmelerin toplam gelirleri içerisinde tarımsal gelirlerinin payları araştırılarak **Şekil 2**'de sunulmuştur. Bölgedeki tarımsal işletmelerin toplam gelirleri içerisinde tarımsal gelirin payının ortalama %59,6 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu oran illere göre farklılıklar göstermektedir. Toplam gelir içerisinde tarımsal geliri en az olan işletmelerin Trabzon, Artvin ve Giresun illerinde olduğu görülmektedir. Bunun aksine, toplam gelir içerisinde tarımsal gelirin en yüksek olduğu işletmeler ise sırasıyla Samsun, Tokat ve Gümüşhane illerinde olduğu saptanmıştır ($p<0,000$). İller arasındaki bu farklılık tarımsal üretim faktörlerinin dağılımı ile açıklanabilir.

Şekil 2. İllere göre tarımsal işletmelerin toplam gelirleri içerisinde tarımın payı (%)

1.8. Tarımsal İşletmelerin Aile İş Gücü Varlığı

Aile büyüklüğü; üreticilerin çiftlik işlerinde ihtiyaç duydukları iş gücünü aile içerisinde karşılayabilme imkânı sağladığı için tarımsal işletmelere olumlu katkı yapmaktadır. Bu katkılardan birincisi, çiftlik işleri için gerekli olan iş gücünün aile içerisinde karşılanarak maliyetlerin düşürülmesine yardımcı olmasıdır. İkinci olumlu yanı ise işgücü piyasasında istediği işgücünü, gerekli olduğu dönemde bulamama sorununu ortadan kaldırmasıdır. Üçüncü olumlu katkısı ise tarımsal üretimde yeni bir sisteme (inovasyon) geçilmesi kararında yatmaktadır. Özellikle ailedeki genç ve eğitilmiş çocuklar bunda etkili olabilmektedir. İş gücü sorunu daha az olan işletmelerin yeni teknikleri daha kolay uygulayabileceği bilinmektedir.

Araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin sahip oldukları aile iş gücü bakımından karşılaştırılabilmesi için ortak birim olan “Erkek İş Gücü Birimi – EİB” kullanılmıştır. EİB’nin hesaplanmasında **Tablo 8**’deki katsayılar kullanılmıştır (Erkuş ve Demirci, 1985).

Tablo 8. Erkek iş gücü birimi (EİB)

Yaş	Erkek	Kadın
7 - 14	0,50	0,50
15 - 64	1,00	0,75
65 - +	0,75	0,50

Araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin sahip oldukları aile iş gücü varlıkları incelenerek **Tablo 9**’da verilmiştir.

Tablo 9. Tarımsal işletmelerin ortalama aile iş gücü varlığı (EİB)

İller	Üretici sayısı	Ortalama aile iş gücü (EİB)	Std. Sapma
Samsun	484	3,3	1,92
Bayburt	13	2,8	1,51
Tokat	183	2,6	1,76
Rize	177	2,4	1,67
Artvin	99	2,4	1,26
Trabzon	226	2,4	1,61
Gümüşhane	18	2,4	1,47
Giresun	256	2,3	1,64
Ordu	321	2,2	1,48
DOKAP Bölgesi	1.777	2,6	1,74

Tablo 9 incelendiğinde, araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerin aile büyüklüklerinin ortalama 2,6 EİB büyüklüğünde olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile her tarım işletmesinde ortalama 3 kişi yer almakta ve illere göre farklılıklar göstermektedir ($F=15,199$; $p<0,001$). İşletme yöneticilerinin yaş vb. demografik özellikleri birlikte incelendiğinde, tarımsal işletmelerin yeterli aile iş gücüne sahip olmadığı söylenebilir. Samsun, Bayburt ve Tokat illerindeki tarımsal işletmelerin diğerlerine göre daha fazla aile iş gücüne sahip olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, bölgedeki tarımsal işletmelerin sürdürülebilirliği aile iş gücü bakımından sorunlu olduğu söylenebilir. Benzer şekilde tarımsal işletmelerdeki aile üyelerinin işletmelerinde çalıştıkları süreler incelenerek **Tablo 10**’da verilmiştir.

Tablo 10. Tarımsal işletmelerin aile üyelerinin işletmede ortalama çalışma süreleri

İller	İşletme sayısı	Çalışılan ortalama gün	Std. Sapma
Gümüşhane	11	255,1	155,5
Samsun	395	217,7	177,3
Tokat	137	213,1	179,6
Artvin	70	163,6	150,1
Bayburt	10	150,1	118,7
Ordu	247	138,8	145,1
Giresun	167	116,8	135,5
Rize	132	71,5	43,6
Trabzon	174	68,9	71,1
DOKAP Bölgesi	1.343	153,5	156,1

Araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerde aile üyelerinin ortalama 153 gün civarında çalıştıkları belirlenmiştir. Rize ve Trabzon illerinde, temel tarımsal faaliyet çay tarımıdır. Çay tarımında ise ihtiyaç duyulan çalışma zamanları ve süresi diğer tarımsal faaliyetlere göre daha kısadır. Bu sebeple, Trabzon ve Rize illerindeki tarımsal işletmelerdeki aile üyelerinin diğer illere göre daha az gün çalıştığı görülmektedir ($F=27,824$; $p<0,001$). Bunun yanında, tarımsal faaliyetlerin çeşidinin fazla olduğu illerde ihtiyaç duyulan iş gücü miktarı artmakta ve yıl içerisinde yayılmaktadır. Bu sebeple Gümüşhane, Samsun ve Tokat illerindeki tarımsal işletmelerin üyelerinin kendi işletmelerinde çalışma süreleri diğerlerine göre daha fazladır.

1.9. Tarımsal İşletmelerin Ortalama Arazi Varlığı

Tarımsal işletmelerin temel üretim faktörü olan arazi varlıkları hem bitkisel hem de hayvansal üretim açısından oldukça önemlidir. Tarımsal işletmelerin üretime devam edebilmeleri veya üretim miktarlarını artırabilmeleri arazi varlığına bağlıdır. Büyük arazi varlığına sahip işletmeler, yenilikler karşısında küçük arazi varlığına sahip işletmelere göre daha avantajlı durumdadırlar. Büyük arazi varlığına sahip işletmeler yeni teknolojiler ve uygulamaların getirebileceği risklerden daha az etkilenmektedirler. Araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin arazi varlıkları incelenerek **Tablo 11**'de verilmiştir.

Tablo 11. Tarımsal işletmelerin arazi varlıkları

İller	Sulu arazi varlığı			Kuru arazi varlığı		
	İşletme sayısı	Da	Parça sayısı	İşletme sayısı	Dekar	Parça sayısı
Samsun	207	80,1	6,1	326	58,7	7,5
Tokat	135	47,6	7,3	132	46,9	7,4
Ordu	20	25,9	6,0	306	27,2	5,2
Giresun	38	16,1	4,8	220	19,9	4,5
Artvin	48	13,6	4,1	52	18,4	5,3
Bayburt	10	68,0	4,9	10	68,8	4,4
Gümüşhane	10	74,7	6,7	16	128,5	11,4
Rize	-	-	-	174	10,8	6,0
Trabzon	-	-	-	226	14,6	4,4
DOKAP Bölgesi	468	46,6	5,7	1.462	43,8	6,2

Araştırma alanında yer alan illerdeki tarımsal işletmeler sahip oldukları arazi varlıkları bakımından karşılaştırılmıştır. Bölgede tarımsal işletme başına düşen ortalama sulanabilir arazi varlığının 46,6 dekar olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin sulu arazi varlığı illere göre farklılaşmaktadır. Samsun ilinde çeltik üretimi, Tokat ilinde ise meyve ve sebze üretiminin yoğun olarak yapılması sulu arazi varlığının daha fazla olması ile açıklanabilir. Benzer şekilde iller ortalamasının üzerinde sulu arazi varlığı olan Bayburt ve Gümüşhane illerinde, hayvancılığın gelişimine paralel olarak yem bitkisi (yonca) yetiştirilmektedir. Rize ve Trabzon illerinde ise sulu arazi miktarının olmaması bu bölgelerin sürekli yağış alan bölge olması ve

sulamaya ihtiyaç duyulmayan çay tarımı varlığı ile açıklanabilir. İller arasındaki bu farklılıklar hem illerin coğrafi yapısı hem de tarımsal faaliyetlerin çeşitliliği ile açıklanabilir ve bu farklılıklar istatistiki olarak da anlamlı bulunmuştur ($F=8,053$; $p<0,001$). Tarımsal işletme başına ortalama sulu arazi parça sayısı 5,7 olup, bölgedeki sulanabilir tarım arazilerinin çok parçalı olduğu söylenebilir. Arazi parçalılığı açısından iller arasında bir farklılık bulunmamaktadır ($F=43,108$; $p>0,001$).

Araştırma bölgesindeki tarımsal işletmeler, kuru arazi varlıkları açısından da incelenmiştir. Bölgede kuru arazi varlığı ortalaması 43,8 dekar olup ortalama arazi parça sayısı ise 6,2 olarak tespit edilmiştir. Bölgenin işletme başına ortalama kuru arazi varlığı Türkiye ortalaması olan 60 dekardan daha az olduğu belirlenmiştir. Tarımsal işletmeler sahip oldukları kuru arazi varlıkları bakımından illere göre karşılaştırıldığında Gümüşhane, Bayburt, Samsun ve Tokat illerindeki işletmelerin arazilerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle Gümüşhane ve Bayburt illerinde büyükbaş hayvancılığın gelişmiş olması ve buna bağlı olarak yem bitkileri yetiştiriciliğinin ve uygun mera alanlarının fazla olması sebebi ile bu iki ildeki ortalama arazi varlıkları daha fazladır. Diğer bir etken ise bu iki il Türkiye’de en fazla göç veren iller arasında olması sebebi ile tarım arazilerinden faydalanan kişi sayısı diğerlerine göre daha azdır. Bu durumun tarım arazilerinin parçalanmasını engellediği söylenebilir. **Tablo 11** incelendiğinde, tarımsal işletmelerin ortalama kuru arazi varlığı ve arazi parça sayısının illere göre farklılık gösterdiği ve bu farklılığın istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$).

1.10. Tarımsal İşletmelerin Ortalama Hayvan Varlığı

Araştırma alanında yer alan tarımsal işletmelerin sahip oldukları ortalama hayvan varlıkları incelenerek **Tablo 12**’de verilmiştir. Tarımsal işletmelerin sahip oldukları hayvan varlıkları; karşılaştırmada homojenliği sağlamak açısından büyükbaş hayvan birimine (BBHB) dönüştürülmüştür (Açıl ve Demirci, 1984). **Tablo 12**’de sadece hayvanı olan tarımsal işletmeler dikkate alınmıştır.

Tablo 12. Tarımsal işletmelerin ortalama hayvan varlığı

İller	Sığır varlığı (BBHB)				Manda (BBHB)	Koyun Varlığı	Toplam hayvan varlığı (BBHB)
	Yerli	Melez	Kültür	Toplam			
Gümüşhane	.	29,3	13,4	16,4	.	.	16,4
Bayburt	.	.	12,4	12,4	.	4	12,5
Samsun	2,5	8,6	9,4	9,1	12,8	87	9,8
Tokat	2,9	8,6	7,1	7,2	3,6	63	8,2
Ordu	1,6	1,5	4,2	3,6	.	44	3,7
Giresun	1,5	1,5	2,9	2,4	3,2	111	3,3
Artvin	1,7	3,5	2,2	2,9	.	.	2,9
Trabzon	1,6	3,4	2,8	2,5	.	34	2,7
Rize	0,9	.	2,5	1,8	.	.	1,8
DOKAP Bölgesi	2,0	8,1	6,3	6,5	6,5	6	6,8

Tablo 12 incelendiğinde, bölge genelinde tarımsal işletmelerin ortalama hayvan varlığı 6,8 BBHB'dir. En fazla hayvan varlığına sahip tarımsal işletmelerin Gümüşhane ve Bayburt illerinde olduğu tespit edilmiştir. Rize, Trabzon ve Artvin illerinde ise işletme başına düşen ortalama hayvan varlığı daha az olup, bu illerde beslenen hayvanlardan elde edilen ürünler aile tüketimi için kullanılmaktadır. Bayburt, Gümüşhane ve Samsun illerinde hayvan beslenmesinde gerekli olan uygun meraların bulunması ve tarımsal işletmelerdeki aile bireylerinin daha genç olması hayvancılığın gelişmesine katkı sağladığı düşünülmektedir. Tarımsal işletmelerin sahip oldukları sığır ırkları incelendiğinde kültür ırkı hayvanların daha fazla olduğu görülmektedir. Araştırma alanında Giresun, Samsun, Tokat ve Ordu illerinde koyun yetiştiriciliği yapıldığı tespit edilmiştir. Özellikle Giresun, Samsun ve Ordu illerinde koyun yetiştiriciliği için uygun yaylaların bulunması, bu bölgelerde koyun yetiştiriciliğinin gelişmesine olumlu etki etmektedir. Sahip olunan toplam hayvan sayısı ve hayvan türlerine göre iller arasında farklılıklar olduğu ve bu farklılığın istatistiki olarak da anlamlı olduğu saptanmıştır ($F=7,362$; $p<0,000$). Bayburt, Gümüşhane, Samsun ve Tokat illerinde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği; Giresun, Samsun, Tokat ve Ordu illeri ise küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin geliştirilmesi açısından uygun bölgeler olduğu söylenebilir. Bu bölgelerdeki tarımsal işletmeler hayvancılığın geliştirilmesi açısından desteklenebilir.

1.11. Tarımsal İşletmelerin Alet Makine Varlığı

Tarımsal üretim için gerekli olan alet ve makinelere sahip olmak veya gerektiği durumda ulaşabilmek tarımsal işletmeler için hayati bir öneme sahiptir. Özellikle makineli ve modern tarım tekniklerinin uygulanmaya başlanması ve bunun teşvik edilmesi ile bu önemlilik daha da artmaktadır. Bu sebeple araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin alet ekipmana sahip olma durumlarının incelenmesi gerekmektedir. Araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin, sahip oldukları traktör varlıkları incelenerek **Tablo 13**'te verilmiştir.

Tablo 13. Tarımsal işletmelerin traktöre sahip olma durumu

İller	İşletmelerin traktör sahipliği durumu			
	Traktöre sahip olmayanlar	Bir traktöre sahip olanlar	İki veya daha fazla traktöre sahip olanlar	Toplam
Gümüşhane (sayı/oran)	6	11	1	18
	33,3	61,1	5,6	100
Bayburt (sayı/oran)	5	8	.	13
	38,5	61,5	.	100
Artvin (sayı/oran)	98	1	.	99
	99,0	1,0	.	100
Rize (sayı/oran)	177	.	.	177
	100	.	.	100
Trabzon (sayı/oran)	226	.	.	226
	100	.	.	100

Tablo 13. Tarımsal işletmelerin traktöre sahip olma durumu (Devam)

İller	İşletmelerin traktör sahipliği durumu			
	Traktöre sahip olmayanlar	Bir traktöre sahip olanlar	İki veya daha fazla traktöre sahip olanlar	Toplam
Giresun (sayı/oran)	255	1	.	256
	99,6	0,4	.	100
Ordu (sayı/oran)	318	4	1	323
	98,5	1,2	0,3	100
Tokat (sayı/oran)	33	142	9	184
	17,9	77,2	4,9	100
Samsun (sayı/oran)	163	300	36	499
	32,7	60,1	7,2	100
DOKAP Bölgesi	1.281	467	47	1.795
	71,4	26,0	2,6	100

Günümüzde, tarımsal üretimde kullanılan en yaygın ve gerekli makine traktördür. Tarımsal işletmelerin traktör sahibi olması diğer birçok alet ve ekipmana da sahip olduğu anlamında düşünülebilir. Araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerin traktöre sahip olma durumları illere göre farklılıklar göstermektedir ($\chi^2=1.066,375$; $p<0,001$). Bu farklılığın temel sebebi illerin coğrafi yapısı ve hâkim bitkisel ürün çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Rize, Trabzon, Artvin, Giresun ve Ordu illerindeki arazi yapısının oldukça dik yapıda olması, daha çok meyve yetiştirilmesi ve ortalama arazi parça büyüklüğünün küçük olması traktöre olan ihtiyacı da ortadan kaldırmaktadır. Ancak Samsun, Tokat, Gümüşhane ve Bayburt illerinde arazilerin daha düz olması, ortalama parsel büyüklüklerinin diğer illere göre daha büyük olması ve daha çok tarla bitkilerinin yetiştirilmesi nedeni ile traktöre olan ihtiyaç daha fazladır.

Araştırma alanındaki illerde tarımsal işletmelerin traktöre sahip olma durumu Tokat'ta (%82,1), Samsun'da %67,3, Gümüşhane'de %66,7 ve Bayburt'ta %61,5 olduğu saptanmıştır. Samsun'daki tarımsal işletmelerin %7,2'si, Tokat'taki işletmelerin %4,9'u ile Gümüşhane'deki işletmelerin %5,6'sı ikinci bir traktöre daha sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırma bölgesi genel olarak değerlendirildiğinde traktöre sahip olmayan işletmelerin oranı %71,4 olarak hesaplanmıştır. Bu oranın yüksek olması yukarıda açıklanan sebeplerle, diğer illerde traktör sahipliğinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır.

Araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerin sahip oldukları traktörlerin yaşlarına göre dağılımı **Tablo 14'**te verilmiştir.

Tablo 14. Tarımsal işletmelerin sahip oldukları traktörlerin yaşlara göre dağılımı (%)

İller	Sahip olunan traktörlerin yaşlara göre dağılımı (%)				
	Beş yaş altı	6-10 yaş	11 - 15 yaş	16 yaş ve üzeri	İşletme sayısı
Ordu	60,0	20,0	0	20,0	5
Gümüşhane	58,3	8,3	8,3	25,0	12
Tokat	24,7	12,0	14,7	48,7	150
Samsun	21,5	7,2	7,8	63,6	335
Bayburt	12,5	12,5	0	75,0	8
Artvin	0	100	0	0	1
Giresun	0	0,0	0	100	1
DOKAP Bölgesi	25,3	22,9	4,4	47,5	512

Tablo 14 incelendiğinde, araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin sahip oldukları traktörlerin yarıya yakınının (%47,5) 16 ve üzeri yaş grubunda yer aldığı tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile ekonomik ömrünü dolduran traktör varlığı oranı %51,9 iken ekonomik ömrü dolmamış traktör varlığı %48,1 olarak hesaplanmıştır. Bu durum, araştırma bölgesindeki faaliyet gösteren traktörlerin yarıdan fazlasının eski olduğunu göstermektedir ve sahip olunan traktörlerin yaşları illere göre farklılıklar göstermektedir ($\chi^2=38,959$; $p<0,001$). Ekonomik ömrünü doldurmuş olan tarım alet ve makinalarının hem daha az verimle çalışması hem de yıpranmaya bağlı olarak işletmeye daha fazla tamir bakım masrafı çıkarması nedeniyle yenilenmeleri gerekmektedir. Bölge üreticisi yeni tarım alet ve makinaları satın alabilmesi için desteklenmelidir.

1.12. Tarımsal İşletmelerin Üretici Örgütlerine Katılım Durumu

Tarım sektöründe gelişmiş bir örgütlenme birçok açıdan önem arz etmektedir. Tarımsal üretici örgütleri; üyelerin eğitilmesi, ucuz girdi temini, pazarlamada üreticilerin pazarlık gücünün artırılması ve üreticilere yayım hizmetleri sağlanmasında etkin roller oynayabilmektedir (Can ve Sakarya, 2012; Aydoğan ve ark., 2016). Araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin üye oldukları örgüt sayıları incelenerek illere göre **Tablo 15**'de verilmiştir. Genel olarak bakıldığında, tarımsal işletmelerin %16,8'inin herhangi bir tarımsal örgütle ilişkisi olmadığı görülmektedir. İncelenen tarımsal işletmelerinin %47,2'si ise sadece bir tarımsal örgüte üyedir. Her ne kadar işletmelerin yarısına yakınının bir tarımsal örgütle ilişkisi varmış gibi görünse de aslında durum farklıdır. Bu işletmelerin büyük çoğunluğu meslek kuruluşu olan Ziraat Odalarına üyedir. Bakanlığın sağlamış olduğu desteklemelerden yararlanabilmek ve çiftçi olduğunu belgelendirebilmek için meslek odasına kayıt bir zorunluluk olması sebebi ile örgütlere katılım oranı yüksek görünmektedir. Aydoğan (2018), daha yenilikçi işletmelerin daha çok tarımsal örgüte üye olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple, tarımsal işletmelerin yeniliklerle tanışması, eğitim ve ucuz girdi gibi ihtiyaçlarının karşılanması ve etkin çalışabilecekleri tarımsal üretici örgütlerine katılımları sağlanmalı ve desteklenmelidir.

Tablo 15. Tarımsal işletmelerin üretici örgütlerine katılım durumu

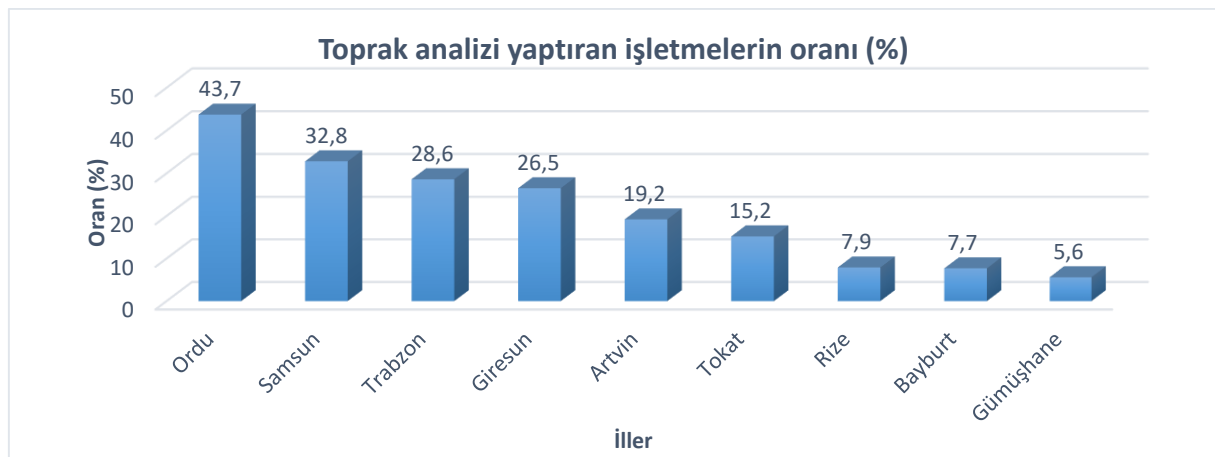
İller	Üye olunan tarımsal örgüt sayısı (%)					İşletme sayısı
	Hiç üyeliği yok	1	2	3	4	
Trabzon	23,0	61,5	15,0	0,4	0,0	226
Samsun	22,8	37,9	28,1	9,4	1,8	499
Artvin	22,2	58,6	19,2	0,0	0,0	99
Giresun	16,4	62,5	20,7	0,4	0,0	256
Bayburt	15,4	15,4	53,8	15,4	0,0	13
Rize	14,7	57,1	27,1	1,1	0,0	177
Tokat	13,0	32,6	31,5	17,4	5,4	184
Ordu	12,4	60,7	25,4	1,5	0,0	323
Gümüşhane	11,1	38,9	44,4	5,6	0,0	18
DOKAP Bölgesi	16,8	47,2	29,5	5,7	0,8	1.795

Tarımsal örgütlere katılım açısından iller karşılaştırıldığında Gümüşhane, Ordu ve Tokat illerinin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Aydoğan ve Yulaııcı (2014), tarımsal örgütlerin sorunlarını araştırdığı çalışmasında, en etkin çalışan üretici örgütlerinin süt toplama ve süt pazarlama konusunda faaliyet gösteren birlik ve kooperatiflerin olduğunu ifade etmektedir. Bu illerdeki oranların mukayeseli olarak fazla olması hayvancılığın bu illerde daha gelişmiş olması ile açıklanabilir.

1.13. Tarımsal İşletmelerin Toprak ve Yaprak Analizi Yaptırma Durumu

Toprak analizi, bitkinin isteğı olan gübre cinsini ve miktarını en uygun zamanda ve şekilde toprağı verilmesini gerektirdiğı için üretim maliyetlerini de düşürmektedir. Diğer bir ifade ile toprak analizi, bitkinin ihtiyacı olan ilave besin maddelerinin en uygun miktar ve şekilde verilmesine olanak sağladığı için üretim faktörlerinin sürdürülebilir kullanılmasına da katkı sağlamaktadır. Bu sebeplerle, toprak analizi yaptırılması hem işletme maliyetlerinin azaltılması hem de ürün verimliliğini artırması sebebi ile önemli bir konu olarak ele alınmıştır.

Araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin toprak analizi yaptırma durumları incelenerek **Şekil 3**'te verilmiştir.

Şekil 3. Tarımsal işletmelerin toprak analizi yaptırma durumları

Araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerin ancak %27,9'unun toprak analizi yaptırdığı belirlenmiştir. Geriye kalan yaklaşık %75'inin ise toprak analizi yaptırmadığı hesaplanmıştır. Toprak analizinin en fazla yaptırıldığı işletmeler Ordu, Samsun ve Trabzon illerindeki tarımsal işletmelerden oluşmaktadır. Toprak analizi yaptırılmasında, üreticilerin bilinç düzeyinin yüksek olmasının yanı sıra işletmelerin yer aldığı illerde toprak analizi yapabilen laboratuvarların da olması önemli bir faktördür. Altıntaş ve Altıntaş (2012), devlet tarafından toprak analizi yaptıranlara destek verilmesinin; toprak analizi yaptırma durumuna etkisini incelediği çalışmalarında, üreticilerin %38,5'inin destek almak için toprak analizi yaptırdığını tespit etmişlerdir.

İncelenen tarımsal işletmelerin neden toprak analizi yaptırmadıkları incelenerek **Tablo 16'**da verilmiştir.

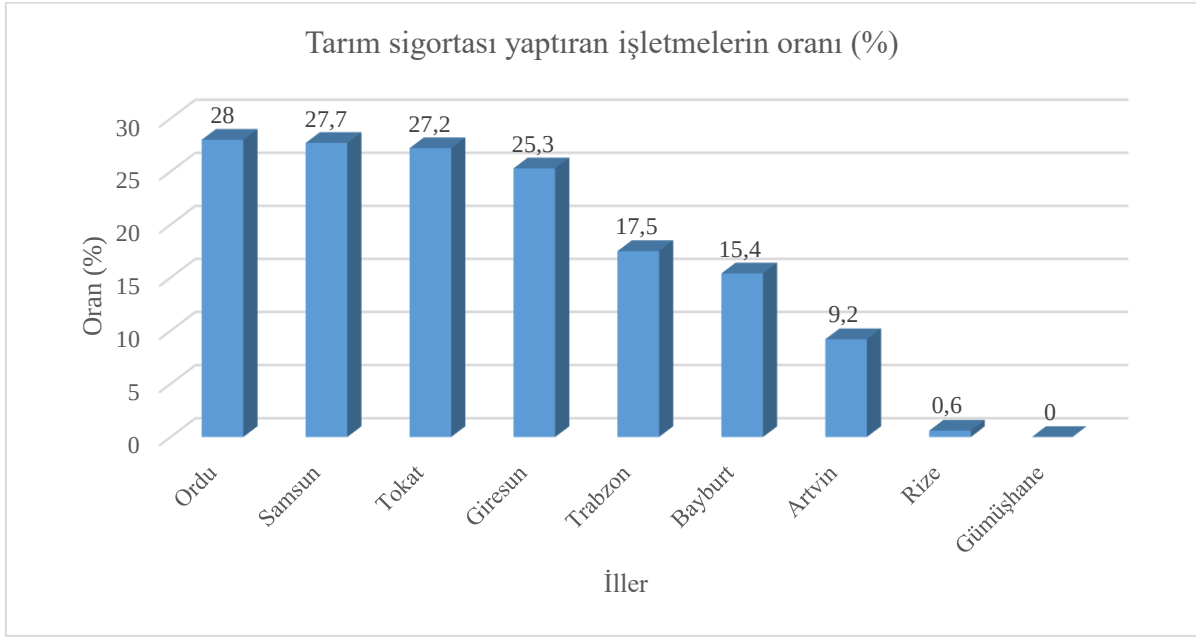
Tablo 16. Tarımsal işletmelerin toprak analizi yaptırmama nedenleri

İller	Toprak analizi yaptırmama nedenleri (%)									Toplam
	Yetersiz arazi varlığı	Laboratuvar olmaması	Analiz ücretleri	Arazi mülkiyet sorunu	Analiz sonuçlarına güvenmeme	Alışkanlık olmaması	İhmal etme	Bilgisi olmama	Gerek duymama	
Samsun	6,8	3,4	4,2	2,5	5,1	2,5	6,3	6,8	62,4	237
Tokat	4,5	6,0	0,0	3,0	0,7	3,0	3,0	9,0	70,9	134
Ordu	3,8	5,0	3,1	4,4	1,9	2,5	8,2	14,5	56,6	159
Giresun	2,7	7,3	6,4	1,8	2,7	6,4	13,6	5,5	53,6	110
Trabzon	1,1	8,9	0,0	2,2	1,1		5,6	22,2	58,9	90
Rize	.	32,6	2,3	.	.	4,7	.	27,9	32,6	43
Artvin	8,9	32,1	5,4		1,8	1,8	5,4	25,0	19,6	56
Bayburt	12,5	.	.	.	.	25,0	.	.	62,5	8
Gümüşhane	0,0	.	.	12,5	.	6,3	12,5	25,0	43,8	16
DOKAP Bölgesi	4,5	8,4	3,0	2,7	2,5	3,2	6,7	12,5	56,5	853

Tablo 16 incelendiğinde tarımsal işletmelerin toprak analizi yaptırmama nedenleri arasında ilk sırada toprak analizine gerek duymamanın olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla bilgisi olmama (%12,5), analiz yaptıracak laboratuvarın olmaması (%8,4) ve yaptırmak istemesine rağmen ihmal (%6,7) etme takip etmektedir. Analiz sonuçları incelendiğinde, toprak analizi yaptırmayan işletmelerin %84,1'inin toprak analizi yaptırmaya karşı olmadığı, gerekli bilgilendirme ve eğitim çalışmaları ile toprak analizi yaptıran işletme sayısının artırılabilceği görülmektedir. Araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelere toprak analizi yaptırmamanın önemi ve doğru gübreleme konularında eğitim verilmesi bölgedeki fazla gübre kullanımını önleyebilecek ve tarımsal üretimde sürdürülebilirliğin sağlanmasına yardımcı olabilecektir. Aynı şekilde, toprak analizi yapan laboratuvarların olmadığı illerde toprak analiz laboratuvarlarının kurulması ve tarımsal işletmelerin toprak analizi yaptırmaları konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir.

1.14. Tarımsal İşletmelerin Tarım Sigortası Yaptırma Durumları

Tarım sigortası, en önemli risk yönetim stratejilerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Bayramoğlu vd, 2013; Özsayın ve Çetin, 2004; Demiryürek vd, 2012; Ceyhan vd, 2006). Üreticiler gelecekte karşılaşılabilecekleri olumsuzluklardan kaynaklanan zararlarını tarım sigortaları ile bir başka kaynağa transfer etmektedirler. Tarımsal işletmelerin tarım sigortası yaptırma durumları incelenerek Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. Tarımsal işletmelerin tarım sigortası yaptırma durumları

Araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerin tarım sigortası yaptırma durumları incelendiğinde, işletmelerin %80'inin ürünlerine sigorta yaptırmadıkları tespit edilmiştir. Gümüşhane, Rize ve Artvin illerindeki üreticilerin büyük çoğunluğu tarım sigortası yaptırmamaktadır. Rize ve Artvin illerinde tarımsal üretimin büyük oranda çay tarımından oluşması ve çay bitkisinin doğal afetlerden zarar görme olasılığının düşük olması bunda en önemli faktör olduğu söylenebilir. Ordu, Samsun, Giresun ve Tokat illerinde ise işletmelerin %25'inden fazlası tarım sigortası yaptırmaktadır. Bu illerdeki sigorta yaptıırma oranının diğer illere göre daha fazla olması, polikültür tarım yapılması ve fındık bitkisinin ilkbahar geç donlarından etkilenmesi sebebiyle bu zararın ortadan kaldırılması düşüncesi ile açıklanabilir. Diğer bir ifade ile tarım sigortası yaptıırma durumu, tarımsal işletmelerin üretim desenleri ile ilişkilidir ve illere göre farklılıklar göstermektedir denilebilir. Araştırma kapsamında tarımsal işletmelerin tarım sigortası yaptırmama nedenleri incelenerek **Tablo 17**'de verilmiştir.

Tablo 17. Tarımsal işletmelerin tarım sigortası yaptırmama nedenleri

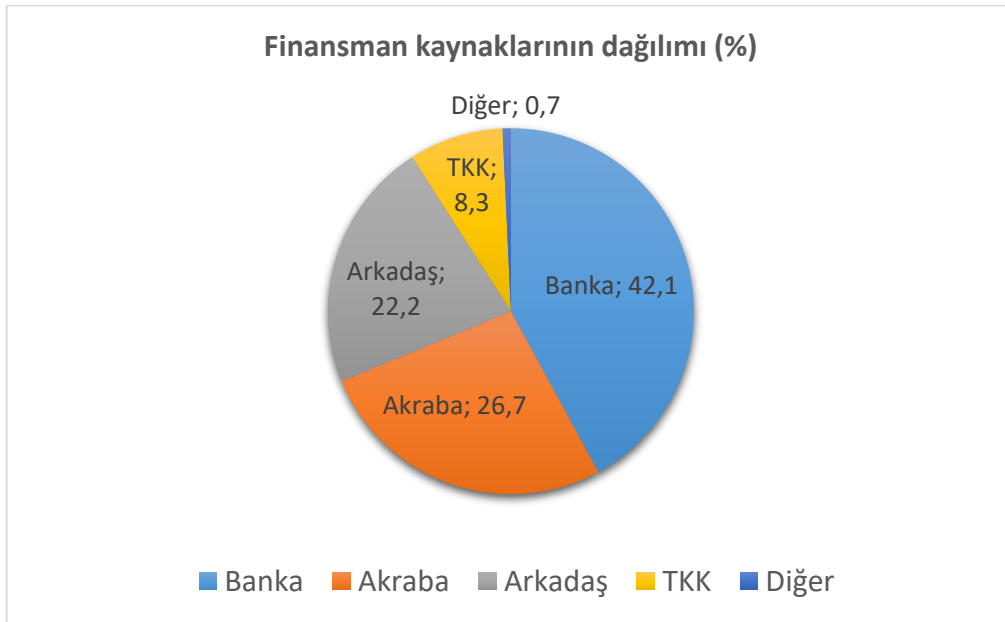
İller	Tarım sigortası yaptırmama nedenleri									İşletme sayısı
	Güvenmeme	Memnun kalmama	Bilgi sahibi olmama	Risk kapsamının darlığı	Primlerin yüksek olması	Devlet desteğinden haberdar olmama	Gerek duymama	Kadercilik	Tapu sorunu	
Samsun	9,6	1,2	8,6	4,3	13,9	1,2	50,3	8,1	2,8	324
Tokat	0,8	2,3	6,9	0,8	10,0	3,1	63,8	6,9	5,4	130
Ordu	3,7	4,1	3,2	6,4	10,5	1,4	60,3	8,2	2,3	219
Giresun	8,4	1,3	2,6	9,7	6,5	.	64,9	3,8	2,6	154
Trabzon	4,9	0,6	1,2	4,9	6,8	1,9	77,2	0,6	1,9	162
Rize	10,8	0,6	10,8	1,9	7,0	0,6	68,2	.	.	157
Artvin	1,1	1,1	13,5	1,1	10,1	4,5	66,3	2,2	.	89
Bayburt	8,3	.	8,3	.	.	.	75,0	8,3	.	12
Gümüşhane	.	.	22,2	.	.	.	66,7	.	11,1	18
DOKAP Bölgesi	6,3	1,7	6,6	4,4	9,6	1,5	62,5	5,0	2,4	1.265

Tablo 17 incelendiğinde, tarım sigortası yaptırmama nedenleri arasında ilk sırada gerek duymamanın (%62,5) geldiği görülmüştür. Bu durum tarımsal işletmelerin toprak analizi yaptırmama sebeplerine oldukça benzemektedir. İşletmelerin tarım sigortasına gerek duymamalarının altında, üretim yapılan arazilerin fazla olmaması ve doğal afet riskinin düşük olması yatmaktadır. Sigorta yaptırmama konusundaki ikinci sıradaki neden ise sigorta primlerinin yüksekliği (%9,6) gelmektedir. Sigorta primlerinin yüksekliğine, devlet desteğinden haberdar olmama durumu da eklenebilir. Bu durumdaki tarımsal işletmeler; ödeyecekleri sigorta primi masrafı ile karşılaşabilecekleri riskin maliyetini karşılaştırmakta ve yaptırmamayı seçmektedirler. Bu durumdaki tarımsal işletmelere devlet desteklemeleri hakkında detaylı bilgiler verilerek tarım sigortası yaptırmaları ve riski transfer etmeleri sağlanabilir. Tarım sigortası yaptırmama konusunda diğer bir sorun ise sigorta sistemine güvenmeme ve başkalarının yaşamış oldukları kötü tecrübelerin aktarılmasıdır. Bu durumdan, sigorta sisteminin işleyişinin; tarımsal işletmeler tarafından yeterince anlaşılmadığı anlaşılmaktadır. Sigorta yaptıran tarımsal işletmeler, ürünlerinde bir zarar meydana geldiğinde bu zararın tüm üretim alanını kapsayacak şekilde tazmin edilmesini beklemektedirler.

Hâlbuki sigorta sistemi, sigortalının zararı kadarını karşılamaktadır. Bu yanlış düşünce sisteminin gelişmesinde sigorta acentalarının yanlış bilgilendirmelerinin de payı olduğu düşünülmektedir. Tarım sigortaları TARSİM adı ile bilinmekte ve bir sigorta havuzu olarak hizmet vermektedir. Tarımsal ürün sigortaları ise serbest acentalar tarafından pazarlanması yapılmaktadır. Sigortalının zararı olduğu durumda, TARSİM tarafından görevlendirilen uzmanlar tarafından zarar tespit tutanağı düzenlenmekte ve oluşan zarar havuzdan karşılanmaktadır. Bu işleyiş içerisinde serbest sigorta acentaları, daha fazla poliçe satabilmek amacıyla, bu konuda zaten bilinç düzeyi düşük olan üreticiye sigorta sistemini olduğundan farklı anlatabilmektedir. Bu durumun önüne geçilmesi için konu uzmanları tarafından sigorta sistemi tarımsal işletmelere anlatılmalıdır. Bu konuda gerek grup gerekse kitle yayım teknikleri kullanılabilir. İllere göre tarım sigortası yaptırmama nedenleri Şekil5 - Şekil 13’de detaylı olarak verilmiştir. Bu grafikler incelenerek hangi illerde hangi sebeplerle tarım sigortası yaptırılmadığı görülebilir ve ona uygun faaliyetler gerçekleştirilebilir.

1.15. Tarımsal İşletmelerin Finansman Kaynakları

Tarımsal işletmelerin faaliyetlerine uygun bir şekilde devam edebilmeleri için finans kaynaklarına kolayca ulaşabilmeleri gerekmektedir. Bu amaçla, araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin mevcut finansman kaynakları incelenerek Şekil 14’te verilmiştir.

Şekil 5. Tarımsal işletmelerin finansman kaynakları

Şekil 5 incelendiğinde, tarımsal işletmeler ek finansmana ihtiyaç duyduklarında öncelikle bankalara başvurmakta bunu sırasıyla kişilere (akraba, arkadaş) borçlanma takip etmektedir. Kişilere borçlanma genellikle faizsiz olması, vadesinin isteğe göre kişiler arasında ayarlanması, prosedürlerin olmaması ve karşılıklı güvene dayalı olması sebebi ile tercih edilmektedir. Ancak kişilere borçlanma durumunda sağlanabilecek finansmanın miktarı da az

olmaktadır. Diğer bir ifade ile tarımsal işletmeler kısa dönemli ve miktarı az olan finansman giderlerini sosyal çevrelerinden karşılamaktadır denilebilir.

İncelenen tarımsal işletmelerin daha önce bankalardan kredi çekme durumları incelenerek **Tablo 18'**de verilmiştir. Burada, tarımsal işletmelerin bankacılık ve finansman konusundaki farkındalıklarını ölçme amaçlanmıştır.

Tablo 18. Tarımsal işletmelerin daha önce kredi çekme durumu

İller	Daha önce kredi çekme durumu (%)		Toplam
	Hayır	Evet	
Samsun	36,0	64,0	489
Tokat	31,1	68,9	177
Ordu	33,3	66,7	312
Giresun	32,9	67,1	249
Trabzon	33,0	67,0	221
Rize	36,7	63,3	177
Artvin	34,0	66,0	97
Bayburt	30,8	69,2	13
Gümüşhane	22,2	77,8	18
DOKAP Bölgesi	34,0	66,0	1.753

Tablo 18 incelendiğinde tarımsal işletmelerin ortalama %66'sının daha önce bankalardan kredi çektiği görülmektedir. Bankalardan kredi çekme oranı Gümüşhane, Bayburt ve Tokat illerinde diğer illere göre daha yüksektir.

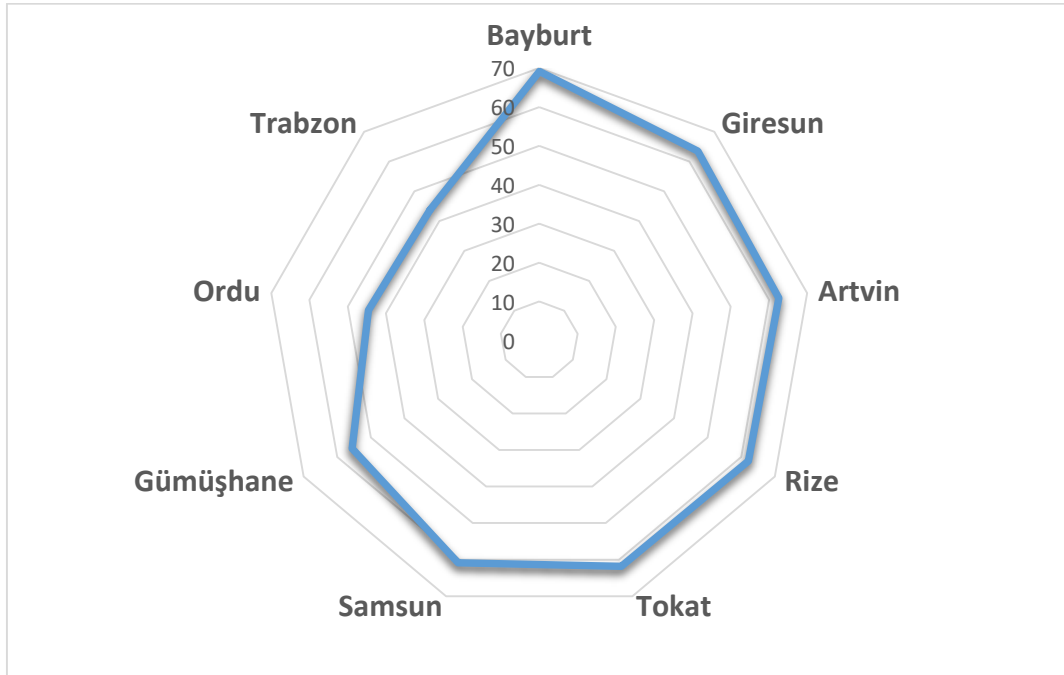
1.16. Tarımsal İşletmelerin Finansal Kaynaklara Ulaşabilme Durumu

İncelenen tarımsal işletmelerin finans kaynaklarına ulaşabilme durumları incelenerek **Tablo 19'**da verilmiştir. Araştırma alanındaki işletmelerin ortalama %56,5'i finansman kaynaklarına kolay ulaşamadıklarını belirtmektedirler. Finansman kaynaklarına ulaşamama; işletmelerin yeni yatırımlar yapabilmesini, mevcut tarımsal faaliyetlerini kolay bir şekilde sürdürmesini engelleyebilmektedir. Özellikle tarımsal faaliyetlerde, üretime başlama dönemlerinde işletmelerin finansman kaynaklarına ulaşabilmesi büyük önem taşımaktadır. Tarımsal faaliyetler için ihtiyaç duyduğu finansmanı (öz kaynak veya kredi) sağlamakta güçlük çeken tarımsal işletmeler üretimden vazgeçebilmekte veya üretim miktarını azaltabilmektedirler. Bu durum bölge ve ülke ekonomisine olumsuz yansır.

Tablo 19. Tarımsal işletmelerin finansal kaynaklara ulaşabilme durumu

İller	İşletme sayısı	Finansal kaynaklara ulaşabilme durumu	
		Hayır	Evet
Bayburt	13	69,2	30,8
Giresun	241	63,5	36,5
Artvin	99	62,6	37,4
Rize	177	62,1	37,9
Tokat	178	61,8	38,2
Samsun	493	60,9	39,1
Gümüşhane	18	55,6	44,4
Ordu	312	44,6	55,4
Trabzon	222	43,7	56,3
DOKAP Bölgesi	1.753	56,5	43,5

Finansman kaynaklarına ulaşmada sorun yaşayan tarımsal işletmelerin oranı illere göre karşılaştırılarak **Şekil 6**'da verilmiştir. Bu konuda illerdeki tarımsal işletmelerin durumları birbirlerine yakın olmakla birlikte en çok Bayburt ve Gümüşhane illerinde sorun yaşanıldığı görülmektedir. Bu durum bu illerdeki işletmelerin hayvansal üretim ağırlıklı olması ile açıklanabilir. Hayvanların beslenmesi için gerekli olan yemlerin temininde finansman sorunu yaşayan firmalar; bankalara kredi için başvurmaktadır. Bankalar bu durumda, işletme arazilerini teminat olarak kabul ederken işletmenin hayvan varlıklarını teminat olarak kabul etmeyebilmektedir.

Şekil 6. İllere göre tarımsal işletmelerin finansman kaynaklarına ulaşamama durumu

Bankalar işletmelerin hayvan varlıklarını teminat olarak kabul etseler bile bu hayvanların tarım sigortalarının kendi şirketlerine yaptırılmasını talep etmektedirler. Bu ilave sigorta masrafı tarımsal işletmeler tarafından kabul görmemektedir. Dolayısı ile kredi sağlayıcılar ve tarımsal işletmeler arasında bir finansman anlaşması çoğu zaman yapılamamaktadır.

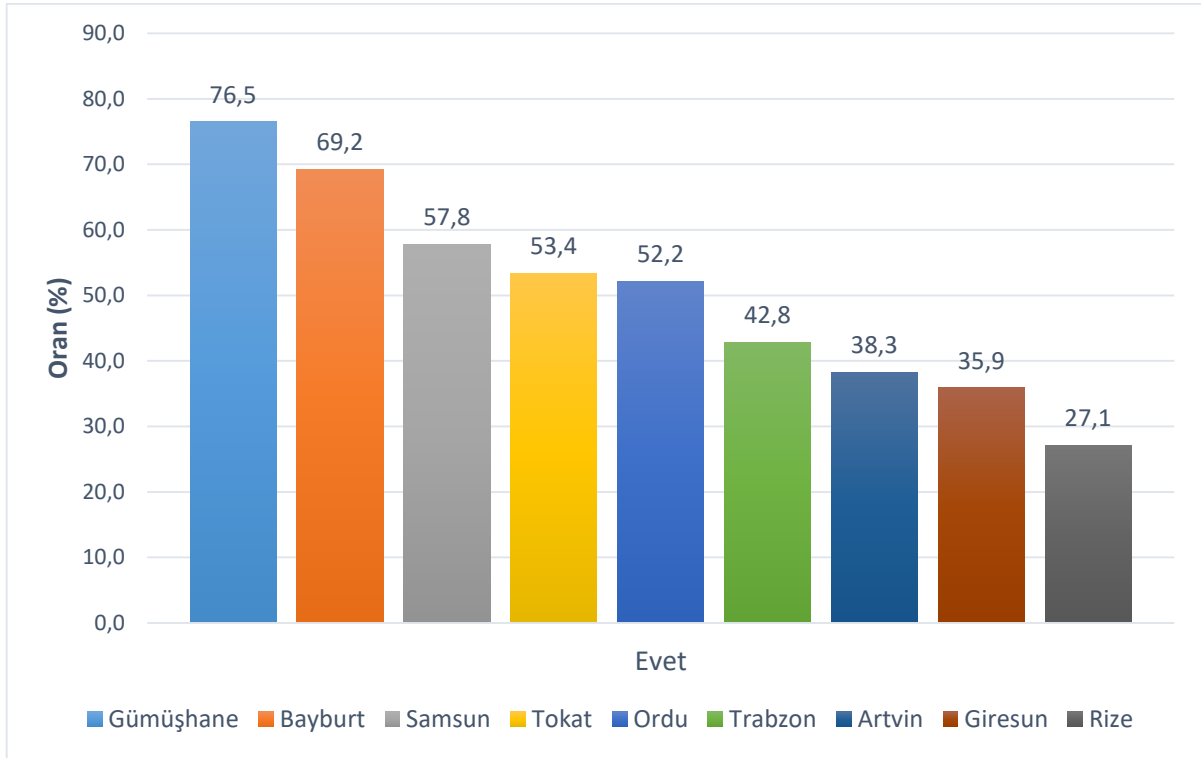
Tarımsal işletmelerin acil ihtiyaçlarını gidermek için temin edebilecekleri nakit miktarları ve vadeleri incelenerek **Tablo 20**'de verilmiştir. İncelenen işletmelerde banka dışı kaynaklardan temin edebilecekleri nakit para miktarı ortalama 20 bin TL civarında olup bu borçlanmanın vadesi 9 ay olabilecektir. Özetle, araştırma bölgesindeki tarımsal işletmeler, büyük miktarda olmayan masraflarını sosyal çevrelerinden kısa vadelerle temin edebilmektedirler denilebilir.

Tablo 20. Tarımsal işletmelerin acil durumlarda temin edebilecekleri nakit miktarları

İller	Acil durumda temin edilebilecek nakit miktarı			
	İşletme sayısı	Ortalama TL	Std. Sapma	Maksimum vade (ay)
Gümüşhane	6	31.667	37.506	7
Trabzon	112	23.418	32.926	12
Bayburt	3	21.000	18.520	7
Giresun	60	20.703	32.554	10
Rize	39	20.336	26.704	9
Ordu	170	19.604	26.897	10
Samsun	180	17.798	46.618	10
Tokat	67	17.510	30.103	6
Artvin	21	5.476	4.792	9
DOKAP Bölgesi	658	19.355	34.826	9

1.17. Tarımsal İşletmelerin Yeterli Finansman Bulduğu Takdirde Yatırım Yapma İstekliliği

Tarımsal işletmelerin finansman kaynaklarına kolayca ulaşabilmesinin yanı sıra yeterli finansman kaynağı bulması durumunda bunu nasıl değerlendireceği de önemli bir konudur. Bu kapsamda, araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin uygun finansman koşullarında yatırım isteklilikleri incelenerek **Şekil 7**'de verilmiştir. Gümüşhane, Bayburt ve Samsun illerindeki tarımsal işletmelerin yarıdan fazlası, uygun finansman sağlanması durumunda yatırım yapabilecekleri tespit edilmiştir. Buna karşın bu oran Rize, Giresun ve Artvin illerinde daha düşüktür. Tarımsal işletmelerin yatırım yapma istekliliği, bu konuda atıl bir üretim potansiyeli olduğunu ve bu potansiyelin uygun şartlar sağlanması durumunda harekete geçirilebileceği söylenebilir.

Şekil 7. Tarımsal işletmelerin yatırım yapma istekliliği

İncelenen tarımsal işletmelerin uygun finansman koşulları sağlansa bile yatırım yapmama nedenleri **Tablo 21**'de verilmiştir. **Tablo 21** incelendiğinde, tarımsal faaliyetlerde çalıştırılabilecek nitelikli işçi bulamama sorununun ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci temel neden ise tarımsal işletmelerin mevcut durumu yeterli görmeleridir. Bunun sorunun temel nedeni çiftlik faaliyetlerini yönetebilecek vasıflı elemanların olmayışı gösterilebilir. Araştırma bölgesinde borç, kredi ve faiz uygulaması olan finansman kaynakları ile yatırım yapmak pek tercih edilmemektedir. Bazı tarımsal işletmeler, borçlanmaktan imtina etmekte ve sadece öz sermaye ile büyümenin mümkün olduğu inancını taşımaktadırlar.

Tablo 21. Tarımsal işletmelerin uygun koşullarda bile yatırım yapma isteksizliklerinin nedenleri

Yatırım yapmama sebepleri	Frekans	Oran (%)
Nitelikli iş gücü bulamama	216	36,7
Mevcut durumu yeterli görme	169	28,7
Borçla büyümek istememe	101	17,1
Yeterli tarımsal gelir elde edememe	65	11,0
Yatırım şartlarına güvenmeme	19	3,2
Yeterli arazi sahibi olmama	15	2,5
Tarımsal faaliyetler dışında iş sahibi olma	4	0,7
DOKAP Bölgesi	589	100

Tarımsal piyasalardaki fiyat istikrarsızlığı, yetersiz üretim faktörlerine (toprak, sermaye, iş gücü vb.) sahip olma ve konjonktürel dalgalanmalar dolayısı ile yatırım yapmak istemeyen

işletmelerin oranı diğerlerine göre daha düşüktür. Diğer bir ifade ile gerekli imkânlar sağlanabilirse bölgenin tarımsal potansiyeli harekete geçirilebilir.

Uygun finansman koşullarında yatırım yapabilecek tarımsal işletmelerin, yatırım yapabilecekleri faaliyetler incelenerek **Tablo 22**'de verilmiştir. İncelenen işletmelerin yarısından fazlasının büyükbaş hayvancılık yatırımı yapabileceği tespit edilmiştir. Özellikle DOKAP bölgesinin büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine uygun olması, son yıllardaki kırmızı et fiyatlarına olan talebin ülke genelinde artması, kırmızı et arzının azalması ve buna bağlı olarak fiyatların yükselmesi gibi sebeplerle bölgede büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine bir talep olduğu görülmektedir. Toplam hayvancılık yapma isteği oranı %67,4 civarındadır. Diğer bir ifade ile uygun yatırım ortamları sağlanabilirse bölgede hayvancılığın gelişmesine katkı sağlanabilir.

Tablo 22. Tarımsal işletmelerin uygun finansman koşullarında yatırım yapabilecekleri alanlar

Yatırım yapılacak alanlar	Frekans	Oran (%)
Büyükbaş hayvancılık yatırımı	448	56,6
Arazi satın alımı	85	10,7
Meyve bahçesi tesisi (ceviz, bağ, kivi vb.)	59	7,4
Hayvancılığı geliştirme (Mevcut tesis)	49	6,2
Mevcut arazilerin ıslahı	27	3,4
Alet ekipman alımı/yenileme	23	2,9
Seracılık işletmesi yatırımı	22	2,8
Arıcılık faaliyetleri yatırımı	14	1,8
Hayvancılık altyapı yatırımı	13	1,6
İşletme altyapısını modernize etme	9	1,1
Ürün kalitesini artırmaya yönelik yatırımlar	9	1,1
İşletme kapasite artırımı	6	0,8
Tavukçuluk yatırımı	6	0,8
Tarım dışı yatırım	5	0,6
Modern sulama sistemleri	4	0,5
Soğuk hava deposu yapımı	4	0,5
Küçükbaş hayvancılık yatırımı	3	0,4
Mantar yetiştiriciliği	3	0,4
Farklı ürün desenleri yatırımı	3	0,4
DOKAP Bölgesi	792	100

1.18. Tarımsal İşletmelerin Sermaye Yapıları ve Ekonomik Performanslarının Analizi

Bu bölümde, araştırma alanındaki tarımsal işletmeler mali açıdan analiz edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Öncelikle tarımsal işletmelerin sermaye yapıları incelenmiş ve akabinde işletmelerin yıllık faaliyet sonuçları analiz edilmiştir. Son olarak işletmelerin sahip oldukları sermaye ve öz sermayenin geri dönüş oranları hesaplanarak işletmeler illere göre karşılaştırılmıştır.

1.18.1. Tarımsal İşletmelerin Sermaye Yapılarının Analizi

Sermaye, araziyi bir işletme haline getiren bütün teçhizatlar olarak tarif edilmektedir (Açıl ve Demirci, 1984). Tarımsal işletmelerin sahip oldukları sermaye unsurlarının incelenmesi, bu sermaye unsurlarının daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Tarım işletmelerinde sermayenin yapısı çok çeşitli şekillerde sınıflandırılmasına rağmen bu çalışmada tarım işletmelerinin sermayeleri fonksiyonlarına göre analiz edilmiştir (Açıl ve Demirci, 1984). Bu sınıflandırmaya göre sermaye; aktif sermaye ve pasif sermaye olarak iki başlık altında incelenmektedir.

Aktif sermaye; çiftlik ve işletme sermayesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Çiftlik sermayesi, işletmenin sahip olduğu arazi, arazi ıslahı ve ağaçlardan oluşmaktadır. İşletme sermayesi ise işletmenin sahip olduğu hayvan varlığı, alet-ekipman varlığı, malzemeler ve işletmenin sahip olduğu para varlığından oluşmaktadır. İncelenen tarım işletmelerinin sermaye yapıları ve sermaye unsurları **Tablo 23**'te ve dağılımları ise **Tablo 24**'te verilmiştir.

Araştırma bölgesinde incelenen tarım işletmelerinin ortalama aktif sermaye büyüklüğünün 704 bin TL civarında olduğu tespit edilmiştir. Aktif sermaye büyüklüğü Bayburt, Gümüşhane ve Samsun illerinde diğer illere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Rize ve Giresun'daki tarımsal işletmelerin aktif sermaye ortalaması diğer illere göre daha düşük olduğu saptanmıştır.

Tarımsal işletmeler Çiftlik sermayelerine göre incelendiğinde, bölgedeki tarımsal işletmelerin çiftlik sermayesi ortalamasının 590 bin TL dolayında olduğu görülmektedir. Bölge genelinde Çiftlik sermayesi, aktif sermayenin ortalama %84,4'ünü meydana getirmektedir. Bir dekar işletme arazisine düşen Çiftlik sermayesi, iller ortalamasında yaklaşık 22 bin TL olarak hesaplanmıştır.

Toprak sermayesi, Çiftlik sermayesi içinde ortalama %71 oran ile en yüksek paya sahiptir. Çiftlik sermayesi içerisindeki en büyük ikinci sermaye unsuru ise ortalama %26,4 ile bina sermayesine aittir.

Tablo 23. İncelenen tarımsal işletmelerde sermaye bileşenleri

Sermaye çeşitleri	Samsun	Tokat	Ordu	Giresun	Trabzon	Rize	Artvin	Bayburt	Gümüşhane
AKTİF SERMAYE	864.206	557.471	803.483	556.579	618.635	461.073	599.455	974.831	900.325
Çiftlik sermayesi	714.479	426.924	720.849	487.854	561.453	427.966	556.314	797.646	617.444
Toprak sermayesi	542.496	250.400	563.065	355.183	396.585	273.785	421.614	606.800	440.222
Arazi ıslahı sermayesi	6.037	8.315	5.762	3.397	2.429	1.980	1.100	1.538	5.333
Bina sermayesi	156.041	155.810	142.022	117.274	150.939	149.451	126.941	187.308	168.889
Bitki sermayesi	9.905	12.399	10.000	12.000	11.500	2.750	6.660	2.000	3.000
İşletme sermayesi	149.727	130.547	82.634	68.725	57.182	33.107	43.141	177.185	282.881
Hayvan sermayesi	66.973	64.861	29.835	26.006	17.325	8.150	19.624	108.812	199.821
Alet-makine sermayesi	59.648	51.351	35.156	29.477	29.034	22.094	21.035	57.956	63.756
Malzeme ve mühimmat sermayesi	12.803	7.957	11.770	9.680	7.895	1.397	497	7.346	10.692
Para sermayesi	10.302	6.378	5.873	3.561	2.929	1.466	1.985	3.071	8.611
PASİF SERMAYE	864.206	557.471	803.483	556.579	618.635	461.073	599.455	974.831	900.325
Yabancı sermaye	317.846	265.452	282.549	294.757	298.126	393.154	91.057	255.000	290.932
Borçlar	60.299	48.202	43.605	40.920	43.483	41.071	23.057	30.000	50.821
Ortağa veya kiraya tutulan arazi	257.547	217.250	238.944	253.836	254.643	352.083	68.000	225.000	240.111
Öz sermaye	546.360	292.019	520.934	261.822	320.509	67.919	508.398	719.831	609.392

İncelenen işletmelerde, işletme başına bina sermayesi ortalaması 150,5 bin TL olarak hesaplanmıştır. İncelenen işletmelerde bina sermayesi; ev, hayvan barınakları, depo vb. yapılardan oluşmaktadır.

Araştırma alanındaki tarım işletmelerinin işletme sermayeleri toplam aktif sermayelerinin ortalama %15,2'sine denk gelmektedir. İncelenen tarım işletmelerinde, dekara 2.881,2 TL işletme sermayesi düşmektedir. İşletme sermayesi; sabit ve döner işletme sermayesi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sabit işletme sermayesi; hayvan ve alet makine sermayelerinden oluşmaktadır. Döner sermaye ise malzeme-mühimmat sermayesi ile para sermayelerinden oluşmaktadır. İşletme sermayesinin %44,5'i hayvan sermayesinden meydana gelmektedir. İki önemli pay ise %42,9 ile alet makine sermayesine aittir.

İşletmelerde üretim amacıyla bulundurulmuş varlıkların (aktif sermaye) temin edilmesinde kullanılan kaynaklar işletmenin pasif sermayesini oluşturmaktadır. Pasif sermaye, temin edildikleri kaynaklara göre öz sermaye ve yabancı sermaye olarak iki gruba ayrılmaktadır. Aktif sermaye, işletmeciler tarafından sağlanmış ise işletmedeki mal varlığının kaynağı “öz sermaye”dir. Aktiflerin tamamı, öz sermaye ile temin edilmeyip dış kaynaklara başvurulmuş ise “yabancı sermaye” kullanımı söz konusudur (Karagölge, 1987). Yabancı sermaye borçlar ve ortağa veya kiraya tutulan araziler olmak üzere iki unsurda incelenmektedir.

İncelenen işletmelerin pasif sermayeleri içerisinde, yabancı sermaye oranı %42,2; öz sermaye oranı ise %57,8 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifade ile işletmeler, kullandıkları aktif sermayenin yarısından fazlasını öz kaynaklarından karşılamaktadır denilebilir.

Araştırma alanındaki tarım işletmelerinde, borçlanma suretiyle sermaye kullanımı söz konusu olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin ortalama yabancı sermayeleri 276,5 bin TL’dir. Yabancı sermayenin %16,2’si işletme borçlarından; %83,8’i ise kira veya ortağa tutulan arazi sermayelerinden oluşmaktadır. İşletmelerin borçları ortalama 42,3 bin TL’dir. İşletmelerin borç vadeleri kısa vadeli borçlardan oluşmaktadır. Bir dekar işletme arazisine düşen borç miktarı ortalama 11,6 bin TL olarak hesaplanmıştır.

Öz sermaye, aktif sermayeden yabancı sermayenin çıkartılması ile hesaplanmaktadır. İncelenen işletmelerin tarımsal faaliyetleri büyük oranda öz sermayelerine dayanmaktadır. Tarımsal işletmelerin ortalama öz sermayeleri 427,4 bin TL olup aktif sermayenin %57,8’ini öz sermaye oluşturmaktadır. Bir dekar araziye isabet eden öz sermaye değeri, ortalama 13,2 bin TL’dir.

Tablo 24. İncelenen tarımsal işletmelerin sermaye bileşenlerinin oranları

Sermaye unsurlarının dağılımı (%)	Samsun	Tokat	Ordu	Giresun	Trabzon	Rize	Artvin	Bayburt	Gümüşhane
AKTİF SERMAYE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Çiftlik sermayesi	82,7	76,6	89,7	87,7	90,8	92,8	92,8	81,8	68,6
Toprak sermayesi	62,8	44,9	70,1	63,8	64,1	59,4	70,3	62,2	48,9
Arazi ıslahı sermayesi	0,7	1,5	0,7	0,6	0,4	0,4	0,2	0,2	0,6
Bina sermayesi	18,1	27,9	17,7	21,1	24,4	32,4	21,2	19,2	18,8
Bitki sermayesi	1,1	2,2	1,2	2,2	1,9	0,6	1,1	0,2	0,3
İşletme sermayesi	17,3	23,4	10,3	12,3	9,2	7,2	7,2	18,2	31,4
Hayvan sermayesi	7,7	11,6	3,7	4,7	2,8	1,8	3,3	11,2	22,2
Alet-makine sermayesi	6,9	9,2	4,4	5,3	4,7	4,8	3,5	5,9	7,1
Malzeme ve mühimmat sermayesi	1,5	1,4	1,5	1,7	1,3	0,3	0,1	0,8	1,2
Para sermayesi	1,2	1,1	0,7	0,6	0,5	0,3	0,3	0,3	1,0
PASİF SERMAYE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Yabancı sermaye	36,8	47,6	35,2	53,0	48,2	85,3	15,2	26,2	32,3
Borçlar	7,0	8,6	5,4	7,4	7,0	8,9	3,8	3,1	5,6
Ortağa veya kiraya tutulan arazi	29,8	39,0	29,7	45,6	41,2	76,4	11,3	23,1	26,7
Öz sermaye	63,2	52,4	64,8	47,0	51,8	14,7	84,8	73,8	67,7

1.18.2. Tarımsal İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçlarının Analizi

Tarım işletmeleri, çeşitli girdiler kullanarak ve masraflar yaparak çeşitli üretim faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. İşletmelerin girdiler kullanarak elde ettikleri gelirleri, işletmenin ve ele alınan üretim faaliyetlerinin başarı derecesini göstermektedir. İşletme başarı ölçütleri; işletmeleri çeşitli açılardan tanımamıza yardımcı olduğu gibi onların üretim yapısını, girdi kullanım özelliklerini, masraf yapılarını, üretim faaliyetlerinin nispi üstünlüklerini, kredi kullanabilme imkânlarını, risk yüklenme kapasitelerini göstermektedir. Bu nedenle, işletmelerin birbirleriyle mukayesesinde ve işletmenin zaman içerisindeki gelişiminin belirlenmesinde bu ölçütler kullanılmaktadır (Cinemre, 1997).

Bu ölçütlerden birisi Gayri Safi Üretim Değeri (GSÜD)'dir. İşletmenin yıllık faaliyetleri sonucunda ürettikleri hayvansal ve bitkisel ürünlerin değerleri ile yıl içinde demirbaş kıymetindeki artışlar GSÜD'ni meydana getirirler. Araştırma kapsamında elde edilen ürünler çiftlik avlusu fiyatları ile değerlendirilmiştir.

Araştırma bölgesindeki işletmelerin ortalama Gayri safi üretim değeri 122,8 bin TL olarak hesaplanmıştır. Gayri safi üretim değerinin %51,2'si bitkisel üretime, %48,8'i ise hayvansal üretime aittir. İşletme arazisinin bir dekarına düşen bitkisel üretim değeri ortalama 1.860TL'dir. İşletmedeki hayvan başına düşen ortalama hayvansal üretim değeri 9.331 TL'dir (**Tablo 25**).

Tarım işletmelerinde, bir üretim dönemi içerisinde elde edilen gayri safi üretim değerine, işletmede mevcut iş gücü ve çeki gücünün diğer işletmelerde tarımsal faaliyetlerde kullanılmaları karşılığı sağlanan gelirler ve işletme sahibinin ikametgâhının kira bedelinin ilavesi edilmesi ile gayri saf hâsıla hesaplanır (Erkuş ve Demirci, 1984). İncelenen tarım işletmelerinin ortalama gayri saf hasıllarının 132,3 bin TL olduğu belirlenmiştir. Gayri saf hasılanın ortalama %90,7'sini gayri safi üretim değeri oluşturmaktadır. Birim araziye düşen gayri saf hâsıla miktarı ise 3.746 TL'dir. Erkek iş birimi başına düşen gayri saf hâsıla ise 51.609 TL'dir.

Gayri safi üretim değerinden, işletmelerin değişken masraflarının çıkartılması ile elde edilen brüt kâr, işletmelerin başarısını gösteren önemli bir kriterdir (Erkuş ve ark., 1995). İncelenen işletmelerin ortalama brüt kârları 57.183 TL'dir. Bir dekar işletme arazisine düşen brüt kâr miktarı ise 1.361 TL olarak hesaplanmıştır.

Tablo 25. İncelenen tarımsal işletmelerin yıllık faaliyet sonuçları

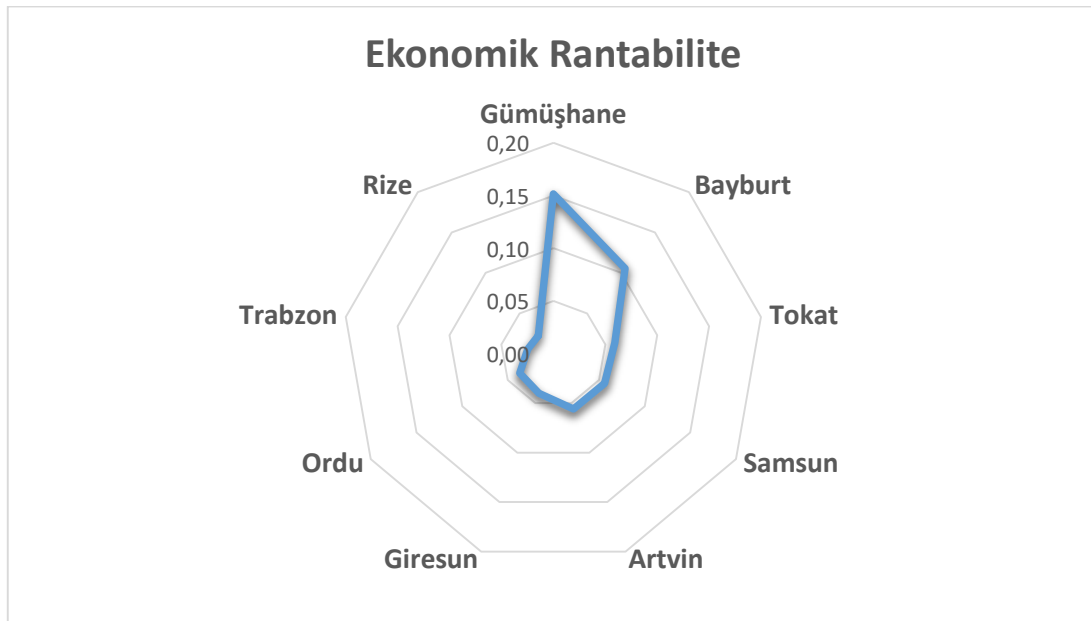
Gelir/Gider/Oran	İller								
	Samsun	Tokat	Ordu	Giresun	Trabzon	Rize	Artvin	Bayburt	Gümüşhane
Bitkisel Üretim GSH	75.727,1	52.278,2	52.512,3	32.182,4	26.919,2	53.584,0	36.401,9	101.355,4	69.751,4
Hayvansal Üretim	75.381,8	71.411,6	36.228,7	32.328,9	24.497,2	11.096,5	30.867,0	128.467,1	194.699,9
Toplam Gayri Safi Üretim Değeri	151.108,9	123.689,7	88.740,9	64.511,3	51.416,4	64.680,5	67.268,9	229.822,5	264.451,3
İşletme dışı tarımsal faaliyet ve ev kira bedeli	10.583,4	5.328,1	10.171,8	8.034,5	9.952,0	7.389,9	15.159,2	5.024,0	13.765,7
Gayri Saf Hasıla	161.692,3	129.017,9	98.912,7	72.545,8	61.368,4	72.070,4	82.428,1	234.846,5	278.217,0
Bitkisel Üretim Değişken Masraflar	49.319,0	35.945,0	31.847,8	20.835,4	17.117,2	26.558,7	22.539,6	75.890,3	51.819,7
Hayvansal Üretim Değişken Masraflar	32.377,1	34.828,4	18.143,7	16.956,2	16.846,7	22.882,3	12.682,5	37.713,1	66.736,2
Toplam Değişken Masraflar	81.696,1	70.773,4	49.991,5	37.791,6	33.963,9	49.441,1	35.222,1	113.603,4	118.555,9
Brüt Kâr	69.412,8	52.916,4	38.749,5	26.719,7	17.452,5	15.239,4	32.046,8	116.219,1	145.895,4
Bir dekar araziye düşen Brüt KÂR	1.811,1	1.572,3	1.505,0	1.562,0	1.197,9	1.430,8	3.318,2	2.196,0	1.277,0
İşletme Sabit Masrafları	31.448,0	25.279,6	19.317,7	12.533,3	12.179,8	12.461,9	13.697,0	18.273,5	23.099,9
Toplam İşletme Masrafları	113.144,1	96.053,0	69.309,1	50.324,9	46.143,7	61.903,0	48.919,1	131.877,0	141.655,8
Net Kâr	37.964,8	27.636,7	19.431,8	14.186,4	5.272,7	2.777,5	18.349,8	97.945,5	122.795,6
Saf Hâsıla	48.548,2	32.964,9	29.603,6	22.220,9	15.224,7	10.167,4	33.508,9	102.969,6	136.561,2
AİGK	7.264,3	5.880,8	4.242,9	3.092,8	2.193,2	2.888,5	3.901,1	3.824,2	4.361,4
Borç faizleri	6.029,9	4.820,2	4.360,5	4.092,0	4.348,3	4.107,1	2.305,7	3.000,0	5.082,1
Kira-ortakçılık bedeli	10.179,2	4.956,2	10.480,0		1.050,0	840,0	4.000,0	6.272,2	4.812,5
Tarımsal Gelir	54.132,2	40.830,9	27.491,6	27.407,2	16.405,9	13.885,7	38.906,6	105.169,8	139.750,7
Bir dekar araziye düşen Tarımsal Gelir	1.412,4	1.213,2	1.067,7	1.602,2	1.126,1	1.303,7	4.028,4	1.987,2	1.223,2
Başarı Ölçütleri									
Ekonomik Rantabilite	0,06	0,06	0,04	0,04	0,02	0,02	0,06	0,11	0,15
Mali Rantabilite	0,07	0,09	0,04	0,05	0,02	0,04	0,04	0,14	0,20

Gayri saf hâsıla değerinden, toplam işletme masrafları çıkartılarak saf hâsıla elde edilmektedir. Saf hâsıla; bir anlamda borçsuz ve arazi kiralamadan çalışan bir işletmede aktif sermayenin getirdiği faizdir. Bu nedenle, yılsonunda saf hasılanın en azından işletmeye yatırılan sermayenin getireceği faize eşit olması arzu edilir. Saf hâsıla, incelenen işletmelerde ortalama 47.974,4 TL'dir. Birim araziye düşen saf hâsıla miktarı ortalama 1.122,3 TL'dir. İşletmenin aktif sermayesinin bir yıllık faiz geliri ($i=\%10$ kabul edilmiştir) 70.400,6 TL olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifade ile işletmelerin saf hâsıla ortalamaları aktif sermayenin bir yıllık faizinin $\%68,1$ 'ine denk gelmektedir.

Tarımsal gelirin hesaplanmasında, saf hasıladan borç faizleri ile kiracılık-ortakçılık paylarının çıkartılması ve kalan değere işletmeci ve aile fertlerinin ücret karşılıklarının eklenmesi yöntemi kullanılmaktadır (Erkuş ve ark., 1995). Araştırma alanındaki incelenen tarım işletmeleri ortalama 43.186,9 TL tarımsal gelir elde etmektedirler. Birim alana ortalama 1296 TL, erkek iş gücü birimine ise 16.890 TL tarımsal gelir düşmektedir.

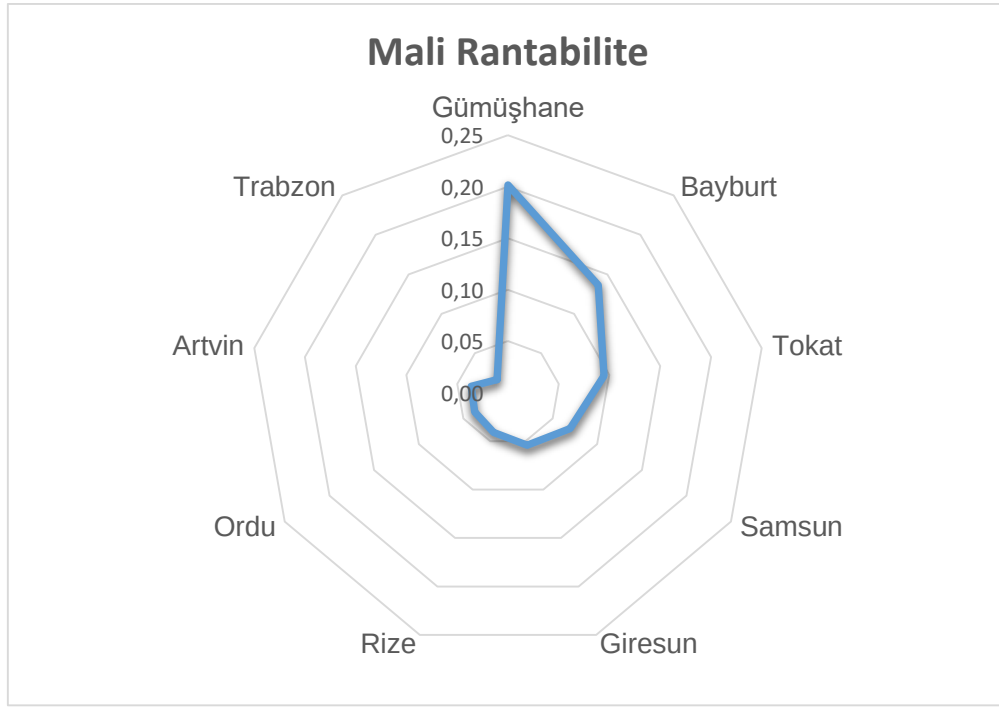
İşletmelerin nispi kârlılığının ölçülmesinde kullanılan rantabilite oranları; bir işletmenin belirli bir zaman zarfında elde ettiği kârın, o işletme emrinde çalışan sermayeye oranı olarak tanımlanmaktadır. Rantabilite oranı, işletme faaliyetlerinin, iyilik derecesini ortaya koymada ve işletmeleri birbirleri ile mukayese etmede kullanılmaktadır (Erkuş ve ark., 1995).

Sermaye geriş dönüş oranı olarak da bilinen ekonomik rantabilite oranı, bölge genelinde ortalama 0,06 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifade ile işletmedeki her 100 TL'lik sermaye işletmeye 6 TL kâr getirmektedir (**Şekil 8**).

Şekil 8. Tarım işletmelerinin ekonomik rantabilite oranları

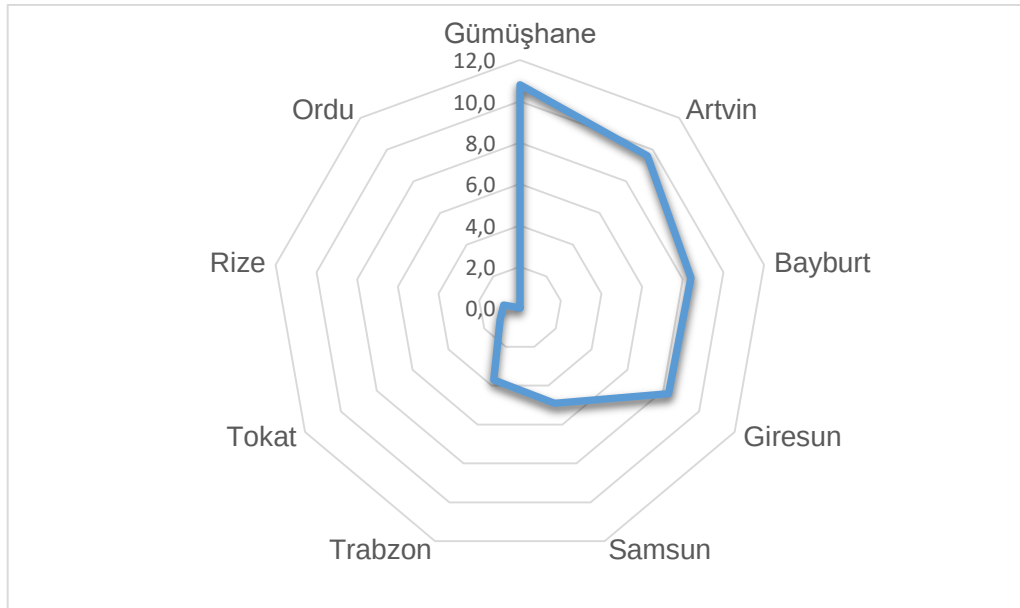
Öz sermaye geri dönüş oranı olarak bilinen mali rantabilite değeri, bölge genelinde ortalama 0,08 olarak hesaplanmaktadır. Başka bir deyişle, bölgedeki işletmelerdeki her 100 TL öz sermaye 8 TL kâr getirmektedir (**Şekil 9**).

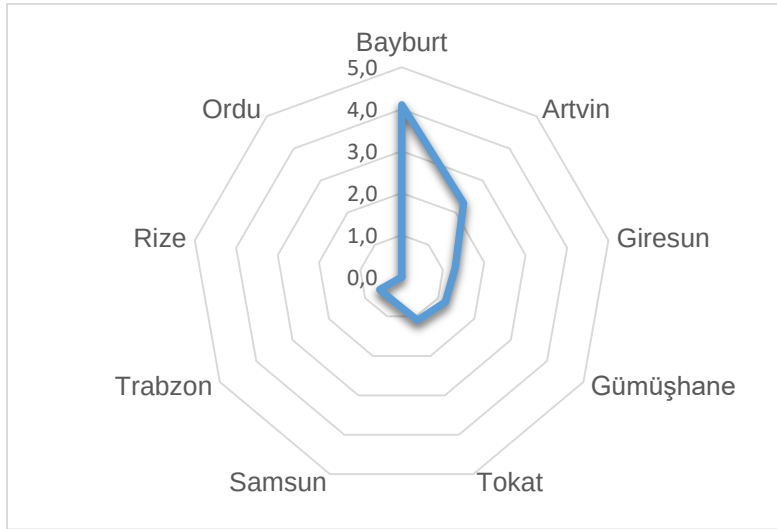
Şekil 9. Tarım işletmelerinin malî rantabilite oranları

1.19 Tarımsal Üreticilerin Tarım Sigortası Yaptırmama Nedenleri

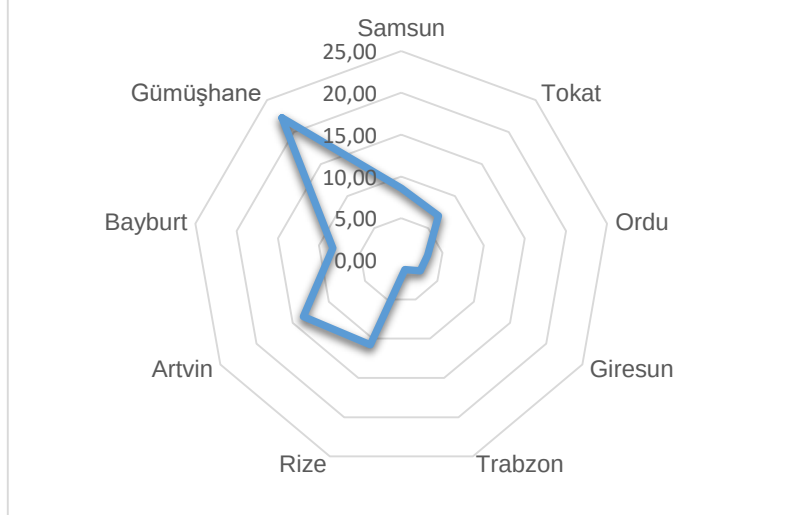
Tarımsal üreticilerin illere göre tarım sigortası yaptırmama nedenleri **Şekil 10** ile **Şekil 18** arasındaki tüm grafiklerde gösterilmiştir.

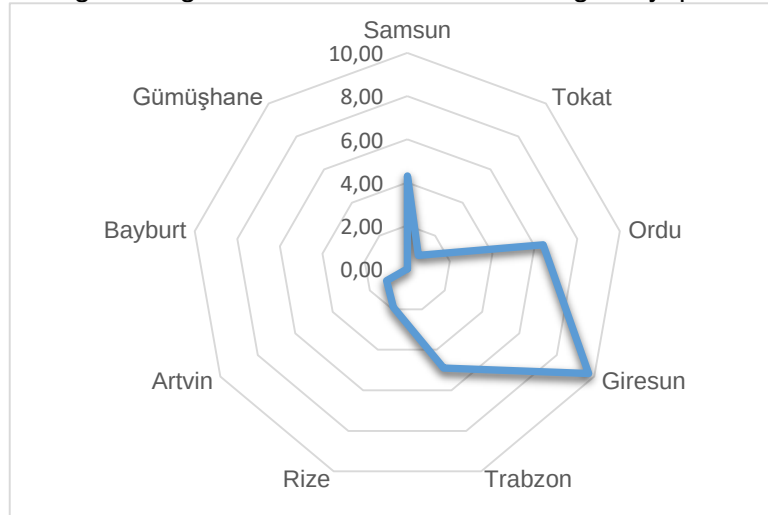
Şekil 10. İllere göre “Güvenmeme” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları

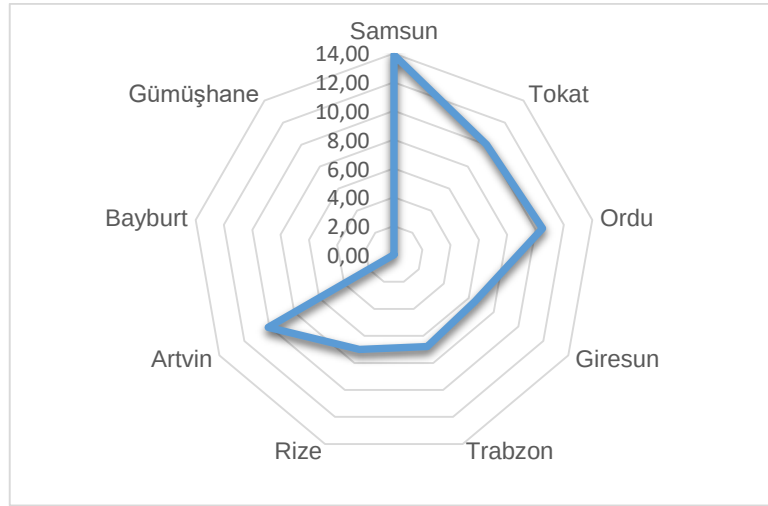
Şekil 11. İllere göre “memnun kalmama” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları

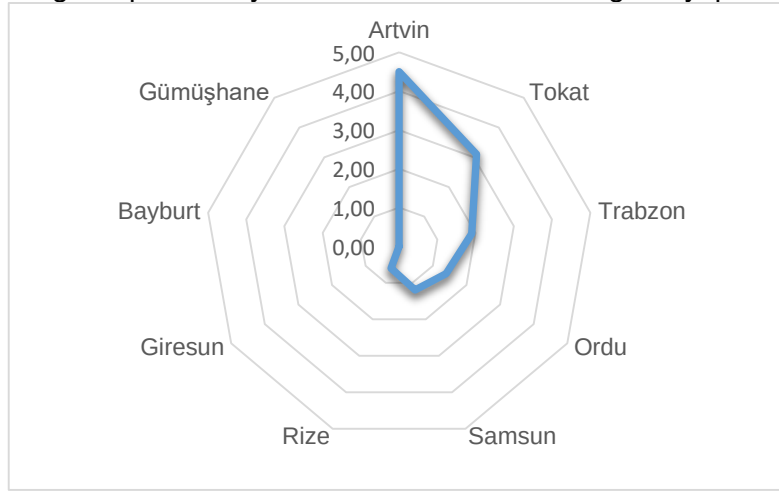
Şekil 12. İllere göre “bilgi sahibi olmama” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları

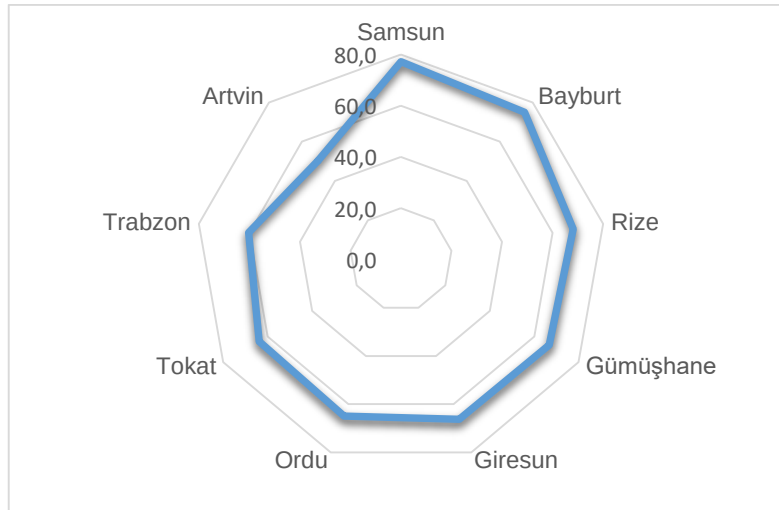
Şekil 13. İllere göre “risk kapsamının darlığı” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları

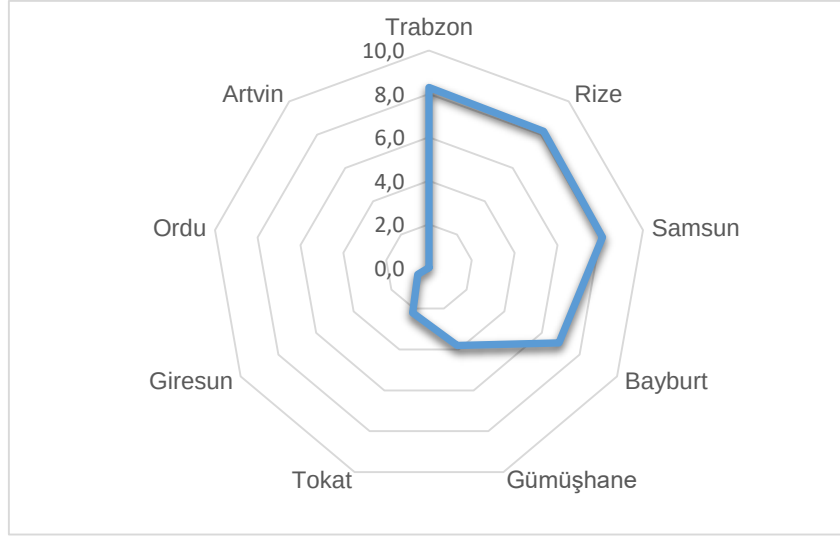
Şekil 14. İllere göre “primlerin yüksek olması” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları

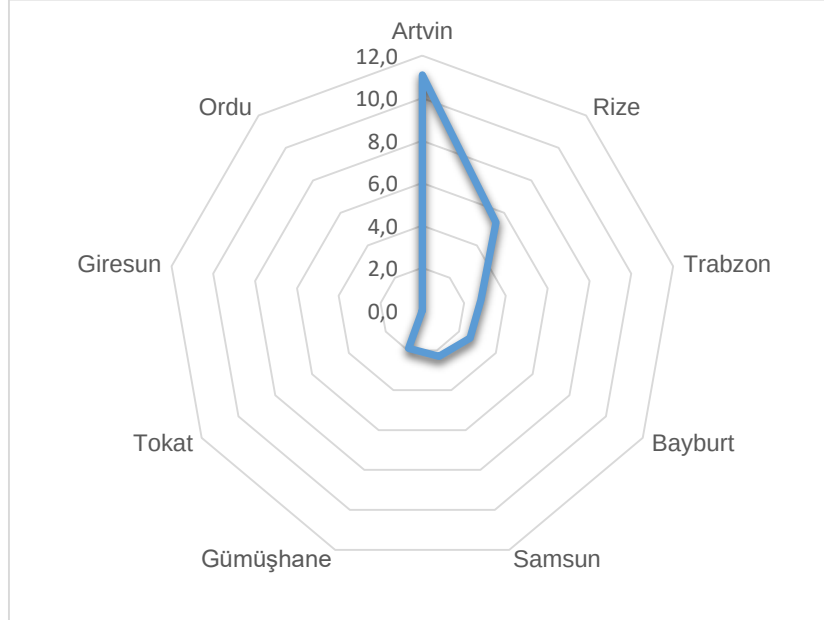
Şekil 15. İllere göre “devlet desteğinden haberdar olmama” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları

Şekil 16. İllere göre “gerek duymama” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları

Şekil 17. İllere göre “kadercilik” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları

Şekil 18. İllere göre “tapu sorunu” nedeni ile sigorta yaptırmama oranları

BÖLÜM 2:

DOKAP BÖLGESİNDEKİ TARIM İŞLETMELERİNİN ETKİNLİĞİ

2. ARAŞTIRMA BÖLGESİNDEKİ TARIMSAL İŞLETMELERİN ETKİNLİĞİNİN BELİRLENMESİ

Bu bölümde, araştırma bölgesinde ekonomik değeri olan tarımsal ürünleri üreten işletmelerin ölçek, tahsis, ekonomik ve teknik etkinlikleri incelenmiştir.

Etkinlik analizinde, girdiye yönelik ve çıktıya yönelik ölçüm olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır. Girdiye yönelik etkinlik ölçümlerinin temel amacı; üretilen çıktı miktarında bir değişiklik olmadan kullanılan girdi miktarlarının ne kadar azaltılabileceğini ortaya koymaktır. Çıktı yönelimli ölçümler ise; girdi miktarlarında herhangi bir değişiklik yapmadan üretilen çıktı miktarının ne kadar artırabileceğini irdellemektedir. Diğer bir ifade ile çıktı odaklı ölçüm, girdi odaklı ölçümün tam tersini ifade etmektedir. Bu çalışmada, işletmelerin ürettikleri ürünlerin miktarları sabit tutularak, aynı üretim miktarına ne kadar girdi kullanılarak ulaşılabileceği araştırılmıştır. Bunun yanı sıra, bölgedeki tarım işletmelerinin ölçek etkinlikleri, her ürün için optimum girdi bileşenini kullanıp kullanmadıkları ve üretim faaliyetlerini en ekonomik şekilde yapıp yapmadıkları da araştırılmıştır.

Araştırmada Farrell ve Pearson (1957) etkinlik yaklaşımı esas alınmıştır. Buna göre ekonomik etkinlik; teknik etkinlik (TE) ve tahsis etkinliği (AE) olmak üzere iki temel bileşenden oluşmaktadır. TE, üretimde kullanılan girdilerin ne kadar iyi kullanıldığını göstermektedir. TE hesabında girdi ve çıktı fiyatları analize dâhil edilmemektedir, TE sadece fiziki bir ölçümdür. TE, saf teknik etkinlik (STE) ve ölçek etkinliği (ÖE) olmak üzere iki alt bileşenden oluşmaktadır. Yani bir üretim biriminin teknik yetersizliği ya işletmecinin yanlış yönetim anlayışı ve teknik bilgi eksikliğinden, ya da işletme büyüklüğünün uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. EE'nin diğer temel bileşeni olan tahsis etkinliği (AE) ise üretim faktörlerinin fiyatlarıyla orantılı bir şekilde tahsis edilip edilmediğinin bir ölçüsüdür. Ekonomik etkinlik (EE) ise minimum masraflı üretim bileşiminin ne kadar uzağında olduğunu göstermektedir. Üreticiler çıktılarından daha çok girdilerini kontrol etme eğiliminde olduklarından, bu araştırmada Farrell (1957)'in girdiye yönelik etkinlik ölçümleri kullanılmıştır. Bütün etkinlik skorları 0 ile 1 arasında değişen değerler almaktadır. Sıfır etkinsizliği, 1 ise tam etkinliği ifade etmektedir (Farrell, 1957).

Ölçek etkinliği veya etkinsizliği, ölçeğe göre sabit getiri ve ölçeğe göre değişken getiri etkin sınırı arasındaki uzaklık olarak ifade edilmektedir. Ölçek etkinliği birden küçükse ölçek etkinsizliği, bire eşit ve ölçeğe göre sabit ve değişken etkinlik değerlerinin her ikisinin de değerinin tam olarak bire eşit olduğu durumda, ölçeğin etkin olduğuna karar verilmektedir. Diğer bir ifade ile söz konusu üretim faaliyetinin en uygun ölçekte üretim yapmadaki başarısı ölçek etkinliği olarak tanımlanmaktadır. Bir karar biriminin teknik etkinliği korunmak şartıyla, ölçeği büyütüldüğü zaman verimliliğinin artacağı yorumu yapılabilir. Bu durum ölçeğe göre artan getiri (Increasing Return to Scale-IRS) olarak ifade edilir. Bir karar biriminin teknik

etkinliğini korunarak ölçeği küçültüldüğü zaman verimliliğinde artış gözlenecektir ve ölçeğe göre azalan getiri (Decreasing Return to Scale-DRS) olarak ifade edilmektedir. Üretim sınırında, ölçeğe göre artan, azalan ve sabit getiri aralıklarının birlikte bulunabileceğinin kabulü, ölçeğe göre değişken getiri kavramıyla ifade edilmektedir (Coelli, 1998).

Bir üretim sürecinde girdiler belli bir miktar arttırıldığında çıktı seviyesindeki artış girdilerdeki artış oranından fazla ise ölçeğe göre artan getiri, çıktılardaki artış girdilerdeki artıştan az ise ölçeğe göre azalan getiri ve çıktılardaki artış miktarı ile girdilerdeki artış miktarı aynı olduğunda ölçeğe göre sabit getiriden bahsedilebilir (Coelli, 1998).

Etkinlik analizinde, etkinlik katsayısı 0,95 ile 1 arasında olan işletmeler etkin, 0,90 ile 0,95 arasında olanlar az etkin ve 0,90'dan daha düşük olanlar etkin olmayan işletmeler olarak sınıflandırılmıştır (Charnes ve ark. 1978).

2.1. Buğday Üreten Tarım İşletmelerinin Etkinliği

Araştırma bölgesindeki buğday üretimi Bayburt, Gümüşhane, Samsun ve Tokat illerinde önemli bir ekonomik üretim faaliyetidir. Bu sebeple, etkinlik analizinde bu dört ildeki buğday üreten tarım işletmeleri karar birimleri olarak kabul edilmiştir.

Bölgede buğday üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları ortalaması 0,85 olarak hesaplanmıştır. Buğday üreten tarım işletmeleri, aynı miktar ürünü elde etmek için teknik olarak tam etkin çalışan işletmelerden %15 daha fazla girdi kullanmaktadırlar. Yani, incelenen işletmelerin buğday üretiminde kullandıkları girdileri %15 azaltma olanakları vardır. İşletmeler buğday üretiminde motorin kullanımını 2,1 litre/da, tohumluk miktarını 11,9 kg/da, gübre miktarını 12,4 kg/da azaltarak, işçilik miktarını ise 0,1 saat/da artırarak aynı üretim miktarını gerçekleştirebilirler. İncelenen buğday üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik katsayıları illere göre farklılık göstermemektedir ($F=1,05$; $p>0,05$). İşletmelerin %21,1'inin etkin, %10,3'ünün az etkin ve %68,6'sının teknik olarak etkin olmadığı saptanmıştır. Gümüşhane ilinde tam teknik etkinlikte üretim yapan işletme bulunmamaktadır.

Araştırma bölgesindeki buğday üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları **Tablo 26'**da verilmiştir.

Tablo 26. Buğday üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlikleri

İller	İşletme sayısı	Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En yüksek	Etkin işletme sayısı
Bayburt	7	0,83	0,10	0,75	1,00	1
Gümüşhane	12	0,86	0,07	0,74	0,96	0
Samsun	94	0,86	0,10	0,57	1,00	15
Tokat	91	0,84	0,11	0,58	1,00	15
DOKAP Bölgesi	204	0,85	0,10	0,57	1,00	31

Teknik etkinliğin birinci alt bileşeni olan saf teknik etkinlik inceleme alanı için 0,50'dir. Bu skor inceleme alanında buğday üreten çiftçilerin teknik bilgilerinin artırılması yoluyla %50 kadar girdi tasarrufu sağlanacağını göstermektedir (**Tablo 27**).

Tablo 27. Buğday üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinlikleri

İller	İşletme sayısı	Saf teknik etkinlik				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En küçük	En büyük	
Bayburt	7	0,38	0,09	0,28	0,53	0
Gümüşhane	12	0,34	0,14	0,22	0,75	0
Samsun	94	0,51	0,19	0,13	1	4
Tokat	91	0,51	0,20	0,15	1	3
DOKAP Bölgesi	204	0,50	0,20	0,13	1	7

Teknik etkinliğin ikinci alt bileşeni olan ölçek etkinliği skorları, inceleme alanında buğday üretimi yapan işletmelerin olması gerekenden oldukça düşük olduğunu göstermiştir. Buğday üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinlikleri hesaplanarak illere göre dağılımı **Tablo 28**'de verilmiştir. Araştırma bölgesinde buğday üreten tarım işletmeleri ideal olandan ortalama %42 daha küçük ölçek ile çalışmaktadırlar. Gümüşhane ilindeki tarım işletmeleri diğerlerinden, daha küçük ölçekte üretim yapmaktadırlar. Bölgede buğday üreten işletmelerin %4,9'u etkin, %1,5'i az etkin ve %93,6'sının etkin olmadığı saptanmıştır. Ölçek etkinliği skorları açısından iller arasında farklılıklar istatistik açıdan önemlidir ($F=4,702$; $p<0,003$).

Tablo 28. Buğday üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinliği

İller	İşletme sayısı	Ölçek etkinliği				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	
Bayburt	7	0,46	0,13	0,33	0,67	0
Gümüşhane	12	0,40	0,18	0,24	0,92	0
Samsun	94	0,59	0,19	0,17	1,00	4
Tokat	91	0,60	0,20	0,17	1,00	6
DOKAP Bölgesi	204	0,58	0,20	0,17	1,00	10

Teknik etkinliğin iki alt temel bileşene ayrılması için yapılan ayrıştırma analizi sonuçları, inceleme alanında var olan teknik yetersizliğin ana kaynağının işletmecilerin teknik yetersizliği olduğunu göstermiştir. İncelenen bu dört ildeki buğday üreten tarım işletmeleri yönetim becerilerini geliştirerek teknik olarak daha etkin bir üretim gerçekleştirebilirler.

Etkinlik analizi sonuçları inceleme alanında buğday üretiminde girdi kullanımını fiyatları ile uygun bir şekilde düzenleyemediklerini göstermiştir (**Tablo 29**). İncelenen işletmelerin ortalama tahsis etkinlik skorları 0,88'dir. Bu durum mevcut teknoloji seviyesinde ve mevcut girdi fiyatları dikkate alındığında inceleme alanında işletmelerin bir kısmının yanlış girdi

kombinasyonu ile üretim yaptığını göstermektedir. Söz konusu işletmeler minimum masraflı girdi bileşiminden % 12 oranında daha fazla masraflı üretim yapmaktadırlar.

Tablo 29. Buğday üreten tarım işletmelerinin tahsis etkinlikleri

İller	İşletme sayısı	Tahsis etkinliği				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En yüksek	
Bayburt	7	0,84	0,05	0,76	0,92	0
Gümüşhane	12	0,86	0,09	0,69	0,97	0
Samsun	94	0,88	0,06	0,70	1,0	13
Tokat	91	0,87	0,06	0,71	1,0	12
DOKAP Bölgesi	204	0,88	0,06	0,69	1,0	25

Tablo 29 incelendiğinde, buğday üreten tarım işletmelerinin sadece %12'sinin kaynaklarını hem teknik hem de ekonomik olarak optimum kombinasyonda kullandığı görülmektedir. Tahsis etkinliği açısından incelenen iller arasında bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($F=1,174$; $p>0,05$). Bayburt ve Gümüşhane illerinde tahsis etkinliğine göre etkin işletme bulunmamaktadır.

Araştırma alanındaki buğday üreten işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları hesaplanarak **Tablo 30**'da verilmiştir. İncelenen işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları ortalaması 0,74 olduğu tespit edilmiş ve illere göre ekonomik etkinlik katsayıları ortalamaları benzerlik göstermektedir ($F=1,873$; $p>0,05$). İşletmelerin %3,9'unun etkin, %3,4'ünün az etkin ve %92,6'sının ise ekonomik olarak etkin olmadığı belirlenmiştir. Ekonomik olarak etkin olmayan işletmelerin, ekonomik olarak etkin olan işletmelerin seviyelerine ulaşabilmeleri için masraflarını %26 oranında düşürmeleri gerekmektedir.

Tablo 30. Buğday üreten tarım işletmelerinin ekonomik etkinlikleri

İller	İşletme sayısı	Ekonomik etkinlik katsayıları				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	
Bayburt	7	0,69	0,07	0,61	0,81	0
Gümüşhane	12	0,74	0,08	0,63	0,85	0
Samsun	94	0,76	0,11	0,5	1,00	5
Tokat	91	0,73	0,1	0,52	1,00	3
DOKAP Bölgesi	204	0,74	0,1	0,5	1,00	8

2.2. Arpa Üreten Tarım İşletmelerinin Etkinliği

Araştırma bölgesindeki arpa üretimi Gümüşhane, Samsun ve Tokat illerinde önemli bir ekonomik üretim faaliyetidir. Bu sebeple, etkinlik analizinde bu üç ildeki buğday üreten tarım işletmeleri karar birimleri olarak kabul edilmiştir.

Bölgede arpa üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları ortalaması 0,87 olarak hesaplanmıştır. Arpa üreten tarım işletmeleri, aynı miktar ürünü elde etmek için teknik olarak tam etkin çalışan işletmelerden %13 daha fazla girdi kullanmaktadırlar. Diğer bir ifade ile incelenen işletmelerin arpa üretiminde kullandıkları girdileri %13 azaltma olanakları bulunmaktadır. İşletmeler arpa üretiminde motorin kullanımını 4,1 litre/da, tohumluk miktarını 7,7 kg/da, gübre miktarını 3,3 kg/da ve işçilik miktarını ise 0,6 saat/da azaltarak aynı üretim miktarını gerçekleştirebilirler. İncelenen arpa üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik katsayıları illere göre farklılık göstermemektedir ($F=2,663$; $p>0,05$). İşletmelerin %35,3'ünün etkin, %9,8'inin az etkin ve %54,9'unun teknik olarak etkin olmadığı saptanmıştır. Samsun ilinde tam teknik etkinlikte üretim yapan işletme sayısı diğerlerine göre daha fazladır.

Araştırma bölgesindeki arpa üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları **Tablo 31**'de verilmiştir.

Tablo 31. Arpa üreten işletmelerin teknik etkinlikleri

İller	İşletme sayısı	Teknik etkinlik				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	
Gümüşhane	11	0,86	0,08	0,72	0,98	1
Samsun	17	0,91	0,11	0,73	1,00	10
Tokat	23	0,84	0,11	0,70	1,00	7
DOKAP Bölgesi	51	0,87	0,11	0,70	1,00	18

Teknik etkinliğin birinci alt bileşeni olan saf teknik etkinlik inceleme alanı için 0,62'dir. İncelenen arpa üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinlik katsayıları illere göre farklılık göstermektedir ($F=3,354$; $p<0,05$). Samsun ilindeki arpa üreten tarım işletmelerinin saf etkinlik katsayıları ortalaması Tokat ve Gümüşhane illerindekilerden; Tokat ilindeki üreticilerin saf teknik etkinlik katsayıları ise Gümüşhane ilindeki arpa üreticilerinin saf teknik etkinlik katsayılarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Eş deyişle Samsun ilindeki üreticilerin teknik bilgileri diğer illere göre daha yüksektir denilebilir. Bu skor bölge genelinde arpa üreten üreticilerinin teknik bilgilerinin artırılması yoluyla %38 kadar girdi tasarrufu sağlanacağını göstermektedir (**Tablo 32**).

Tablo 32. Arpa üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinliği

İller	İşletme sayısı	Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	Etkin işletme sayısı
Gümüşhane	11	0,50 ^a	0,19	0,21	0,90	0
Samsun	17	0,71 ^b	0,23	0,31	1,00	3
Tokat	23	0,62 ^{ab}	0,20	0,20	1,00	1
DOKAP Bölgesi	51	0,62	0,22	0,20	1,00	4

Teknik etkinliğin ikinci alt bileşeni olan ölçek etkinliği skorları, inceleme alanında arpa üretimi yapan işletmelerin olması gerekenden oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Arpa üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinlikleri hesaplanarak illere göre dağılımı Tablo 8’de verilmiştir. Araştırma bölgesinde arpa üreten tarım işletmeleri ideal olandan ortalama %39 daha küçük ölçek ile çalışmaktadırlar. Bölgede arpa üreten işletmelerin %11,8’i etkin, %11,8’i az etkin ve %76,5’inin etkin olmadığı saptanmıştır. Ölçek etkinliği skorları açısından iller arasında farklılıklar istatistik açıdan önemlidir ($F=3,048$; $p<0,05$). Samsun ve Tokat illerindeki arpa üreticileri Gümüşhane ilindeki üreticilere göre daha büyük ölçek ile çalışmaktadırlar.

Tablo 33. Arpa üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinliği

İller	İşletme sayısı	Ölçek etkinliği				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	
Gümüşhane	11	0,58 ^a	0,22	0,25	0,98	1
Samsun	17	0,76 ^b	0,20	0,36	1,00	4
Tokat	23	0,74 ^b	0,19	0,25	1,00	1
DOKAP Bölgesi	51	0,71	0,21	0,25	1,00	6

Teknik etkinliğin iki alt temel bileşene ayrılması için yapılan ayrıştırma analizi sonuçları, inceleme alanında var olan teknik yetersizliğin ana kaynağının işletmecilerin teknik yetersizliği olduğunu göstermiştir. İncelenen bu üç ildeki arpa üreten tarım işletmeleri yönetim becerilerini geliştirerek teknik olarak daha etkin bir üretim gerçekleştirebilirler.

Etkinlik analizi sonuçları inceleme alanında arpa üretiminde girdi kullanımını fiyatları ile uygun bir şekilde düzenleyemediklerini göstermiştir (**Tablo 34**). İncelenen işletmelerin ortalama tahsis etkinlik skorları 0,90’dır. Bu durum mevcut teknoloji seviyesinde ve mevcut girdi fiyatları dikkate alındığında inceleme alanında işletmelerin bir kısmının yanlış girdi kombinasyonu ile üretim yaptığını göstermektedir. Söz konusu işletmeler minimum masraflı girdi bileşiminden % 10 oranında daha fazla masraflı üretim yapmaktadırlar.

Tablo 34. Arpa üreten işletmelerin tahsis etkinliği

İller	İşletme sayısı	Tahsis etkinliği				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	
Gümüşhane	11	0,89	0,06	0,80	0,96	4
Samsun	17	0,90	0,07	0,80	1,00	5
Tokat	23	0,91	0,05	0,79	1,00	4
DOKAP Bölgesi	51	0,90	0,06	0,79	1,00	13

Tablo 34 incelendiğinde, arpa üreten tarım işletmelerinin sadece %10’unun kaynaklarını hem teknik hem de ekonomik olarak optimum kombinasyonda kullandığı görülmektedir. Tahsis

etkinliği açısından incelenen iller arasında bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($F=0,223$ $p>0,05$).

Araştırma alanındaki arpa üreten işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları hesaplanarak **Tablo 35**'te verilmiştir. İncelenen işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları ortalaması 0,78 olduğu tespit edilmiş ve illere göre ekonomik etkinlik katsayıları ortalamaları benzerlik göstermemektedir ($F=2,223$; $p>0,05$). İşletmelerin %5,9'unun etkin, %5,9'unun az etkin ve %88,2'sinin ise ekonomik olarak etkin olmadığı belirlenmiştir. Ekonomik olarak etkin olmayan işletmelerin, ekonomik olarak etkin olan işletmelerin seviyelerine ulaşabilmeleri için masraflarını %22 oranında düşürmeleri gerekmektedir.

Tablo 35. Arpa üreten tarım işletmelerinin ekonomik etkinliği

İller	İşletme sayısı	Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	Etkin işletme sayısı
Gümüşhane	11	0,76	0,07	0,67	0,89	0
Samsun	17	0,82	0,10	0,65	1,00	2
Tokat	23	0,76	0,10	0,64	1,00	1
DOKAP Bölgesi	51	0,78	0,10	0,64	1,00	3

2.3. Çeltik Üreten Tarım İşletmelerinin Etkinliği

Araştırma bölgesindeki çeltik üretimi sadece Samsun ilinde önemli bir ekonomik üretim faaliyetidir. Samsun ili çeltik üretimi açısından Türkiye'de ilk sıralarda yer alması sebebiyle Samsun ilindeki çeltik üreten tarım işletmeleri karar birimleri olarak kabul edilmiştir.

Bölgede çeltik üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları ortalaması 0,95 olarak hesaplanmıştır. Çeltik üreten tarım işletmeleri, aynı miktar ürünü elde etmek için teknik olarak tam etkin çalışan işletmelerden %5 daha fazla girdi kullanmaktadırlar. Diğer bir ifade ile incelenen işletmelerin çeltik üretiminde kullandıkları girdileri %5 azaltma olanakları bulunmaktadır. İşletmeler çeltik üretiminde motorin kullanımını 1,7 litre/da, tohumluk miktarını 5,6 kg/da, gübre miktarını 17,8 kg/da ve işçilik miktarını ise 0,2 saat/da azaltarak aynı üretim miktarını gerçekleştirebilirler. İşletmelerin %28,1'inin etkin, %12,5'inin az etkin ve %59,4'ünün teknik olarak etkin olmadığı saptanmıştır.

Araştırma bölgesindeki arpa üreten tarım işletmelerinin etkinlik skorları **Tablo 36**'da verilmiştir.

Tablo 36. Çeltik üreten tarım işletmelerinin etkinlik katsayıları

Etkinlik türleri	İşletme sayısı	Ortalama	Std. sapma	En düşük	En büyük	Etkin işletme sayısı
Teknik etkinlik	32	0,95	0,06	0,80	1,00	9
Saf etkinlik	32	0,80	0,16	0,42	1,00	6
Ölçek etkinliği	32	0,84	0,15	0,48	1,00	20
Tahsis etkinliği	32	0,91	0,07	0,69	1,00	8
Ekonomik etkinlik	32	0,87	0,08	0,69	1,00	5

Teknik etkinliğin birinci alt bileşeni olan saf teknik etkinlik inceleme alanı için 0,80'dir. Bölgede çeltik üreten işletmelerin %18,8'i etkin, %12,5'i az etkin ve %68,8'inin ise etkin olmadığı belirlenmiştir. Bu katsayı; bölge genelinde çeltik üreticilerinin teknik bilgilerinin artırılması yoluyla %20 kadar girdi tasarrufu sağlanacağını göstermektedir (**Tablo 36**).

Teknik etkinliğin ikinci alt bileşeni olan ölçek etkinliği skorları, inceleme alanında çeltik üretimi yapan işletmelerin olması gerekenden düşük olduğunu göstermektedir. Araştırma bölgesinde çeltik üreten tarım işletmeleri ideal olandan ortalama %16 daha küçük ölçek ile çalışmaktadırlar. Bölgede çeltik üreten işletmelerin %62,5'i etkin, %18,8'i az etkin ve %18,8'inin etkin olmadığı saptanmıştır.

Teknik etkinliğin iki alt temel bileşene ayrılması için yapılan ayrıştırma analizi sonuçları, inceleme alanında var olan teknik yetersizliğin ana kaynağının işletmecilerin teknik yetersizliği olduğunu göstermiştir. İncelenen çeltik üreten tarım işletmeleri yönetim becerilerini geliştirerek teknik olarak daha etkin bir üretim gerçekleştirebilirler.

Etkinlik analizi sonuçları inceleme alanında çeltik üretiminde girdi kullanımını fiyatları ile uygun bir şekilde düzenleyemediklerini göstermiştir (**Tablo 36**). İncelenen işletmelerin ortalama tahsis etkinlik skorları 0,91'dir. Bu durum mevcut teknoloji seviyesinde ve mevcut girdi fiyatları dikkate alındığında inceleme alanında işletmelerin bir kısmının yanlış girdi kombinasyonu ile üretim yaptığını göstermektedir. Söz konusu işletmeler minimum masraflı girdi bileşiminden % 9 oranında daha fazla masraflı üretim yapmaktadırlar.

Tablo 36 incelendiğinde, çeltik üreten tarım işletmelerinin sadece %9'unun kaynaklarını hem teknik hem de ekonomik olarak optimum kombinasyonda kullandığı görülmektedir.

Araştırma alanındaki çeltik üreten işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları hesaplanmıştır. İncelenen işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları ortalaması 0,87 olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin %15,6'sının etkin, %5,6'sının az etkin ve %68,8'inin ise ekonomik olarak etkin olmadığı belirlenmiştir. Ekonomik olarak etkin olmayan işletmelerin, ekonomik olarak etkin olan işletmelerin seviyelerine ulaşabilmeleri için masraflarını %13 oranında düşürmeleri gerekmektedir.

2.4. Ayçiçeği Üreten Tarım İşletmelerinin Etkinliği

Araştırma bölgesindeki ayçiçeği üretimi Samsun ve Tokat illerinde önemli bir ekonomik üretim faaliyetidir. Bu sebeple, etkinlik analizinde bu iki ildeki ayçiçeği üreten tarım işletmeleri karar birimleri olarak kabul edilmiştir.

Bölgede ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları ortalaması 0,94 olarak hesaplanmıştır. Ayçiçeği üreten tarım işletmeleri, aynı miktar ürünü elde etmek için teknik olarak tam etkin çalışan işletmelerden %6 daha fazla girdi kullanmaktadırlar. Diğer bir ifade ile

incelenen işletmelerin ayçiçeği üretiminde kullandıkları girdileri %6 azaltma olanakları bulunmaktadır. İşletmeler ayçiçeği üretiminde motorin kullanımını 1,1 litre/da, gübre miktarını 5,7 kg/da ve işçilik miktarını ise 1,0 saat/da azaltarak aynı üretim miktarını gerçekleştirebilirler. Ayçiçeği üretiminde kullanılan tohum miktarı (0,5 kg/da) tüm işletmelerde birbirine oldukça yakın olduğu için bir optimizasyon yapma gerek görülmemiştir. İncelenen ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik katsayıları illere göre farklılık göstermemektedir ($F=2,097$; $p>0,05$). İşletmelerin %61,3'ünün etkin, %16,1'inin az etkin ve %22,6'sının teknik olarak etkin olmadığı saptanmıştır. Tokat ilindeki tam teknik etkinlikte üretim yapan işletme sayısı Samsun iline göre daha fazladır.

Araştırma bölgesindeki ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları **Tablo 37'**de verilmiştir.

Tablo 37. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin teknik etkinliği

İller	İşletme sayısı	Teknik etkinlik				
		Ortalama	Std. Sapma	En küçük	En büyük	Etkin işletme sayısı
Samsun	20	0,93	0,08	0,79	1,00	10
Tokat	11	0,97	0,05	0,86	1,00	9
DOKAP Bölgesi	31	0,94	0,07	0,79	1,00	19

Teknik etkinliğin birinci alt bileşeni olan saf teknik etkinlik inceleme alanı için 0,73'dür. İncelenen ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinlik katsayıları illere göre farklılık göstermemektedir ($F=0,316$; $p>0,05$). Bu skor; bölge genelinde ayçiçeği üreten üreticilerin teknik bilgilerinin artırılması yoluyla %27 kadar girdi tasarrufu sağlanacağını göstermektedir (**Tablo 38**).

Tablo 38. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinliği

İller	İşletme sayısı	Saf teknik etkinlik				
		Ortalama	Std. Sapma	En küçük	En büyük	Etkin işletme sayısı
Samsun	20	0,72	0,19	0,39	1,00	4
Tokat	11	0,76	0,24	0,28	1,00	3
DOKAP Bölgesi	31	0,73	0,21	0,28	1,00	7

Teknik etkinliğin ikinci alt bileşeni olan ölçek etkinliği skorları, inceleme alanında ayçiçeği üretimi yapan işletmelerin olması gerekenden düşük olduğunu göstermektedir. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinlikleri hesaplanarak illere göre dağılımı **Tablo 39'**da verilmiştir. Araştırma bölgesinde ayçiçeği üreten tarım işletmeleri ideal olandan ortalama %23 daha küçük ölçek ile çalışmaktadırlar. Bölgede ayçiçeği üreten işletmelerin %22,6'sı etkin, %9,7'si az etkin

ve %67,7'si etkin olmadığı saptanmıştır. Ölçek etkinliği skorları açısından iller arasında farklılıklar bulunmamaktadır ($F=0,034$; $p>0,05$).

Tablo 39. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinliği

İller	İşletme sayısı	Ölçek etkinliği				
		Ortalama	Std. Sapma	En küçük	En büyük	Etkin işletme sayısı
Samsun	20	0,77	0,17	0,39	1,00	4
Tokat	11	0,78	0,23	0,32	1,00	3
DOKAP Bölgesi	31	0,77	0,19	0,32	1,00	7

Teknik etkinliğin iki alt temel bileşene ayrılması için yapılan ayrıştırma analizi sonuçları, inceleme alanında var olan teknik yetersizliğin ana kaynağının işletmecilerin teknik yetersizliği olduğunu göstermiştir. İncelenen bu iki ildeki ayçiçeği üreten tarım işletmeleri yönetim becerilerini geliştirerek teknik olarak daha etkin bir üretim gerçekleştirebilirler.

Etkinlik analizi sonuçları inceleme alanında ayçiçeği üretiminde girdi kullanımını fiyatları ile uygun bir şekilde düzenleyemediklerini göstermiştir (**Tablo 40**).

Tablo 40. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin tahsis etkinliği

İller	İşletme sayısı	Tahsis etkinliği				
		Ortalama	Std. Sapma	En küçük	En büyük	Etkin işletme sayısı
Samsun	20	0,94	0,04	0,85	1,00	9
Tokat	11	0,93	0,05	0,82	1,00	4
DOKAP Bölgesi	31	0,94	0,05	0,82	1,00	13

İncelenen işletmelerin ortalama tahsis etkinlik skorları 0,94'dür. Bu durum mevcut teknoloji seviyesinde ve mevcut girdi fiyatları dikkate alındığında inceleme alanında işletmelerin bir kısmının yanlış girdi kombinasyonu ile üretim yaptığını göstermektedir. Söz konusu işletmeler minimum masraflı girdi bileşiminden % 6 oranında daha fazla masraflı üretim yapmaktadırlar.

Tablo 40 incelendiğinde, ayçiçeği üreten tarım işletmelerinin sadece %6'sının kaynaklarını hem teknik hem de ekonomik olarak optimum kombinasyonda kullandığı görülmektedir. Tahsis etkinliği açısından incelenen iller arasında bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($F=0,656$ $p>0,05$).

Araştırma alanındaki ayçiçeği üreten işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları hesaplanarak **Tablo 41**'de verilmiştir. İncelenen işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları ortalaması 0,88 olduğu tespit edilmiş ve illere göre ekonomik etkinlik katsayıları ortalamaları benzerlik göstermektedir ($F=0,648$; $p>0,05$). İşletmelerin %16,1'i etkin, %29'unun az etkin ve %54,8'inin

ise ekonomik olarak etkin olmadığı belirlenmiştir. Ekonomik olarak etkin olmayan işletmelerin, ekonomik olarak etkin olan işletmelerin seviyelerine ulaşabilmeleri için masraflarını %12 oranında düşürmeleri gerekmektedir.

Tablo 41. Ayçiçeği üreten tarım işletmelerin ekonomik etkinliği

İller	İşletme sayısı	Ekonomik etkinlik				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En küçük	En büyük	
Samsun	20	0,87	0,08	0,74	1,00	3
Tokat	11	0,90	0,06	0,81	1,00	2
DOKAP Bölgesi	31	0,88	0,07	0,74	1,00	5

2.5. Fındık Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Etkinliği

Araştırma bölgesindeki fındık üretimi Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon ve Artvin illerinde önemli bir ekonomik üretim faaliyetidir. Bu sebeple, etkinlik analizinde bu beş ildeki fındık üreten tarım işletmeleri karar birimleri olarak kabul edilmiştir.

Bölgede fındık üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları ortalaması 0,60 olarak hesaplanmıştır. Fındık üreten tarım işletmeleri, aynı miktar ürünü elde etmek için teknik olarak tam etkin çalışan işletmelerden %40 daha fazla girdi kullanmaktadırlar. Diğer bir ifade ile incelenen işletmelerin fındık üretiminde kullandıkları girdileri %40 azaltma olanakları bulunmaktadır. İşletmeler fındık üretiminde motorin kullanımını 0,7 litre/da, gübre miktarını 5,7 kg/da ve işçilik miktarını ise 18,4 saat/da azaltarak aynı üretim miktarını gerçekleştirebilirler. İncelenen fındık üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik katsayıları illere göre farklılık göstermektedir ($F=3,130$; $p<0,05$). İşletmelerin %4,7'sinin etkin, %1,4'ünün az etkin ve %93,9'unun teknik olarak etkin olmadığı saptanmıştır. Artvin ilindeki tam teknik etkinlikte üretim yapan işletme sayısı diğer illere göre daha fazladır.

Araştırma bölgesindeki fındık üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları **Tablo 42'**de verilmiştir.

Tablo 42. Fındık üreten tarım işletmelerinin teknik etkinliği

İller	İşletme sayısı	Teknik etkinlik katsayı				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	
Samsun	76	0,60 ^a	0,20	0,32	1,00	7
Ordu	208	0,59 ^a	0,16	0,28	1,00	9
Giresun	159	0,58 ^a	0,18	0,28	1,00	8
Trabzon	103	0,63 ^a	0,17	0,31	1,00	3
Artvin	29	0,69 ^b	0,15	0,41	0,90	0
DOKAP Bölgesi	575	0,60	0,18	0,28	1,00	27

Teknik etkinliğin birinci alt bileşeni olan saf teknik etkinlik inceleme alanı için 0,21'dir. İncelenen fındık üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinlik katsayıları illere göre farklılık göstermektedir ($F=4,240$; $p<0,05$). Bu skor; bölge genelinde fındık üreten üreticilerin teknik bilgilerinin artırılması yoluyla %79 kadar girdi tasarrufu sağlanacağını göstermektedir (**Tablo 43**).

Tablo 43. Fındık üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinliği

İller	İşletme sayısı	Saf teknik etkinlik katsayıları				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	
Samsun	76	0,27 ^a	0,24	0,05	1,00	3
Ordu	208	0,21 ^b	0,15	0,05	1,00	1
Giresun	159	0,18 ^b	0,15	0,04	1,00	1
Trabzon	103	0,21 ^b	0,12	0,05	0,58	0
Artvin	29	0,21 ^b	0,10	0,05	0,44	0
DOKAP Bölgesi	575	0,21	0,16	0,04	1,00	5

Teknik etkinliğin ikinci alt bileşeni olan ölçek etkinliği skorları, inceleme alanında fındık üretimi yapan işletmelerin olması gerekenden düşük olduğunu göstermektedir. Fındık üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinlikleri hesaplanarak illere göre dağılımı **Tablo 44**'de verilmiştir. Araştırma bölgesinde fındık üreten tarım işletmeleri ideal olandan ortalama %65 daha küçük ölçek ile çalışmaktadırlar. Bölgede fındık üreten işletmelerin %1,9'u etkin, %0,2'si'i az etkin ve %97,9'u etkin olmadığı saptanmıştır. Ölçek etkinliği skorları açısından iller arasında farklılıklar bulunmaktadır ($F=6,363$; $p<0,05$).

Tablo 44. Fındık üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinliği

İller	İşletme sayısı	Ölçek etkinliği katsayıları				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	
Samsun	76	0,43	0,26	0,12	1,00	7
Ordu	208	0,35	0,19	0,11	1,00	3
Giresun	159	0,30	0,17	0,11	1,00	1
Trabzon	103	0,34	0,16	0,11	0,69	0
Artvin	29	0,30	0,13	0,12	0,57	0
DOKAP Bölgesi	575	0,35	0,19	0,11	1,00	11

Teknik etkinliğin iki alt temel bileşene ayrılması için yapılan ayrıştırma analizi sonuçları, inceleme alanında var olan teknik yetersizliğin ana kaynağının işletmecilerin teknik yetersizliği olduğunu göstermiştir. İncelenen bu beş ildeki fındık üreten tarım işletmeleri yönetim becerilerini geliştirerek teknik olarak daha etkin bir üretim gerçekleştirebilirler.

Etkinlik analizi sonuçları inceleme alanında fındık üretiminde girdi kullanımını fiyatları ile uygun bir şekilde düzenleyemediklerini göstermiştir (**Tablo 45**). İncelenen işletmelerin ortalama tahsis

etkinlik skorları 0,68'dir. Bu durum mevcut teknoloji seviyesinde ve mevcut girdi fiyatları dikkate alındığında inceleme alanında işletmelerin bir kısmının yanlış girdi kombinasyonu ile üretim yaptığını göstermektedir. Söz konusu işletmeler minimum masraflı girdi bileşiminden % 32 oranında daha fazla masraflı üretim yapmaktadırlar.

Tablo 45. Fındık üreten tarım işletmelerinin tahsis etkinliği

İller	İşletme sayısı	Tahsis etkinlik katsayıları				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	
Samsun	76	0,69 ^b	0,15	0,33	1,00	2
Ordu	208	0,69 ^b	0,13	0,28	0,97	2
Giresun	159	0,70 ^b	0,13	0,37	0,96	1
Trabzon	103	0,66 ^{ab}	0,12	0,36	0,97	1
Artvin	29	0,62 ^a	0,15	0,38	0,95	0
DOKAP Bölgesi	575	0,68	0,13	0,28	1,00	6

Tablo 45 incelendiğinde, fındık üreten tarım işletmelerinin sadece %1'inin kaynaklarını hem teknik hem de ekonomik olarak optimum kombinasyonda kullandığı görülmektedir. Tahsis etkinliği açısından incelenen iller arasında bir farklılık bulunmaktadır ($F=2,935$; $p<0,05$).

Araştırma alanındaki fındık üreten işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları hesaplanarak **Tablo 46**'da verilmiştir. İncelenen işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları ortalaması 0,40 olduğu tespit edilmiş ve illere göre ekonomik etkinlik katsayıları ortalamaları benzerlik göstermektedir ($F=0,367$; $p>0,05$). İşletmelerin %0,5'i etkin, %0,2'sinin az etkin ve %99,3'ünün ise ekonomik olarak etkin olmadığı belirlenmiştir. Ekonomik olarak etkin olmayan işletmelerin, ekonomik olarak etkin olan işletmelerin seviyelerine ulaşabilmeleri için masraflarını %60 oranında düşürmeleri gerekmektedir.

Tablo 46. Fındık üreten tarım işletmelerin ekonomik etkinliği

İller	İşletme sayısı	Ekonomik etkinlik katsayıları				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En büyük	
Samsun	76	0,41	0,16	0,21	1,00	2
Ordu	208	0,40	0,11	0,21	0,90	0
Giresun	159	0,39	0,12	0,21	0,78	0
Trabzon	103	0,41	0,12	0,21	0,97	1
Artvin	29	0,42	0,11	0,26	0,72	0
DOKAP Bölgesi	575	0,40	0,12	0,21	1,00	3

2.6. Çay Üreten Tarım İşletmelerinin Etkinliği

Araştırma bölgesindeki çay üretimi Rize, Artvin, Trabzon ve Giresun illerinde önemli bir ekonomik üretim faaliyetidir. Bu sebeple, etkinlik analizinde bu dört ildeki çay üreten tarım işletmeleri karar birimleri olarak kabul edilmiştir.

Bölgede çay üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları ortalaması 0,80 olarak hesaplanmıştır. Çay üreten tarım işletmeleri, aynı miktar ürünü elde etmek için teknik olarak tam etkin çalışan işletmelerden %20 daha fazla girdi kullanmaktadırlar. Yani, incelenen işletmelerin çay üretiminde kullandıkları girdileri %20 azaltma olanakları vardır. İşletmeler çay üretiminde motorin kullanımını 5,3 litre/da, gübre miktarını 9,1 kg/da ve işçilik miktarını ise 42,6 saat/da azaltarak aynı üretim miktarını gerçekleştirebilirler. İncelenen çay üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik katsayıları illere göre farklılık göstermemektedir ($F=1,413$; $p>0,05$). İşletmelerin %11,2'sinin etkin, %11,7'sinin az etkin ve %77,1'inin teknik olarak etkin olmadığı saptanmıştır. Giresun ilinde tam teknik etkinlikte üretim yapan işletme bulunmamaktadır.

Araştırma bölgesindeki çay üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlik skorları **Tablo 47**'de verilmiştir.

Tablo 47. Çay üreten tarım işletmelerinin teknik etkinlikleri

İller	İşletme sayısı	Teknik etkinlik katsayıları				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En yüksek	
Rize	120	0,80	0,12	0,47	1,00	17
Artvin	30	0,82	0,09	0,64	1,00	2
Trabzon	33	0,77	0,12	0,56	1,00	2
Giresun	15	0,84	0,05	0,76	0,90	0
DOKAP Bölgesi	198	0,80	0,12	0,47	1,00	21

Teknik etkinliğin birinci alt bileşeni olan saf teknik etkinlik inceleme alanı için 0,58'dir. Bu skor inceleme alanında çay üreten çiftçilerin teknik bilgilerinin artırılması yoluyla %42 kadar girdi tasarrufu sağlanacağını göstermektedir (**Tablo 48**).

Tablo 48. Çay üreten tarım işletmelerinin saf teknik etkinlikleri

İller	İşletme sayısı	Saf teknik etkinlik katsayıları				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En yüksek	
Rize	120	0,59	0,18	0,20	1,00	5
Artvin	30	0,52	0,15	0,32	0,92	0
Trabzon	33	0,57	0,17	0,26	1,00	1
Giresun	15	0,49	0,11	0,36	0,65	0
DOKAP Bölgesi	198	0,58	0,18	0,20	1,00	6

Teknik etkinliğin ikinci alt bileşeni olan ölçek etkinliği skorları, inceleme alanında çay üretimi yapan işletmelerin olması gerekenden düşük olduğunu göstermiştir. Çay üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinlikleri hesaplanarak illere göre dağılımı **Tablo 49**'da verilmiştir. Araştırma bölgesinde çay üreten tarım işletmeleri ideal olandan ortalama %28 daha küçük ölçek ile çalışmaktadırlar. Giresun ilindeki tarım işletmeleri diğerlerinden, daha küçük ölçekte üretim yapmaktadırlar. Bölgede çay üreten işletmelerin %11,2'si etkin, %10,6'sı az etkin ve %78,2'sinin etkin olmadığı saptanmıştır. Ölçek etkinliği skorları açısından iller arasında farklılıklar istatistik açıdan önemlidir ($F=3,696$; $p<0,05$).

Tablo 49. Çay üreten tarım işletmelerinin ölçek etkinliği

İller	İşletme sayısı	Ölçek etkinliği katsayıları				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En yüksek	
Rize	120	0,74 ^a	0,18	0,33	1,00	16
Artvin	30	0,64 ^a	0,17	0,36	0,95	1
Trabzon	33	0,74 ^a	0,17	0,41	1,00	4
Giresun	15	0,59 ^b	0,13	0,44	0,73	0
DOKAP Bölgesi	198	0,72	0,18	0,33	1,00	21

Teknik etkinliğin iki alt temel bileşene ayrılması için yapılan ayrıştırma analizi sonuçları, inceleme alanında var olan teknik yetersizliğin ana kaynağının işletmecilerin teknik yetersizliği olduğunu göstermiştir. İncelenen bu dört ildeki çay üreten tarım işletmeleri yönetim becerilerini geliştirerek teknik olarak daha etkin bir üretim gerçekleştirebilirler.

Etkinlik analizi sonuçları inceleme alanında çay üretiminde girdi kullanımını fiyatları ile uygun bir şekilde düzenleyemediklerini göstermiştir (**Tablo 50**). İncelenen işletmelerin ortalama tahsis etkinlik skorları 0,80'dir. Bu durum mevcut teknoloji seviyesinde ve mevcut girdi fiyatları dikkate alındığında inceleme alanında işletmelerin bir kısmının yanlış girdi kombinasyonu ile üretim yaptığını göstermektedir. Söz konusu işletmeler minimum masraflı girdi bileşiminden % 20 oranında daha fazla masraflı üretim yapmaktadırlar.

Tablo 50. Çay üreten tarım işletmelerinin tahsis etkinlikleri

İller	İşletme sayısı	Tahsis etkinlik katsayıları				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En yüksek	
Rize	120	0,79	0,14	0,28	1,00	13
Artvin	30	0,79	0,10	0,58	0,95	2
Trabzon	33	0,81	0,12	0,56	1,00	4
Giresun	15	0,80	0,08	0,75	0,94	0
DOKAP Bölgesi	198	0,80	0,13	0,28	1,00	19

Tablo 50 incelendiğinde, çay üreten tarım işletmelerinin sadece %10,1'inin kaynaklarını hem teknik hem de ekonomik olarak optimum kombinasyonda kullandığı görülmektedir. Tahsis etkinliği açısından incelenen iller arasında bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($F=0,163$; $p>0,05$). Giresun ilinde tahsis etkinliğine göre etkin işletme bulunmamaktadır.

Araştırma alanındaki çay üreten işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları hesaplanarak **Tablo 51**'de verilmiştir. İncelenen işletmelerin ekonomik etkinlik katsayıları ortalaması 0,63 olduğu tespit edilmiş ve illere göre ekonomik etkinlik katsayıları ortalamaları benzerlik göstermektedir ($F=0,453$; $p>0,05$). İşletmelerin %3,2'sinin etkin, %0,50'sinin az etkin ve %96,3'ünün ise ekonomik olarak etkin olmadığı belirlenmiştir. Ekonomik olarak etkin olmayan işletmelerin, ekonomik olarak etkin olan işletmelerin seviyelerine ulaşabilmeleri için masraflarını %37 oranında düşürmeleri gerekmektedir.

Tablo 51. Çay üreten tarım işletmelerinin ekonomik etkinlikleri

İller	İşletme sayısı	Ekonomik etkinlik katsayıları				Etkin işletme sayısı
		Ortalama	Std. Sapma	En düşük	En yüksek	
Rize	120	0,63	0,15	0,24	1,00	5
Artvin	30	0,65	0,12	0,40	0,89	0
Trabzon	33	0,62	0,13	0,39	1,00	1
Giresun	15	0,67	0,11	0,57	0,85	0
DOKAP Bölgesi	198	0,63	0,14	0,24	1,00	6

BÖLÜM 3:

TARIMA DAYALI SANAYİ İŞLETMELERİNİN MEVCUT DURUMU VE REKABET ANALİZİ

3. TARIMA DAYALI SANAYİ İŞLETMELERİNİN MEVCUT DURUMU ve REKABET GÜCÜ

Bu bölümde, araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin işletme kapasiteleri, kapasite kullanım oranları, insan kaynakları varlığı, pazarlama yapısı, sermaye yapıları, faaliyet alanındaki diğer paydaşlarla ilişkileri analiz edilerek işletmelerin rekabet güçleri incelenmiştir.

Hesaplanan rekabetçilik endeksi beş alt rekabetçilik endeksinin toplamından oluşmaktadır. Her alt rekabetçilik endeksi ise ilgili olan değişkenlerden elde edilen skordardan aşağıdaki formül (Formül 1) kullanılarak hesaplanmıştır (Ceyhan ve ark., 2006). Alt endekslerin hesaplanmasında kullanılan değişkenler aşağıda verilmiştir.

Rekabetçilik endeksinin hesaplanmasında kullanılan değişkenler

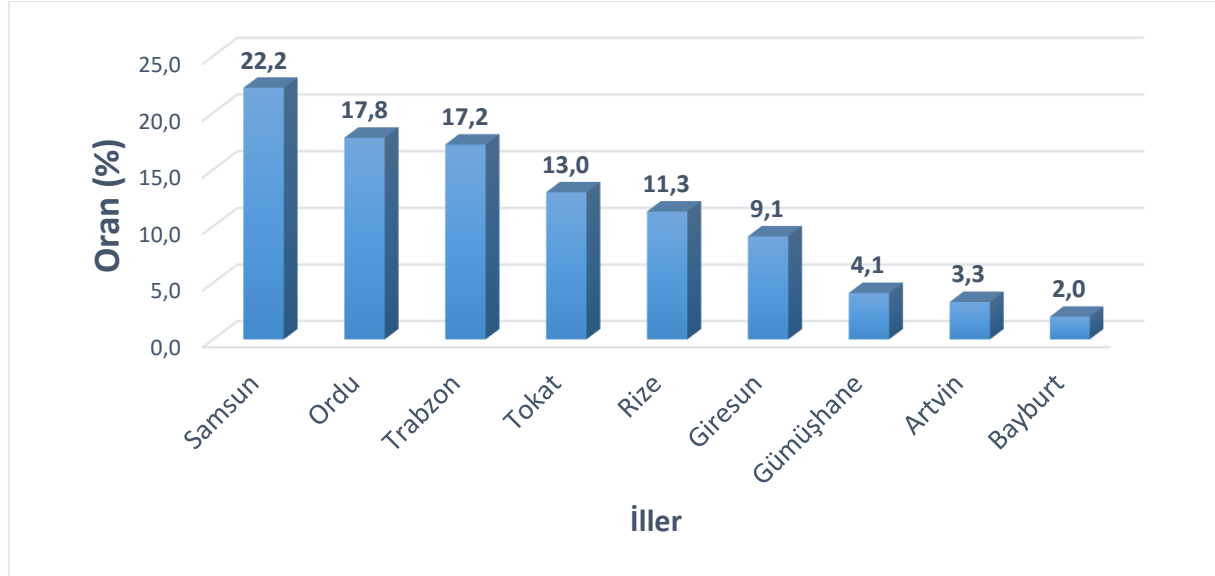
Alt Endeksler	Değişkenler
Beşeri sermaye endeksi	İstihdam edilen personel skoru
	İstihdam edilen personelin eğitim skoru
	Nitelikli personel istihdam etme skoru
İktisadi durum endeksi	İşletme cirosu skoru
	ARGE'ye ayrılan pay skoru
	Kapasite kullanım oranı (KKO) skoru
İşbirliği ve birlikte öğrenme endeksi	İşbirliği skoru
	Teknik destek/Eğitim skoru
	Abone olunan sürekli yayın skoru
	Franchising, lisanslı üretim vb. skoru
Yenilikçilik endeksi	Marka skoru
	Sahip olunan belge skoru
	Farklılaşma skoru
	Bilişim altyapısı skoru
Altyapı ve erişebilirlik endeksi	OSB'de yer alma skoru
	İşletme kurulu alan skoru
	Kurumsal yönetim skoru
	Hukuki statü skoru

$$1- [en iyi değer-(X_i)] / [en iyi değer-en kötü değer] \quad (Formül 1)$$

Araştırma kapsamında incelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin %54,6'sı, ortalama rekabetçilik endeksinden daha düşük bir rekabetçilik endeksine sahip olduğu tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerin rekabetçilik endekslerinin faaliyet alanlarına göre farklılıkları ve varsa bu farklılıkların hangi alt rekabetçilik endekslerinden kaynaklandığı detaylı olarak incelenmiştir.

3.1. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin illere ve Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı

İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin illere göre dağılımı **Şekil 19**'da verilmiştir. Araştırma bölgesinde tarıma dayalı sanayi işletmelerinin dağılımının illere göre farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin en fazla Samsun, Ordu, Trabzon ve Tokat illerinde, en az ise Bayburt ve Artvin illerinde yer aldığı söylenebilir.

Şekil 19. İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin illere göre dağılımı

İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin faaliyet alanlarının illere göre dağılımı **Tablo 52**'de verilmiştir. İllere göre tarıma dayalı sanayi faaliyet kolları incelendiğinde;

Samsun ilinde un üretimi, pirinç ve ürünleri üretimi, süt ve süt ürünleri üretimi, tavuk eti üretimi ve fındık ve ürünleri üreten sanayi işletmelerinin ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir. Türkiye çeltik üretim alanlarının %16'sının Samsun ilinin Bafra ve Terme ilçelerinde bulunması bu alandaki sanayi işletmelerinin de gelişmesine neden olmuştur. Aynı şekilde Samsun ilinin güney ilçeleri olan Kavak, Havza ve Vezirköprü ilçelerinde buğday üretim alanlarının yoğun olarak bulunması un sanayinin bu ilde gelişmesinin nedenlerinden birisi olduğu söylenebilir. Samsun ilinin Kavak ilçesinde, TKDK desteklemelerinden yararlanılarak tesis edilen ve özel bir firma ile sözleşmeli broiler (piliç eti) yetiştiriciliği yaygın olarak yapılmaktadır.

Ordu ilindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin çoğunluğu fındık ve ürünleri üreten işletmelerden oluşmaktadır. Diğer önemli tarıma dayalı sanayi kolları ise arı ürünleri ve yumurta üretimidir. Ordu ili bal ve arı ürünleri üretimi konusunda ülkemizin önde gelen illeri arasındadır ve büyük bir potansiyeli bulunmaktadır. Yumurta tavukçuluğu ise Ordu ilinde gelişme potansiyeli olan bir faaliyet alanı olarak öne çıkmaktadır. Özellikle fındık altı serbest dolaşımda yumurta tavukçuluğunun DOKAP'ın katkıları ile birlikte ivme kazandığı tespit edilmiştir.

Giresun ilinde hâkim tarıma dayalı faaliyet alanı fındık ve ürünleri üretimidir. Giresun ilinde en önemli bitkisel ürün fındıktır. Dolayısı ile başta Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (FİSKOBİRLİK)'in iştirakleri olmak üzere birçok fındık ve ürünleri üreten işletme bulunmaktadır. Giresun ilinin doğusunda yer alan Tirebolu ve Eynesil ilçelerinde çay tarımı da yapılmaktadır. Dolayısıyla sınırlı da olsa Giresun ilinde çay işleme ve çay paketleme tesisleri de bulunmaktadır. Giresun ili mera varlığı açısından oldukça zengindir. Dolayısıyla küçükbaş ve büyük baş hayvan varlığının olması süt ve süt ürünleri tesislerinin de bu ilde faaliyet göstermesine neden olmuştur.

Trabzon ilinde tarıma dayalı işletmelerin başında süt ve süt ürünleri, siyah çay üretimi ve balık ve ürünleri üretimi gelmektedir. Trabzon ilinin Vakfıkebir, Tonya ve Maçka ilçelerinin geniş yaylara sahip olması süt hayvancılığının gelişmesine, dolayısıyla da süt ürünleri için gerekli olan sütün de kolaylıkla temin edilmesini sağlamaktadır. Vakfıkebir ve Tonya ilçelerinde üretilen tereyağı ve peynir ülke çapında tanınmakta ve tercih edilmektedir. Trabzon ilinde diğer önemli bir tarıma dayalı sanayi ise siyah çay üretimidir.

Tablo 52. İllere göre anket yapılan sanayi işletmelerinin dağılımı

Faaliyet alanı	İllerdeki işletme sayıları									Toplam	%
	Samsun	Ordu	Giresun	Trabzon	Rize	Artvin	Bayburt	Gümüşhane	Tokat		
Süt ve ürünleri	13	5	7	15	0	2	4	2	8	56	12,2
Fındık ve ürünleri	9	21	17	3	0	0	0	1	0	51	11,1
Çay ürünleri	1	0	3	14	30	2	0	0	0	50	10,9
Un sanayi	23	2	0	5	0	0	0	0	11	41	8,9
Yem sanayi	7	5	2	10	3	2	1	1	3	34	7,4
Arı ürünleri	1	9	0	8	2	7	0	1	1	29	6,3
Yumurta üretimi	6	12	3	0	2	0	1	0	0	24	5,2
Pekmez ve marmelat ürünleri	2	2	2	3	1	0	0	9	3	22	4,8
Tavuk eti ve ürünleri	12	1	1	0	2	0	1	0	2	19	4,1
Pirinç ve ürünleri	16	0	0	0	1	0	0	0	1	18	3,9
Kırmızı et ve ürünleri	2	1	1	3	4	2	2	0	3	18	3,9
Balık ve ürünleri	2	3	2	11	0	0	0	0	0	18	3,9
Baharat üretimi	1	5	1	0	0	0	0	2	6	15	3,3
Salamura ve konserve	1	0	0	1	0	0	0	0	9	11	2,4
Meyve işleme	3	2	0	0	0	0	0	1	2	8	1,7
Bakliyat ürünleri	0	0	0	3	2	0	0	0	2	7	1,5
Mantar üretimi	1	0	1	0	0	0	0	0	0	2	0,4
Diğer	2	14	2	3	5	0	0	2	9	37	8,0
Toplam	102	82	42	79	52	15	9	19	60	460	100

İlin özellikle doğu ilçelerinde (Sürmene, Araklı ve Of) çay tarımı yapılmaktadır. Üretilen bu yaş çaylar ÇAYKUR ve özel sektöre ait siyah çay işleme fabrikalarında ürüne dönüştürülmektedir. Balıkçılık sektörü Trabzon ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Liman ve balıkçı barınaklarının bulunması, denizlerde balık avcılığının bu şehirde yoğunlaşması balık ve ürünleri sektörlerinin de gelişmesine katkı sağlamıştır. İlde avlanan balıklardan balık yemi üreten tesisler bulunmaktadır.

Türkiye’de yetiştirilen çay miktarının büyük çoğunluğu Rize ilinde gerçekleştirilmektedir. Dolayısı ile çay sanayi bu ilde önemli bir yer tutmaktadır. Başta ÇAYKUR olmak üzere ulusal ve uluslararası firmaların çeşitli büyüklükte siyah çay üretim tesisleri bulunmaktadır. İlin en büyük tarıma dayalı sanayi kuruluşu ÇAYKUR olup yaklaşık 150 civarında yaş çay işleme ve paketleme tesisleri bulunmaktadır. Rize ilindeki diğer önemli tarıma dayalı sanayi işletmeleri unlu mamuller üretimi ve kırmızı et ürünleri üretimi yapan işletmelerdir. Rize kavurması ve ekmek ülke çapında bilinirliğe sahiptir.

Artvin ilindeki tarımsal sanayi işletmelerinin sayısı ve çeşidi diğer illere göre daha azdır. Bunun birinci sebebi lojistik ile ilgili olduğu söylenebilir. Artvin ili diğer illere göre daha iç kısımlarda yer alması, coğrafi özelliklerinden dolayı ulaşımın zor olması, hammadde kaynaklarına ve pazara uzaklık gibi sebeplerle tarıma dayalı sanayi dezavantajlı konumdadır. Ancak Artvin ili kırsal turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. İlin en önemli tarıma dayalı sanayi kolu ise arıcılıktır. İl sahip olduğu geniş yaylalar ve zengin florasında arıcılık gelişmiş durumdadır. Ülkemizde Kafkas arı ırkının önemli bir bölümü bu ilde bulunmaktadır.

Araştırma bölgesinde tarıma dayalı sanayi işletmelerinin sayısı en düşük olduğu il Bayburt olduğu tespit edilmiştir. Bayburt ilinin yüksek rakımda bulunması sebebiyle bitkisel üretim olanakları sınırlıdır. Bu sebeple tarımsal sanayi için gerekli hammadde üretimi ve temini de zorlaşmaktadır. İlin en önemli tarımsal faaliyetinin büyükbaş hayvan yetiştiriciliği olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak Bayburt ilindeki en önemli tarıma dayalı sanayi kolu süt ve süt ürünleri üretimidir. Kırmızı et ve et ürünleri üretimi Bayburt ilinde gelişmeye açık bir tarımsal faaliyet alanı olduğu söylenebilir.

Gümüşhane ilindeki tarıma dayalı sanayi varlığı pekmez ve marmelat üretimi ile süt ve süt ürünleri üretimine dayanmaktadır. İlde üretilen dut pekmezi ve dut pekmezinden elde edilen ürünler (köme, pestil vb.) ülke çapında bilinirliğe sahiptir. Aynı şekilde Türkiye’deki en büyük organik süt sığırcılığı yapan işletmelerden bir tanesi Gümüşhane ilinin Kelkit ilçesinde bulunmaktadır. Gümüşhane ili organik süt sığırcılığı açısından gelişme potansiyeli taşımaktadır.

Tokat ili tarım ürünleri üretimi açısından önemli bir çeşitliliğe sahiptir. İlde sebze ve meyve işleme (şeftali, elma ve üzüm), tarla bitkileri üretimi (buğday, arpa, nohut, haşhaş, vb.) ve

hayvancılık önemli miktarda yapılmaktadır. İldeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin sayısı en fazla un sanayindedir. Tokat ilinin Erbaa, Niksar ve Zile ilçelerinde önemli miktarda bağcılık yapılmaktadır. Türkiye'nin en önemli asma yaprağı üretim alanları ile Salamura ve konserve işletmeleri bu ilde bulunmaktadır. Tokat salamura asma yaprağı coğrafi işaretli bir ürün olup ülke çapında pazarlanmaktadır. Salamura ve konserve faaliyet alanında, asma yaprağının yanı sıra pekmez ve kuşburnu marmeladı üretimi de yapılmaktadır. Benzer şekilde ildeki meyveciliğin fazla olması sebebi ile Türkiye'nin en önemli meyve suyu üreten tarıma dayalı sanayi işletmelerinin bu ilde tesisleri bulunmaktadır. Süt sığırcılığı ve buna bağlı olarak süt ve süt ürünleri sanayi Tokat ilinin diğer önemli tarıma dayalı sanayi faaliyet alanlarıdır.

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin varlığı açısından genel bir değerlendirme yapıldığında, tarıma dayalı sanayi varlığının illerdeki üretim potansiyellerine göre farklılık gösterdiği saptanmıştır. Diğer bir ifade ile araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin kuruluş kriterleri arasında hammadde kaynağına yakınlık ilkesinin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Özdeyişle, incelenen tarıma dayalı sanayi işletmeleri hammaddeleri kaynağında işleyerek ürüne dönüştürmektedirler denilebilir. Araştırma bölgesinde, tarıma dayalı sanayi işletmeleri süt ve süt ürünleri, fındık ve ürünleri ile çay ürünleri üretim alanlarında yoğunlaştığı söylenebilir.

3.2. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Hukuki Statülerine Göre Dağılımı

İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin hukuki statüleri illere ve faaliyet alanlarına göre analiz edilerek **Tablo 53**'te ve **Tablo 54**'te verilmiştir. Bölgedeki işletmelerin çoğunluğunun gerçek ticaret işletmesi olduğu tespit edilmiştir. Giresun, Trabzon, Artvin ve Bayburt illerindeki işletmelerin çoğunluğu gerçek ticaret işletmesi; Samsun, Ordu, Rize ve Tokat illerindeki işletmelerin ise çoğunluğunun Limited Şirket hukuki statüsüne sahip olduğu saptanmıştır. Bölge genelinde Anonim şirket hukuki statüsüne sahip işletmelerin oranı %13,5 olup en fazla Rize, Gümüşhane ve Samsun illerinde yer almaktadırlar.

Tablo 53. Firmaların hukuki statülerine göre dağılımı (%)

İller	İşletmelerin hukuki statülerine göre dağılım (%)					
	İşletme sayısı	Anonim Şirket	Kolektif Şti.	Limited Şti.	G. Ticaret işletmesi	Adi ortaklık
Samsun	102	15,7	1	51	26,4	1
Ordu	68	11,8	.	55,9	29,4	.
Giresun	42	14,3	7,1	23,8	52,4	.
Trabzon	79	12,7	1,3	40,5	41,7	.
Rize	52	25	.	48,1	25	1,9
Artvin	15	6,7	.	13,3	66,7	.
Bayburt	9	11,1	.	.	77,8	.
Gümüşhane	19	15,8	.	42,1	42,1	0
Tokat	60	8,3	1,7	61,7	21,6	3,3
DOKAP Bölgesi	446	13,5	1,2	37,4	42,6	0,7

İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmeleri işletme türlerine göre incelendiğinde firmaların %47,4'ünün limitet şirket, %11'i Anonim şirket ve %4'ünün ise kolektif şirket hukuki statüsüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 54. Faaliyet alanlarına göre hukuki statülerin dağılımı (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Anonim Şirket	Kolektif Şti.	Limited Şti.	G. Ticaret işletmesi	Adi ortaklık
Pirinç ve ürünleri	18	22,2	.	66,7	11,2	.
Un sanayi	40	22,5	.	57,5	20,0	.
Çay ürünleri	50	38,0	.	46,0	14,0	.
Süt ve süt ürünleri	55	7,3	1,8	34,5	45,5	.
Yem sanayi	32	9,4	.	28,1	59,4	.
Yumurta üretimi	22	9,1	.	36,4	45,4	4,5
Kırmızı et ve ürünleri	18	.	5,6	44,4	38,9	5,6
Tavuk eti ve ürünleri	19	5,3	.	42,1	52,6	.
Arı ürünleri	29	6,9	.	10,3	72,4	.
Fındık ve ürünleri	49	24,5	.	57,1	16,3	2,0
Baharat üretimi	13	.	.	15,4	69,2	7,7
Salamura ve konserve	11	18,2	.	63,6	18,2	.
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	.	.	59,1	36,3	.
Balık ve ürünleri	18	11,1	11,1	61,1	16,7	.
Meyve işleme	8	12,5	.	62,5	12,5	.
Bakliyat ürünleri	7	.	.	57,1	42,9	.
Mantar üretimi	2	.	50,0	.	50,0	.
DOKAP Bölgesi	413	11,0	4,0	43,6	36,6	1,2

Anonim şirket hukuki statüsüne sahip işletmelerin başında çay ürünleri üreten, fındık ve ürünleri, pirinç ve ürünleri ile un üreten işletmelerin geldiği söylenebilir. Arı ürünleri, baharat işleme ve üretimi, mantar üretimi ile tavuk eti ve ürünleri üreten işletmelerin genelinin ise Gerçek Ticaret İşletmesi olduğu saptanmıştır.

3.3. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Üretim Kapasiteleri

Araştırma bölgesinde tarıma dayalı sanayi işletmelerinin mevcut kapasiteleri faaliyet alanlarına göre analiz edilerek **Tablo 55**'te verilmiştir. **Tablo 55**'te verilen ortalama kapasite miktarı aynı faaliyet alanındaki işletmelerin ortalama işletme kapasite miktarlarını ifade etmektedir. Ortalama kapasite miktarı hesaplanırken illere göre bir ayırım yapılmamıştır.

Tablo 55 incelendiğinde, en fazla üretim kapasitesine sahip işletmelerin başında fındık ve ürünleri, un sanayi, tavuk eti ve ürünleri ile süt ve süt ürünleri üreten işletmeler gelmektedir. En az kapasiteye sahip işletmeler ise pekmez ve marmelat, mantar ve arı ürünleri üreten işletmelerden oluşmaktadır.

Tablo 55. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin faaliyet alanlarına göre ortalama üretim kapasiteleri

Faaliyet alanı	İşletme Sayısı	Kapasitesi (ton/yıl, *adet/yıl)	Std. Sapma	En düşük	En yüksek
Pirinç ve ürünleri	18	13.363	11.886	600	43.800
Un sanayi	41	37.573	34.293	150	141.000
Çay ürünleri	50	24.429	76.258	10	540.000
Süt ve süt ürünleri	56	35.113	127.988	5	912.500
Yem sanayi	34	26.049	81.963	8	420.000
Yumurta üretimi*	23	22.407.865	73.273.300	550	400.000.000
Kırmızı et ve ürünleri	18	1.595	2.875	5	11.000
Tavuk eti ve ürünleri	19	36.237	58.719	32	258.000
Arı ürünleri	28	1.395	2.811	1	11.000
Fındık ve ürünleri	47	54.975	290.121	2	2.000.000
Baharat üretimi	11	9.416	13.860	3	36.000
Salamura ve konserve	11	7.740	11.279	30	30.000
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	617	923	7	3.800
Balık ve ürünleri	18	10.840	24.835	200	100.000
Meyve işleme	8	4.871	6.941	13	20.000
Bakliyat ürünleri	5	1.514	1.214	120	2.400
Mantar üretimi	2	950	1.202	100	1.800

3.4. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Kapasite Kullanım Oranları ve Eksik Kapasite Sebepleri

İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin kapasite kullanım oranları (KKO) faaliyet alanlarına ve illere göre karşılaştırılarak **Tablo 56**'da verilmiştir. Yapılan analizlerde, faaliyet alanlarının tamamında eksik kapasite kullanımı söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Kapasite kullanım oranları faaliyet alanları ve iller bazında değerlendirildiğinde;

Kapasite kullanım oranı en yüksek olan işletmelerin salamura-konserve üreten işletmeler olduğu tespit edilmiştir. Araştırma bölgesinde Salamura ve konserve üretimi; çeşitli sebzelerden turşu ve konserve yapımı, domates ve biber salçası üretimi ve asma yaprağı salamurası yapma faaliyetlerini kapsamaktadır. Bölgede Salamura ve konserve üretimi için önemli iki il Tokat ve Samsun illeridir. Önemli bir sebze üretim potansiyeline sahip bu iki ilde Salamura ve konserve üretiminin gelişme potansiyeli bulunmaktadır. Samsun ili Bafra ilçesinde salçalık kırmızıbiber üretimi oldukça yaygın olarak yapılmaktadır. Türkiye salçalık biber üretiminin %8,5'i Samsun, %0,4'ü ise Tokat ilinde üretilmektedir (TÜİK, 2018). Samsun ilinde salçalık biberi işleyerek salça vb. üretecek işletmelerin gelişme potansiyeli bulunmaktadır. Samsun ilindeki Salamura ve konserve işletmelerinin ortalama kapasite kullanım oranı %84,8 olarak hesaplanmıştır. Tokat ilindeki Salamura ve konserve işletmelerinin ortalama kapasite

kullanım oranı %54,5 olarak hesaplanmış olup atıl kapasite miktarının fazla olduğu saptanmıştır. Kapasite kullanım oranının düşük olmasının sebebi hammadde yetersizliği ile açıklanabilir.

Araştırma bölgesinde kapasite kullanım oranı en yüksek ikinci faaliyet alanı yumurta tavukçuluğudur. Bölgede yumurta üretimi Samsun, Ordu ve Giresun illerinde gerçekleştirilmektedir. Yumurta üretimi Samsun ilinde kapalı sistem, Ordu ve Giresun illerinde ise serbest dolaşım yumurta tavukçuluğu şeklinde yapılmaktadır. İncelenen yumurta üreten işletmelerin ortalama kapasite kullanım oranları %84,2 olarak hesaplanmıştır. Büyük işletmelerin bulunduğu Samsun, Ordu ve Giresun illerindeki işletmelerin kapasite kullanım oranının %93,5 olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak bölgede yumurta üretimi yapan işletmelerin tam kapasiteye yakın çalıştıkları söylenebilir. Samsun ilinde yumurta tavukçuluğunun geçmiş yıllardan beri yapılması dolayısı ile ilde yumurta üretimi konusunda bilgi ve tecrübe birikimi mevcuttur. Diğer taraftan Ordu ve Giresun illerinde Ziraat Odalarının öncülüğü ve DOKAP'ın finansal desteği ile serbest dolaşım yumurta tavukçuluğunun gelişmesi ivme kazanmıştır. Dolayısıyla Samsun, Ordu ve Giresun illerinde yumurta tavukçuluğunun gelişme potansiyeli bulunmaktadır.

Araştırma bölgesinde yeterli bakliyat üretimi olmamasına rağmen bakliyat ürünleri işleme ve paketleme tesisleri bulunmaktadır. Ukrayna, Rusya ve diğer Asya ülkelerinden ithal edilen bakliyat ürünleri deniz yolu taşımacılığı ile Samsun ve Trabzon limanlarına getirilmektedir. Benzer şekilde Orta Asya ülkelerine en yakın il olan illerden birisinin Rize ili olması; karayolu ile yapılan ithalat için de avantaj oluşturmaktadır. İncelenen bakliyat ürünleri işleme firmalarının ortalama kapasite kullanım oranı %82,4 olarak hesaplanmıştır.

Araştırma bölgesinde fındık harici meyve üretimi Samsun ve Tokat illerinde yoğunlaşmaktadır. Bölgedeki diğer illerde fındık harici meyve üretimi sınırlı miktarda yapılmakta ve ticari boyutta bir üretim miktarı söz konusu değildir. Bölgedeki meyve işleme tesisleri Samsun ve Tokat illerinde yoğunlaşmaktadır. Samsun ilindeki işletmeler meyve paketleme, Tokat ilindeki işletmeler ise meyve paketleme ve meyve suyu konularında üretim yapmaktadırlar.

Tablo 56. İllere ve faaliyet alanlarına göre kapasite kullanım oranları (%)

Faaliyet alanı	İllere ve faaliyet alanlarına göre kapasite kullanım oranları (%)									
	Samsun	Ordu	Giresun	Trabzon	Rize	Artvin	Bayburt	Gümüşhane	Tokat	Ortalama
Salamura ve konserve	100,0	-	-	100,0	-	-	-	-	54,5	84,8
Yumurta üretimi	95,3	85,5	100,0	-	100,0	-	40,0	-	-	84,2
Bakliyat ürünleri	-	-	-	73,0	91,7	-	-	-	-	82,3
Meyvecilik ürünleri	100,0	37,3	-	-	-	-	-	-	100,0	79,1
Tavuk eti üretimi	97,9	100,0	100,0	-	65,0	-	25,0	-	54,2	73,7
Baharat üretimi	52,2	87,5	100,0	-	-	-	-	-	54,0	73,4
Çay ürünleri	-	-	76,8	73,8	60,1	79,3	-	-	-	72,5
Yem sanayi	64,7	39,3	75,0	54,4	81,3	75,0	100,0	100,0	49,6	71,0
Kırmızı et ve ürünleri	100,0	80,0	60,7	69,2	77,4	10,0	100,0	-	60,0	69,7
Süt ve süt ürünleri	55,2	69,3	67,5	57,4	-	100,0	87,2	60,0	48,0	68,1
Pirinç ve pirinç ürünler	67,6	-	-	-	-	-	-	-	-	67,6
Fındık ve ürünleri	80,0	64,4	64,2	61,0	-	-	-	-	-	67,4
Pekmez ve marmelat ürünleri	40,1	75,0	82,5	76,0	-	-	-	84,3	42,2	66,7
Arı ürünleri	91,1	93,9	-	63,7	40,5	45,0		100,0	25,0	65,6
Balık ve ürünleri	22,5	47,0	100,0	54,9	-	-	-	-	-	56,1
Un sanayi	49,0	37,1	-	44,9	-	-	-	-	28,3	39,8

Bölgedeki meyve paketlenme ve işleme yapan firmaların ortalama kapasite kullanım oranı %79,1 olarak tespit edilmiştir. Samsun ve Tokat illerindeki meyve paketlenme işletmeleri tam kapasite ile çalışmaktadır.

Tavuk eti ve ürünleri üreten işletmeler Samsun ili Kavak ilçesinde yoğunlaşmışlardır. Bölgedeki diğer illerde de broiler yetiştiriciliği yapılmasına rağmen üretim miktarları ve işletme ölçekleri nispeten daha küçüktür. Samsun ilinde broiler tavuk yetiştiriciliği özel bir firma ile kümes sahipleri arasında sözleşmeli üretim modeline göre yapılmaktadır. Samsun ilindeki broiler yetiştiren işletmelerin kapasite kullanım durumları sözleşme kapsamında belirlenmekte ve araştırmanın yapıldığı dönemde %97,9 olarak hesaplanmıştır. Samsun ili Kavak ilçesinde uzun yıllardır broiler yetiştiricilik yapılması sebebi ile bölgede bu konuda bilgi birikimi ve nitelikli işçi bulunmaktadır. Ayrıca son yıllarda TKDK desteklemeleri ile birçok modern kümes tesis edilmiştir. Bu sebeple Samsun ilinde broiler tavuk yetiştiriciliği sektörünün gelişme potansiyeli bulunmaktadır.

Araştırma bölgesinde Samsun, Ordu, Giresun ve Tokat illerinde baharat üretimi yapan 11 işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin ortalama kapasite kullanım oranı %73,4 olarak hesaplanmıştır. Samsun ve Tokat illerindeki baharat üretimi yapan işletmelerin kapasite kullanım oranları diğer illerdeki firmalara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Son yıllarda araştırma bölgesinde tıbbi ve aromatik bitkilerin üretilmesine yönelik çalışmalar hız kazanmış durumdadır. Gelecek yıllarda bölgede baharat üretiminin öneminin artacağı düşünülmektedir.

Bölgedeki siyah çay ve ürünleri üreten işletmeler Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde yoğunlaşmaktadır. Türkiye yaş çay üretiminin bu dört il ile sınırlı olması, işleme ve ürüne dönüştürme tesislerinin de bu illerde olmasına neden olmaktadır. Siyah çay üreten işletmelerin büyük çoğunluğu Rize ili ve ilçelerinde yer almaktadır. İncelenen siyah çay ve ürünleri üretimi yapan işletmelerin ortalama kapasite kullanım oranı %72,5 olarak hesaplanmıştır. Kapasite kullanım oranı en fazla olan işletmeler Artvin ilindeki işletmeler (%79,3), en düşük olan işletmeler ise Rize ilindeki işletmeler (%60,1) olduğu belirlenmiştir. Rize ilindeki işletmelerin kapasite kullanım oranlarının düşük olmasının sebebi ilde çok sayıda çay işleme tesisi bulunması ve ÇAYKUR'un yaş çay alım politikası ile açıklanabilir. Çay sektöründe ÇAYKUR pazara hâkim olup üreticiler ile bir nevi sözleşmeli üretim yapmaktadır. Tarım işletmeleri ürettikleri yaş çayların, sözleşmede belirtilen (kota) miktarı ÇAYKUR'a satmaktalar, kota dışında kalanları ise özel sektördeki işletmelere pazarlamaktadırlar. ÇAYKUR'un bir KİT olması ve yaş çay alım fiyatlarını serbest piyasa koşulları dışında belirlemesi, özel sektöre ait işletmelerin hammadde temininde sorunlara neden olmaktadır. ÇAYKUR genellikle yaş çay alım fiyatlarını serbest piyasa şartlarının üzerinde belirlemektedir. Araştırma bölgesinde yeter sayıda siyah çay işleme tesisi bulunmakta olup düşük kapasite ile çalışmaktadırlar.

ÇAYKUR'un yaş çay alım fiyatlarını serbest piyasa şartlarına göre belirlemesi durumunda özel sektörün kapasite kullanım oranlarında artış olacağı düşünülmektedir.

Araştırma bölgesinde incelenen yem üreten işletmelerin ortalama kapasite kullanım oranı %71 olarak hesaplanmıştır. Bayburt ve Gümüşhane illerindeki yem üretim tesisleri tam kapasite ile çalışmaktadır. Bu iki ildeki hayvan varlığının diğer illere göre daha fazla olması kapasite kullanım oranları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bölgedeki yem üreten işletmeler hammaddeyi yurt içi ve yurt dışı kaynaklardan temin etmektedirler.

Araştırma bölgesindeki kırmızı et ve ürünleri üreten işletmelerin kapasite kullanım oranlarının ortalama %69,2 olduğu hesaplanmıştır. Samsun ve Bayburt ilindeki işletmeler tam kapasite ile çalışırken diğer illerde KKO'ların düştüğü saptanmıştır. Hayvan varlığı bakımından bölgede ilk sıralarda gelen Gümüşhane ilinde kırmızı et ve ürünleri üretimi sektörünün gelişmeye açık olduğu düşünülmektedir.

Araştırma bölgesindeki tüm illerde değişen ölçekte süt ve süt ürünleri üreten işletmeler bulunmaktadır. Süt ve süt ürünleri üreten işletmelerin kapasite kullanım oranları ortalama %68,1 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifade ile bölgede %30 civarında atıl üretim kapasitesi bulunmaktadır. Süt ve süt üreten işletmelerin kapasitelerinin düşük olması; bölgedeki hayvanların genellikle aile tüketimi için yetiştirilmesi ve süt fiyatlarındaki istikrarsızlıktan kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırma bölgesinde pirinç ve ürünleri üreten tesisler sadece Samsun ilinde bulunmaktadır. Bu tesisler özellikle üretim yerlerine yakın olması sebebi ile Bafra ve Terme ilçelerinde yer almaktadırlar. Pirinç ve ürünleri üreten işletmelerin ortalama kapasite kullanım oranı %67,6 olarak hesaplanmıştır. Pirinç ve pirinç üreten işletmelerin tam kapasite çalışmama nedenleri arasında hammaddenin yetersiz olması ve işletmelerin sermaye yapılarının zayıf olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırma bölgesinin en önemli ürünlerinden birisi fındıktır. Bu sebeple Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon illerinde fındık ve ürünleri üreten 47 işletme incelenmiştir. İncelenen işletmelerin kapasite kullanım oranları ortalama %67,4 olarak hesaplanmıştır. Samsun ilindeki fındık ve ürünleri üreten işletmelerin kapasite kullanım oranları diğerlerine göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Diğer illerdeki kapasite kullanım oranlarının düşük olması; hammadde yetersizliği, birim alandan elde edilen verimin düşük olması ile fındık ve ürünleri üreten işletmelerin sayısının fazla olması ile açıklanabilir.

Araştırma bölgesinde kapasite kullanım oranları açısından dikkati çeken bir diğer faaliyet alanı ise un sanayidir. Bölgedeki un üreten işletmeler Samsun, Ordu, Trabzon ve Tokat illerinde yer almakta ve ortalama kapasite kullanım oranı %39,8 olarak hesaplanmıştır. Bölgede un

sanayinde toplam kapasitenin yaklaşık %60'ının atıl durumda olduğu söylenebilir. Un sanayisi için bölgede yeterli hammadde olmaması atıl kapasitenin temel sebebi olduğu söylenebilir.

İncelenen işletmelerin kapasite kullanım oranlarındaki farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için yapılan analizlerde, işletmelerin KKO'ları baz alınarak beş farklı gruba oluşturulmuştur (**Tablo 57**). Tabloda yer alan a, ab, abc, bc ve c gruplarındaki işletmelerin kapasite kullanım oranları kendi gruplarında birbirine benzer olduğu ancak gruplar arasında ise kapasite kullanım oranlarının farklı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 57. İşletmelerin kapasite kullanım oranları ve ikili karşılaştırmaları

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Ortalama kapasite kullanım oranı	Std. sapma
Un sanayi	41	42,4 ^a	29,4
Pirinç ve ürünleri	18	54,0 ^{ab}	32,3
Balık ve ürünleri	18	55,0 ^{ab}	38,2
Yem sanayi	34	61,4 ^{abc}	39,9
Süt ve süt ürünleri	56	61,6 ^{abc}	32,0
Salamura ve konserve	11	62,7 ^{abc}	40,6
Mantar üretimi	2	65,0 ^{abc}	49,5
Çay ürünleri	50	66,1 ^{abc}	33,0
Fındık ve ürünleri	47	67,0 ^{abc}	30,4
Kırmızı et ve ürünleri	18	67,7 ^{abc}	38,2
Arı ürünleri	28	68,0 ^{abc}	38,2
Baharat üretimi	11	70,2 ^{abc}	36,4
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	72,0 ^{abc}	30,9
Bakliyat ürünleri	5	80,5 ^{bc}	16,6
Meyve işleme	8	84,3 ^{bc}	33,0
Tavuk eti ve ürünleri	19	86,2 ^{bc}	23,7
Yumurta üretimi	23	89,2 ^c	25,6
Toplam / Ortalama	447	67,8	33,5

Araştırma bölgesinde incelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin eksik kapasite ile çalışmalarına neden olan faktörler incelenerek **Tablo 58**'de verilmiştir. Eksik kapasite nedenleri faaliyet alanlarına göre değişiklik göstermektedir. Bu faktörler belirli başlıklar altında toplanmıştır. Sektör temsilcilerinden elde edilen veriler ağırlıklı ortalama yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 58 incelendiğinde, işletmelerin eksik kapasite ile çalışmalarının nedenleri arasında ilk üç sırayı; hammadde yetersizliği, piyasanın gelecekteki seyrinin belirsiz olması (konjonktürel durum) ve talep yetersizliği almaktadır. İşletmelerin sermaye yetersizliği ve kalifiye eleman teminindeki sorunlar ise eksik kapasite ile çalışmanın önündeki diğer nedenler olarak sıralanabilir.

Tablo 58. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin eksik kapasite ile çalışma nedenleri

Tam kapasite çalışamama nedenleri	Oran (%)
Hammadde yetersizliği	26,6
Konjonktürel durum	20,8
Talep yetersizliği	15,9
Finansman yetersizliği	8,0
Kalifiye eleman eksikliği	5,4
Sektörde haksız rekabetin varlığı	5,1
Pazarlama sorunu	4,7
Fiyat istikrarsızlığı	4,6
Girdi maliyetlerinin yüksek olması	4,2
Kayıt dışı üretimin olması	2,2
İşletmenin yeni kurulmuş olması	1,5
İthal ikame ürünlerin olması	0,5
Teknolojik altyapı yetersizliği	0,5
Toplam	100

İncelenen işletmelerde, teknolojik altyapının yetersiz olması ve ürettikleri ürünlerin ikamesi ürünlerin ithal ediliyor olması son sıralarda yer almaktadır. Diğer bir ifade ile firmaların teknolojik gelişime kolaylıkla ayak uydurabildikleri söylenebilir.

3.5. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin İstihdam Durumu

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin istihdam yapısı incelenerek analiz edilmiştir. İncelenen işletmeler farklı faaliyet alanlarında bulundukları için istihdam yapıları da farklılık göstermektedir. Hammadde alımının yıl içerisinde bazı dönemlerde yoğunlaştığı alanlarda işletmeler geçici işçi istihdam ederken, üretimin yıl boyunca rutin olduğu alanlarda daha çok daimi işçi istihdam edildiği tespit edilmiştir.

Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin daimi işçi istihdam etme durumları incelenerek **Tablo 59**'da verilmiştir.

Tablo 59. Faaliyet alanlarına göre işletmelerin daimi çalışan sayıları

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Daimi işçi sayısı (kişi)		
		Ortalama	En az	En fazla
Fındık ve ürünleri	48	44	2	265
Pirinç ve ürünleri	17	27	1	295
Çay ürünleri	49	26	1	160
Yem sanayi	31	23	1	500
Un sanayi	39	21	1	210
Kırmızı et ve ürünleri	17	18	1	90
Bakliyat ürünleri	7	18	2	90
Balık ve ürünleri	17	17	1	80
Meyve işleme	8	17	1	50
Mantar üretimi	2	16	7	25
Süt ve süt ürünleri	53	15	1	270
Pekmez ve marmelat	21	14	1	78
Salamura ve konserve	11	13	1	36
Tavuk eti ve ürünleri	19	9	1	50
Yumurta üretimi	24	6	1	40
Baharat üretimi	15	4	1	14
Arı ürünleri	27	3	1	25
Toplam/Ortalama	388	17	1	143

Tablo 59 incelendiğinde, incelenen işletmelerde en fazla 500 daimi işçi çalıştırılırken en düşük bir (1) daimi işçi çalıştırıldığı tespit edilmiştir. Bölgede incelenen işletmelerde ortalama 18 daimi işçi çalıştırılmaktadır. En fazla daimi işçi istihdam eden işletmelerin fındık ve ürünleri, pirinç ve ürünleri ve siyah çay üreten işletmeler olduğu saptanmıştır. En az daimi işçi istihdam eden işletmeler ise arı ürünleri, baharat işleme ve yumurta üreten işletmeler olduğu belirlenmiştir.

Daimi işçi istihdamı işletme hukuki statülerine göre analiz edildiğinde (**Tablo 60**), Anonim Şirket, Limited Şirket ve Kolektif Şirket hukuki statüsüne sahip işletmelerin daha fazla daimi işçi istihdam ettikleri belirlenmiştir. Bölgedeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin hukuki statüye sahip işletme formuna dönüştürülmesi için yapılacak faaliyetler, bölgede işsizliğin azaltılmasına da yardımcı olabilir.

Tablo 60. İşletme hukuki statülerine göre daimi çalışan sayısı

Hukuki statü	İşletme sayısı	Daimi işçi sayısı (kişi)		
		Ortalama	En az	En fazla
Anonim şirket	61	51	1	500
Limited şirket	194	26	1	295
Kolektif şirket	6	22	17	25
Adî ortaklık	4	5	1	8
Şahıs işletmesi	149	4	1	55
Toplam/Ortalama	414	22	4	177

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin geçici işçi istihdam etme durumları incelendiğinde (**Tablo 61**); mantar üretimi, salamura-konserve üretimi ile çay ve ürünleri üretimi yapan işletmelerin en fazla geçici işçi istihdam eden işletmeler olduğu tespit edilmiştir. Yumurta, yem ve un üretimi yapan işletmeler ise en az geçici işçi istihdam eden işletmeler olarak belirlenmiştir.

Tablo 61. Faaliyet alanlarına göre işletmelerde çalışan geçici işçi sayısı

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Geçici işçi sayısı (kişi)		
		Ortalama	En düşük	En yüksek
Salamura ve konserve	5	55	10	200
Çay ürünleri	44	54	1	267
Fındık ve ürünleri	29	50	3	200
Balık ve ürünleri	11	34	3	80
Meyve işleme	3	31	2	80
Pekmez ve marmelat	10	10	4	20
Arı ürünleri	5	9	1	40
Kırmızı et ve ürünleri	3	6	2	13
Pirinç ve ürünleri	9	5	2	15
Süt ve süt ürünleri	9	5	1	24
Un sanayi	7	4	2	10
Yem sanayi	7	3	1	8
Yumurta üretimi	2	2	2	2
Toplam/Ortalama	144	21	3	74

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin personel istihdamındaki son üç yıllık oransal değişim incelenmiştir (**Tablo 62**).

Tablo 62. İşletmelerin son 3 yıl içerisindeki personel sayısındaki oransal değişim (%)

Faaliyet alanı	Son üç yılda istihdam edilen personel sayısındaki değişim (%)					
	Çok azaldı	Azaldı	Değişmedi	Arttı	Çok arttı	Toplam
Pirinç ve ürünleri	-	11,8	47,1	41,2	-	100
Un sanayi	2,6	18,4	57,9	21,1	-	100
Çay ürünleri	-	22,9	35,4	37,5	4,2	100
Süt ve süt ürünleri	-	13,5	46,2	36,5	3,8	100
Yem sanayi	15,6	21,9	40,6	21,9	-	100
Yumurta üretimi	-	26,7	33,3	40	-	100
Kırmızı et ve ürünleri	-	33,3	22,2	38,9	5,6	100
Tavuk eti ve ürünleri	-	-	68,4	31,6	-	100
Arı ürünleri	8,3	25	16,7	45,8	4,2	100
Fındık ve ürünleri	2,1	16,7	31,3	45,8	4,2	100
Baharat üretimi	-	7,1	50	35,7	7,1	100
Salamura ve konserve	-	18,2	36,4	45,5	-	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	-	9,1	31,8	40,9	18,2	100
Balık ve ürünleri	-	29,4	29,4	41,2	-	100
Meyve işleme	-	-	37,5	62,5	-	100
Bakliyat ürünleri	14,3	14,3	28,6	42,9	-	100
Mantar üretimi	-	50	-	-	50	100
Ortalama	8,6	21,2	38,3	39,3	12,2	100

İncelenen işletmelerin %39,2'sinin istihdam ettiği personel sayısı değişmez iken %51,4'ünün istihdam ettiği personel sayısında artış yaşandığı tespit edilmiştir. En fazla istihdam artışı meyve işleme, arı ürünleri üretimi, fındık ve ürünleri üretimi ile pekmez ve marmelat üretimi faaliyet alanında gerçekleşirken istihdam edilen personel sayısındaki azalış en fazla mantar üretimi, kırmızı et ve ürünleri üretimi ile yem sanayinde gerçekleştiği belirlenmiştir.

3.6. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Girdi Temini

Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin üretimde kullandıkları girdileri temin ettikleri coğrafi bölgeler incelenmiştir (**Tablo 63**). İncelenen işletmelerin %38,3'ünün üretimde kullandıkları girdileri aynı ildeki kaynaklardan temin ettikleri tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla ülke geneli (%32,5) ve işletmenin kurulu olduğu yakın iller (%20,8) izlemektedir.

Tablo 63 incelendiğinde, araştırma bölgesindeki işletmelerin çok az bir kısmı (%8,4) girdileri yurt dışından temin etmektedir. Diğer bir ifade ile incelenen işletmelerin büyük çoğunluğu, üretimde kullandıkları girdileri yurt içindeki kaynaklardan temin etmektedirler.

Tablo 63. İşletmelerin girdi temin kaynaklarının coğrafi olarak dağılımı (%)

Faaliyet alanları	İşletme sayısı	Girdi kaynakları (%)				
		İl	Bölge	Ülke	Yurt dışı	Toplam
Pirinç ve ürünleri	18	83,1	5,6	10,8	0,6	100
Un sanayi	41	38	12,8	24,3	24,9	100
Çay ürünleri	50	55,6	34,4	10	0	100
Süt ve süt ürünleri	56	67,9	21,1	10,9	0,1	100
Yem sanayi	34	22,2	30,4	37,4	10	100
Yumurta üretimi	24	50	40,4	8,3	1,3	100
Kırmızı et ve ürünleri	18	34,4	18,3	47,1	0,1	100
Tavuk eti ve ürünleri	19	63,2	5,3	31,6	0	100
Arı ürünleri	29	51	23,5	23,4	2	100
Fındık ve ürünleri	51	55,1	36,3	8,6	0	100
Baharat üretimi	15	6	0	72	22	100
Salamura ve konserve	11	60	21,8	18,2	0	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	25,5	25,9	45,7	3	100
Balık ve ürünleri	18	22,2	60	5,6	12,2	100
Meyve işleme	8	3,1	1,9	78,8	16,3	100
Bakliyat ürünleri	7	14,3	15,7	70	0	100
Mantar üretimi	2	0	0	50	50	100
Toplam / Ortalama	423	38,3	20,8	32,5	8,4	100

İşletmeler faaliyet alanlarına göre incelendiğinde; pirinç ve ürünleri üretimi, süt ve süt ürünleri ve tavuk eti üretimi yapan firmalar üretimde kullandıkları girdileri genel olarak aynı ilden temin etmektedirler. Meyve işleme, baharat üretimi ve bakliyat üretimi yapan işletmeler ise girdileri genellikle ülke genelinden temin etmektedirler. Mantar üretimi, un üretimi ve baharat üretimi yapan işletmeler ise üretimde kullandıkları girdileri yurt dışından temin eden işletmeler olduğu belirlenmiştir.

Bölgedeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin girdileri satın aldıkları kaynaklara göre incelenerek **Tablo 64**'te verilmiştir. İncelenen işletmelerin %29,1'inin üretimde kullandıkları hammaddeleri doğrudan üreticiden temin ettiği tespit edilmiştir. İşletmelerin %46,5'i; kullandıkları hammaddeyi araçlardan temin ederken ortalama %24,4'ü ise ihtiyaç duyduğu hammaddeyi işletme bünyesinde üretmektedir.

Hammadde temin kaynakları faaliyet alanlarına göre incelendiğinde; mantar üretimi, balık ve ürünleri üretimi ve çay ürünleri üretimi yapan işletmeleri ihtiyaç duydukları hammaddeyi kendi üreten sektörler olduğu tespit edilmiştir. İhtiyaç duyulan hammaddeler; bakliyat üretimi, un üretimi ile Salamura ve konserve faaliyet alanında araçlardan temin edilmektedir.

Tablo 64. İşletmelerin girdi aldığı kaynaklar (%)

Faaliyet alanları	Girdi alınan kaynaklar (%)			Toplam
	Aracı	Doğrudan üreticiden	Kendi üretimi	
Pirinç ve ürünleri	36,3	31,2	32,5	100
Un sanayi	64	35,9	0,0	100
Çay ürünleri	32,4	33	34,6	100
Süt ve süt ürünleri	39,7	30,1	30,3	100
Yem sanayi	50,8	23,9	25,4	100
Kırmızı et ve ürünleri	51,6	26,7	21,6	100
Yumurta üretimi	32,2	33,9	33,9	100
Tavuk eti ve ürünleri	33,3	33,3	33,3	100
Arı ürünleri	52	22	26	100
Fındık ve ürünleri	42,5	23,9	33,6	100
Baharat üretimi	50	25	25	100
Salamura ve konserve	63,5	36,6	0,0	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	60,5	34,3	5,1	100
Balık ve ürünleri	40	22	38	100
Meyve işleme	50,6	24,2	25,3	100
Bakliyat ürünleri	90,6	9,4	0,0	100
Mantar üretimi	0,0	50	50	100
Ortalama	46,5	29,1	24,4	100

Araştırma kapsamında incelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin internet üzerinden girdi temin etme durumları incelenerek **Tablo 65**'te verilmiştir. İncelenen işletmelerinin sadece %3,8'inin girdi teminini internet üzerinden gerçekleştirdiği saptanmıştır. Diğer bir ifade ile bölgedeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin hammadde temininde ihtiyaç duydukları hammaddeleri görerek ve inceleyerek satın aldıkları söylenebilir. Yapılacak eğitim ve projeler ile bölgedeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin interneti daha optimum seviyede kullanmaları sağlanabilir.

Tablo 65. Firmaların internet üzerinden girdi temin etme durumu

Faaliyet alanı	İnternet üzerinden girdi temini (%)		Toplam
	Evet	Hayır	
Pirinç ve ürünleri	0,0	100	100
Un sanayi	2,8	97,2	100
Çay ürünleri	8,2	91,8	100
Süt ve süt ürünleri	2,1	97,9	100
Yem sanayi	0,0	100	100
Yumurta üretimi	0,0	100	100
Kırmızı et ve ürünleri	11,8	88,2	100
Tavuk eti ve ürünleri	0,0	100	100
Arı ürünleri	0,0	100	100
Fındık ve ürünleri	4,7	95,3	100
Baharat üretimi	7,7	92,3	100
Salamura ve konserve	0,0	100	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	21,1	78,9	100
Balık ve ürünleri	5,6	94,4	100
Meyve işleme	0,0	100	100
Bakliyat ürünleri	0,0	100	100
Mantar üretimi	0,0	100	100
Ortalama	3,8	96,2	100

3.7. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Firma Yaşlarının Durumu

Ekonomik gelişme açısından faaliyet gösteren firma sayısı kadar firmaların ortalama yaşam ömrü de önemlidir. Gülpınar ve Kır (2016), BİST 100 Endeksine Dâhil Şirketlerin Yönetim Kurulu Yapıları adlı çalışmalarında işletmelerin ortalama yaşının 39,8 olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı çalışmada şirketlerin yaşı ile aktif toplamaları arasında pozitif yönlü orta derecede bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'deki şirketlerin ortalama ömrü 34 yıldır. Aynı şekilde, Türkiye'de kurulan şirketlerin % 80'inin 5'inci yılına, %96'sının ise 10'uncu yılına dahi ulaşmadan kapandığı belirtilmektedir. Araştırma bölgesinde işletmelerin ortalama yaşları incelenerek **Tablo 66**'da verilmiştir.

Tablo 66. İncelenen işletmelerin firma yaşlarının illere ve yaş kategorilerine göre dağılımı (%)

İller	İşletmelerin firma yaşlarının dağılımı (%)					Toplam
	0-5 yıl	6-10 yıl	11-20 yıl	21-30 yıl	>30 yıl	
Samsun	24,5	15,7	15,7	16,7	27,5	100
Ordu	33,3	16,0	19,8	19,8	11,1	100
Giresun	34,1	24,4	17,1	14,6	9,8	100
Trabzon	24,4	17,9	20,5	23,1	14,1	100
Rize	13,5	23,1	25,0	34,6	3,8	100
Artvin	13,3	6,7	73,3	0,0	6,7	100
Bayburt	44,4	33,3	0,0	22,2	0,0	100
Gümüşhane	47,4	26,3	10,5	10,5	5,3	100
Tokat	21,7	10,0	31,7	21,7	15,0	100
Toplam	28,5	19,3	23,7	18,1	10,4	100

Araştırma bölgesinde incelenen işletmelerin %28,5'inin 5 yıldan daha kısa bir süre içerisinde kurulduğu tespit edilmiştir. Firma yaşı 30 yıldan daha fazla olan işletmelerin oranı ise sadece %10,4 olduğu saptanmıştır. Bölge genelinde işletmelerin yaşları ortalama 17,6 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla bölgedeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin yaşlarının ortalama 20 yılın altında olduğu söylenebilir. İşletme yaşları hukuki statülerine göre karşılaştırılarak **Tablo 67'**de verilmiştir. Hukuki statülerine göre işletmeler arasında şirket yaşı ortalaması en fazla olanlar Kolektif Şirketler iken şirket yaş ortalaması en düşük olanlar ise Gerçek Ticaret İşletmelerinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile şirket yaşları ortalaması şirket hukuki statülerine göre farklılıklar göstermektedir ($p<0,05$). İşletmeler arasında en genç işletme Adi ortaklık hukuki statüsüne sahip işletmeler arasında yer alırken en yaşlı işletme ise Limited Şirket hukuki statüsüne sahip işletmeler arasında yer almaktadır. Kollektif ve Anonim Şirketlerin şirket yaşı ortalaması; Limited Şirket ve Gerçek Ticaret İşletmelerinin şirket yaşı ortalamalarından daha büyüktür ve bu farklılık istatistiki açıdan anlamlıdır ($p<0,05$). Araştırma bölgesindeki Anonim Şirketlerin şirket yaşı ortalaması (23,7); BIST'e dâhil olan Anonim Şirketlerin şirket yaşları ortalamasından (39,8) daha düşük olduğu saptanmıştır.

Tablo 67. İşletme yaşlarının hukuki statülerine göre karşılaştırılması

Hukuki statü	İşletme sayısı	İşletme yaşı			
		Ortalama	Std. Sapma	En küçük	En büyük
Kolektif Şirket	8	29,3	22,1	10	55
Anonim Şirket	62	23,7	12,2	4	57
Limited Şirket	184	16,9	11,7	2	85
Adi Ortaklık	7	15,8	13,3	1	32
Gerçek Ticaret İşletmesi	162	15,1	13,5	2	75
Toplam / Ortalama	423	20,2	14,6	3,8	60,8

3.8. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Yönetimi

Araştırma alanındaki işletmelerin yönetim biçimleri incelenerek **Tablo 68'**de verilmiştir. İncelenen işletmelerin yönetim biçimleri hem faaliyet alanlarına göre hem de işletme hukuki statülerine göre incelenmiştir.

Tablo 68. İncelenen işletmelerin yönetim biçimleri

Faaliyet alanı	İşletme yönetimi (%)		Toplam
	İşletme sahipleri	Kurumsal yönetici	
Pirinç ve ürünleri	94,4	5,6	100
Un sanayi	97,6	2,4	100
Çay ürünleri	84,0	16,0	100
Süt ve süt ürünleri	96,4	3,6	100
Yem sanayi	97,0	3,0	100
Yumurta üretimi	95,5	4,5	100
Kırmızı et ve ürünleri	100,0	0,0	100
Tavuk eti ve ürünleri	100,0	0,0	100
Arı ürünleri	93,1	6,9	100
Fındık ve ürünleri	88,2	11,8	100

Tablo 68. İncelenen işletmelerin yönetim biçimleri (Devam)

Faaliyet alanı	İşletme yönetimi (%)		Toplam
	İşletme sahipleri	Kurumsal yönetici	
Baharat üretimi	100,0	0,0	100
Salamura ve konserve	90,9	9,1	100
Pekmez ve marmelat üretimi	100,0	0,0	100
Balık ve ürünleri	100,0	0,0	100
Meyve işleme	87,5	12,5	100
Bakliyat ürünleri	100,0	0,0	100
Mantar üretimi	100,0	0,0	100
Ortalama	95,6	4,4	100

Tablo 68 incelendiğinde, araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin %95,6'sının işletme sahipleri, %4,4'ünün ise kurumsal yöneticiler tarafından yönetildiği tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile bölgedeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin büyük bir çoğunluğunun aile işletmesi olduğu söylenebilir. Aile işletmesi, aileden bir girişimcinin başlattığı ve daha sonra ailenin çoğunlukla işin içinde yer aldığı bir kurumsal yapı olarak tanımlanabilir. Faaliyet alanlarına göre işletmelerin yönetim biçimleri incelendiğinde; kırmızı et üretimi, tavuk eti ve ürünleri üretimi, baharat üretimi, pekmez ve marmelat üretimi, balık ve ürünleri üretimi ve mantar üretimi yapan işletmelerin tamamının aile bireyleri tarafından yönetildiği saptanmıştır. Kurumsal yönetim biçimini benimseyen işletmeler ise sırasıyla çay ve ürünleri üretimi, meyve işleme ile fındık ve ürünleri yapan işletmelerdir.

Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin yönetim biçimleri hukuki statülere göre incelendiğinde, Anonim Şirketlerin %19'unun ve Limited Şirketlerin ise %4,4'ünün kurumsal olarak yönetildiği saptanmıştır.

3.9. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Gelir Yapısı

Gelir; bir işletmenin belirli bir dönem içerisinde elde ettiği kazançların toplamı olarak tanımlanmaktadır. Elde edilen bu kazançlardan işletmenin masrafları düşülmüştür. Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin yıllık gelirleri incelenerek **Tablo 69**'da verilmiştir. İncelenen işletmelerin ölçekleri ve faaliyet gösterdikleri alanlar farklı olduğu için ortalama gelirleri de farklılıklar göstermektedir. En fazla gelire sahip işletmelerin fındık ve ürünleri üretimi, balık ve ürünleri ile çay ve ürünleri faaliyet alanında yer alan işletmeler olduğu tespit edilmiştir. En az gelire sahip işletmelerin ise; arı ürünleri, baharat üretimi ve bakliyat ürünleri üreten işletmeler olduğu saptanmıştır.

Tarıma dayalı sanayi işletmeleri gelirleri bakımından karşılaştırıldığında, faaliyet alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Fındık ve ürünleri üreten işletmelerin ortalama gelirlerinin; un üretimi, çay ve ürünleri üretimi, süt ve süt ürünleri üretimi, yem üretimi yapan işletmelerin gelirlerinden daha fazla olduğu ve bu fazlalığın istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 69. İncelenen işletmelerin ortalama gelirleri (TL/yıl)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Ortalama gelir (TL)	Std. Sapma	En düşük (TL)	En yüksek (TL)
Fındık ve ürünleri	41	160.854.424	426.304.423,90	150.000	2.510.000.000
Balık ve ürünleri	15	103.923.560	381.324.205,00	260.000	1.480.000.000
Çay ürünleri	42	25.385.510	49.643.623,30	152.000	288.000.000
Pirinç ve ürünleri	18	14.948.028	22.673.573,90	130.000	93.000.000
Un sanayi	36	14.343.090	19.827.068,70	102.000	96.000.000
Pekmez ve marmelat ürünleri	18	14.061.150	35.097.885,50	133.400	124.000.000
Kırmızı et ve ürünleri	17	12.210.171	15.146.772,10	420.000	50.000.000
Meyve işleme	5	10.527.000	14.665.611,00	60.000	36.000.000
Süt ve süt ürünleri	49	9.657.376	31.778.350,80	30.000	212.000.000
Yem sanayi	28	6.528.599	17.197.986,80	140.000	90.000.000
Tavuk eti ve ürünleri	19	5.011.600	9.001.505,70	150.000	36.000.000
Yumurta üretimi	9	4.079.791	5.800.936,00	110.000	15.000.000
Salamura ve konserve	10	3.770.400	3.880.357,00	200.000	12.000.000
Mantar üretimi	2	2.924.500	2.935.200,20	849.000	5.000.000
Bakliyat ürünleri	4	2.866.563	4.782.199,80	105.000	10.000.000
Baharat üretimi	9	1.084.722	1.606.127,20	120.000	5.000.000
Arı ürünleri	18	950.806	1.536.178,20	135.000	6.000.000
Toplam / Ortalama	340	23.125.135	61.364.824	190.965	298.117.647

Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin hukuki statüleri ve gelirleri karşılaştırıldığında hukuki statüye sahip işletmelerin gelir ortalamalarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir (**Tablo 70**) ve bu farklılık istatistiki açıdan anlamlıdır ($p<0,05$). Anonim şirket hukuki statüsüne sahip işletmelerin ortalama gelirleri Limited şirket ve şahıs işletmelerinin gelirlerinden daha fazla olduğu saptanmıştır ($p<0,05$).

Tablo 70. İşletme gelirlerinin hukuki statülere göre karşılaştırılması

Hukuki statü	İşletme sayısı	Ortalama gelir (TL)	Std. Sapma	En düşük (TL)	En yüksek (TL)
Anonim Şirket	52	107.507.856	374.330.514,80	140.000	2.510.000.000
Kolektif Şirket	6	11.500.000	8.734.987,10	1.000.000	20.000.000
Limited Şirket	171	32.727.390	129.532.005,10	52.000	1.480.000.000
Adi ortaklık	4	12.602.500	18.392.716,60	410.000	40.000.000
G. Ticaret İşletmesi	123	3.738.522	16.046.471,50	30.000	145.000.000
Toplam / Ortalama	365	28.891.656	92.651.296	322.000	703.566.667

İşletme gelirlerinin büyüklüğü, işletme ölçeği başta olmak üzere birçok faktörden etkilenebilmektedir. Diğer bir ifade ile sadece işletme gelirlerini temel alarak faaliyet alanlarının karşılaştırılması yanıltıcı olabilir. Bu hataya düşmemek için, işletmede çalışan başına düşen ortalama gelirler esas alınarak bir karşılaştırma yapılmıştır (**Tablo 71**).

Tablo 71. İşletmelerde çalışan başına düşen gelir miktarı

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Çalışan başına düşen gelir (TL/yıl)	
		Ortalama	Std. Sapma
Fındık ve ürünleri	41	2.171.174,6	4.411.177,3
Balık ve ürünleri	15	2.078.558,8	4.931.249,3
Pekmez ve marmelat ürünleri	18	1.238.814,4	3.249.654,4
Un sanayi	36	1.117.522,1	2.877.278,9
Pirinç ve ürünleri	18	1.111.276,6	2.102.812,0
Bakliyat ürünleri	4	878.739,6	1.636.634,7
Salamura ve konserve	10	713.528,9	1.858.544,3
Kırmızı et ve ürünleri	17	687.046,2	681.032,5
Yem sanayi	28	527.001,7	950.445,3
Süt ve süt ürünleri	49	452.976,9	686.551,1
Tavuk eti ve ürünleri	19	434.151,1	554.489,6
Çay ürünleri	42	432.941,7	493.820,7
Yumurta üretimi	9	310.816,2	286.618,5
Meyve işleme	5	286.973,3	316.799,5
Baharat üretimi	9	227.420,6	246.502,9
Arı ürünleri	18	200.160,3	246.843,4
Toplam / Ortalama	338	804.318,9	1.595.653,4

İncelenen işletmelerde çalışan başına düşen gelir miktarları faaliyet alanlarına göre farklılıklar göstermektedir ($p<0,10$). Fındık ve ürünleri üreten işletmelerin çalışan başına düşen ortalama gelirleri; çay ürünleri, süt ve süt ürünleri, yem sanayi, yumurta üretimi, kırmızı et ve ürünleri, tavuk eti ve ürünleri, arı ürünleri ile baharat işleme ve üretimi yapan işletmelerin çalışan başına düşen ortalama gelirlerinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Balık ve ürünleri üreten işletmelerin çalışan başına düşen ortalama gelirleri; çay ürünleri, süt ve süt ürünleri, yem sanayi, tavuk eti ve ürünleri ile arı ürünleri üreten işletmelerin çalışan başına düşen ortalama gelirlerinden daha fazla olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Diğer işletmelerin çalışan başına düşen ortalama gelirleri arasında istatistiki olarak bir farklılık tespit edilememiştir.

3.10. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Pazarlama Yapıları

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin pazarlama yapıları incelenerek **Tablo 72**'de verilmiştir. İncelenen işletmeler hammaddeden ürün üreten firmalar olduğu için üretim miktarları büyük partiler halinde gerçekleşmektedir. Dolayısı ile bu tür sanayi işletmelerinin ürünlerini doğrudan tüketicilere pazarlamaları beklenmemektedir. Diğer bir ifade ile bu firmalar, bir tarımsal ürünün pazarlama karmasının işleyiciler/fabrikalar ayağını oluşturmaktadırlar.

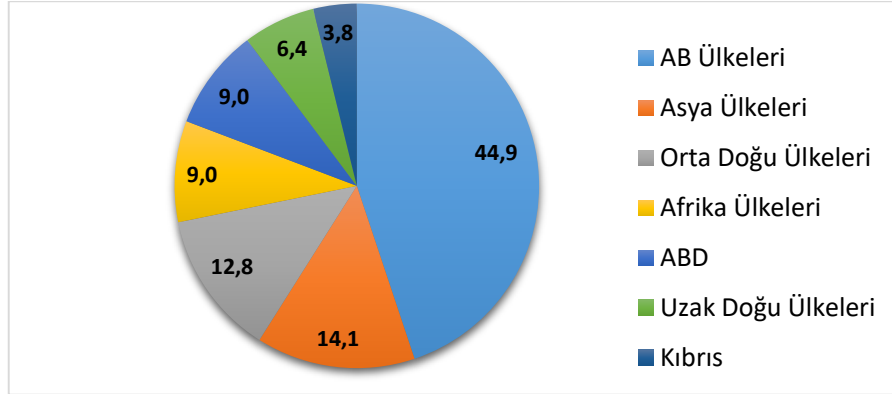
Tablo 72. İşletmelerin pazarlama kanallarının faaliyet alanlarına göre dağılımı (%)

Faaliyet alanı	Perakende satış (%)	Toptan satış (%)	Toplam
Arı ürünleri	50,5	49,5	100
Baharat üretimi	61,8	38,2	100
Kırmızı et ve ürünleri	47,2	52,8	100
Süt ve süt ürünleri	44,4	55,6	100
Yumurta üretimi	43,4	56,6	100
Yem sanayi	47,6	52,4	100
Balık ve ürünleri	35,3	64,7	100
Çay ürünleri	30,4	69,6	100
Meyve işleme	24,5	75,5	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	36,9	63,1	100
Fındık ve ürünleri	14,5	85,5	100
Un sanayi	27,4	72,6	100
Bakliyat ürünleri	30,0	70,0	100
Tavuk eti ve ürünleri	27,4	72,6	100
Pirinç ve ürünleri	30,3	69,7	100
Salamura ve konserve	19,7	80,3	100
Mantar üretimi	0,0	100	100
Ortalama	33,6	66,4	100

Tablo 72 incelendiğinde, incelenen firmaların %66,4'ünün ürünlerini toptan olarak perakende satış bayilerine yaptığı görülmektedir. Baharat üretimi ve arı ürünleri üretimi yapan işletmeler satışlarını genellikle perakende, diğer firmalar ise toptan satış şeklinde yapmaktadırlar. Mantar

üretimi, salamura-konserve ve meyve işleme işletmeleri ise en fazla toptan satış yapan işletmelerdir.

Araştırma kapsamında incelenen ve ihracat yapan firmaların ihracat yaptığı ülkeler incelendiğinde; bölgeden en fazla ihracatın Avrupa Birliği (AB) ülkelerine yapıldığı tespit edilmiştir (**Şekil 20**). Başta Rusya ve Türkiye Cumhuriyetleri olmak üzere Asya kıtası, Orta Doğu ülkeleri, Afrika ülkeleri, ABD ve Uzak Doğu ülkeleri diğer ihracat yapılan bölgeler olarak sıralanabilir.

Şekil 20. İşletmelerin ihracat yaptığı bölgelerin dağılımı (%)

Bölgede incelenen işletmelerden 53'ünün ihracat yaptığı belirlenmiştir. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin ihracat yaptığı bölgeler incelenerek **Tablo 73**'te verilmiştir.

Tablo 73. Faaliyet alanlarına göre ihracat yapılan bölgeler

Faaliyet alanı	İhracat yapılan bölgeler (%)							Toplam
	AB Ülkeleri	Orta Doğu ülkeleri	Asya ülkeleri	Uzak Doğu	ABD	Afrika	Kıbrıs	
Un sanayi	9,1	18,2	27,3	-	9,1	36,4	-	100
Çay ürünleri	100,0	-	-	-	-	-	-	100
Süt ve süt ürünleri	0,0	-	33,3	-	-	33,3	33,3	100
Yem sanayi	0,0	-	100,0	-	-	-	-	100
Arı ürünleri	50,0	50,0	-	-	-	-	-	100
Fındık ve ürünleri	59,3	7,4	14,8	11,1	7,4	-	-	100
Salamura ve konserve	80	-	20,0	-	-	-	-	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	25	25,0	25,0	25,0	-	-	-	100
Balık ve ürünleri	60	-	-	-	40,0	-	-	100
Meyve işleme	100	-	-	-	-	-	-	100
Diğer	71,4	-	-	14,3	-	-	14,3	100
Ortalama	50,4	25,2	36,7	16,8	18,8	34,9	23,8	100

Fındık ve ürünleri, un ve pekmez-marmelat faaliyet alanındaki işletmeler diğerlerine göre daha fazla sayıda bölgeye ihracat yapmaktadırlar. Sonuç olarak bölgedeki işletmelerin ihracat yapma oranları düşük olup, bu işletmelerin ihracata yönelik ürünler üretmesi ve ihraç etmesini geliştirme amaçlı projeler yürütülebilir. İşletmelerin ürettikleri ürünlerinin pazarlaması uzmanlarca yapılması durumunda daha etkin bir pazarlama yapısına sahip olabilirler. İşletmede istihdam edilen pazarlama birimi, pazarlanacak ürünlerin üretim takvimini ve hedef pazarlarını analiz ederek en etkin pazarlama kanalını oluşturabilir. Bu kapsamda incelenen işletmelerin pazarlama uzmanı istihdam etme durumları incelenerek **Tablo 74**'te verilmiştir.

Tablo 74. İşletmelerin pazarlama uzmanı istihdam etme durumu (%)

Faaliyet alanları	İşletme sayısı	Pazarlama uzmanı istihdam durumu (%)	
		Evet	Hayır
Pirinç ve ürünleri	18	33,3	66,7
Un sanayi	39	46,2	53,8
Çay ürünleri	50	44,0	56,0
Süt ve süt ürünleri	54	18,5	81,5
Yem sanayi	32	15,6	84,4
Yumurta üretimi	20	0,0	100,0
Kırmızı et ve ürünleri	18	33,3	66,7
Tavuk eti ve ürünleri	19	21,1	78,9
Arı ürünleri	25	4,0	96,0
Fındık ve ürünleri	51	39,2	60,8
Baharat üretimi	15	20,0	80,0
Salamura ve konserve	11	36,4	63,6
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	40,9	59,1
Balık ve ürünleri	18	27,8	72,2
Meyve işleme	7	28,6	71,4
Bakliyat ürünleri	7	14,3	85,7
Mantar üretimi	2	100,0	0,0
Toplam / Ortalama	408	30,8	69,2

Tablo 74 incelendiğinde, incelenen işletmelerin %30,8'inin pazarlama uzmanı istihdam ettiği tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile bölgedeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin çoğunluğu ürünlerinin pazarlamasını doğrudan kendileri yapmaktadır. Mantar üretimi, un üretimi ve çay üretimi yapan firmaların diğerlerine göre pazarlama uzmanı istihdam etme oranları daha yüksektir. Pazarlama uzmanı istihdam etme oranları en düşük firmalar ise yumurta üretimi, arı ürünleri ve bakliyat üretimi yapan firmalar olduğu saptanmıştır.

Fason üretim, temel anlamda, bir firmanın başka bir üretici firmaya kendi talepleri doğrultusunda ürün ürettirmesi olarak tanımlanabilir. Fason üretim modelinde, ürünün markası

üretimi yaptıran firmaya ya da üreticiye ait olabilmektedir. Aynı şekilde ürettirilen ürünlerin pazarlanması taraflardan herhangi biri tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Fason üretim modeli, firmaların mevcut durumu hakkında önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir. Zira daha çok kendi markasını oluşturamayan, kurumsallaşmasını tamamlayamayan ve pazarlama yapısı tam oturmamış firmaların daha çok fason üretim yaptıkları söylenebilir. Firmalar, fason üretim yaparak atıl kapasitelerini de değerlendirmiş olmaktadır. Diğer taraftan fason üretim, firmaların yeni pazarlara açılmasına da olumlu bir katkı sağlamaktadır. Bu sebeple, bölgedeki firmaların fason üretim yapma durumları incelenerek **Tablo 75**'te verilmiştir.

Tablo 75. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin fason üretim yapma durumu (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Fason üretim yapma durumu (%)	
		Evet	Hayır
Pirinç ve ürünleri	18	33,3	66,7
Un sanayi	39	15,4	84,6
Çay ürünleri	49	28,6	71,4
Süt ve süt ürünleri	56	17,9	82,1
Yem sanayi	32	12,5	87,5
Yumurta üretimi	21	4,8	95,2
Kırmızı et ve ürünleri	18	16,7	83,3
Tavuk eti ve ürünleri	19	52,6	47,4
Arı ürünleri	27	7,4	92,6
Fındık ve ürünleri	49	24,5	75,5
Baharat üretimi	15	0,0	100,0
Salamura ve konserve	11	45,5	54,5
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	36,4	63,6
Balık ve ürünleri	18	11,1	88,9
Meyve işleme	8	12,5	87,5
Bakliyat ürünleri	7	14,3	85,7
Mantar üretimi	2	50,0	50,0
Toplam / Ortalama	411	22,6	77,4

İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin %22,6'sının fason üretim yaptıkları saptanmıştır. En fazla fason üretim yapılan faaliyet alanlarının başında tavuk eti ve ürünleri, mantar ve salamura-konserve gelmektedir. Fason üretimin en az olduğu faaliyet alanı ise baharat üretimi, yumurta ve arı ürünleri olduğu tespit edilmiştir.

İşletmeler hukuki statüleri ve fason üretim durumlarına göre karşılaştırıldığında, Anonim ve Limited Şirket hukuki statüsüne sahip işletmelerin fason üretim yapma oranlarının daha fazla olduğu saptanmıştır (**Tablo 76**).

Tablo 76. İşletmelerin hukuki statülerine göre fason üretim yapma durumu (%)

Hukuki statü	İşletme sayısı	Fason üretim yapma durumu (%)	
		Evet	Hayır
Anonim şirket	61	34,4	65,6
Kolektif Şirket	6	12,8	87,2
Limited Şirket	201	20,9	79,1
Gerçek Ticaret İşletmesi	149	18,8	81,3
Adi Ortaklık	4	0,0	100,0
Toplam / Ortalama	421	17,4	82,6

Elektronik ticaret 1999'lı yılların ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Günümüzde Türkiye'deki e-ticaretin hacmi 30,8 milyar TL ve toplam ticaret içerisindeki payı %3,5 seviyelerine yükselmiş durumdadır ve gelişimi artarak devam etmektedir (Webrazzi, 2018). Bu sebeple, araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin e-ticaret yapma durumları incelenerek **Tablo 77'**de verilmiştir.

Tablo 77. Firmaların ürünlerini internet üzerinden pazarlama durumları (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Ürünlerin internet üzerinden satış oranları (%)	
		Evet	Hayır
Mantar üretimi	2	50,0	50,0
Çay ürünleri	50	36,0	64,0
Pekmez ve marmelat ürünleri	20	35,0	65,0
Fındık ve ürünleri	45	31,1	68,9
Kırmızı et ve ürünleri	17	23,5	76,5
Balık ve ürünleri	18	16,7	83,3
Arı ürünleri	20	15,0	85,0
Bakliyat ürünleri	7	14,3	85,7
Süt ve süt ürünleri	52	13,5	86,5
Meyve işleme	8	12,5	87,5
Pirinç ve ürünleri	18	11,1	88,9
Salamura ve konserve	10	10,0	90,0
Un sanayi	37	8,1	91,9
Baharat üretimi	13	7,7	92,3
Yumurta üretimi	14	7,1	92,9
Yem sanayi	31	3,2	96,8
Tavuk eti ve ürünleri	19	0,0	100,0
Toplam / Ortalama	381	17,3	82,7

İncelenen işletmelerin sadece %17,3'ünün ürünlerini internet ortamında pazarladığı tespit edilmiştir. En fazla e-ticaret yapan işletmelerin mantar üretimi, pekmez ve marmelat üretimi ile çay ve ürünleri üreten işletmeler olduğu saptanmıştır. Tavuk eti, yem ve yumurta üreten işletmeler ise en az e-ticaret yapan işletmeler olarak belirlenmiştir. Araştırma bölgesindeki

işletmelerin ürünlerini internet üzerinden pazarlamalarını sağlayacak projelerin gerçekleştirilmesi durumunda bölgedeki firmaların e-ticaret kapasiteleri gelişebilecektir.

3.11. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Sektördeki Diğer Paydaşlar ile İlişkileri ve İşbirliği

Bu bölümde incelenen tarım işletmelerinin sektördeki diğer firmalarla olan işbirliği yapma durumları il, bölge, ülke ve uluslararası düzeyde incelenmiştir. İşletmelerin diğer işletmeler ile işbirliği yaptığı konular incelenerek bu işletmelerin rakip ve tedarikçiler ile yapılan işbirliğine karşı tutumları tartışılmıştır.

3.11.1. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Çeşitli Düzeylerdeki İşbirliği Durumları

İşbirliği; işletmelerin, ortak bir amaca ulaşmak için bilinçli ve ortak bir davranış şekli olarak tanımlanmaktadır. İşbirliği; yatay işbirliği, dikey işbirliği, tamamlayıcı işbirliği ve stratejik ortaklık olarak dört başlık altında incelenebilir. Yatay işbirliği modelinde, işletmeler kendi hukuki varlıklarını korurken, üretim faktörlerini ortaklaşa temin ederek / kullanarak üretim maliyetlerini düşürmeleri üzerine odaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile kendi aralarında yatay iş birliği geliştiren işletmeler, bir yandan ekonomik ve hukuki bağımsızlıklarını korurken diğer taraftan da faaliyetlerini ortaklaşa yürütme ve ekonomik güçlerini sağlamlaştırma imkânını bulmaktadırlar (Aydoğan, 2018). Dikey işbirliği; aynı sektördeki pazarlama kanalının farklı kademelerinde yer alan işletmeler arasındaki işbirliği olarak tanımlanmaktadır (komisyoncu – fabrika arasındaki işbirliği). Tamamlayıcı işbirliği; farklı sektörlerin farklı kademelerinde bulunan işletmeler arasındaki işbirliği olarak tanımlanmaktadır ve fabrika tarafından tercih edilen bir bitkisel ürünün (un kalitesi iyi olan bir buğday çeşidi), fabrika ve tohum bayisinin işbirliği yaparak istenilen buğday tohumunun satışına ağırlık vermesi örneği gösterilebilir. Stratejik ortaklık ise; iki veya daha fazla işletmenin çeşitli hizmet ve çıkarlar doğrultusunda kurdukları ortaklıklardır. Stratejik ortaklıklara taşeronluk ve bölgesel bayilikler örnek olarak verilebilir.

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin diğer işletmeler ile il, bölge, ülke ve uluslararası firmalar ile işbirliği durumu, işbirliği yaptığı konular, işbirliğine bakış açıları ve yaptıkları işbirliklerinin türleri faaliyet alanlarına göre incelenmiştir.

Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin diğer işletmeler ile işbirliği yapma durumu incelenerek **Tablo 78'**de verilmiştir. İncelenen işletmelerin %52'sinin diğer işletmeler ile işbirliği yaptığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile faaliyet alanındaki işletmelerin yarıya yakınının diğer işletmeler ile işbirliği yapmadığı ve işbirliğinin getireceği olumlu katkılardan yararlanamadığı söylenebilir. İşletmeler arası işbirliğinin en yüksek olduğu faaliyet alanları sırasıyla; fındık ve ürünleri, tavuk eti ve ürünleri, balık ve ürünleri olduğu söylenebilir. Mantar üretimi, baharat üretimi ve meyve işleme faaliyet alanında ise işbirliği yapma oranı en az olduğu saptanmıştır.

Araştırma bölgesinde, işletmeler arasında işbirliğini artıracak ve farkındalık yaratacak faaliyetler gerçekleştirilebilir.

Tablo 78. İşletmelerin faaliyet alanlarındaki diğer işletmeler ile işbirliği yapma durumu

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Diğer işletmeler ile işbirliği yapma durumu (%)		Toplam
		Evet	Hayır	
Pirinç ve ürünleri	18	50,0	50,0	100
Un sanayi	40	50,0	50,0	100
Çay ürünleri	41	61,0	39,0	100
Süt ve süt ürünleri	52	48,1	51,9	100
Yem sanayi	33	39,4	60,6	100
Yumurta üretimi	21	61,9	38,1	100
Kırmızı et ve ürünleri	16	56,3	43,8	100
Tavuk eti ve ürünleri	17	82,4	17,6	100
Arı ürünleri	25	52,0	48,0	100
Fındık ve ürünleri	51	86,3	13,7	100
Baharat üretimi	12	16,7	83,3	100
Salamura ve konserve	10	40,0	60,0	100
Pekmez ve marmelat üretimi	22	40,9	59,1	100
Balık ve ürünleri	18	66,7	33,3	100
Meyve işleme	8	37,5	62,5	100
Bakliyat ürünleri	7	42,9	57,1	100
Toplam / Ortalama	391	52,0	48,0	100

İşletmelerin aynı il içerisindeki diğer işletmeler ile yaptığı işbirlikleri incelenerek Tablo 28'de verilmiştir. İncelenen işletmelerin %53,9'unun aynı ildeki diğer işletmeler ile işbirliği yaptığı tespit edilmiştir. İşletmelerin yaptığı işbirliği türü genellikle yatay işbirliği modeline uymaktadır. Özellikle hammadde temini, piyasa izleme ve teknik bilgi alışverişi konularında işbirliği yapıldığı saptanmıştır. Aynı ildeki ve aynı faaliyet alanındaki diğer işletmeler ile işbirliği yapanlar sırasıyla mantar üretimi, fındık ve ürünleri üretimi, tavuk eti ve ürünleri üretimi yapan işletmelerdir. Bu işletmeler özellikle hammadde temini ve piyasa izleme konularında diğer işletmeler ile işbirliği yapmaktadırlar. Faaliyet alanında işbirliği en az olan işletmeler ise baharat işleme, salamura ve konserve üretimi ile pekmez ve marmelat üretimi yapan işletmeler olarak belirlenmiştir. Bu işletmeler üretimlerini küçük ölçekte yapmakta olup pazarlama kanallarının diğer işletmelere göre daha sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 79. İşletmelerin aynı ildeki diğer firmalar ile işbirliği yapma durumu (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Aynı ildeki firmalar ile işbirliği (%)		Toplam
		Evet	Hayır	
Pirinç ve ürünleri	18	55,6	44,4	100
Un sanayi	40	50	50	100
Çay ürünleri	41	61	39	100
Süt ve süt ürünleri	52	48,1	51,9	100
Yem sanayi	33	42,4	57,6	100
Yumurta üretimi	21	61,9	38,1	100
Kırmızı et ve ürünleri	16	62,5	37,5	100
Tavuk eti ve ürünleri	17	82,4	17,6	100
Arı ürünleri	25	52	48	100
Fındık ve ürünleri	51	84,3	15,7	100
Baharat üretimi	12	16,7	83,3	100
Salamura ve konserve	10	40	60	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	40,9	59,1	100
Balık ve ürünleri	18	72,2	27,8	100
Meyve işleme	8	50	50	100
Bakliyat ürünleri	7	42,9	57,1	100
Toplam / Ortalama	391	53,9	46,1	100

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin aynı bölgede faaliyet gösteren işletmeler ile işbirliği yapma durumları incelenerek **Tablo 79**'da verilmiştir. İncelenen işletmelerin aynı bölgedeki diğer firmalar ile işbirliği yapma oranlarının düşük (%11,4) olduğu tespit edilmiştir. Aynı bölgedeki firmalar ile işbirliği düzeyi yüksek olan firmalar bakliyat ürünleri, un üretimi ve balık ve ürünleri üreten işletmeler olduğu saptanmıştır. Diğer birçok işletmenin ise bölgedeki diğer firmalar ile ilişkisi bulunmamaktadır. İşletmeler arasındaki bölge düzeyindeki işbirliği yatay işbirliği modeline uygun olup genellikle piyasa izleme ve hammadde tedarikine yönelik olduğu belirlenmiştir. Bakliyat üretimi yapan işletmelerin hammadde tedariki amacıyla işbirliği geliştirdikleri düşünülmektedir. Ülkede avcılık ve kültür balıkçılığı yoluyla elde edilen balığın önemli bir kısmının Karadeniz'e kıyısı olan illerde üretilmesi sebebi ile bu firmalar daha iç kesimlerdeki firmalar ile yatay işbirliği yoluna gitmektedirler. Un üretimi bölgede gelişmiş durumda olup gerekli olan hammaddeler daha iç kesimlerden ve yurt dışından temin edilmektedir. Aynı şekilde buğdaydan elde edilen unların pazarlanması da bölge ve ülke genelinde yapılmaktadır. Bu sebeple firmalar arasında hem hammadde temini hem de pazarlama kanallarının oluşturulmasında işbirliği yapmaları mümkündür.

Tablo 80. İşletmelerin yakın bölgelerdeki işletmeler ile işbirliği yapma durumu

Faaliyet alanları	İşletme sayısı	Yakın bölgelerdeki işletmelerle işbirliği durumu (%)		Toplam
		Evet	Hayır	
Pirinç ve ürünleri	9	0,0	100,0	100
Un sanayi	20	30,0	70,0	100
Çay ürünleri	25	0,0	100,0	100
Süt ve süt ürünleri	25	16,0	84,0	100
Yem sanayi	13	7,7	92,3	100
Yumurta üretimi	13	7,7	92,3	100
Kırmızı et ve ürünleri	9	11,1	88,9	100
Tavuk eti ve ürünleri	14	0,0	100,0	100
Arı ürünleri	13	7,7	92,3	100
Fındık ve ürünleri	45	11,1	88,9	100
Baharat üretimi	2	0,0	100,0	100
Salamura ve konserve	4	0,0	100,0	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	9	0,0	100,0	100
Balık ve ürünleri	12	25,0	75,0	100
Meyve işleme	3	0,0	100,0	100
Bakliyat ürünleri	3	66,7	33,3	100
Toplam / Ortalama	219	11,4	88,6	100

İşletmelerin ülke genelinde diğer firmalar ile işbirliği yapma durumları incelenerek **Tablo 80'**de verilmiştir. İncelenen işletmelerin, ülke genelindeki diğer firmalar ile işbirliği yapma durumları oldukça düşük (%2,7) olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile araştırma bölgesindeki işletmelerin büyük çoğunluğu kendi alanlarında faaliyet gösteren yerel işletmelerden oluştuğu söylenebilir. Bölgede işletme ölçeği ile ülke düzeyinde işbirliği yapma arasında doğru orantılı bir ilişki mevcuttur. **Tablo 81** incelendiğinde, ülkesel işbirliği düzeyi yüksek olan işletmelerin pirinç ve ürünleri üretimi, balık ve ürünleri üretimi ve un üretimi alanında faaliyet gösteren işletmeler olduğu görülmektedir. Balık ve ürünleri ile un üretimi faaliyet alanındaki işletmelerin işbirliği durumlarının nedenleri yukarıda açıklanmıştı. Pirinç ve ürünleri üreten işletmelerin ülkesel düzeydeki işbirliği düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olması çeltik sektörünün yapısından kaynaklanmaktadır. Çeltik bitkisi yapısal özelliği gereği ülkenin sadece belirli bölgelerinde ekonomik olarak yapılabilir. Bu bölgelerin başında ise Trakya bölgesi, Marmara bölgesi ve Karadeniz bölgesinin bir kısmı (Samsun) gelmektedir. Dolayısıyla araştırma alanında sadece Samsun ilinde bulunan pirinç ürünleri üreten işletmeler hammadde kaynağına yakın olabilmek için Samsun ilinde kurulmuş durumdadırlar. Ancak pirinç üreten işletmelerin tam kapasite (ortalama KKO: %67,7) çalışmama nedenleri arasında hammadde temin edememe sorunu da yer almaktadır. Bu sebeple bölgedeki işletmeler ülke genelinden hammadde temin ederken bir yatay ilişki geliştirmektedir. Diğer taraftan küçük yerel işletmeler,

sektördeki büyük firmalar adına farklı coğrafi bölgelerde faaliyetler de gösterebilmektedir. Aynı şekilde birçok firmanın hammadde kaynaklarına yakın olan illerde de şubeleri bulunmaktadır. Bu durum ise dikey işbirliğine örnek olarak verilebilir.

Tablo 81. İşletmelerin Türkiye genelindeki işletmeler ile işbirliği durumu (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Türkiye'deki işletmeler ile işbirliği		Toplam
		Evet	Hayır	
Pirinç ve ürünleri	9	22,2	77,8	100
Un sanayi	20	5,0	95,0	100
Çay ürünleri	25	0,0	100,0	100
Süt ve süt ürünleri	25	4,0	96,0	100
Yem sanayi	13	0,0	100,0	100
Yumurta üretimi	13	0,0	100,0	100
Kırmızı et ve ürünleri	9	0,0	100,0	100
Tavuk eti ve ürünleri	14	0,0	100,0	100
Arı ürünleri	13	0,0	100,0	100
Fındık ve ürünleri	45	4,4	95,6	100
Baharat üretimi	2	0,0	100,0	100
Salamura ve konserve	4	0,0	100,0	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	9	0,0	100,0	100
Balık ve ürünleri	12	8,3	91,7	100
Meyve işleme	3	0,0	100,0	100
Bakliyat ürünleri	3	0,0	100,0	100
Toplam / Ortalama	219	2,7	97,3	100

Bölgedeki incelenen işletmelerin uluslararası firmalar ile yaptıkları işbirliği incelenerek **Tablo 82**'de sunulmuştur. Bölgede uluslararası firmalar ile işbirliği olan işletmeler ihracat yapan işletmeler olup işbirliği konuları başta eğitim ve piyasa izleme üzerine kurulmuş durumdadır. Uluslararası firmalar ile işbirliği düzeyi yüksek olan işletmeler; fındık ve ürünleri ile un üretimi yapan işletmelerdir. Bu işletmelerin bölgede ihracat oranı en yüksek işletmeler olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 82. İşletmelerin uluslararası firmalar ile işbirliği durumu

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Uluslararası firmalar ile işbirliği durumu (%)		
		Evet	Hayır	Toplam
Pirinç ve ürünleri	9	0,0	100,0	100
Un sanayi	20	5,0	95,0	100
Çay ürünleri	25	0,0	100,0	100
Süt ve süt ürünleri	25	0,0	100,0	100
Yem sanayi	13	0,0	100,0	100
Yumurta üretimi	13	0,0	100,0	100
Kırmızı et ve ürünleri	9	0,0	100,0	100
Tavuk eti ve ürünleri	14	0,0	100,0	100
Arı ürünleri	13	0,0	100,0	100
Fındık ve ürünleri	45	6,7	93,3	100
Baharat üretimi	2	0,0	100,0	100
Salamura ve konserve	4	0,0	100,0	100
Pekmez ve marmelat	9	0,0	100,0	100
Balık ve ürünleri	12	0,0	100,0	100
Meyve işleme	3	0,0	100,0	100
Bakliyat ürünleri	3	0,0	100,0	100
Toplam / Ortalama	219	0,7	99,3	100

3.11.2. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin İşbirliği Yaptığı Konular

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin diğer işletmeler ile işbirliği yaptığı konular dört başlık altında toplanarak **Tablo 83'**te verilmiştir. İncelenen işletmelerin en çok teknik bilgi alışverişi konusunda (%52,6) işbirliği yaptığı tespit edilmiştir. Stratejik ortaklığı ifade eden ortak alım satım konusu ise en az işbirliği yapılan konu olarak belirlenmiştir. Bilgi alışverişi konusunda işbirliği yapan işletmelerin başında balık ve ürünleri üretimi, un üretimi ve arı ürünleri üreten işletmeler gelmektedir. Bakliyat ürünleri üretimi, tavuk eti ve ürünleri üretimi ve meyve işleme yapan firmalar ise hammadde tedariki temelinde bir ilişki kurmaktadır. Pirinç ve ürünleri, baharat üretimi ve yem sanayi işletmelerinin işbirliği konuları ise genellikle piyasanın izlenmesi temelinde kurulmaktadır. Araştırma bölgesinde belki de en önemli işbirliği konusunun ortak alım satım olması beklenirken, bu konuda en az işbirliği kurulduğu tespit edilmiştir. Ortak alım satım konusunda diğer firmalar ile işbirliği geliştiren işletmelerin başında pirinç ve ürünleri üretimi, kırmızı et ve ürünleri ve çay ürünleri üreten işletmeler gelmektedir. Pirinç ve kırmızı et ürünleri üreten işletmelerin ortak alım satım üzerine kurdukları işbirliğinin temelinde ülke genelinde şubeleşme oranlarının yüksek olması ve hammadde kaynaklarının ülke genelinden temin edilmesi yattığı söylenebilir.

Tablo 83. İncelenen işletmelerin işbirliği konularının faaliyet alanlarına göre dağılımı (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	İşletmelerin işbirliği yaptığı konular (%)				Toplam
		Teknik bilgi alışverişi	Girdi temini	Piyasa izleme	Ortak girdi alımı	
Pirinç ve ürünleri	7	42,9	0,0	42,9	14,3	100
Un sanayi	19	78,9	10,5	5,3	5,3	100
Çay ürünleri	23	34,8	52,2	4,3	8,7	100
Süt ve süt ürünleri	20	45,0	55,0	0,0	0,0	100
Yem sanayi	10	60,0	10,0	30,0	0,0	100
Yumurta üretimi	11	63,6	27,3	9,1	0,0	100
Kırmızı et ve ürünleri	8	62,5	25,0	0,0	12,5	100
Tavuk eti ve ürünleri	3	33,3	66,7	0,0	0,0	100
Arı ürünleri	12	75,0	16,7	0,0	8,3	100
Fındık ve ürünleri	36	52,8	38,9	5,6	2,8	100
Baharat işleme	3	66,7	0,0	33,3	0,0	100
Salamura ve konserve	4	50,0	50,0	0,0	0,0	100
Pekmez ve marmelat üretimi	9	66,7	33,3	0,0	0,0	100
Balık ve ürünleri	8	87,5	12,5	0,0	0,0	100
Meyve işleme	3	33,3	66,7	0,0	0,0	100
Bakliyat ürünleri	2	0,0	100,0	0,0	0,0	100
Toplam / Ortalama	178	53,3	35,3	8,2	3,2	100

Çay ürünleri üreten işletmeler ise yaş çayı Rize, Artvin, Trabzon ve Giresun illerinden temin etmektedirler ancak üretim merkezleri genellikle Rize ilinde yer almaktadır. Dolayısıyla Rize ilindeki işletmeler ihtiyaç duydukları yaş çayları belirtilen illerden başka firmalar aracılığıyla da temin ettiği söylenebilir. Diğer tarafta, çay ülkenin belirli bir bölgesinde üretilmekte ancak ülke genelinde yoğun olarak satılmaktadır. Dolayısıyla üretilen çayın ülke genelinde pazarlanmasında işletmeler işbirliği geliştirebilmektedirler.

3.11.3. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Diğer İşletmeler İle İşbirliğine Karşı Tutumları

Bir piyasada aynı işi yapan firmalar birbirilerine rakip olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla birinin kazanabilmesi için diğerinin kaybetmesi gerekmektedir. Ancak yeni geliştirilen birçok yaklaşımda pazardaki firmalardan birilerinin kazanabilmesi için diğerinin kaybetmesinin gerekmediği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımların başında “işbirliği içerisinde rekabet (Co-Opetition)” gelmektedir. Bu yaklaşımda firmalar toplam kârı maksimize etmek için işbirliği yaparak pazarı büyütme ve büyüyen bu pazardan daha fazla pay alabilmek için kendi aralarında rekabet etmektedirler. Diğer bir yaklaşımda ise firmalar, rekabet avantajlarının bulunmadığına inandıkları faaliyetler için diğer işletmeler ile birlikte çalışmaktadırlar. Bu sayede ortak maliyetler paylaşılabilir. Bu durumda işletmeler bir alanda maliyetlerden tasarruf ederken diğer alanlarda rekabete devam etmektedir. İşbirliği içinde rekabetin sürdürülebilir olması işletmelerin nerede rekabet edip, nerede birlikte çalıştıklarını çok net bir şekilde belirlemelerine bağlıdır. Bu kapsamda, bölgedeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin rakip ve tedarikçilerle işbirliğine ilişkin tutumları incelenmiştir (**Tablo 84 ve Tablo 85**). İncelenen işletmelerin yarısı (%52,5) kendi bölgelerindeki rakip firmalar ile işbirliği yapmayı çok önemli buldukları tespit edilmiştir. İşletmelerin yaklaşık %31,7’si ise rakip işletmeler ile işbirliğinin kendileri açısından önemli olmadığını ifade etmişlerdir. Mantar üretimi, tavuk eti üretimi ve meyve işleme yapan firmalar rakiplerle işbirliğinin çok önemli olduğunu ifade ederken pirinç, bakliyat ve un üretimi yapan firmaların rakiplerle işbirliği yapmanın önemsiz olduğunu düşünen firmalar olduğu tespit edilmiştir. İncelen işletmelerin %8,4’ünün ise işbirliğinin önemi konusunda kararsız olduğu saptanmıştır. Kararsız olan işletmelerin rekabet ve işbirliği konularında yeterli bilgi düzeyine sahip olmadığı söylenebilir.

Tablo 84. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için rakip firmalarla işbirliği yapmanın önemi (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Rekabet üstünlüğü için rakiplerle işbirliğinin önemi (%)					Toplam
		Hiç önemli değil	Önemli değil	Kararsız	Önemli	Çok önemli	
Pirinç ve ürünleri	16	37,5	6,3	18,8	25	12,5	100
Un sanayi	40	32,5	12,5	10	7,5	37,5	100
Çay ürünleri	49	26,5	2	14,3	6,1	51	100
Süt ve süt ürünleri	50	28	8	4	20	40	100
Yem sanayi	31	25,8	6,5	12,9	9,7	45,2	100
Yumurta üretimi	20	15	0	20	5	60	100
Kırmızı et ve ürünleri	18	33,3	5,6	5,6	5,6	50	100
Tavuk eti ve ürünleri	18	16,7	0	5,6	0	77,8	100
Arı ürünleri	28	25	10,7	7,1	3,6	53,6	100
Fındık ve ürünleri	49	18,4	6,1	6,1	24,5	44,9	100
Baharat işleme	15	40	0	13,3	0	46,7	100
Salamura ve konserve	11	36,4	0	0	9,1	54,5	100
Pekmez ve marmelat	22	31,8	0	4,5	9,1	54,5	100
Balık ve ürünleri	18	33,3	0	5,6	0	61,1	100
Meyve işleme	8	25	0	0	0	75	100
Bakliyat ürünleri	7	42,9	14,3	14,3	0	28,6	100
Mantar üretimi	2	0	0	0	0	100	100
Toplam / Ortalama	402	27,5	4,2	8,4	7,4	52,5	100

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin tedarikçi firmalar ile işbirliğine karşı tutumları incelendiğinde **(Tablo 85)**, işletmelerin %95,1'inin tedarikçilerle işbirliği yapmaya önem verdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 85. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için tedarikçilerle işbirliği yapmanın önemi (%)

Faaliyet alanı	Tedarikçilerle işbirliğinin önemi (%)						Toplam
	İşletme sayısı	Hiç önemli değil	Önemli değil	Kararsız	Önemli	Çok önemli	
Tavuk eti ve ürünleri	19	0	0	0	0	100	100
Baharat üretimi	15	0	0	0	0	100	100
Salamura ve konserve	11	0	0	0	0	100	100
Balık ve ürünleri	18	0	0	0	0	100	100
Mantar üretimi	2	0	0	0	0	100	100
Arı ürünleri	28	3,6	0	0	0	96,4	100
Pekmez - marmelat üretimi	22	0	0	0	4,5	95,5	100
Yumurta üretimi	20	0	0	0	5	95	100
Fındık ve ürünleri	49	0	0	0	8,2	91,8	100
Yem sanayi	31	0	0	0	9,7	90,3	100
Süt ve süt ürünleri	50	4	0	0	8	88	100
Çay ürünleri	49	0	2	4,1	6,1	87,8	100
Meyve işleme	8	0	12,5	0	0	87,5	100
Un sanayi	39	7,7	0	5,1	2,6	84,6	100
Kırmızı et ve ürünleri	18	5,6	0	5,6	5,6	83,3	100
Bakliyat ürünleri	7	14,3	0	0	14,3	71,4	100
Pirinç ve ürünleri	16	6,3	6,3	6,3	25	56,3	100
Toplam / Ortalama	402	2,4	1,2	1,2	5,2	89,9	100

12. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Gücünün İncelenmesi

Firma düzeyinden başlayıp, ülke, bölge ve kent düzeyine kadar farklı ekonomik birimler için kullanılan rekabet edebilirlik kavramının incelendiği çalışmaların odağında; rekabet edebilirliğin tanımlanması, rekabet edebilirliği sağlayan faktörlerin belirlenmesi ve ölçülmesi ile rekabet edebilirliğin geliştirilmesi için gerekli politika ve araçların belirlenmeye çalışılması yer almaktadır.

Firma düzeyinde rekabet edebilirlik kavramının tanımı, ülke ve bölge düzeyindeki tanımlamalara göre net olup; firmaların rekabet etme, büyüme ve kârlı olma kapasitelerine dayanmaktadır. Bu düzeyde rekabet edebilirlik, firmaların ürünleri serbest piyasa gerekliliklerine uygun fiyat ve kalitede, sürekli ve kârlı bir şekilde üretebilmeleri olarak anlaşılmaktadır. Firmaların, piyasa koşullarında var olabilmeleri için bu koşulları taşımaları gerekmektedir. Nitekim firmalar, değişen müşteri tercihleri, kurumsal ve teknolojik değişimler, mevzuattaki değişiklikler, kolektif kültür ve firmalar arasındaki ilişkilerin kuralları gibi sürekli değişen bir ortamda faaliyet göstermektedirler. Bu nedenle, işletmelerin sürekli olarak değişen duruma uyum sağlamaları, yenilikler geliştirmeleri ve yeni stratejiler oluşturmaları gerekmektedir. Bu değişimlere en başarılı ve en hızlı bir şekilde ayak uydurabilen işletmeler en rekabetçi işletmeler olarak tanımlanmaktadır. Rakiplerine göre daha rekabetçi olan firmaların daha fazla pazar payı elde etme kapasitesi olduğu, rekabetçi olmayan firmaların ise pazar paylarının düşeceği ve eğer dış bir destek ya da koruma olmazsa piyasa dışında kalacakları kabul edilmektedir. Ulusal politikaların ve yatırım tercihlerinin ulusal ekonominin büyümesini ve kapasitesini büyük oranda etkilediği bilinmesine rağmen, rekabet edebilirliğin en önemli unsurlarının ulusal düzeyde olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bölge ekonomilerinin başarılı olma sebepleri incelendiğinde, ulusal politika ve koşulların etkisinin sınırlı olduğu, yüksek beceriye sahip rekabetçi işletmelerin bulunduğu bölge düzeyinin daha önemli bir hale geldiği ileri sürülmektedir.

Sonuç olarak rekabet edebilirliğin en önemli unsuru olan yeniliğin gelişeceği mekânsal düzey bölge olarak görülmekte, ulusal ekonominin canlılığının bölgesel düzeyde yenilikçilik ve rekabet edebilirliğin geliştirilmesine bağlı olduğu savunulmaktadır. Bu çerçevede, bir ülkenin, yüksek ücret düzeyi sağlayan yüksek katma değerli ürünleri ve hizmetleri üretebilme becerisi, bölgesel düzeyde rekabet edebilirlik ve yenilikçilik odaklarının yaratılması ve güçlendirilmesine bağlıdır (Kara, 2008). Eş deyişle, ulusal ekonominin gelişebilmesinin temelinde bölgesel işletmelerin rekabet güçlerinin kuvvetli olması yatmaktadır denilebilir. Bu sebeple, araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin rekabet edebilirliği “rekabet gücü” başlığı altında incelenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin rekabet gücü iki ana başlık altında incelenmiştir. Birinci bölümde, incelenen işletmelerin rekabet üstünlüğü sağlayan faktörlere ilişkin tutumları incelenmiştir. Ayrıca işletmelerin aynı sektörde faaliyet gösteren diğer işletmelere göre rekabetçilik durumu il, bölge, ülke ve uluslararası ölçekte incelenmiştir. İkinci bölümde ise, işletmelerden elde edilen veriler analiz edilerek incelenen işletmelerin rekabetçilik durumları faaliyet alanlarına göre karşılaştırılmış ve öneriler geliştirilmiştir.

12.1. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Üstünlüğüne İlişkin Tutumları ve Seviyeleri

12.1.1. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Üstünlüğü Sağlayan Faktörlere İlişkin Tutumları

İşletmelerin rekabet gücü; rakip ürünlerin satış fiyatı, ürünün kalitesi ve özellikleri gibi etkenlerden etkilenmektedir. Porter, işletmelerin rekabet gücünü; “işletmelerin, uluslararası piyasaların sınavından geçebilen mal ve hizmet üretebilme yeteneği” olarak tanımlamaktadır. Diğer tarafta, tüketicilerin kaliteli ürünleri tercih ettiği bilinmektedir (Baltacı ve ark., 2014).

Araştırma kapsamında incelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin, ürün kalitesinin rekabet üstünlüğü sağlaması konusundaki tutumları incelenerek Tablo 36’da verilmiştir.

Tablo 86 incelendiğinde, işletmelerin %99,4’ü ürün kalitesinin rekabet üstünlüğü sağladığına inandıkları tespit edilmiştir. Ancak rakip ürünlerden kalite yönüyle farklılaşmanın zor olduğu ürünlerde (yumurta ve pirinç ürünleri gibi) kalitenin rekabet avantajı sağlayamayacağını düşünen işletmelerin oranı ise %0,5 düzeyinde olduğu saptanmıştır. Eş deyişle, bölgedeki tarıma dayalı sanayi işletmeleri, kaliteli ve standart ürün üretmenin bilincinde oldukları ve bunun diğer firmalara göre rekabet avantajı sağlayacağını farkında oldukları söylenebilir.

Tablo 86. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için ürün kalitesinin önemi

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Rekabet üstünlüğü için ürün kalitesinin önemi (%)				Toplam
		Hiç önemli değil	Kararsız	Önemli	Çok önemli	
Pirinç ve ürünleri	17	5,9	0	5,9	88,2	100
Un sanayi	40	0	0	0	100	100
Çay ürünleri	50	0	0	10	90	100
Süt ve süt ürünleri	52	0	0	3,8	96,2	100
Yem sanayi	31	0	0	0	100	100
Yumurta üretimi	20	5	0	5	90	100
Kırmızı et ve ürünleri	18	0	0	0	100	100
Tavuk eti ve ürünleri	19	0	0	0	100	100

Tablo 86. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için ürün kalitesinin önemi (Devam)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Rekabet üstünlüğü için ürün kalitesinin önemi (%)				Toplam
		Hiç önemli değil	Kararsız	Önemli	Çok önemli	
Pirinç ve ürünleri	17	5,9	0	5,9	88,2	100
Arı ürünleri	28	0	0	0	100	100
Fındık ve ürünleri	50	0	0	2	98	100
Baharat işleme	15	0	0	0	100	100
Salamura ve konserve	11	0	0	0	100	100
Pekmez ve marmelat	22	0	0	0	100	100
Balık ve ürünleri	18	0	0	0	100	100
Meyve işleme	8	0	0	0	100	100
Bakliyat ürünleri	7	0	0	0	100	100
Mantar üretimi	2	0	0	0	100	100
Toplam / Ortalama	408	0,6	0,0	1,6	97,8	100

Tüketiciler, bir mal satın alırken çeşitli kriterlere göre kararlar vermektedirler. Bu kriterlerden birisi de ürünlerin markasıdır. Tüketiciler markalı ve bilindik ürünleri seçerek karşılaşabilecekleri riskleri en aza indirmeyi düşünürler. Dolayısıyla markalı ürünlerin diğerlerine göre tercih edilme olasılığı daha yüksektir. Bu sebeple, markalı ürün üreten tarıma dayalı sanayi işletmeleri diğerlerine göre daha rekabetçi olabilmektedirler.

İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin markalaşmaya ilişkin tutumları incelenerek **Tablo 87**'de verilmiştir. İncelenen işletmelerin %88,2'sinin markalaşmanın öneminin bilincinde oldukları söylenebilir. İşletmelerin %7,8'i ise marka sahibi olmanın rekabet üstünlüğü sağlamayacağını düşünmektedirler. Markalaşmanın rekabet üstünlüğü sağlamayacağını düşünen işletmelerin oranı tavuk eti ve ürünleri, yem üretimi, süt ve ürünleri üretimi faaliyet alanında diğerlerine göre daha fazladır. Bu faaliyet alanlarında yer alan işletmelere yönelik rekabette markalaşmanın önemi konusunda faaliyetler gerçekleştirilebilir.

Tablo 87. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için markalaşmanın önemi

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Rekabet üstünlüğü için markalaşmanın önemi (%)					Toplam
		Hiç önemli değil	Önemli değil	Kararsız	Önemli	Çok önemli	
Pirinç ve ürünleri	16	0	0	12,5	0	87,5	100
Un sanayi	40	2,5	5	5	2,5	85	100
Çay ürünleri	50	0	0	2	8	90	100
Süt ve süt ürünleri	49	10,2	2	6,1	6,1	75,5	100
Yem sanayi	31	29	0	6,5	3,2	61,3	100
Yumurta üretimi	20	5	0	0	5	90	100

Tablo 87. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için markalaşmanın önemi (Devam)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Rekabet üstünlüğü için markalaşmanın önemi (%)					Toplam
		Hiç önemli değil	Önemli değil	Kararsız	Önemli	Çok önemli	
Pirinç ve ürünleri	16	0	0	12,5	0	87,5	100
Kırmızı et ve ürünleri	18	0	0	5,6	0	94,4	100
Tavuk eti ve ürünleri	19	52,6	0	0	0	47,4	100
Arı ürünleri	28	0	0	3,6	17,9	78,6	100
Fındık ve ürünleri	50	2	4	0	10	84	100
Baharat işleme	15	0	0	0	6,7	93,3	100
Salamura ve konserve	11	0	0	9,1	0	90,9	100
Pekmez ve marmelat	22	0	0	4,5	4,5	90,9	100
Balık ve ürünleri	18	0	5,6	0	0	94,4	100
Meyve işleme	8	0	0	0	0	100	100
Bakliyat ürünleri	7	0	14,3	14,3	0	71,4	100
Mantar üretimi	2	0	0	0	0	100	100
Toplam / Ortalama	404	6,0	1,8	4,1	3,8	84,4	100

Değişen talep yapısına hızlı cevap verebilmek ve üretim faktörlerini verimli kullanmak açısından üretimde yeni teknolojileri kullanmak önem arz etmektedir. Dolayısıyla yeni teknolojileri kullanmak rekabette önemli bir üstünlük sağlamaktadır. Araştırma bölgesindeki işletmelerin, yeni teknolojiler kullanmanın rekabet avantajı sağlaması konusundaki tutumları incelenmiştir (**Tablo 88**).

İncelenen işletmelerin %79,6'sı, yeni teknolojileri kullanmanın rakiplerine göre avantaj sağlayacağı görüşünde olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin %8,9'u bu konuda kararsız olduklarını ifade ederken %11,6'sı yeni teknolojileri üretimde kullanmanın rekabet avantajı sağlamayacağını düşündüğü saptanmıştır. Genel olarak teknolojik gelişmenin sınırlı olduğu ve genellikle ürünlerin konvansiyonel yöntemlerle üretildiği faaliyet alanlarında teknoloji kullanımının rekabet avantajı sağlaması beklenmemektedir.

Tablo 88. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için yeni teknolojileri kullanmanın önemi

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Rekabet üstünlüğü için yeni teknolojiler kullanmanın önemi (%)					Toplam
		Hiç önemli değil	Önemli değil	Kararsız	Önemli	Çok önemli	
Pirinç ve ürünleri	17	5,9	5,9	5,9	11,8	70,6	100
Un sanayi	39	10,3	2,6	5,1	15,4	66,7	100
Çay ürünleri	49	4,1	2,0	10,2	14,3	69,4	100
Süt ve süt ürünleri	45	8,9	6,7	15,6	11,1	57,8	100
Yem sanayi	29	34,5	0,0	6,9	13,8	44,8	100

Tablo 88. İşletmelere göre rekabet üstünlüğü için yeni teknolojileri kullanmanın önemi (Devam)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Rekabet üstünlüğü için yeni teknolojiler kullanmanın önemi (%)					Toplam
		Hiç önemli değil	Önemli değil	Kararsız	Önemli	Çok önemli	
Pirinç ve ürünleri	17	5,9	5,9	5,9	11,8	70,6	100
Yumurta üretimi	17	0,0	5,9	0,0	17,6	76,5	100
Kırmızı et ve ürünleri	17	0,0	0,0	11,8	11,8	76,5	100
Tavuk eti ve ürünleri	18	0,0	0,0	55,6	0,0	44,4	100
Arı ürünleri	25	8,0	8,0	0,0	8,0	76,0	100
Fındık ve ürünleri	48	2,1	2,1	10,4	16,7	68,8	100
Baharat üretimi	13	15,4	0,0	7,7	0,0	76,9	100
Salamura ve konserve	11	9,1	9,1	0,0	0,0	81,8	100
Pekmez ve marmelat üretimi	22	0,0	4,5	9,1	9,1	77,3	100
Balık ve ürünleri	18	0,0	11,1	0,0	0,0	88,9	100
Meyve işleme	8	12,5	0,0	12,5	25,0	50,0	100
Bakliyat ürünleri	7	14,3	14,3	0,0	28,6	42,9	100
Mantar üretimi	2	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100
Toplam / Ortalama	385	7,4	4,2	8,9	10,8	68,8	100

12.1.2. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Çeşitli Ölçeklerde Rekabetçilik Durumu

Araştırma bölgesindeki işletmelerin rekabetçilik durumları kalitatif yöntemlerle analiz edilerek **Tablo 89**'da verilmiştir (işletmelerin beyanları esas alınmıştır). İncelenen işletmelerin %64,9'u kendi firmalarını aynı ildeki rakip işletmelere göre daha rekabet edebilir durumda görmektedir. İncelenen işletmelerin %25,5'i ise kendi işletmelerinin rakip işletmeler ile rekabetçilik açısından aynı seviyede olduğunu belirtmektedirler. Meyve işleme, kırmızı et ve ürünleri üretimi, pekmez ve marmelat üretimi yapan işletmeler kendi işletmelerini diğer rakiplerine göre rekabette daha avantajlı görürken tavuk eti ve ürünleri üretimi, un ve yem üretimi yapan işletmeler daha az rekabetçi görmektedirler.

Tablo 89. İşletmelerin aynı ildeki rakip işletmelere göre rekabetçilik durumu (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Aynı ildeki işletmelere göre rekabetçilik durumu (%)					Toplam
		Çok zayıf	Zayıf	Aynı	Güçlü	Çok güçlü	
Pirinç ve ürünleri	17	5,9	0,0	41,2	41,2	11,8	100
Un sanayi	40	7,5	20,0	27,5	27,5	17,5	100
Çay ürünleri	50	0,0	14,0	12,0	34,0	40,0	100
Süt ve süt ürünleri	54	3,7	13,0	33,3	37,0	13,0	100

Tablo 89. İşletmelerin aynı ildeki rakip işletmelere göre rekabetçilik durumu (%)
(Devam)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Aynı ildeki işletmelere göre rekabetçilik durumu (%)					Toplam
		Çok zayıf	Zayıf	Aynı	Güçlü	Çok güçlü	
Yem sanayi	32	12,5	12,5	25,0	37,5	12,5	100
Yumurta üretimi	19	5,3	15,8	21,1	31,6	26,3	100
Kırmızı et ve ürünleri	17	0,0	0,0	17,6	35,3	47,1	100
Tavuk eti ve ürünleri	18	0,0	5,6	61,1	27,8	5,6	100
Arı ürünleri	27	3,7	11,1	29,6	33,3	22,2	100
Fındık ve ürünleri	51	0,0	11,8	33,3	19,6	35,3	100
Baharat üretimi	14	0,0	14,3	14,3	28,6	42,9	100
Salamura ve konserve	9	0,0	0,0	33,3	22,2	44,4	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	20	5,0	5,0	10,0	50,0	30,0	100
Balık ve ürünleri	16	0,0	6,3	18,8	12,5	62,5	100
Meyve işleme	8	0,0	0,0	12,5	37,5	50,0	100
Bakliyat ürünleri	6	0,0	16,7	16,7	33,3	33,3	100
Toplam / Ortalama	398	2,6	8,6	24,0	29,9	35,0	100

İncelenen işletmelerin faaliyet gösterdikleri bölge işletmelerine göre rekabetçilik durumları aynı yöntemle incelenerek **Tablo 90**'da verilmiştir. Bölgedeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin %50,7'si kendi işletmesini bölgedeki rakiplerine göre rekabet açısından daha güçlü görmektedirler. Meyve işleme, balık ve ürünleri üretimi ve çay üretimi yapan işletmelerin bölgedeki rakip işletmelere göre rekabetçilik durumlarının daha güçlü olduğunu belirtmektedirler. Pirinç ve ürünleri, arı ürünleri ve süt/süt ürünleri işletmeleri ise rakiplerine göre rekabet avantajlarının olmadığını belirtmektedirler.

Tablo 90. İşletmelerin aynı bölgedeki rakip işletmelere göre rekabetçilik durumu (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Aynı bölgedeki işletmelere göre rekabetçilik durumu(%)					Toplam
		Çok zayıf	Zayıf	Aynı	Güçlü	Çok güçlü	
Pirinç ve ürünleri	18	5,6	0,0	44,4	50,0	0,0	100
Un sanayi	38	13,2	23,7	36,8	21,1	5,3	100
Çay ürünleri	35	8,6	5,7	17,1	34,3	34,3	100
Süt ve süt ürünleri	44	15,9	18,2	38,6	20,5	6,8	100
Yem sanayi	30	36,7	20,0	16,7	16,7	10,0	100
Yumurta üretimi	12	8,3	25,0	8,3	33,3	25,0	100
Kırmızı et ve ürünleri	15	6,7	13,3	26,7	20,0	33,3	100
Tavuk eti ve ürünleri	17	58,8	5,9	11,8	17,6	5,9	100
Arı ürünleri	16	31,3	12,5	43,8	0,0	12,5	100
Fındık ve ürünleri	39	5,1	20,5	28,2	25,6	20,5	100
Baharat üretimi	9	33,3	11,1	0,0	44,4	11,1	100
Salamura ve konserve	8	12,5	0,0	37,5	25,0	25,0	100

Tablo 90. İşletmelerin aynı bölgedeki rakip işletmelere göre rekabetçilik durumu (%)
(Devam)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Aynı bölgedeki işletmelere göre rekabetçilik durumu(%)					Toplam
		Çok zayıf	Zayıf	Aynı	Güçlü	Çok güçlü	
Pekmez ve marmelat ürünleri	16	6,3	25,0	6,3	31,3	31,3	100
Balık ve ürünleri	16	6,3	12,5	12,5	37,5	31,3	100
Meyve işleme	6	0,0	0,0	16,7	50,0	33,3	100
Bakliyat ürünleri	6	16,7	16,7	16,7	16,7	33,3	100
Toplam / Ortalama	325	15,6	12,4	21,3	26,1	24,6	100

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin rekabetçilik durumu Türkiye genelindeki rakip firmalara göre incelenerek **Tablo 91**'de verilmiştir.

Tablo 91. İşletmelerin Türkiye'deki rakip işletmelere göre rekabetçilik durumu (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Türkiye'deki işletmelere göre rekabetçilik durumu (%)					Toplam
		Çok zayıf	Zayıf	Aynı	Güçlü	Çok güçlü	
Pirinç ve ürünleri	17	11,8	29,4	41,2	17,6	0,0	100
Un sanayi	34	35,3	32,4	17,6	8,8	5,9	100
Çay ürünleri	28	14,3	17,9	21,4	21,4	25,0	100
Süt ve süt ürünleri	36	44,4	33,3	11,1	11,1	0,0	100
Yem sanayi	27	66,7	14,8	11,1	0,0	7,4	100
Yumurta üretimi	10	30,0	30,0	30,0	0,0	10,0	100
Kırmızı et ve ürünleri	13	23,1	30,8	7,7	30,8	7,7	100
Tavuk eti ve ürünleri	17	58,8	17,6	17,6	5,9	0,0	100
Arı ürünleri	14	50,0	7,1	28,6	0,0	14,3	100
Fındık ve ürünleri	27	18,5	33,3	18,5	18,5	11,1	100
Baharat üretimi	7	42,9	14,3	0,0	28,6	14,3	100
Salamura ve konserve	5	40,0	0,0	20,0	20,0	20,0	100
Pekmez ve marmelat üretimi	13	38,5	23,1	0,0	30,8	7,7	100
Balık ve ürünleri	13	15,4	38,5	7,7	7,7	30,8	100
Meyve işleme	6	50,0	0,0	16,7	33,3	0,0	100
Bakliyat ürünleri	6	66,7	0,0	0,0	33,3	0,0	100
Toplam / Ortalama	273	37,9	20,2	15,6	16,7	9,6	100

Tablo 91 incelendiğinde, incelenen işletmelerin %26,3'ünün Türkiye'deki rakip işletmelere göre daha rekabetçi durumda olduğu, %15,6'sının Türkiye'deki rakip işletmelere göre rekabetçilik durumlarının aynı olduğu tespit edilmiştir. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin %58,1'i ise Türkiye'deki rakip işletmelere göre rekabet edebilme gücü açısından daha zayıf oldukları saptanmıştır. Türkiye genelindeki rakip işletmelere göre daha rekabet üstünlüğü sağlayan işletmelerin Çay ürünleri, fındık ve ürünleri, salamura ve konserve üretimi ile balık ve ürünleri üretimi yapan işletmelerdir. Bu faaliyet alanındaki işletmelerin, üretimde kullandıkları hammaddelerin büyük çoğunluğunun sadece DOKAP bölgesinde yetiştirilebilmesinden dolayı

bir rekabet avantajı sağladıkları düşünülmektedir. Yem üretimi, tavuk eti ve ürünleri üretimi, süt ve ürünleri üretimi ve un üretimi yapan işletmeler ise Türkiye genelindeki rakiplerine göre daha az rekabetçi konumda oldukları saptanmıştır. Bunun sebebi ise üretimde kullandıkları hammaddelerin ülkenin diğer bölgelerinde daha kolay temin edilebilmesi (un ve yem sanayi), büyük tüketim pazarlarına (İstanbul, Ankara, İzmir ve AB ülkeleri) diğer işletmelerin daha yakın olması ve diğer bölgelerde büyük entegre tesislerin küme halinde bulunması gösterilebilir. Genel olarak bölgedeki işletmelerin büyük çoğunluğunun küçük/orta ölçekli yerel firmalar olduğu söylenebilir.

Araştırma bölgesindeki işletmelerin rekabetçilik durumu uluslararası işletmelere göre incelenerek **Tablo 92**'de verilmiştir.

Tablo 92. İşletmelerin uluslararası firmalara göre rekabetçilik durumu (%)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Uluslararası işletmelere göre rekabetçilik durumu (%)					Toplam
		Çok zayıf	Zayıf	Aynı	Güçlü	Çok güçlü	
Pirinç ve ürünleri	16	37,5	25,0	25,0	12,5	0,0	100
Un sanayi	33	48,5	24,2	18,2	6,1	3,0	100
Çay ürünleri	30	30,0	30,0	13,3	10,0	16,7	100
Süt ve süt ürünleri	34	67,6	20,6	2,9	8,8	0,0	100
Yem sanayi	27	77,8	7,4	7,4	0,0	7,4	100
Yumurta üretimi	10	50,0	20,0	20,0	0,0	10,0	100
Kırmızı et ve ürünleri	12	41,7	33,3	8,3	8,3	8,3	100
Tavuk eti ve ürünleri	16	81,3	6,3	12,5	0,0	0,0	100
Arı ürünleri	13	61,5	0,0	23,1	0,0	15,4	100
Fındık ve ürünleri	27	37,0	14,8	25,9	14,8	7,4	100
Baharat üretimi	6	50,0	16,7	16,7	0,0	16,7	100
Salamura ve konserve	4	25,0	25,0	25,0	25,0	0,0	100
Pekmez ve marmelat ürünleri	13	69,2	7,7	0,0	15,4	7,7	100
Balık ve ürünleri	14	50,0	28,6	7,1	0,0	14,3	100
Meyve işleme	5	60,0	40,0	0,0	0,0	0,0	100
Bakliyat ürünleri	3	100	0,0	0,0	0,0	0,0	100
Toplam / Ortalama	263	55,4	18,7	12,8	6,3	6,7	100

İncelenen işletmelerin %13'ünün uluslararası işletmelere göre rekabetçilik durumunun daha iyi olduğu saptanmıştır. Bu işletmeler, çay ürünleri, salamura ve konserve ile fındık ve ürünleri üreten işletmelerinden oluşmaktadır. Bu işletmelerin ortak noktası Türkiye'nin ihracat üstünlüğü olan ürünleri üreten işletmeler olmasıdır.

İncelenen işletmelerin %74,1'i ise uluslararası firmalara göre rekabet açısından dezavantajlı durumda oldukları saptanmıştır. Bu durumun sebepleri arasında işletme ölçeklerinin küçük olması, kurumsallaşamama (aile işletmesi), geleneksel ürün üretimi, teknoloji kullanım seviyesinin düşük olması gibi sebepler gösterilebilir. Bölgedeki işletmelerin ihracata yönelik

üretim yapımlarının teşvik edilmesi, bu konudaki engellerin kaldırılmasına yönelik yapılacak çalışmalar ve düzenlemeler bölge işletmelerinin rekabet edebilirlik gücünü olumlu yönde artıracaktır.

12.2. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabetçilik Durumlarının İncelenmesi

Bu bölümde tarıma dayalı sanayi işletmelerinin rekabetçilik durumları incelenmiştir. İncelenen işletmelerin rekabetçilik durumlarını karşılaştırabilmek için her bir incelenen işletme için nispi rekabetçilik endeksi hesaplanmıştır.

Hesaplanan rekabetçilik endeksi beş alt rekabetçilik endeksinin toplamından oluşmaktadır. Her alt rekabetçilik endeksi ise ilgili olan değişkenlerden elde edilen skarlardan aşağıdaki formül (Formül 1) kullanılarak hesaplanmıştır (Ceyhan ve ark., 2006). Alt endekslerin hesaplanmasında kullanılan değişkenler aşağıda verilmiştir.

Rekabetçilik endeksinin hesaplanmasında kullanılan değişkenler;

Alt Endeksler	Değişkenler
Beşeri sermaye endeksi	İstihdam edilen personel skoru
	İstihdam edilen personelin eğitim skoru
	Nitelikli personel istihdam etme skoru
İktisadi durum endeksi	İşletme cirosu skoru
	ARGE'ye ayrılan pay skoru
	Kapasite kullanım oranı (KKO) skoru
İşbirliği ve birlikte öğrenme endeksi	İşbirliği skoru
	Teknik destek/Eğitim skoru
	Abone olunan sürekli yayın skoru
	Franchasing, lisanslı üretim vb. skoru
Yenilikçilik endeksi	Marka skoru
	Sahip olunan belge skoru
	Farklılaşma skoru
	Bilişim altyapısı skoru
Altyapı ve erişebilirlik endeksi	OSB'de yer alma skoru
	İşletme kurulu alan skoru
	Kurumsal yönetim skoru
	Hukuki statü skoru

1- [en iyi değer-(X_i)] / [en iyi değer-en kötü değer] (Formül 1)

Araştırma kapsamında incelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin %54,6'sı, ortalama rekabetçilik endeksinden daha düşük bir rekabetçilik endeksine sahip olduğu tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerin rekabetçilik endekslerinin faaliyet alanlarına göre farklılıkları ve varsa bu farklılıkların hangi alt rekabetçilik endekslerinden kaynaklandığı detaylı olarak incelenmiştir.

12.2.1. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabetçilik Durumlarının Beşeri Sermaye Açısından Karşılaştırılması

Birçok farklı şekilde tanımlanabilen beşeri sermaye kavramı; Dünya Ekonomik Forumu tarafından; bir ülkedeki (bölge, topluluk, işletme) bireylerin sahip oldukları ve üretim sürecinde kullanabilecekleri beceri ve yeteneklerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından her yıl yayınlanan “Beşeri Sermaye Endeksi” ile ülkeler beşeri sermayeleri açısından karşılaştırılmaktadır. Beşeri Sermaye Endeksi; temelde eğitim ve istihdam olmak üzere iki tema üzerinden hesaplanmaktadır (Savaşçı, 2017). Beşeri sermaye, ekonomik büyümeyi temel olarak fiziki sermayenin verimliliğini artırma, verimlilik artışı sağlama, istihdam olanakları yaratma, teknolojik gelişme ve yayılma etkileri ortaya çıkarma yoluyla etkilemektedir (Çakmak ve Gümüş, 2005). Bu sebeple, beşeri sermaye endeksi yüksek olan tarıma dayalı sanayi işletmelerinin daha rekabetçi olacağı varsayılmaktadır.

Bu çalışmada, beşeri sermaye endeksi materyal ve metotta verilen alt değişkenler kullanılarak hesaplanmıştır. Bölgede incelenen işletmelerin beşeri sermaye endeksleri **Tablo 93**'te verilmiştir.

Tablo 93. İşletmelerin beşeri sermaye endekslerinin karşılaştırılması

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Beşeri sermaye endeksi	
		Ortalama	Std. Sapma
Çay ürünleri	50	0,74	0,80
Fındık ve ürünleri	51	0,67	0,78
Salamura ve konserve	11	0,65	0,91
Pirinç ve ürünleri	18	0,56	0,51
Un sanayi	41	0,54	0,59
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	0,48	0,57
Meyve işleme	8	0,47	0,59
Kırmızı et ve ürünleri	18	0,40	0,52
Balık ve ürünleri	18	0,37	0,53
Süt ve süt ürünleri	56	0,27	0,52
Yem sanayi	34	0,24	0,62
Tavuk eti ve ürünleri	19	0,23	0,43
Baharat üretimi	15	0,21	0,42
Bakliyat ürünleri	7	0,18	0,44
Arı ürünleri	29	0,12	0,36
Yumurta üretimi	24	0,06	0,21
Toplam / Ortalama	421	0,39	0,55

Tablo 93 incelendiğinde, tarıma dayalı sanayi işletmelerinin beşeri sermaye endekslerinin faaliyet alanlarına göre farklılıklar gösterdiği tespit edilmiş ve bu farklılıklar istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur ($F=3,713$; $p<0,05$). İşletmeler beşeri sermaye endeksleri açısından ikili karşılaştırmaya tabi tutulmuş (LSD testi) ve sonuçları **Tablo 100**'de verilmiştir.

İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinden çay ürünleri üreten işletmelerin beşeri sermaye endeksleri ortalaması; yumurta üretimi, arı ürünleri üretimi, baharat üretimi, tavuk eti ve ürünleri üretimi, hayvan yemi üretimi, süt ve süt ürünleri üretimi ile kırmızı et ve ürünleri üretimi yapan işletmelerin beşeri sermaye endeksleri ortalamalarından daha yüksek olduğu ve bu farklılığın istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Fındık ve ürünleri üreten işletmelerin beşeri sermaye endeksleri ortalaması; yumurta üretimi, arı ürünleri üretimi, baharat üretimi, bakliyat işleme, tavuk eti ve ürünleri üretimi, hayvan yemi üretimi ile süt ve süt ürünleri üretimi yapan işletmelerin beşeri sermaye endeksleri ortalamalarından istatistiki olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0,05$).

Salamura ve konserve üretimi ile Fındık ve ürünleri üreten işletmelerin beşeri sermaye endeksleri ortalamaları; yumurta üretimi ve arı ürünleri üretimi yapan işletmelerin beşeri sermaye endeksleri ortalamalarından daha büyüktür ($p<0,05$).

Un üretimi yapan işletmelerin beşeri sermaye endeksleri ortalaması; yumurta üretimi, hayvan yemi üretimi ile süt ve süt ürünleri üretimi yapan firmaların beşeri sermaye endeksleri ortalamasından; pekmez ve marmelat üretimi yapan işletmelerin beşeri sermaye endeksi ortalamaları ise yumurta ve arı ürünleri üretimi yapan işletmelerin beşeri sermaye endeksleri ortalamalarından daha büyük olduğu belirlenmiştir ve bu farklılık istatistiki açıdan anlamlıdır.

12.2.2. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabetçilik Durumlarının İktisadi Yapı Açısından Karşılaştırılması

İşletmelerin iktisadi gücünün yüksek olması işletmelerin rekabet güçlerini de doğrudan etkilemektedir. Stonmen (1983), işletmelerin değişen teknolojik gelişmelere paralel olarak üretim teknolojilerinde ve ARGE faaliyetlerinde de yeterli çalışmaları yapmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Rekabetçilikte, kaynak temelli yaklaşıma göre işletmeler rekabet avantajı sağlayabilmek için kaynaklarından ve yeteneklerinden faydalanmaktadırlar. Bu yaklaşıma göre bir işletme, rekabet avantajı sağlayabilmek için rakiplerinden üstün kaynaklara ve yeteneklere sahip olunmalıdır (Porter, 1990).

Bu sebeple araştırma bölgesinde, cirosu, kapasite kullanım oranı ve ARGE'ye ayırdığı pay daha yüksek olan işletmelerin diğerlerine göre rekabet üstünlüğü sağlayacağı varsayılmıştır. İncelenen işletmeler tarıma dayalı sanayinin çeşitli kollarında faaliyet gösterdikleri için ciro büyüklükleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. İşletmelerin karşılaştırılmasında homojenliği sağlayabilmek için diğer hesaplanan skorlardan farklı olarak işletme geliri skoru her faaliyet alanı için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Diğer bir ifade ile işletmeler gelir büyüklükleri bakımından kendi aralarında değerlendirilmiştir.

İncelenen işletmelerin iktisadi durum endeksi hesaplanarak **Tablo 94**'te verilmiştir. **Tablo 94** incelendiğinde, tarıma dayalı sanayi işletmelerinin iktisadi durum endekslerinin faaliyet

alanlarına göre farklılıklar gösterdiği tespit edilmiş ve bu farklılıklar istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). İncelenen işletmelerin %25,9'u iktisadi durum endeksinin ortalama değerinden daha yüksek endeks değerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile işletmelerin yaklaşık %75'inin iktisadi durumu ortalamanın altında olduğu söylenebilir.

Tablo 94. İşletmelerin iktisadi durum endekslerinin karşılaştırılması

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	İktisadi durum endeksi	
		Ortalama değer	Std. Sapma
Yumurta üretimi	24	1,00	0,33
Meyve işleme	8	1,00	0,47
Tavuk eti ve ürünleri	19	1,00	0,31
Salamura ve konserve	11	0,93	0,57
Kırmızı et ve ürünleri	18	0,90	0,52
Bakliyat ürünleri	7	0,87	0,19
Pekmez ve marmelat	22	0,81	0,40
Baharat işleme	15	0,79	0,38
Arı ürünleri	29	0,78	0,40
Çay ürünleri	50	0,74	0,40
Fındık ve ürünleri	51	0,72	0,35
Pirinç ve ürünleri	18	0,69	0,44
Yem sanayi	34	0,68	0,43
Süt ve süt ürünleri	56	0,66	0,37
Balık ve ürünleri	18	0,60	0,51
Un sanayi	41	0,55	0,41
Toplam / Ortalama	421	0,81	0,40

İşletmeler beşeri sermaye endeksleri açısından ikili karşılaştırmaya tabi tutulmuş (LSD testi) ve sonuçları **Tablo 101**'de verilmiştir.

İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinden yumurta üretimi yapan işletmelerin iktisadi durum endeksi tüm işletmelerin ortalamasından büyük; un üretimi yapan işletmelerin iktisadi durum endeksleri ortalaması ise tüm işletmelerin ortalamasından daha küçük olduğu tespit edilmiştir ($F=3,885$; $p<0,001$). Diğer bir ifade ile yumurta üreten işletmelerin iktisadi açıdan rekabetçilik durumu diğer işletmelerden daha iyi iken, un üretimi yapan işletmelerin iktisadi açıdan rekabetçilik durumu diğer işletmelere göre daha zayıf olduğu söylenebilir.

Meyve işleme ile tavuk eti ve ürünleri üretimi yapan işletmelerin ortalama iktisadi durum endeksi ortalamaları; çay ürünleri üretimi, Fındık ve ürünleri üretimi, pirinç ve ürünleri üretimi, yem üretimi, süt ve süt ürünleri üretimi, balık ve ürünleri üretimi ve un üretimi yapan işletmelerin iktisadi durum endeksi ortalamalarından daha yüksek olduğu saptanmıştır ve bu farklılık istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$).

Kırmızı et ve ürünleri üretimi ile salamura ve konserve üretimi yapan işletmelerin ortalama iktisadi durum endeksi ortalamaları; süt ve süt ürünleri üretimi, balık ve ürünleri üretimi ve un üretimi yapan işletmelerin ortalama endeks değerlerinden daha yüksektir ($p<0,05$).

Pekmez ve marmelat üretimi, baharat üretimi, arı ürünleri üretimi, çay ürünleri üretimi ile fındık ve ürünleri üretimi yapan işletmelerin iktisadi durum endeksi ortalamaları un üretimi yapan işletmelerin ortalama iktisadi durum endeksi ortalamasından daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$).

Sonuç olarak iktisadi açıdan rekabetçilik durumu iyi olan işletmeler sırasıyla; yumurta üretimi, meyve işleme ve tavuk eti ve ürünleri üretimi, Salamura ve konserve üretimi ile kırmızı et ve ürünleri üreten işletmeler şeklinde sıralanmaktadır.

12.2.3. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Güçlerinin İşbirliği ve Birlikte Öğrenme Açısından Karşılaştırılması

Günümüzde, aynı tür ürün veya hizmetler sunan çeşitli sektörlerde ve bölgelerde işbirliğine dayanan oluşumlar görülmektedir. Kümelenme olarak da tanımlanan bu işbirliği yapıları, maliyet avantajı yaratma ve dolayısı ile rekabet edebilirliğin yükselmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin uluslararası rekabet zorunluluğunun arttığı küreselleşen dünyada, kümelenmeler (işbirliği); verimlilik, inovasyon ve işletme kurulumunun artışı ile işletme rekabetini desteklemede önemli bir rol oynamaktadır. Gelişen bu ortamda sektörlerin kümelenmesi, işletmelerin coğrafi yakınlığı, hammadde potansiyeli ve ürünlerinin markalaşma eğilimi özelliği ile bölgeler de katma değer sağlayan ve büyük çaplı istihdam imkânı yaratan bir yapı oluşturmaktadır (Sarıtaş ve Tunca, 2017).

Dolayısıyla işbirliği yapan ve sektördeki diğer işletmeler ile ilişki düzeyi yüksek olan işletmelerin yeniliklerden daha hızlı haberdar olacağı, yeniliklere daha kolay uyum sağlayabileceği ve diğer işletmelere göre rekabetçilik durumlarının daha yüksek olacağı varsayılmıştır.

Araştırma bölgesinde incelenen işletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endeksi hesaplanarak **Tablo 95**'te verilmiştir. Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin işbirliği ve birlikte öğrenme endekslerinin faaliyet alanlarına göre farklılıklar gösterdiği tespit edilmiş ve bu farklılıklar istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). İncelenen işletmelerin %46,8'inin işbirliği ve birlikte öğrenme endeksinin ortalama değerinden daha yüksek endeks değerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile işletmelerin yarısından fazlasının, diğer işletmeler ile işbirliği yapmadığı, işbirliğinin sağlayacağı olumlu etkilerden yoksun kaldığı söylenebilir.

Tablo 95. İşletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endekslerinin karşılaştırılması

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	İşbirliği ve birlikte öğrenme endeksi	
		Ortalama değer	Std. Sapma
Fındık ve ürünleri	51	0,61	0,45
Balık ve ürünleri	18	0,55	0,43
Çay ürünleri	50	0,48	0,37
Un sanayi	41	0,38	0,41
Tavuk eti ve ürünleri	19	0,38	0,36
Kırmızı et ve ürünleri	18	0,34	0,46
Süt ve süt ürünleri	56	0,31	0,36
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	0,30	0,40
Salamura ve konserve	11	0,29	0,31
Meyve işleme	8	0,29	0,29
Bakliyat ürünleri	7	0,27	0,25
Pirinç ve ürünleri	18	0,25	0,33
Yumurta üretimi	24	0,23	0,33
Yem sanayi	34	0,23	0,34
Arı ürünleri	29	0,19	0,20
Baharat üretimi	15	0,09	0,16
Toplam / Ortalama	421	0,32	0,34

İncelenen işletmeler, işbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri açısından ikili karşılaştırmalara tabi tutulmuş ve sonuçları **Tablo 102**'de verilmiştir.

İncelenen işletmelerden fındık ve ürünleri üreten işletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri ortalaması incelenen tüm işletmelerin ortalamasından daha yüksek; baharat üretimi yapan işletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri ortalaması ise incelenen tüm işletmelerin ortalamasından daha düşük olduğu tespit edilmiştir ($F=3,992$; $p<0,001$). Diğer bir ifade ile incelenen işletmeler arasında; fındık ve ürünleri üreten işletmeler en çok işbirliği yapan işletmeler, baharat üretimi yapan işletmeler ise en az işbirliği yapan işletmelerdir denilebilir.

Balık ve ürünleri üreten işletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri ortalaması; süt ve ürünleri üretimi, pekmez ve marmelat üretimi, pirinç ve ürünleri üretimi, yumurta üretimi, yem üretimi, arı ürünleri üretimi ve baharat üretimi yapan işletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri ortalamasından daha yüksektir ve bu farklılık istatistiki açıdan anlamlıdır ($p<0,05$).

Çay ürünleri üreten işletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri ortalaması; süt ve ürünleri üretimi, pirinç ve ürünleri üretimi, yumurta üretimi, yem üretimi, arı ürünleri üretimi ve baharat üretimi yapan işletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri ortalamasından daha büyük olduğu saptanmıştır ($p<0,05$).

Un üretimi yapan işletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri ortalaması; arı ürünleri üretimi ve baharat üretimi yapan firmaların işbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri

ortalamasından daha büyük olduğu ve bu farklılığın istatistiki olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<0,001$).

Tavuk eti ve ürünleri üretimi yapan işletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri ortalaması baharat üretimi yapan işletmelerin ortalamasından daha yüksektir ($p<0,001$).

Genel olarak değerlendirildiğinde, sırasıyla fındık ve ürünleri üretimi, balık ve ürünleri üretimi ile çay ve ürünleri üreten işletmeler, diğer işletmelere göre daha fazla işbirliği yapmaktalar ve işbirliğinin getirdiği rekabet üstünlüğüne sahip oldukları söylenebilir.

12.2.4. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Güçlerinin Yenilikçilik Açısından Karşılaştırılması

Yenilikçilik genel anlamda; ürün, süreç, organizasyon, yönetim veya pazarlama sistemlerinde yapılan ilave değişiklikler anlamına gelmektedir. Günümüzün en önemli olgularından birisi de her alanda sürekli bir değişimin yaşanmasıdır. Değişimin bu artan şiddeti, işletmelere yeni ürünler geliştirmeyi, yeni süreçler uygulamayı, yeni pazarlara girmeyi ve yenilikçiliği dayatmaktadır. Bu dayatma ile başa çıkma; ürünler, süreçler, yenilikçi düşünce ve pazar algılamalarında işletmelerin yeni bilgiler üretme kapasiteleri ile ilişkilidir (Demirel ve Seçkin, 2008). Yenilikçilikle rekabet arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Weerawardena ve O'Cass, (2004) yaptıkları çalışmada, yenilikçi KOBİ'ler daha az yenilikçi KOBİ'ler arasında farklılık olduğunu, yeni fikirlerin üretilmesinin rekabet gücünü artırmaktadır tespit etmişlerdir. Aynı şekilde, Carbonell ve Rodriguez (2006) çalışmalarında, yenilikçilikle, rekabet arasında anlamlı ilişki olduğunu saptamış ve bilgi teknolojilerinin kullanımı; yenilikçiliğin önemli bir unsuru olarak değerlendirilmiştir (Adamides ve Karacapilidis, 2006). Genel olarak, işletmelerin sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlayabilmesi için yenilikçi yeteneklere sahip olması gerektiği değerlendirilmektedir.

İncelenen tarıma dayalı sanayi işletmeleri, yenilikçilik durumları açısından incelenerek **Tablo 96**'da verilmiştir. İşletmelerin yenilikçilik endeksleri arasındaki istatistiki açıdan farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). İşletmelerin %56,3'ünün yenilikçilik endeksi ortalaması, ortalama yenilikçilik endeksinden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Eş deyişle, işletmelerin yarısından fazlasının diğerlerine göre daha yenilikçi işletmeler olduğu söylenebilir.

Tablo 96. İşletmelerin yenilikçilik endekslerinin karşılaştırılması

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Yenilikçilik endeksi	
		Ortalama	Std. Sapma
Pirinç ve ürünleri	18	1,58	0,85
Salamura ve konserve	11	1,40	0,68
Çay ürünleri	50	1,30	0,48
Fındık ve ürünleri	51	1,23	0,60
Balık ve ürünleri	18	1,20	0,66

Tablo 96. İşletmelerin yenilikçilik endekslerinin karşılaştırılması (Devam)

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Yenilikçilik endeksi	
		Ortalama	Std. Sapma
Kırmızı et ve ürünleri	18	1,15	0,74
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	1,12	0,57
Meyve işleme	8	1,12	0,68
Un sanayi	41	1,09	0,77
Bakliyat ürünleri	7	0,95	1,02
Süt ve süt ürünleri	56	0,80	0,69
Yumurta üretimi	24	0,74	0,41
Baharat üretimi	15	0,60	0,51
Arı ürünleri	29	0,60	0,42
Tavuk eti ve ürünleri	19	0,49	0,56
Yem sanayi	34	0,36	0,51
Toplam / Ortalama	421	0,98	0,63

İncelenen işletmeler, yenilikçilik endeksleri açısından ikili karşılaştırmalara tabi tutulmuş ve sonuçları **Tablo 103**'te verilmiştir.

İncelenen işletmelerden pirinç ve ürünleri üreten işletmelerin yenilikçilik endeksi ortalaması, fındık ve ürünleri, kırmızı et ve ürünleri, pekmez ve marmelat ürünleri, un üretimi, bakliyat ürünleri üretimi, süt ve ürünleri üretimi, yumurta üretimi, baharat üretimi, arı ürünleri üretimi, tavuk eti ve ürünleri ile yem üretimi yapan işletmelerin yenilikçilik endeksleri ortalamasından daha büyük olduğu tespit edilmiştir ($F=8,077$; $p<0,001$). Diğer bir ifade ile pirinç ve ürünleri üreten işletmeler diğer işletmelere göre daha yenilikçi olduğu söylenebilir.

Salamura ve konserve üretimi, çay ürünleri üretimi, fındık ve ürünleri üretimi, balık ve ürünleri üretimi, kırmızı et ve ürünleri üretimi ile pekmez ve marmelat üretimi yapan işletmelerin yenilikçilik endeksleri ortalaması; süt ve ürünleri üretimi, yumurta üretimi, baharat üretimi arı ürünleri üretimi, tavuk eti ve ürünleri üretimi ve yem üreten işletmelerin yenilikçilik endeksleri ortalamasından daha büyük olduğu ve bu farklılığın istatistiki olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($p<0,001$).

Meyve işleme faaliyeti yapan işletmelerin yenilikçilik endeks ortalaması arı ürünleri, tavuk eti ve ürünleri ile yem üretimi yapan işletmelerden; bakliyat ürünleri, süt ve süt ürünleri yumurta üretimi yapan işletmelerin yenilikçilik endeksi ortalamaları ise yem üreten işletmelerin ortalamasından daha büyük olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$).

12.2.5. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Güçlerinin Altyapı ve Erişebilirlik Açısından Karşılaştırılması

Sanayi işletmelerinin üretimi sağlıklı koşullarda devam ettirebilmeleri ve yeniliklere uyum sağlamalarında altyapı hizmetleri önemli bir yer tutmaktadır. Bir iş planını hayata geçirmek için

hazır olan bir girişimcinin, arsa ve altyapı bağlantı sorunlarıyla zaman kaybetmesi işin karlılığını ve dolayısıyla rekabet gücünü de doğrudan etkilemektedir (Çağlar, 2006). Günümüzde altyapı hizmetleri devlet, işletmelerin kendileri, işletmenin dâhil olduğu kümeler ve Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) tarafından sağlanmaktadır. Sanayi işletmelerine nitelikli altyapı hizmetlerini sağlayan OSB'ler aslında yerelleşme sürecinde rekabet gücünün artırılması için Türkiye'nin elinde önemli bir kurumsal araç olarak bulunmaktadır. OSB'ler, kendi yetkileri içindeki idari işlemlerin gerçekleştirilmesi ve yatırımcılara altyapısı hazır sanayi arazisi temin edilmesi alanlarında iş yapmanın önündeki engelleri kaldırmakta önemli bir rol oynamaktadır (Çağlar, 2006).

Sadece devletin değil, özel sektör içindeki işletmelerin eğitim programları, altyapı, kalite merkezleri, test laboratuvarları gibi yapmış oldukları yatırımlar işletmelerin performanslarını ve rekabet gücünü artırmaktadır. Bulu ve ark.(2006), yapmış oldukları çalışmalarında fiziksel altyapı ve bilgi altyapısı alanlarında üstün olan işletmelerin rekabet güçlerinin daha iyi olduğunu ifade etmektedirler. Yapılan bu çalışmada, yeterli fiziki altyapıya sahip ve kapasitesini genişletme imkânı olan, OSB'lerde yer alan, işletmenin faaliyet alanı ile ilgili sunulan dış imkânlarla ulaşabilen işletmelerin rekabet güçlerinin daha iyi olacağı değerlendirilmektedir. Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin altyapı ve erişebilirlik endeksleri incelenerek **Tablo 97'**de verilmiştir. İncelenen işletmelerin altyapı ve erişebilirlik endeksleri ortalamaları arasında farklılıklar bulunmaktadır ($p<0,05$). İşletmelerin %52'sinin altyapı ve erişebilirlik endeksi ortalaması, ortalama endeks değerinden daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile işletmelerin yarıdan fazlasının fiziki altyapısı ve altyapı imkânlarına ulaşım durumu diğerlerine göre daha iyi durumdadır.

Tablo 97. İşletmelerin altyapı ve erişebilirlik endekslerinin karşılaştırılması

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Altyapı ve erişebilirlik endeksi	
		Ortalama	Std. Sapma
Pirinç ve ürünleri	18	1,72	0,95
Fındık ve ürünleri	51	1,72	0,79
Salamura ve konserve	11	1,60	1,11
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	1,53	1,24
Çay ürünleri	50	1,41	0,76
Meyve işleme	8	1,41	0,94
Balık ve ürünleri	18	1,32	0,95
Un sanayi	41	1,18	0,89
Kırmızı et ve ürünleri	18	1,02	0,91
Tavuk eti ve ürünleri	19	0,90	0,83
Bakliyat ürünleri	7	0,90	0,81
Süt ve süt ürünleri	56	0,69	0,85
Yem sanayi	34	0,66	1,03
Yumurta üretimi	24	0,57	0,77
Baharat üretimi	15	0,47	0,89
Arı ürünleri	29	0,36	0,85
Toplam / Ortalama	421	1,09	0,91

İncelenen işletmeler, altyapı ve erişebilirlik endeksleri açısından ikili karşılaştırmalara tabi tutulmuş ve sonuçları **Tablo 104**'te verilmiştir.

İncelenen işletmelerden pirinç ve ürünleri, fındık ve ürünleri üreten işletmelerin altyapı ve erişebilirlik endeksleri ortalaması; un üretimi, kırmızı et ve ürünleri üretimi, bakliyat ürünleri üretimi, tavuk eti ve ürünleri üretimi, süt ve süt ürünleri üretimi, yem üretimi, yumurta üretimi, baharat üretimi ile arı ürünleri üretimi yapan işletmelerin altyapı ve erişebilirlik endeksleri ortalamasından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($F=7,174$; $p<0,001$).

Salamura ve konserve üretimi, pekmez ve marmelat üretimi ile çay ürünleri üreten işletmelerin altyapı ve erişebilirlik endeksleri ortalaması; tavuk eti ve ürünleri üretimi, süt ve süt ürünleri üretimi, yem üretimi, yumurta üretimi, baharat üretimi ile arı ürünleri üretimi yapan işletmelerin altyapı ve erişebilirlik endeksleri ortalamasından daha büyüktür ve bu farklılık istatistiki açıdan anlamlıdır ($p<0,001$).

Meyve işleme, balık ve ürünleri ile un üretimi yapan işletmelerin altyapı ve yenilikçilik endeksleri ortalaması; süt ve süt ürünleri üretimi, yem üretimi, yumurta üretimi, baharat üretimi ile arı ürünleri üretimi yapan işletmelerin altyapı ve erişebilirlik endeksleri ortalamasından daha büyük olduğu saptanmıştır ($p<0,001$).

Kırmızı et ve ürünleri ile tavuk eti ve ürünleri üreten işletmelerin altyapı ve erişebilirlik endeksleri ortalaması; arı ürünleri üreten işletmelerin altyapı ve erişebilirlik endeksleri ortalamasından daha büyük olduğu belirlenmiştir ($p<0,001$).

Sonuç olarak, süt ve süt ürünleri üretimi, yem üretimi, yumurta üretimi, baharat üretimi ile arı ürünleri üretimi yapan işletmelerin altyapı imkânlarının veya altyapı imkânlarına ulaşmalarının sınırlı olduğu, bu faaliyet alanlarındaki işletmelerin altyapı imkânlarının geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi önerilmektedir.

12.2.6. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Rekabet Güçlerinin Karşılaştırılması

Araştırma bölgesindeki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin, rekabetçilik güçlerinin karşılaştırılabilmesi için nisbi rekabetçilik endeksleri hesaplanarak **Tablo 98**'de verilmiştir.

Tablo 98. İşletmelerin rekabetçilik endekslerinin karşılaştırılması

Faaliyet alanı	İşletme sayısı	Rekabetçilik endeksi			
		Ortalama	Std. Sapma	En az	En yüksek
Fındık ve ürünleri	51	4,9	2,0	1,2	11,3
Salamura ve konserve	11	4,9	2,2	2,0	8,6
Pirinç ve ürünleri	18	4,8	2,1	0,2	8,2
Çay ürünleri	50	4,7	2,1	0,9	8,5
Meyve işleme	8	4,3	1,9	1,2	7,1
Pekmez ve marmelat ürünleri	22	4,2	2,4	0,4	7,5
Balık ve ürünleri	18	4,0	1,9	1,0	7,3
Kırmızı et ve ürünleri	18	3,8	2,4	0,1	7,9
Un sanayi	41	3,7	2,4	0,2	9,7
Bakliyat ürünleri	7	3,2	2,2	0,9	6,9
Tavuk eti ve ürünleri	19	3,0	1,7	1,3	6,1
Yumurta üretimi	24	2,8	1,2	1,1	6,2
Süt ve süt ürünleri	56	2,7	2,1	0,2	8,1
Yem sanayi	34	2,2	2,4	0,0	10,5
Baharat üretimi	15	2,1	1,8	0,1	7,1
Arı ürünleri	29	2,1	1,6	0,0	6,5
Toplam / Ortalama	421	3,6	2,0	0,7	8,0

İncelenen işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalamaları arasında istatistiki anlamda farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($F=7,056$; $p<0,05$). İşletmelerin %56,3'ünün rekabetçilik endeksi ortalaması, ortalama rekabetçilik endeksi (işletmeler ortalaması) değerinden daha büyük olduğu saptanmıştır ($p<0,001$). Diğer bir ifade ile işletmelerin yarıdan fazlasının rekabetçilik durumunun daha iyi durumda olduğu söylenebilir.

İşletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalamalarına göre ikili karşılaştırmalara tabi tutulmuş ve sonuçları **Tablo 105**'te sunulmuştur.

Fındık ve ürünlerini üreten işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalaması; kırmızı et ve ürünleri, un sanayi, tavuk eti ve ürünleri, yumurta üretimi, süt ve süt ürünleri, yem sanayi, baharat işleme ve üretimi ile arı ürünleri üreten işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalamasından daha büyük olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$).

Kuru çay ve ürünleri üreten işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalaması; un sanayi, tavuk eti ve ürünleri, yumurta üretimi, süt ve süt ürünleri, yem sanayi, baharat işleme ve üretimi ile arı ürünleri üreten işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalamasından daha büyük olduğu saptanmıştır ($p<0,001$).

Salamura ve konserve ürünleri ile pirinç ve ürünleri üreten işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalaması; tavuk eti ve ürünleri, yumurta üretimi, süt ve süt ürünleri, yem sanayi, baharat

işleme ve üretimi ile arı ürünleri üreten işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalamasından daha büyük olduğu belirlenmiştir ($p<0,001$).

İncelenen işletmelerden pekmez ve marmelat üretimi ile balık ve ürünleri üretimi yapan işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalaması; yumurta üretimi, süt ve süt ürünleri, yem sanayi, baharat işleme ve üretimi ile arı ürünleri üreten işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalamasından daha büyüktür ve bu farklılık istatistiki açıdan anlamlıdır ($p<0,001$).

Araştırma bölgesindeki meyve işleme ve un sanayi işletmelerinin rekabetçilik endeksleri ortalaması; süt ve süt ürünleri, yem sanayi, baharat işleme ve üretimi ile arı ürünleri üreten işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalamasından daha büyük olduğu ve bu farklılığın istatistiki açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$).

Kırmızı et ve ürünleri üreten işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalaması; yem sanayi, baharat işleme ve üretimi ile arı ürünleri üreten işletmelerin rekabetçilik endeksleri ortalamasından daha büyüktür ($p<0,001$).

13. Yoğunlaşma Oranı (Crm)

Yoğunlaşma oranı; bir piyasanın tek el piyasa ya da tam rekabet piyasasına ne kadar yakın olduğunu ölçmek için kullanılan bir göstergedir. Sektördeki 2, 4 veya 8 işletme için hesaplanmaktadır. İlgili sektördeki ilk iki, dört veya sekiz işletmenin satış miktarı, geliri, kapasitesi veya pazar paylarının, sektörün toplam satış miktarı, geliri, kapasitesi veya pazar payı içerisindeki oranı olup, piyasanın yapısını göstermektedir. Hesaplanan yoğunlaşma oranı sıfıra yakınsa tam rekabet piyasası; 100 ise tek el bir piyasanın olduğu kabul edilmektedir. İncelenen işletmeler için yoğunlaşma oranları hesaplanarak **Tablo 99**'da verilmiştir.

Tablo 99. Faaliyet alanlarına göre yoğunlaşma oranları

Faaliyet alanı	Yoğunlaşma oranı $Cr_{4,8}$	Piyasa yapısı
Pirinç ve ürünleri	0,88	Eksik rekabet
Un sanayi	0,69	Eksik rekabet
Çay ürünleri	0,73	Eksik rekabet
Süt ve süt ürünleri	0,86	Eksik rekabet
Yem sanayi	0,91	Eksik rekabet
Yumurta üretimi	0,95	Eksik rekabet
Kırmızı et ve ürünleri	0,90	Eksik rekabet
Tavuk eti ve ürünleri	0,95	Eksik rekabet
Arı ürünleri	0,90	Eksik rekabet
Fındık ve ürünleri	0,82	Eksik rekabet
Baharat üretimi	0,88	Eksik rekabet
Salamura ve konserve	0,80	Eksik rekabet
Pekmez ve marmelat ürünleri	0,96	Eksik rekabet
Balık ve ürünleri	0,98	Eksik rekabet
Ortalama	0,87	Eksik rekabet

Araştırma alanındaki işletmelerin yoğunlaşma oranları $CR_{4,8} > 0,40$ olduğundan bu işletmelerin yer aldığı faaliyet alanlarında eksik rekabetin olduğu söylenebilir. Eksik rekabetin olduğu piyasalar, tekel piyasa ve tam rekabet piyasaları arasında konumlanmaktadır. Eksik rekabetin olduğu piyasada, aynı veya benzer malı üreten az sayıda işletme bulunmaktadır. Bu piyasaların temel özelliği, işletmelerin kararlarında birbirlerine bağlılığın yüksek olmasıdır. Bu tür piyasalarda, pazar belli işletmelerce paylaşılmış olup, işletmelerin maliyet yapılarına göre kâr marjları belirlenmektedir. Eksik rekabet piyasalarının tüketici yönünden olumsuz yönü; rekabetin olmaması nedeniyle işletmeler fiyatları genellikle birlikte belirlemektedirler.

Eksik rekabetin olduğu piyasada, her işletme fiyatlarda oluşan değişikliğin diğer işletmeler üzerinde yaratacağı etkiyi hesaplamak durumundadır. Bu piyasa şartlarında, bir işletmenin satabileceği ürün miktarı, yalnızca malın fiyatına değil, diğer firmaların fiyatlarına da bağlıdır. Bu piyasalarda rekabet kendisini, reklam ve ürün farklılaştırması gibi fiyat dışı alanlarda göstermektedir.

Kesik rekabet piyasalarında, risk ve belirsizliğin en aza indirilmesinin yanı sıra, kârların yükseltilmesi amacıyla firmalar arasında genellikle gizli ya da açık anlaşmalar yapılabilmektedir. Bu tip anlaşmaların en yaygın olanı fiyat rekabetini önlemek amacıyla yapılan anlaşmalardır. Dolayısıyla araştırma bölgesinde yatırım yapacak teşebbüslerin, diğer yatırım faktörlerinin yanı sıra piyasanın bu özelliğini de dikkate almaları önerilmektedir.

Tablo 100. İşletmelerin beşeri sermaye endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi)

Faaliyet alanı	Beşeri sermaye endekslerinin ortalamalarının farkı							
	Kırmızı et ve ürünleri	Süt ve süt ürünleri	Yem sanayi	Tavuk eti ve ürünleri	Baharat üretimi	Bakliyat ürünleri	Arı ürünleri	Yumurta üretimi
Çay ürünleri	0,347	0,476	0,505	0,517	0,538		0,622	0,685
Fındık ve ürünleri		0,403	0,431	0,444	0,465	0,494	0,549	0,611
Un sanayi		0,275	0,303					0,483
Salamura ve konserve							0,525	0,588
Pirinç ve ürünleri							0,442	0,505
Pekmez ve marmelat ürünleri							0,357	0,420

Tablo 101. İşletmelerin iktisadi yapı endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi)

Faaliyet alanı	İktisadi yapı endekslerinin ortalamalarının farkı									
	Kırmızı et ve ürünleri	Baharat işleme ve üretimi	Arı ürünleri	Çay ürünleri	Fındık ve ürünleri	Pirinç ve ürünleri	Yem sanayi	Süt ve süt ürünleri	Balık ve ürünleri	Un sanayi
Yumurta üretimi	0,2494	0,3615	0,3636	0,4033	0,4229	0,4535	0,4676	0,4913	0,5449	0,601
Meyve işleme				0,3039	0,3234	0,3541	0,3681	0,3918	0,4454	0,5015
Tavuk eti ve ürünleri				0,2523	0,2719		0,3166	0,3403	0,3939	0,45
Salamura ve konserve								0,269	0,3226	0,3787
Kırmızı et ve ürünleri								0,2419	0,2955	0,3516
Pekmez ve marmelat ürünleri										0,263
Baharat üretimi										0,2395
Arı ürünleri										0,2373
Çay ürünleri										0,1977
Fındık ve ürünleri										0,1781

Tablo 102. İşletmelerin işbirliği ve birlikte öğrenme endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi)

Faaliyet alanı	İşbirliği ve birlikte öğrenme endeksleri ortalamalarının farkı												
	Un sanayi	Tavuk eti ve ürünleri	Kırmızı et ve ürünleri	Süt ve süt ürünleri	Pekmez ve marmelat ürünleri	Salamura ve konserve	Meyve işleme	Bakliyat ürünleri	Pirinç ve ürünleri	Yumurta üretimi	Yem sanayi	Arı ürünleri	Baharat işleme ve üretimi
Fındık ve ürünleri	0,2241	0,224	0,2694	0,2992	0,3033	0,3116	0,3139	0,3365	0,3565	0,3722	0,3759	0,4165	0,52
Balık ve ürünleri				0,2473	0,2514				0,3046	0,3204	0,324	0,3646	0,4681
Çay ürünleri				0,1779					0,2353	0,251	0,2547	0,2953	0,3988
Un sanayi												0,1924	0,2959
Tavuk eti ve ürünleri													0,296

Tablo 103. İşletmelerin yenilikçilik endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi)

Faaliyet alanı	Yenilikçilik endekslerinin ortalamalarının farkı										
	Fındık ve ürünleri	Kırmızı et ve ürünleri	Pekmez ve marmelat ürünleri	Un sanayi	Bakliyat ürünleri	Süt ve süt ürünleri	Yumurta üretimi	Baharat işleme ve üretimi	Arı ürünleri	Tavuk eti ve ürünleri	Yem sanayi
Pirinç ve ürünleri	0,3506	0,4324	0,4545	0,4876	0,6287	0,782	0,835	0,9776	0,9799	1,0884	1,2233
Salamura ve konserve						0,6018	0,6547	0,7974	0,7996	0,9081	1,0431
Çay ürünleri						0,5073	0,5602	0,7029	0,7051	0,8136	0,9486
Fındık ve ürünleri						0,4314	0,4844	0,627	0,6293	0,7378	0,8727
Balık ve ürünleri						0,4014	0,4544	0,597	0,5993	0,7078	0,8428
Kırmızı et ve ürünleri						0,3496	0,4025	0,5452	0,5474	0,6559	0,7909
Pekmez ve marmelat ürünleri						0,3275	0,3805	0,5231	0,5254	0,6339	0,7689
Un sanayi						0,2943	0,3473	0,4899	0,4922	0,6007	0,7357
Meyve işleme									0,5241	0,6326	0,7675
Bakliyat ürünleri											0,5946
Süt ve süt ürünleri											0,4413
Yumurta üretimi											0,3884

Tablo 104. İşletmelerin altyapı ve erişebilirlik endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi)

Faaliyet Alanı	Altyapı ve erişebilirlik endekslerinin ortalamalarının farkı								
	Un sanayi	Kırmızı et ve ürünleri	Bakliyat ürünleri	Tavuk eti ve ürünleri	Süt ve ürünleri	Yem üretimi	Yumurta üretimi	Baharat üretimi	Arı ürünleri
Pirinç ve ürünleri	0,5465	0,7091	0,8278	0,8217	1,0376	1,0618	1,1524	1,2559	1,3605
Fındık ve ürünleri	0,5398	0,7024	0,8212	0,815	1,0309	1,0552	1,1457	1,2492	1,3538
Salamura ve konserve				0,6933	0,9091	0,9334	1,024	1,1275	1,232
Pekmez ve marmelat ürünleri				0,625	0,8408	0,8651	0,9557	1,0592	1,1638
Çay ürünleri				0,5099	0,7258	0,7501	0,8407	0,9441	1,0487
Meyve işleme					0,7251	0,7494	0,84	0,9435	1,048
Balık ve ürünleri					0,6326	0,6568	0,7474	0,8509	0,9555
Un sanayi					0,4911	0,5153	0,6059	0,7094	0,814
Kırmızı et ve ürünleri									0,6514
Tavuk eti ve ürünleri									0,5388

Tablo 105. İşletmelerin rekabetçilik gücü endekslerinin ikili karşılaştırılması (LSD testi)

Faaliyet alanı	Rekabetçilik gücü endeksi ortalamalarının farkı							
	Kırmızı et ve ürünleri	Un sanayi	Tavuk eti ve ürünleri	Yumurta üretimi	Süt ve süt ürünleri	Yem sanayi	Baharat işleme ve üretimi	Arı ürünleri
Fındık ve ürünleri	1,1535	1,2072	1,9485	2,1909	2,2325	2,7797	2,7999	2,8892
Çay ürünleri		0,9496	1,691	1,9333	1,975	2,5222	2,5423	2,6316
Salamura ve konserve			1,8627	2,1051	2,1467	2,6939	2,714	2,8033
Pirinç ve ürünleri			1,8122	2,0546	2,0962	2,6434	2,6636	2,7528
Pekmez ve marmelat üretimi				1,4869	1,5285	2,0757	2,0959	2,1852
Balık ve ürünleri				1,2842	1,3258	1,873	1,8931	1,9824
Meyve işleme					1,6339	2,1811	2,2013	2,2905
Un sanayi					1,0254	1,5726	1,5927	1,682
Kırmızı et ve ürünleri						1,6262	1,6464	1,7357

BÖLÜM 4:

DOKAP BÖLGESİNDEKİ TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİNDEKİ DEĞİŞİM

4. ARAŞTIRMA BÖLGESİNDEKİ TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİNDEKİ DEĞİŞİM

Bir önceki bölümde, araştırma bölgesinde ekonomik değeri olan bazı tarımsal ürünleri üreten işletmelerin ölçek, tahsis, ekonomik ve teknik etkinlikleri değerlendirilmiş ve teknik yetersizliğin kaynağı irdelenmişti. Bu bölümde DOKAP bölgesi tarımsal faaliyetlerinde kullanılan işgücü, arazi vb. gibi temel faktörlerin ne derece iyi kullanıldığını ve bunun zaman içinde nasıl değiştiğini ortaya koymak için, DOKAP bölgesi tarımında toplam faktör verimliliğindeki değişim Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi (MTFVE) ile incelenmiştir.

MTFVE; zaman serisi verileri kullanılarak verimliliğin zaman boyutunda gelişimini ölçmek ve nedenlerini incelemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. MTFVE, verimlilik değişimlerinin nedenini; teknik etkinlikteki ve teknolojiye dayandırmaktadır. Teknik etkinlikteki değişim (TED), “üretim sınırını yakalama etkisi” (catch-up effect), teknolojik değişim (TD) ise “üretim sınırının yer değiştirmesi” (frontier–shift) olarak ifade edilmektedir. Söz konusu etkiler, toplam faktör verimliliğindeki değişimin ana unsurlarını oluşturmakta ve teknik etkinlikteki değişim ve teknolojik değişimin çarpımı, toplam faktör verimliliğindeki değişimi vermektedir. MTFVE’nin teknik etkinlikteki değişime ve teknolojik değişime ayrıştırılması her iki faktörün toplam faktör verimliliğine olan katkısını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Böylece, toplam faktör verimliliğindeki değişimin etkinlikteki değişimden mi yoksa teknolojiye değişimden mi olduğu ortaya çıkartılabilmektedir.

Teknik etkinlikteki değişim kendi içerisinde saf teknik etkinlikteki değişim ve ölçek etkinliğindeki değişim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Saf teknik etkinlik işletmecilik becerisini yansıtan yönetsel etkinliği; ölçek etkinliği ise işletmelerin uygun ölçekte çalışıp çalışmadığını göstermektedir. Saf teknik etkinlikte olan azalma yönetsel etkinlikte bozulma olduğunu göstermektedir. Ölçek etkinliğinde gözlenen gerilemeden ise işletmelerin ölçek sorunu yaşadıkları anlaşılmaktadır. MTFVE’nin unsurlarına ayrıştırılması toplam faktör verimliliğindeki artışın ana kaynaklarının tespit edilmesinde önem arz etmektedir (Deliktaş, 2002).

Toplam faktör verimliliği bir yandan emek, sermaye ve teknolojinin büyümeye yaptıkları doğrudan katkıları ölçmeye yardımcı olurken, diğer yandan ekonomik büyümenin geçmişteki seyrini gözden geçirme ve gelecekteki ekonomik büyüme potansiyelini değerlendirme imkânı sunmaktadır (OECD, 2001).

Toplam faktör verimliliği bileşenlerinden teknik etkinlikteki değişim ve teknolojik değişim endekslerinin 1’den büyük olması teknik etkinlikteki ve teknolojiye ilerlemeyi ifade ederken 1’den küçük olmaları gerilemeyi ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle teknik etkinlikteki değişim endeksinin 1’den büyük olması işletmenin üretim sınırını yakalama etkisini ve teknolojik değişim endeksinin 1’den büyük olması işletmelerin etkinlik sınırlarını yukarı yönlü hareket ettirmede başarılı olduklarını göstermektedir.

Araştırmada DOKAP bölgesi tarım sektörüne ait 2007-2017 yıllarını kapsayan zaman serisi verileri kullanılmıştır. Analizde çıktı olarak; tarımsal üretim değeri (TÜD); girdi olarak üretim alanı (da), kullanılan akaryakıt (ton), tarımda çalışan işçi sayısı, kullanılan gübre miktarı (ton), traktör sayısı, hayvan sayısı (adet) ve kullanılan yem değeri (TL) kullanılmıştır.

DOKAP bölgesi tarımında toplam faktör verimliliğinde meydana gelen değişim iller itibarıyla **Tablo 106**'da verilmiştir.

Tablo 106. İller itibarıyla toplam faktör verimliliğinde meydana gelen değişim (%)

İller	Etkinlikteki değişim	Saf teknik etkinlikteki değişim	Ölçek etkinliğinde değişim	Teknolojideki değişim	Toplam faktör verimliliğindeki değişim
Artvin	1,000	1,000	1,000	1,074	1,074
Bayburt	0,971	0,971	1,000	1,089	1,057
Giresun	1,003	1,002	1,001	1,105	1,108
Gümüşhane	1,009	1,009	1,000	1,067	1,076
Ordu	1,000	1,000	1,000	1,104	1,104
Rize	1,000	1,000	1,000	1,167	1,167
Samsun	0,976	0,976	1,000	1,141	1,115
Tokat	0,998	0,998	1,000	1,096	1,093
Trabzon	1,009	1,009	1,000	1,127	1,137
DOKAP Bölgesi	0,996	0,996	1,000	1,107	1,103

DOKAP bölgesinde toplam faktör verimliliği 2007-2017 yılları arasında %10.3 artış göstermiştir. Toplam faktör verimliliğindeki artışın temel kaynağını yeni teknoloji üretimi, inovasyon veya teknoloji transferi yoluyla sağlanan teknolojik gelişmeye bağlamak mümkündür. Bu bölgede yürütülen tarımsal yayım ve çiftçi eğitim çalışmalarının yeterince etkin olmadığı, çiftçilerde eğitim ve bilgilendirme yoluyla yeterince davranış değişikliği gerçekleştirilemediğini söylemek mümkündür. DOKAP bölgesinde toplam faktör verimliliğindeki artışın istenen seviyede olmamasının en önemli sebepleri işletme büyüklüğünün olması gerekenden küçük olması ve teknik etkinlikte istenen yönde ve miktarda ilerleme sağlanamamış olmasıdır.

İnceleme alanında toplam faktör verimliliğinde en fazla artışın gerçekleştiği il Rize'dir. Rize'de toplam faktör verimliliği incelenen dönemde %16.7 artış göstermiştir. Bu artışın tamamı teknolojik ilerlemeden kaynaklanmıştır. İnceleme alanında toplam faktör verimliliğinde değişimin en düşük olduğu il Bayburt'tur. Bayburt'ta toplam faktör verimliliği %5.7 artış göstermiştir ve bu artışın temel kaynağı Rize'de olduğu gibi teknolojik ilerlemelerdir. Ancak

Bayburt'ta etkinlik değişimi sağlanmadığından ve çiftçiler yeni teknolojiye adapte olamadıklarından toplam faktör verimliliği istenen düzeyde olamamıştır. Toplam faktör verimliliğinde meydana gelen değişimin kaynağı DOKAP bölgesinde karakteristiktir ve ilden ile değişmemektedir. Teknolojik değişim bütün illerde toplam faktör verimliliğinde meydana gelen artışın temel kaynağıdır. İncelenen illerin tamamında ölçek yetersizliği bulunmaktadır. İşletme ölçeğinin büyütülmesi için gerekli işletme bütünlüğünün bozulmaması, miras yoluyla arazi parçalanmasının önlenmesi, arazi bankacılığı, uygun faizli kredi olanağı sağlanması vb. gibi yapısal önlemlerin alınması yararlı olabilecektir. Benzer şekilde bölgede yayım ve çiftçi eğitim çalışmalarının etkinleştirilmesi, teknoloji transferinin ortaya çıkardığı risklerin yönetilmesi ve çiftçilerin teknolojik yeniliklere adapte olmalarının sağlanması yararlı olabilecektir (**Tablo 106**).

İnceleme alanında toplam faktör verimliliğinin yıllar itibarıyla değişimi incelendiğinde, incelenen dönemde DOKAP bölgesinde toplam faktör verimliliği ortalama %10.3 artış göstermiştir. Toplam faktör verimliliğinde 2008 yılında, 2007 yılına göre %10.2 artış olduğu görülmektedir. 2017 yılında ise 2007 yılına göre %12.6'lık bir artış gerçekleşmiştir. DOKAP bölgesinde toplam faktör verimliliği 2009 ve 2016 yıllarında azalış göstermiştir. İki bin dokuz yılındaki azalış 2007 yılında başlayan küresel ekonomik krize bağlanabilir. İki bin on altı yılında yaşanan azalış ise Türkiye'de yaşanan kalkışma girişiminin oluşturduğu belirsizliğe bağlamak mümkündür (**Tablo 107**).

Tablo 107. Yıllar itibariye DOKAP bölgesi tarım sektörü toplam faktör verimliliğinde meydana gelen değişim (%)

Yıllar	Etkinlikteki değişim	Saf teknik etkinlikte değişim	Ölçek etkinliğinde değişim	Teknolojideki değişim	Toplam faktör verimliliğindeki değişim
2008	0,981	1,011	0,970	1,124	1,102
2009	0,990	0,974	1,017	0,942	0,933
2010	1,081	1,003	1,078	1,098	1,188
2011	0,928	0,966	0,961	1,090	1,012
2012	1,116	1,060	1,053	1,028	1,147
2013	0,934	0,986	0,947	1,186	1,108
2014	0,905	0,960	0,943	1,295	1,172
2015	1,071	1,026	1,044	1,394	1,493
2016	0,959	0,994	0,966	0,896	0,860
2017	1,018	1,025	0,993	1,107	1,126
Ortalama	0,996	1,000	1,107	1,107	1,103

İnceleme alanında teknik etkinlik ölçümleri ve nedenleri incelenerek **Tablo 108**'de verilmiştir.

Tablo 108. DOKAP bölgesinde teknik etkinlik ölçümleri ve teknik etkinlik azalışının kaynağı

Yıllar	Teknik etkinlik	Saf teknik etkinlik	Ölçek etkinliği	Teknik etkinlik azalışının kaynağı
2008	0,981	1,011	0,970	Ölçek küçüklüğü
2009	0,990	0,974	1,017	İşletmecilik becerisinin yetersizliği
2010	1,081	1,003	1,078	-
2011	0,928	0,966	0,961	Uygun olmayan ölçek ve işletmecilik becerisinin yetersizliği
2012	1,116	1,060	1,053	-
2013	0,934	0,986	0,947	Ölçek küçüklüğü
2014	0,905	0,960	0,943	Ölçek küçüklüğü
2015	1,071	1,026	1,044	-
2016	0,959	0,994	0,966	Ölçek küçüklüğü
2017	1,018	1,025	0,993	Ölçek küçüklüğü
Ortalama	0,998	1,001	0,997	Ölçek küçüklüğü

Teknik etkinlik ölçümlerinde 2010 ve 2012 yıllarında artış olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile 2010 ve 2012 yıllarında bölgedeki işletmelerin üretim sınırını yakaladığı söylenebilir. İki bin dokuz yılındaki teknik etkinlikteki azalış; işletmelerin yönetim becerilerinin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. İki bin on bir yılındaki teknik etkinlikteki azalmanın nedeni işletmelerin yönetim becerisi yetersizliği ve uygun olmayan ölçek büyüklüğünden kaynaklanmaktadır. Diğer yıllarda ise DOKAP bölgesi tarım alanındaki teknik yetersizliğinin temel sebebinin işletmelerin ölçek yetersizliğinden kaynaklandığı saptanmıştır.

BÖLÜM 5:

DOKAP BÖLGESİNİN KIRSAL KESİMİNDE YAŞAYAN İNSANLARIN SOSYAL DEĞERLERİ, SOSYAL AĞLARI VE DAVRANIŞLARI

5. DOKAP BÖLGESİNİN KIRSAL KESİMİNDE YAŞAYAN İNSANLARIN SOSYAL DEĞERLERİ, SOSYAL AĞLARI VE DAVRANIŞLARI

Bu bölümde, araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin ikametgâhlarına göre dağılımı, tarımsal yaşamdan memnuniyet durumu ve buna bağlı olarak kırsal yaşamı terk etme eğilimleri incelenmiştir. Sonrasında, olası bir göç etme durumunda geride kalan tarımsal varlıkların akıbetine ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Tarımsal işletmelerin sahiplerinin temel bilgi kaynakları sosyal ağ analizi ile incelenmiştir. Son olarak araştırma alanındaki kırsal yaşamın sürdürülebilirliği incelenmiştir.

5.1. İncelenen İşletmelerin İkamet Ettiği Yerler

İncelenen tarım işletmelerinin ikamet ettiği yerleşim merkezleri incelenerek Tablo 1’de verilmiştir. İşletme sahiplerinin yerleşim yerlerinin incelenmesi; bitkisel ve hayvansal üretim açısından önem taşımaktadır. İl merkezi veya ilçe merkezinde ikamet eden üreticilerin bitkisel üretimin yanında hayvansal üretim yapabilmeleri zorlaşmaktadır. Çünkü il ve ilçe merkezlerinde hayvan beslemeye izin verilmemektedir. Dolayısı ile ikametgâhı il ve ilçe merkezi olan üreticilerin sadece bitkisel üretim yapabilecekleri ortaya çıkmaktadır. Oysaki ikametgâhı kırsal alanda olan üreticiler bitkisel üretimin yanı sıra hayvansal üretim de yaparak riski dağıtabilmektedir.

Tablo 9 incelendiğinde, Tokat, Samsun ve Gümüşhane illerinde yaşayan tarımsal üreticilerin büyük çoğunluğunun kırsal alanlarda ikamet ettiği görülmektedir. Bunun tersine Rize, Trabzon ve Ordu illerindeki üreticilerin ise yarıya yakını ilçe ve il merkezlerinde ikamet etmektedirler. Diğer bir ifade ile üreticilerin ikamet ettikleri yerler illere göre farklılıklar göstermektedir ($\chi^2=231,441$; $p<0,000$). Tarımsal üretimin geliştirilmesi amacı ile yapılacak çalışmalarda, kırsal alanda ikamet eden üreticilerin bitkisel ve hayvansal üretim açısından birlikte desteklenmesi dikkate alınabilir.

Tablo 109. İncelenen tarımsal işletmelerin ikametgâh yerleri

İller	Kırsal alan		İlçe merkezi		İl merkezi		Toplam
	İşletme sayısı	Oran (%)	İşletme sayısı	Oran (%)	İşletme sayısı	Oran (%)	
Tokat	167	92,3	13	7,2	1	0,6	181
Samsun	438	91,1	39	8,1	4	0,8	481
Gümüşhane	16	88,9	2	11,1	0	0,0	18
Bayburt	11	84,6	2	15,4	0	0,0	13
Artvin	71	73,2	26	26,8	0	0,0	97
Giresun	156	63,4	85	34,6	5	2,0	246
Ordu	178	56,5	127	40,3	10	3,2	315
Trabzon	122	56,2	91	41,9	4	1,8	217
Rize	90	52,0	77	44,5	6	3,5	173
DOKAP Bölgesi	1.249	73,1	462	25,5	30	1,4	1.741

5.2. Kırsal Alanda Yaşayan İşletmelerin Kırsal Yaşamdan Memnuniyet Durumları

Kırsal alandaki tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilmesinde; orada yaşayan, faaliyet gösteren insanların yaptıkları işi sevmeleri ve memnuniyet durumları önemli bir faktördür. Bu sebeple araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerin çiftçilik faaliyetleri ve kırsal alandaki yaşamdan memnuniyet durumları incelenerek **Tablo 110**'da verilmiştir.

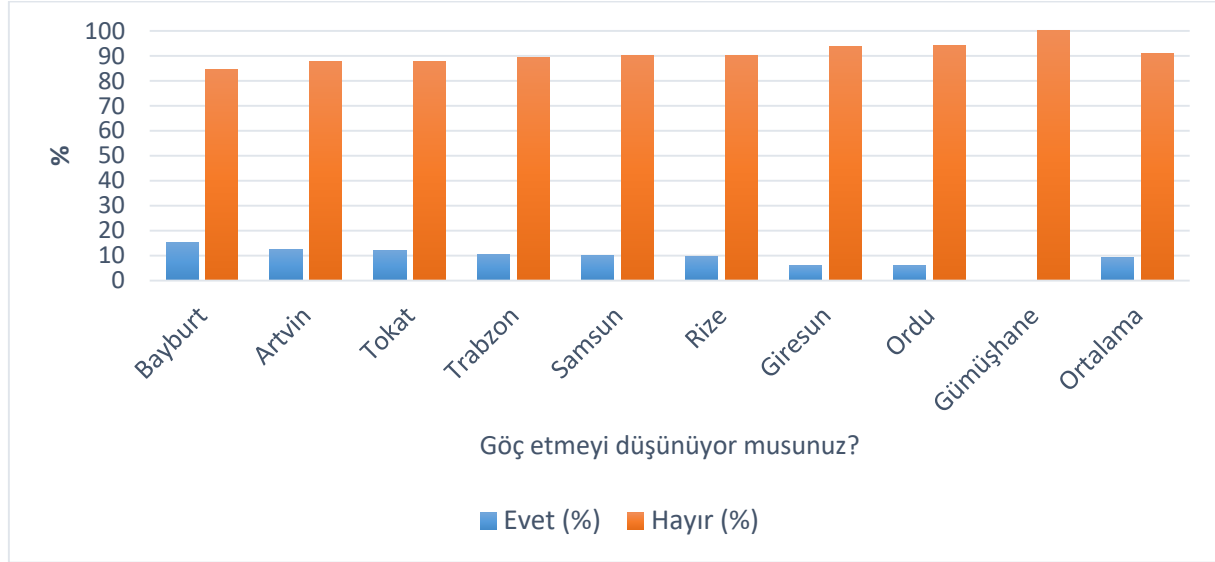
Tablo 110. Kırsalda yaşayan tarımsal işletmelerin kırsal yaşamdan memnuniyet durumları

İller	Kesinlikle Memnun Değil (%)	Memnun Değil (%)	Kararsız (%)	Memnun (%)	Kesinlikle Memnun (%)	Toplam
Gümüşhane	0.0	5.6	0.0	94.4	0.0	18
Artvin	6.1	12.1	0.0	63.6	18.2	99
Trabzon	5.9	12.6	4.1	68.0	9.5	222
Bayburt	0.0	7.7	15.4	76.9	0.0	13
Ordu	6.4	15.8	4.8	64.6	8.4	311
Giresun	4.4	15.1	7.6	59.0	13.9	251
Rize	7.4	15.3	9.7	59.1	8.5	176
Samsun	12.4	21.5	5.3	49.4	11.4	492
Tokat	13.6	29.9	2.3	47.5	6.8	177
DOKAP Bölgesi	6.2	15.1	5.5	64.7	8.5	1.759

Tablo 110 incelendiğinde, kırsal yaşam ve çiftçilik yapmaktan en fazla memnuniyet duyan işletmelerin Gümüşhane (%94,4), Artvin (%81,8) ve Trabzon (%77,5) illerinde olduğu görülmektedir. Çiftçilik ile uğraşmaktan memnun olmayan işletmeler ise Tokat (%43,5) ve Samsun (%33,9) illerinde daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılık, Artvin ve Gümüşhane illerinin Türkiye’de en fazla göç veren iller arasında olması ile açıklanabilir. Bu illerdeki yoğun göçler sonucunda, nüfustaki azalma tarımsal faaliyetler ile uğraşan işletmelerin sayısının da azalması ile sonuçlanmaktadır. Dolayısı ile göç etmeyip kırsal alanda yaşayan az sayıdaki tarımsal işletmeler, kırsal yaşamı terk eden işletmelerin arazilerini ve üretim faktörlerini kullanarak işletme ölçeğinden yararlandıkları söylenebilir. Samsun ve Tokat illerinde ise tarımsal işletmelerin dışarıya göç etmesinin yanı sıra tersine göç de yaşanmaktadır. Ayrıca Samsun (Bafra ve Çarşamba ovası) ve Tokat (Kazova ovası) önemli tarımsal üretim havzalarının bulunması, toprak sahiplerinin bu verimli arazileri bırakmak istememesi gibi sebeplerle kırsal yaşam terkedilse bile bu tarım arazileri kişilerin uhdesinde kalabilmektedir. Bu da tarımsal üretim faktörlerin bölünmesi ve işletmelerin küçülmesine neden olmaktadır. Kârlı olmayan ve geleneksel şekilde yönetilen tarımsal işletmeler ise dolayısıyla bir memnuniyetsizlik yaşamaktadırlar. Sonuç olarak kırsal alanda tarımsal faaliyetler ile uğraşan insanların çiftçilik ve kırsal alana ilişkin memnuniyet durumları yaşadıkları illere göre farklılıklar göstermektedir ve bu farklılıklar istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=114,117$; $p<0,00$).

5.3. Kırsalda Yaşayan Tarımsal İşletmelerin Göç Etme Eğilimleri

Kırsal alanda tarımsal faaliyetlerini sürdüren insanların yaptıkları faaliyetleri bırakarak başka yerleşim alanlarına (il içi, il dışı vb.) göç etme eğilimleri incelenerek Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 21. Göç etmeyi düşünen tarımsal işletmelerin dağılımı

Şekil 21 incelendiğinde, araştırma bölgesindeki incelenen tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun kırsal alanda yaşamaya devam edeceği tespit edilmiştir. Bölge genelinde incelendiğinde ortalama %9,1 oranında tarımsal işletmenin başka yerleşim yerlerine göç etmeyi düşündüğü tespit edilmiştir. Göç eğiliminin en fazla olduğu iller ise Bayburt (%15,4), Artvin (%12,4) ve Tokat (%12,1) olduğu saptanmıştır. Bunun tersine göç eğiliminin en az olduğu tarımsal işletmelerin ise Gümüşhane, Ordu ve Giresun'daki işletmeler olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile tarımsal işletmelerin göç etme eğilimleri ikamet ettikleri illere göre farklılıklar göstermektedir ve bu farklılık istatistiki olarak anlamlıdır ($\chi^2=14,658$; $p<0,06$). Yapılan analizlerde; tarımsal işletmelerin göç etme eğilimleri ile toprak sermayesi arasında negatif ($\rho=-0,37$), işletmenin borç varlığı ile pozitif ($\rho=0,48$) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile kırsal alandaki tarımsal işletmelerin toprak sermayeleri arttıkça göç etme eğilimleri düşmekte; işletmelerin borç varlıkları arttıkça göç eğilimleri artmaktadır.

5.4. Kırsal Alandaki Tarımsal İşletmeleri Göçe Zorlayan Nedenler

İnsanların kırsal alanda yaşamlarını ve tarımsal faaliyetlerin devamlılığını olumsuz yönde etkileyen faktörlerin ortaya çıkartılması tarımın sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda, araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin kırsal alanı bırakarak göç etmelerine neden olan faktörler araştırılmıştır. Daha önce yapılan çalışmalar incelenerek kırsal göçe neden olan faktörler belirlenmiş ve araştırma alanındaki üreticilere bu faktörlerin etkileri sorulmuştur. Elde edilen veriler ağırlıklı ortalama yöntemi ile hesaplanarak sonuçları Şekil 22'de verilmiştir.

Şekil 22. Tarımsal işletmeleri göçe zorlayan nedenler

Şekil 22 incelendiğinde, kırsalda yaşayan insanların göç etme eğilimlerini etkileyen en önemli faktörlerin başında “daha iyi yaşam koşulları” isteği (%49,5) olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik ve diğer faktörler ise bunu takip etmektedir. Başka bir deyişle, kırsal hayatın devamlılığı sadece ekonomik faktörlere odaklanarak sağlanamayabilir. Kırsal alanda şehir hayatının sağladığı avantajların olmaması, çocuklarının daha koşullarda eğitim alma olanaklarının olmaması; tarımsal faaliyetlerde mesai ve zaman kavramının olmaması, tarımsal faaliyetlerin doğal risk etmenlerine oldukça açık olması gibi sebeplerle, kırsal alandaki insan sürekli bir tedirginlik içerisinde. Dolayısıyla ekonomik olarak yeterli bir kazanç sağlasa bile şehrin daha derli toplu hayatını tercih edebilmektedirler. Kırsal alanlardaki yerleşim alanlarının dağınık olması da bu faktörü tetiklemektedir. Kırsal alana hizmet götüren kamu kurum ve kuruluşlarının (belediyeler, özel idareler vb.) kırsal alandaki altyapı imkânlarını yükseltmeleri ve ortak kullanıma yönelik tesislerin açılmasına öncülük etmeleri/sağlamaları, kırsal göç fikrini bir nebze de olsa azaltabilecektir.

Göç etme fikrine neden olan diğer faktörler incelendiğinde, iş imkânlarının kısıtlı olması, yetersiz arazi varlığı, tarımsal faaliyetler için gerekli olan iş gücünü temin etmede sıkıntı yaşama ve çiftçi çocuklarının eğitim imkânlarının kısıtlı olması gösterilebilir. Kırsal alanda tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesini engellemek için ilgili kanunun sıkı bir şekilde uygulanması, sözleşme ile arazi devrinin önüne geçilmesine yönelik çalışmalar yapılması gibi uygulamalar ile kırsal alandaki kısıtlı ekonomik faktörler olumlu yönde etkilenebilir.

5.5. Göç Eden Tarımsal İşletmelerin Geride Kalan Tarımsal Varlıklarının Durumu

Hem ülke ekonomisi için hem de kırsalda yaşayanlar için en önemli sorunların başında, kırsal alandan göç eden bir kişinin sahip olduğunu üretim faktörlerini göç sonrasında nasıl

değerlendireceği sorunudur. Bu konuda yapılmış daha önceki birçok çalışma incelendiğinde göç eden kişilerin, sahip oldukları üretim faktörlerini devretmedikleri ve atıl durumda bıraktıkları görülmüştür. Bu durum göçün ülke ekonomisine olumsuz bir sağlamaktadır. Daha önce üretimde kullanılan bu kaynaklar, kişinin göç etmesi ile üretimden çekilmiş ve ülkenin üretim potansiyelini olumsuz etkilemiş olmaktadır. Kırsal alanda yaşanan göçlerin niteliğinin düşük olması (beyin göçü, uzmanlık isteyen işlerde çalışma amacı gütmemesi, vb.) bu sorunu daha da önemli kılmaktadır. Kırsaldan göç eden kişi/kişiler için şehirlerde yeni bir iş imkânı sağlanması sorunu ve geride kalan üretim faktörlerinin atıl duruma gelmesi dolayısıyla kırsaldan göçün engellenmesi oldukça önemli hale gelmektedir.

Araştırma alanındaki tarımsal işletmelerin göç ettikten sonra, sahip oldukları üretim faktörlerini nasıl değerlendirebilecekleri incelenerek **Tablo 111**'de verilmiştir.

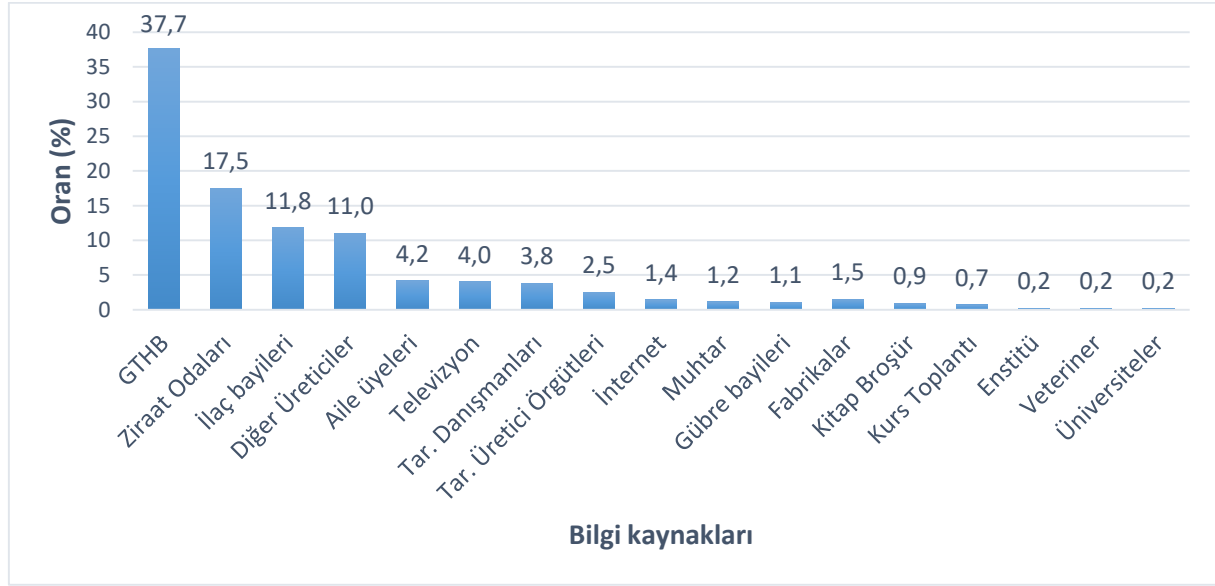
Tablo 111. Göç ettikten sonra tarım arazilerinin durumu

İller	Satırım (%)	Kiraya Veririm (%)	Boş Bırakım (%)	Belirli zamanlarda gelir kendim işletirim (%)	Toplam (%)
Tokat	23,8	19,0	38,1	19,0	100
Samsun	22,7	25,0	25,0	27,3	100
Trabzon	15,0	10,0	25,0	50,0	100
Giresun	14,3	0,0	21,4	64,3	100
Artvin	27,3	9,1	18,2	45,5	100
Ordu	11,1	5,6	16,7	66,7	100
Rize	25,0	25,0	6,3	43,8	100
Bayburt	0,0	0,0	0,0	100,0	100
DOKAP Bölgesi	20,0	15,9	22,8	41,4	100

Tablo 111 incelendiğinde, incelenen tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğunun (%80) sahip oldukları tarımsal arazilerini kendi uhdelelerinde tutmaya devam edeceklerini göstermektedir. Bu işletmelerden %22,8'i sahip oldukları tarımsal üretim faktörlerini hiçbir şekilde üretimde kullanmayı ve/veya kullandırmayı düşünmemektedirler. Bu önemli bir ekonomik kayıp olarak kabul edilebilir. İncelen işletmelerin %35,9'u ise sahip oldukları tarımsal üretim faktörlerini kiraya verebileceğini ve satabileceğini ifade etmektedirler. Bu durum, üretim faktörlerinin atıl duruma gelmemesi sebebi ile önemli bulunmaktadır. Kırsal alanda yaşanan göçlerden sonra tarımsal üretim faktörlerinin atıl duruma düşmemesi için kamu otoritesi düzenlemeler yapması bu sorunu ortadan kaldıracaktır. Uzun süre işlenmeyen tarım arazileri kamu eliyle kiralanabilir ve/veya ortağa tutulabilir. Aynı şekilde kiralanın bu arazilerin kullanım hakkı o kırsal alandaki tarım işletmelerine devredilebilir. Bu tür önlemlerin uygulamaya koyulması ülke ve bölge ekonomisine olumlu katkı sağlayacaktır.

5.6. Kırsalda Yaşayan Tarımsal İşletmelerin Bilgi Kaynakları ve Sosyal Ağları

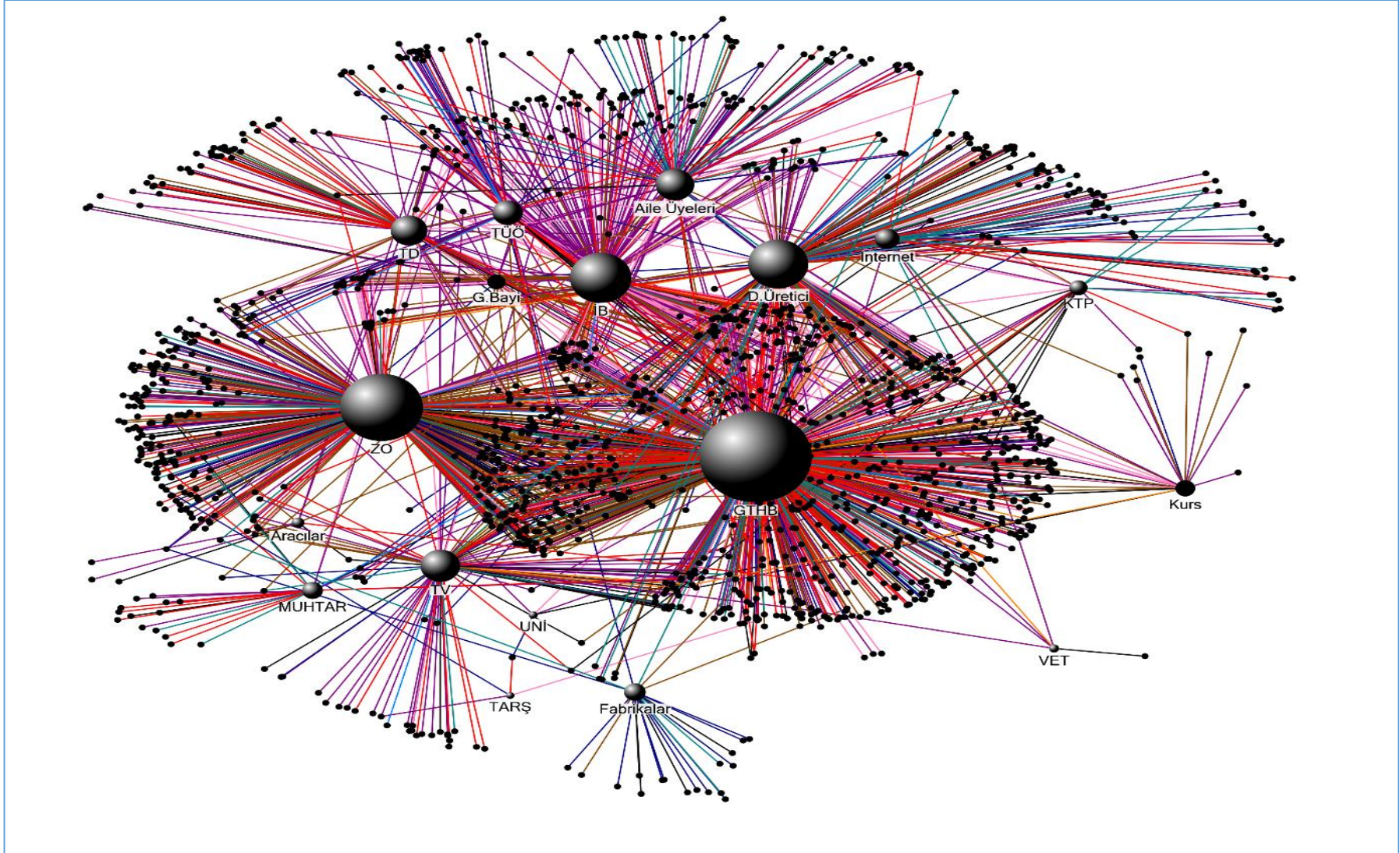
Kırsal alanda faaliyetlerini sürdüren tarım işletmeleri; devamlılıklarını sağlayabilmek için yeni teknolojileri, üretim yöntemlerini, kanuni düzenlemeleri ve desteklemeler gibi konular hakkındaki gelişmeleri takip etmektedirler. Daha önce yapılan birçok çalışmada; yenilikleri araştıran ve benimseyen üreticilerin ekonomik durumlarının diğerlerine göre daha iyi olduğu belirtilmektedir. Bilgi kaynakları olarak adlandırılan bu unsurların seçimi işletmeler için önemlidir (**Şekil 23**).

Şekil 23. Tarımsal işletmelerin temel bilgi kaynakları

Bilgi kaynakları, tarımsal işletmelerin karar verme süreçlerine doğrudan dâhil olabilmekte ve etkileyebilmektedirler. Bu sebeple doğru bir tarımsal faaliyetin sürdürülmesi bilgi kaynaklarının da doğruluğu ile yakından ilgilidir. Hem teknik olarak doğru enformasyon sağlayan hem de uygulama tecrübesi barındıran bilgi kaynağı bileşimlerinin seçilmesi tercih edilmektedir. **Şekil 23** incelendiğinde, tarımsal işletmelerin tarımsal faaliyetlerle ilgili konularda Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının İl ve İlçe Müdürlükleri, Ziraat Odaları ve girdi satıcılarından bilgi aldıkları tespit edilmiştir.

İncelenen tarımsal işletmelerin bilgi ve enformasyon kaynakları sosyal ağ analizi ile incelenerek **Şekil 24**'te verilmiştir. **Şekil 24**'te, siyah daireler tarımsal işletmeleri ve renkli çizgiler ise işletmeler ve bilgi kaynakları arasındaki ilişkileri göstermektedir. Oluşturulan ağda her ildeki tarımsal üreticilerin ilişkileri farklı bir renk ile gösterilmiştir.

Şekil 24. Kırsalda yaşayan tarımsal işletmelerin sosyal ağları

Şekil 24'te, 1460 tarımsal işletme ve bu işletmelerin bilgi kaynakları yer almaktadır. Ağdaki dairelerin büyüklüğü, o bilgi kaynağının önemi ile doğru orantılıdır. **Şekil 24** incelendiğinde, tarımsal işletmelerin bilgi kaynaklarının çeşitli kaynaklardan oluştuğu görülmektedir. Özellikle GTHB'nın il ve ilçe teşkilatı tarımsal yayım konusunda lider pozisyonda yer almaktadır. İkinci önemli konumda ise il ve ilçe merkezlerindeki ziraat odaları yer almaktadır. Ziraat Odaları, tarımsal işletmelerin meslek kuruluşu olmalarından dolayı üreticilerin sıklıkla ilişkide bulunması normal bir durumdur. Kırsal alandaki tarımsal işletmeler, işletmeleri ile ilgili destekleme ve yasal konularda kamu kurumlarına, girdi ihtiyaçları için ilaç ve gübre bayilerine danışmaktadırlar. Ancak yeni bir ürünün çiftlikte denenmesi veya yeni bir alet makinanın satın alınmasında üreticinin çevresindeki diğer çiftçiler ve aile üyelerinin rolü büyüktür. İncelenen işletmeler arasında internet ve basılı/yazılı medya (kitap, broşür vs.) kullanım oranı düşük iken Televizyon programlarının etkili olduğu tespit edilmiştir. Özellikle son yıllarda bitkisel ve hayvansal üretime yönelik özel televizyon kanallarının kurulması bu konuya ilgiyi artırdığı söylenebilir.

Araştırma alanında, tarımsal anlamda teknik bilgi üretme kapasitesi açısından en önemli kurumlar olan Ziraat Fakülteleri ve Tarımsal Araştırma Enstitüleri bulunmaktadır. DOKAP bölgesinde 4 adet Ziraat Fakültesi ve GTHB'na bağlı 6 adet araştırma enstitüsü bulunmaktadır. Ancak **Şekil 24** incelendiğinde tarımsal işletmeler tarafından üniversiteler ve araştırma enstitülerinin tercih edilmediği görülmektedir. Bu tercih edilmemenin sebebi ilgili kurumlara ulaşamama, hakkında bilgi sahibi olmama olabilir. Özellikle bölgedeki araştırma enstitülerinin tarımsal işletmeler nezdinde daha tanınır olmasına yönelik çalışmalar yapılabilir.

5.7. Tarımsal İşletmelerin Sürdürülebilirliği

Araştırma bölgesinde, tarımsal faaliyetlerin ekonomik, sosyal, teknik ve çevre açısından sürdürülebilirliğini tespit etmek için tarımsal işletmelerden elde edilen birincil veriler ve diğer kurumların yayınlamış oldukları ikincil veriler kullanılarak sürdürülebilirlik endeksleri oluşturulmuş ve hesaplanmıştır. Ekonomik, sosyal, teknik ve çevresel sürdürülebilirlik endekslerini hesaplamak için alt değişkenler kullanılmıştır. Bu dört sürdürülebilirlik endekslerinin toplamı ise il bazında toplam sürdürülebilirlik endeksini oluşturmaktadır.

Ekonomik sürdürülebilirlik endeksinin alt değişkenleri; sahip olunan arazisi kullanım oranı, yeni yatırım düşüncesi, son 5 yıl içerisinde tarıma ve tarım dışına yatırım yapma durumu, işletme arazilerini genişletme veya azaltma durumu, yeni ürün arayışında olma gibi değişkenlerden oluşmaktadır.

Sosyal sürdürülebilirlik endeksi; kırsal alandaki alt yapı durumu (yol, su, kanalizasyon), yeterli sağlık imkânlarına ulaşabilme durumu, tarımsal üretimi bırakma düşüncesi, tarım işletmesinin

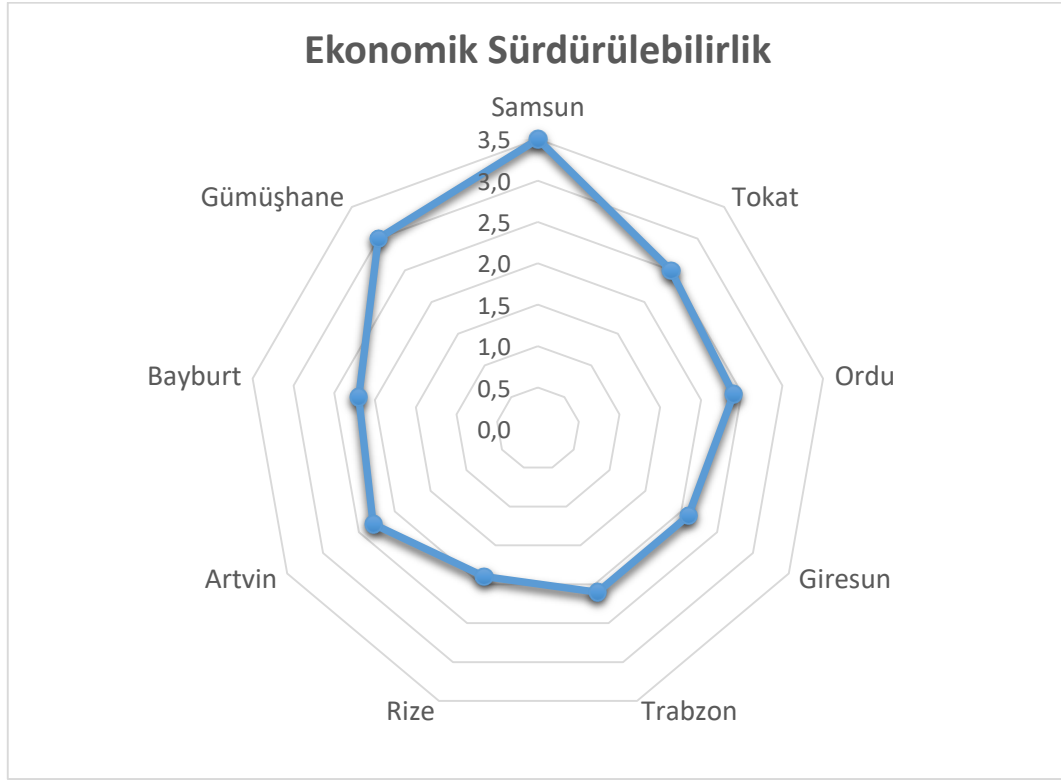
çocukları için eğitim olanaklarının durumu ve kırsal alandaki sosyal yaşam alanlarının durumlarını yansıtan değişkenlerden oluşmaktadır.

Teknik sürdürülebilirlik endeksi, tarımsal işletmenin sahip olduğu üretim faktörlerinin teknik durumlarını ölçmek için geliştirilmiştir. Bu endeksin hesaplanmasında, tarımsal işletmenin sahip olduğu arazilerin organik madde içeriği, işlenebilir toprak derinliği, toprak sınıfı, sulama imkânı ve yetiştirilebilecek ürünlerin sınırlı olması gibi değişkenlerden yararlanılmıştır.

Çevresel sürdürülebilirlik endeksi ise, tarımsal işletme ve çevre arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Kırsal alanda faaliyet gösteren tarım işletmelerinin üretim faaliyetleri süresince çevre ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğu araştırılmıştır. Çevresel sürdürülebilirlik endeksinin hesaplanmasında; sahip olduğu tarım arazilerinde kimyevi gübre kullanılan alanların oranı, kimyasal ilaç kullanım durumu ve bu konudaki bilgi düzeyi, çevreyle uyumlu sürdürülebilir tarım tekniklerini (organik tarım, İTU, Çatak vb.) kullanma durumu gibi değişkenlerden yararlanılmıştır.

Çalışmada elde edilen bu dört sürdürülebilirlik endeksinin toplamı, işletme bazında toplam sürdürülebilirlik endeksini oluşturmaktadır. Araştırma kapsamındaki her ildeki tarımsal işletmelerin toplam sürdürülebilirlik endekslerinin aritmetik ortalaması; il tarımsal sürdürülebilirlik endeksi olarak kabul edilmiştir. Çalışmada, illere göre hesaplanan tarımsal sürdürülebilirlik endeksleri **Tablo 112**'de verilmiştir. Yüksek sürdürülebilirlik oranları, kırsaldaki tarımsal faaliyetlerin olumlu yönde; düşük sürdürülebilirlik oranı ise kırsaldaki tarımsal faaliyetlerin olumsuz yönde seyrettiğini ifade etmektedir.

Araştırma bölgesinde en fazla ekonomik sürdürülebilirlik oranına sahip il Samsun'dur (Şekil 5). Samsun ilinin yüksek sürdürülebilirlik oranına sahip olmasının sebepleri arasında, önemli bir tarım kenti olması, tarımsal sanayinin çeşitliliği ve buna ek olarak tarım dışı endüstri kollarının da gelişmiş olması gösterilebilir. Bölgedeki en düşük ekonomik sürdürülebilirlik oranı ise Rize ilindedir. Rize ilinin coğrafi özelliğinden dolayı yerleşim ve tarım için gerekli olan toprak çok sınırlı durumdadır. Buna bağlı olarak Rize ilinde çay dışındaki tarımsal faaliyetler ekonomik değer yaratma açısından yetersiz kalmaktadır. Bunun dışında çay bahçeleri ile yerleşim alanları iç içe olduğu için tarım arazileri arsa olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple çay alanlarını büyütme oldukça masraflı olabilmektedir.

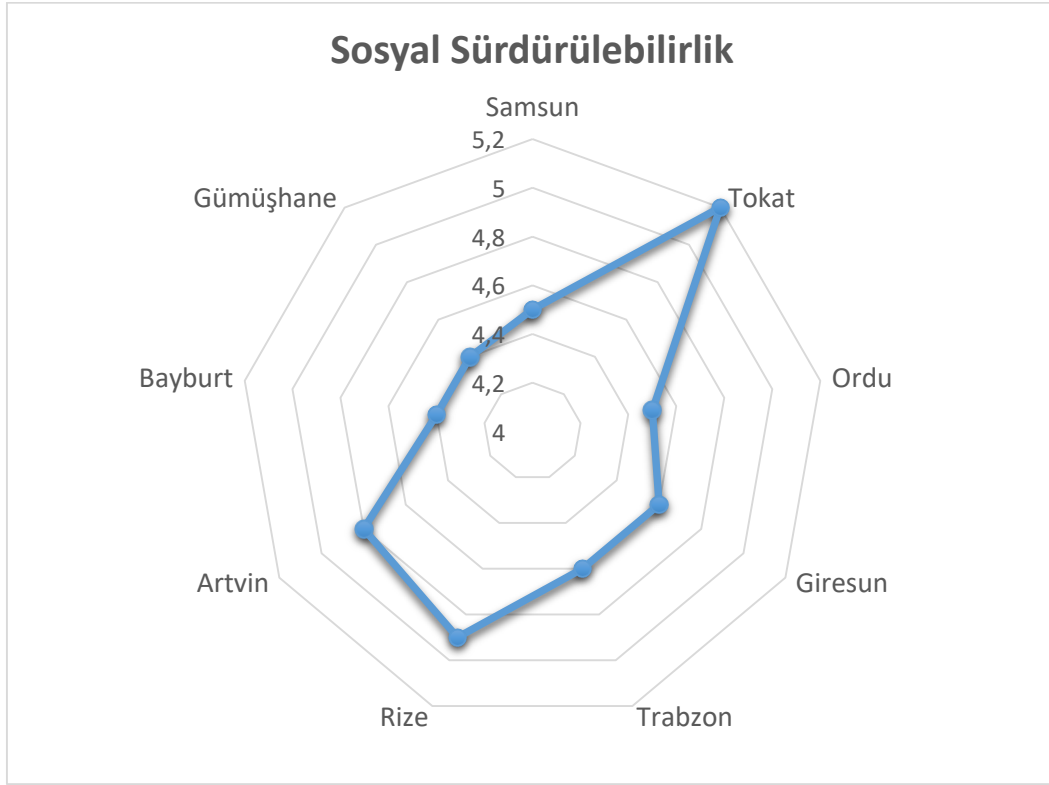

Şekil 25. İllere göre ekonomik sürdürülebilirlik endeksleri

Tablo 112. Sürdürülebilirlik endeksleri

İller ve ortalama endeks değerleri											
Sürdürülebilirlik endeksleri	Samsun	Tokat	Ordu	Giresun	Trabzon	Rize	Artvin	Bayburt	Gümüşhane	F	p
Ekonomik Sürdürülebilirlik Endeksi	3,5	2,5	2,4	2,1	2,1	1,9	2,3	2,2	3,0	9,206	0,000
Sosyal Sürdürülebilirlik Endeksi	4,5	5,2	4,5	4,6	4,6	4,9	4,8	4,4	4,4	21,922	0,000
Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi	3,4	3,4	3,6	3,6	4,0	4,0	4,1	4,5	3,4	56,389	0,000
Teknik Sürdürülebilirlik Endeksi	5,3	5,2	5,0	5,0	4,8	5,1	4,6	4,8	3,9	5,027	0,000
Toplam Sürdürülebilirlik Endeksi	16,7	16,3	15,5	15,3	15,5	15,9	15,8	15,9	14,7	11,822	0,000

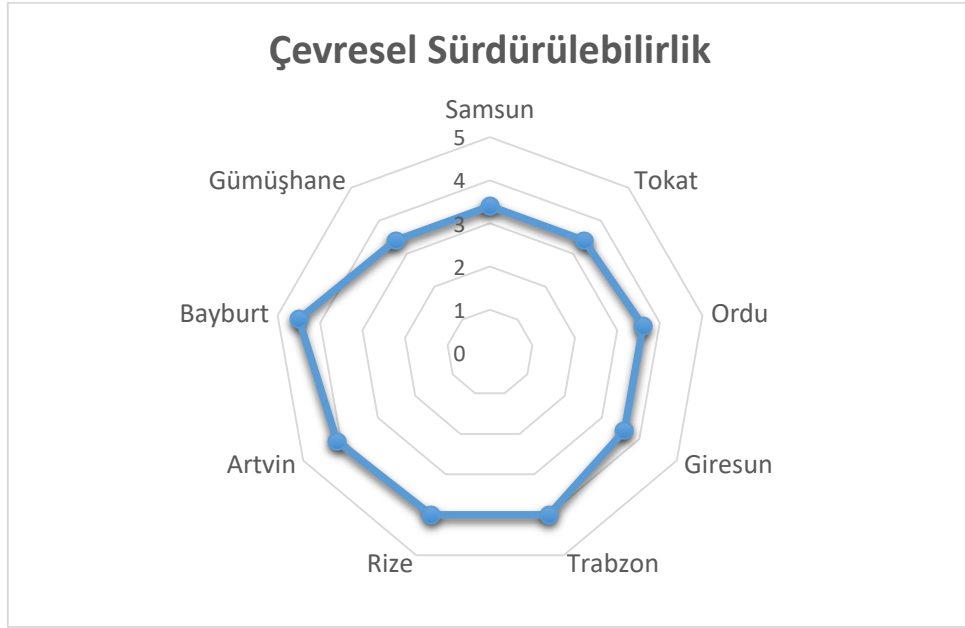
Araştırma bölgesindeki iller sosyal sürdürülebilirlik açısından karşılaştırıldığında, Tokat ve Rize illerinin daha yüksek sosyal sürdürülebilirlik oranlarına sahip olduğu anlaşılmaktadır (**Şekil 26**). Sosyal sürdürülebilirlik oranı yüksek olan iller diğerlerine göre daha yüksek oranda altyapı imkânlarına sahip anlamına gelmektedir.

Şekil 26. İllerin sosyal sürdürülebilirlik endeksleri

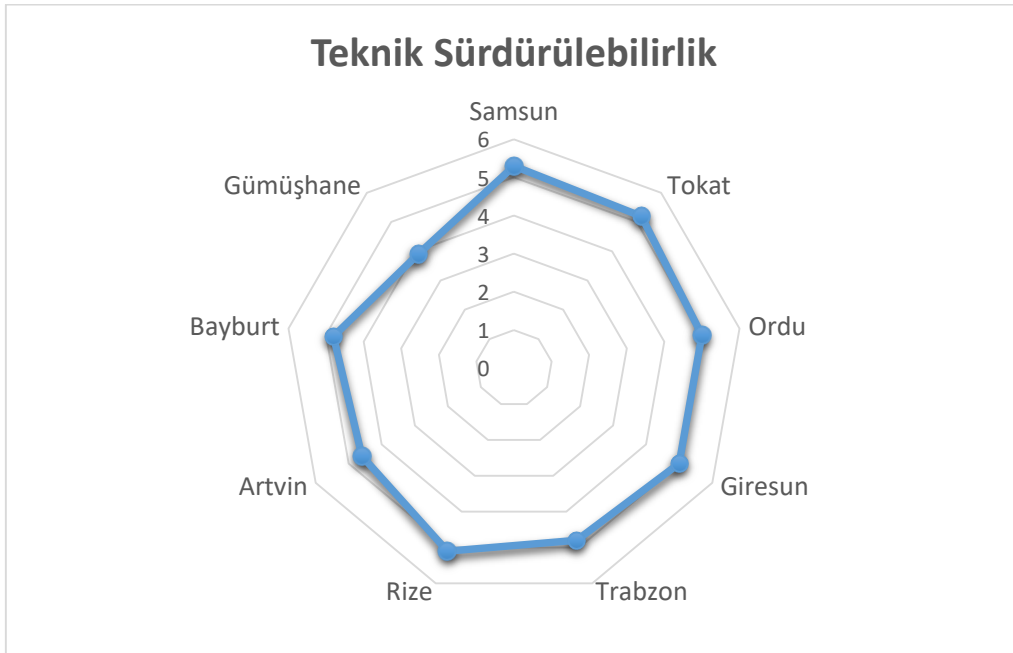
Araştırma bölgesindeki illerin sosyal sürdürülebilirlik endekslerinin ortalamalarının birbirine yakın olması, bölgedeki illerde altyapı sorunlarının büyük ölçüde çözüme kavuşturulduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu değerler daha önceki bulgularla desteklendiğinde kırsal alandaki bireylerin ortak kullanımı için toplantı odaları, internet kafeler ve internet altyapıları geliştirilebilir.

Çevresel sürdürülebilirlik endeksleri incelendiğinde en yüksek endeks değerine sahip illerin Bayburt ve Artvin illeri olduğu görülmektedir. Bu iki ilin Karadeniz sahil kesiminden daha iç kesimlerde yer almakta ve diğer illere göre kırsal göçün fazla yaşanmaktadır. Özellikle Bayburt ilinde iklimin uygun olmaması sebebi ile bitkisel üretim fazla yapılmamaktadır. Bayburt ilinde temel tarımsal faaliyetler büyükbaş hayvancılık ekseninde gelişme göstermektedir. Artvin ilinde ise tarıma elverişli toprakların sınırlı olması "girdi yoğun" bir tarım yapılmasını engellemektedir. Karadeniz kıyısında yer alan diğer illere göre lojistik maliyetlerin artması da üretim için ayrıca bir dezavantaj olarak kabul edilebilir. Tüm bu faktörler nedeni ile bu iki ilde kimyevi gübre ve tarımsal ilaç kullanımı daha düşük olduğu söylenebilir.

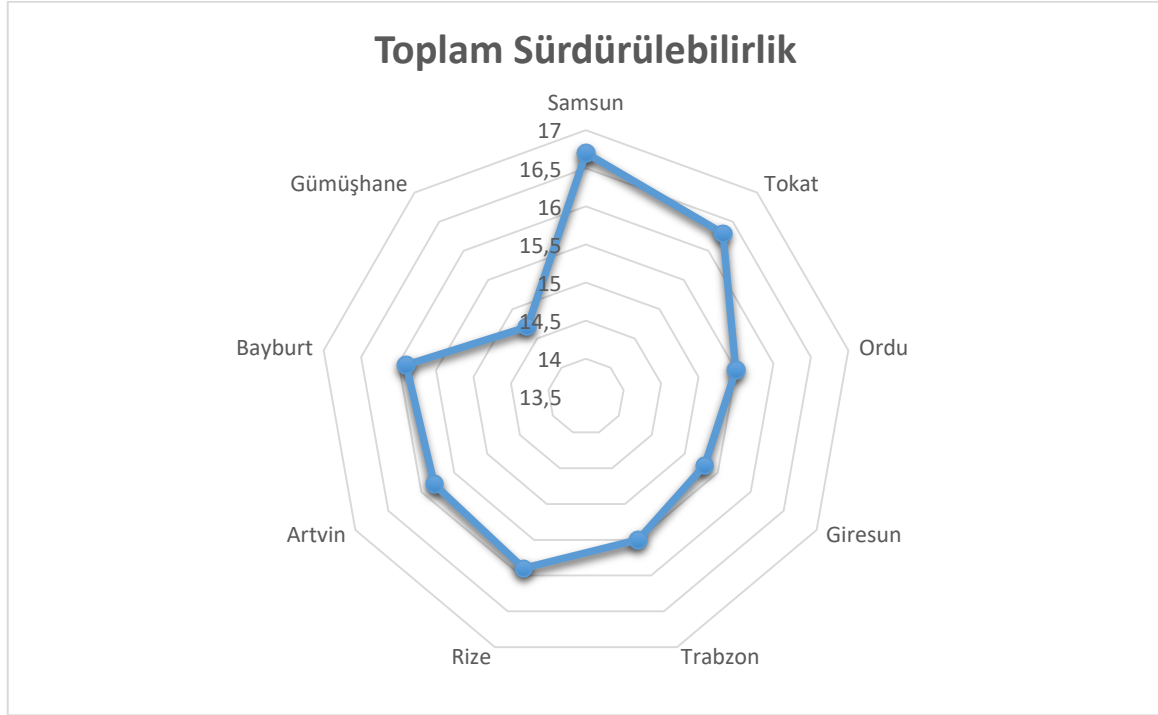
Şekil 27. İllerin çevresel sürdürülebilirlik endeksleri

Tarımsal işletmelerin teknik sürdürülebilirlik değerleri illere göre karşılaştırıldığında, en düşük teknik sürdürülebilirlik değerinin Gümüşhane ilinde olduğu, diğer illerin teknik sürdürülebilirlik düzeylerinin birbirine yakın olduğu söylenebilir (**Şekil 28**). Teknik sürdürülebilirlik katsayısı, illerdeki tarımsal işletmelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin tarımsal faaliyetlere uygunluğunu ifade etmesi sebebi ile araştırma alanındaki illerin tarımsal potansiyelinin iyi durumda olduğu söylenebilir. Ancak teknik sürdürülebilirlik düzeyi düşük olan illerde tarımsal altyapıyı geliştirecek projelerin yapılması, sulama imkânı olan arazilerin sulamaya açılması bölgeye ekonomik ve sosyal açıdan değer katacaktır.

Şekil 28. İllerin teknik sürdürülebilirlik endeksleri

Araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerin toplam sürdürülebilirlik endeksleri değerlendirildiğinde, sürdürülebilirlik düzeyinin en fazla Samsun ve Tokat illerinde olduğu tespit edilmiştir (**Şekil 29**). En düşük tarımsal sürdürülebilirlik düzeyi ise Gümüşhane’de tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile toplam sürdürülebilirlik endeksleri incelenen illere göre farklılıklar göstermektedir ve bu farklılık istatistiki açıdan önemli bulunmuştur. Daha sonra yapılacak faaliyetler ve çalışmalarda bu farklılıkların dikkate alınması, kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayabilir.

Şekil 29. İllerin toplam sürdürülebilirlik endeksleri

BÖLÜM 6:

DOKAP BÖLGESİNDE YETİŞTİRİLEN ÖNEMLİ TARIMSAL ÜRÜNLERİN MÜŞTERİLERİNİN MEVCUT DURUMUNUN ANALİZİ

6. DOKAP BÖLGESİNDE YETİŞTİRİLEN ÖNEMLİ TARIMSAL ÜRÜNLERİN MÜŞTERİLERİNİN MEVCUT DURUMUNUN ANALİZİ

Bu bölümde araştırma bölgesi olan Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Giresun, Ordu, Samsun ve Tokat illerinde üretilen önemli tarım ürünlerinin müşterilerinin mevcut durumları incelenmiştir. Araştırmanın hazırlık aşamasında müşteriler yurt içi ve yurt dışı müşteriler olarak planlanmıştır. Ancak Türkiye’de ayrıştırılmış bir piyasa mekanizması bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile herhangi bir ilde üretilen herhangi bir ürün ülkenin herhangi bir yerine rahatlıkla transfer edilebilmektedir. Ürünlerin bu şekilde illerde arası transferinde tutulan kayıtlar sınırlı kalmaktadır. Bu sebeple DOKAP bölgesinde üretilen tarımsal ürünlerin ülke içindeki müşterilerinin kimler olduğu bilinmemekte ve bu müşterilerin mevcut durumları da ortaya çıkartılamamaktadır. Başka bir deyişle, DOKAP bölgesinde üretilen tarımsal ürünlerin müşterilerinin yapısı; ülkede genelindeki tarımsal ürünlerin müşteri yapısı ile aynı olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte ürünlerin büyük çoğunluğu (fındık ve çay) DOKAP bölgesinde yer alan illerde üretildiği için Türkiye fındık ve çay ihracatının yurt dışı müşterilerinin mevcut durumu ve gelişme potansiyelinin incelenmesi yerinde olacaktır. Diğer bir ifade ile Türkiye fındık ve çay ihracatında yurt dışı müşterileri aynı zamanda DOKAP bölgesi fındık ve çay ürünlerinin yurt dışı müşterileridir.

6.1. DOKAP Bölgesinde Fındık Üretimi, Ticareti ve Müşterilerinin Analizi

6.1.1. DOKAP Bölgesi Fındık Üretimi

Türkiye genelinde 2017 yılında, 36 ilde toplam 675.000 ton fındık üretimi gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2018). Ancak Türkiye’de fındık üretimi ekonomik olarak Karadeniz bölgesinde üretilmektedir. Türkiye genelindeki toplam fındık üretiminin %67,05’i ise DOKAP bölgesinde yer alan illerde gerçekleştirilmektedir (**Tablo 113**).

Tablo 113. DOKAP bölgesi illerinde fındık üretimi ve ülke genelinde aldığı pay (%)

İller	Üretim miktarı (ton)	Türkiye üretiminden aldığı pay (%)
Ordu	213.572	31,64
Samsun	96.240	14,26
Giresun	93.339	13,83
Trabzon	41.594	6,16
Artvin	4.149	0,61
Tokat	1.869	0,28
Rize	1.331	0,20
Gümüşhane	500	0,07
DOKAP Bölgesi	452.594	67,05

6.1.2. Dünya Fındık Üretimi ve Dış Ticareti

Dünya genelinde üretilen fındığın büyük çoğunluğu endüstriyel (çikolata sanayi, fındık yağı vb.) alanda kullanılmaktadır. Fındık bitkisi yetiştirme ve iklim istekleri doğrultusunda dünya genelinde 32 ülkede yetiştirilmektedir. Dünya fındık üretim miktarları esas alındığında toplam üretimin yarısından fazlası tek başına Türkiye’de gerçekleştirilirken bunu sırasıyla İtalya, ABD, Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkeler takip etmektedir (**Tablo 114**). Diğer bir ifade ile dünya genelinde üretilen toplam fındık miktarının %97,3’ü Tablo 2’te verilen 10 ülke tarafından gerçekleştirilmektedir.

Tablo 114. Dünyada önemli fındık üreticisi ülkeler

Ülke	Üretim miktarı (ton)	Dünya üretiminden aldığı pay (%)
Türkiye	420.000	56,5
İtalya	120.572	16,2
Amerika Birleşik Devletleri	34.473	4,6
Azerbaycan	33.941	4,6
Gürcistan	29.500	4,0
Çin Halk Cumhuriyeti	26.071	3,5
İran	16.327	2,2
Şili	16.173	2,2
İspanya	15.306	2,1
Fransa	11.041	1,5
Diğer	20.051	2,7
Toplam	743.455	100

Önemli fındık üreticisi ülkeler aynı zamanda dünya dış ticaretinde de önemli fındık ihracatçısı ülke konumundadırlar. Türkiye’nin toplam bitkisel ürünler ihracatının %22,2’sini fındık ihracatı oluşturmaktadır. Bu sebeple Türkiye’nin fındık ihracatının mevcut durumunu koruması ve daha geliştirmesi için dünya genelindeki fındık ihraç eden ve fındık ithal eden ülkeler incelenmiştir.

Yıllara göre değişmekle birlikte 2017 yılında dünya toplam fındık ihracatının %60,8’inin Türkiye tarafından yapılmıştır. Türkiye’yi sırasıyla İtalya, Azerbaycan, Gürcistan ve Şili’nin takip ettiği tespit edilmiştir (**Tablo 115**). Diğer bir ifade ile İtalya, Azerbaycan, Gürcistan ve Şili fındık ihracatında Türkiye’nin rakip olduğu ülkelerdir.

Tablo 115. Dünya fındık ihracat rakamları ve ülkeler

Ülkeler	İhracat değeri (\$)	İhracat miktarı (ton)	Birim değeri (\$/ton)	2013-2017 yılları arası ihracat değerindeki değişim (%)	2013-2017 yılları arasında ihracat edilen miktarındaki değişim(%)	Dünya ihracatındaki payı (%)
Türkiye	1.068.976.000	159.780	6.690	-1	-1	60,8
İtalya	246.200.000	27.894	8.826	20	15	14
Azerbaycan	114.532.000	14.096	8.125	26	3	6,5
Gürcistan	79.369.000	13.851	5.730	-13	-10	4,5
Şili	75.628.000	8.140	9.291	329	318	4,3
Hollanda	51.415.000	6.646	7.736	25	21	2,9
Almanya	43.711.000	4.908	8.906	0	-1	2,5
Çekya	11.018.000	1.526	7.220	-2	-4	0,6
İspanya	10.459.000	1.376	7.601	-13	-15	0,6
ABD	8.573.000	1.289	6.651	-16	-17	0,5
Fransa	7.816.000	1.131	6.911	3	1	0,4
Birleşik Krallık	5.759.000	531	10.846	18	17	0,3
Dünya geneli	1.758.858.000	246.172	7.145	3	1	

Tablo 115 incelendiğinde, 2013-2017 yılları arasında rakip ülkeler olan Türkiye (%1) ve Gürcistan'ın ihracatı hem miktar hem de değer olarak azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte önemli rakiplerden olan İtalya (%20), Azerbaycan (%26) ve Şili'nin (%326) ihracat değerlerinin arttığı tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye'nin fındık ihracatına olumsuz etkiler getirebileceği söylenebilir. Türkiye'nin fındık ihracatı yaptığı pazarların rakipler tarafından ele geçirilmesi dış ticaret açısından bir risk olarak kabul edilebilir. Bu sebeple fındık ithal eden ülkeler incelenerek **Tablo 116**'da verilmiştir.

Tablo 116. Dünya fındık ithalatı ve ülkeler

Fındık ithalatçısı ülkeler	İthalat değeri (\$)	İthalat miktarı (ton)	Dünya ithalatındaki payı (%)
Almanya	495.425.000	66.132	28,3
İtalya	323.726.000	43.047	18,5
Fransa	183.629.000	23.119	10,5
İsviçre	77.919.000	10.221	4,5
Kanada	75.596.000	10.135	4,3
Hollanda	53.442.000	8.241	3,1
Belçika	52.599.000	6.148	3,0
Rusya Federasyonu	50.292.000	9.845	2,9
Polonya	33.347.000	3.834	1,9
Çin Halk Cumhuriyeti	27.537.000	3.049	1,6
İspanya	26.037.000	3.690	1,5
ABD	25.554.000	3.441	1,5

Tablo 116. Dünya fındık ithalatı ve ülkeler (Devam)

Fındık ithalatçısı ülkeler	İthalat değeri (\$)	İthalat miktarı (ton)	Dünya ithalatındaki payı (%)
Brezilya	24.775.000	2.975	1,4
Avustralya	24.133.000	3.057	1,4
Avusturya	21.020.000	2.818	1,2
Meksika	20.046.000	2.182	1,1
Türkiye	18.481.000	2.226	1,1
Çekya	18.178.000	2.795	1,0
Dünya pazarı	1.750.930.000	236.931	88,8

Dünyada en fazla fındık eden ülkelerin başında Almanya (%28,3), İtalya (%18,5) ve Fransa (%10,5) gelmektedir. Diğer bir ifade ile bu ülkeler dünyada fındığı en fazla talep eden ülkelerdir. Dolayısıyla bu ülkeler hâlihazırda Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği ülkeler konumundadır.

6.1.3. Türkiye Fındık İhracatı ve Müşteri Analizi

Türkiye, 2017 yılında 117 ülkeye toplam 269.623 ton fındık ihracatı gerçekleştirmiştir (KİB, 2018). Ancak bu ihracatın %87,2'si 14 ülkeye gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin fındık ihracatında en büyük payı sırasıyla İtalya, Almanya ve Fransa'nın aldığı tespit edilmiştir (**Tablo 117**).

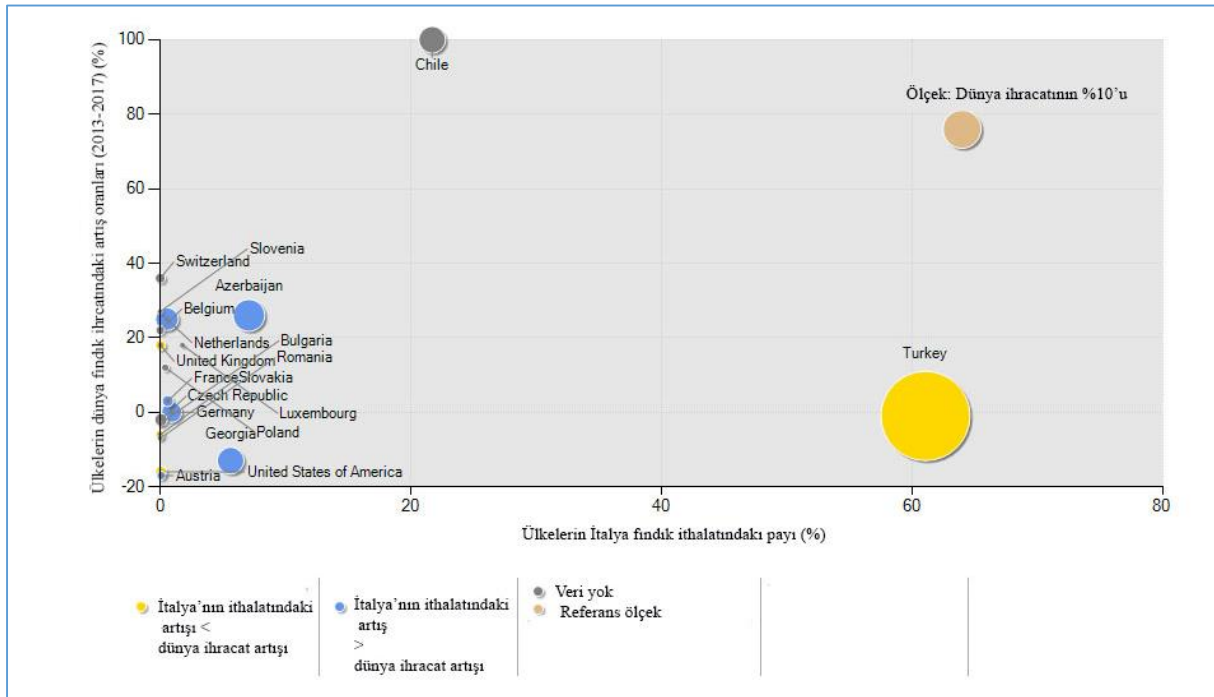
Tablo 117. Türkiye'nin ülkelere göre fındık ihracatı

İhraç edilen ülkeler	İhracat değeri (bin \$)	Türkiye'nin ihracatındaki payı (%)	2013-2017 yılları arasındaki değişim (%)
İtalya	335.544	31,4	-1
Almanya	144.914	13,6	2
Fransa	110.728	10,4	-4
Kanada	75.595	7,1	10
İsviçre	62.755	5,9	7
Polonya	59.201	5,5	10
ABD	26.171	2,4	5
Hollanda	23.459	2,2	4
Çin Halk Cumhuriyeti	20.391	1,9	111
Avustralya	19.317	1,8	0
Brezilya	18.015	1,7	0
Belçika	15.631	1,5	-16
Meksika	12.841	1,2	53
İspanya	12.788	1,2	-18
Dünya geneli	1.068.976	100	-1

Tablo 117'den de görüldüğü gibi Türkiye'nin en önemli fındık ihraç ettiği ülkeler İtalya, Almanya ve Fransa olup bu ülkeler ile olan pazarın korunması ve geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple Türkiye'nin fındık ihraç ettiği ülkelerin başka hangi ülkelere fındık ihraç ettiğinin araştırılması önem arz etmektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye'nin fındık ihracatında rakip olan

ülkeler analiz edilmelidir. Araştırmanın bu bölümünde Türkiye'nin fındık ihraç ettiği önemli ülkelerin başka hangi ülkelere fındık ithal ettikleri incelenmiştir. Diğer bir ifade ile dünya fındık ihracatında Türkiye'nin fındık ihracat pazarını etkileyebilecek ülkeler analiz edilmiştir.

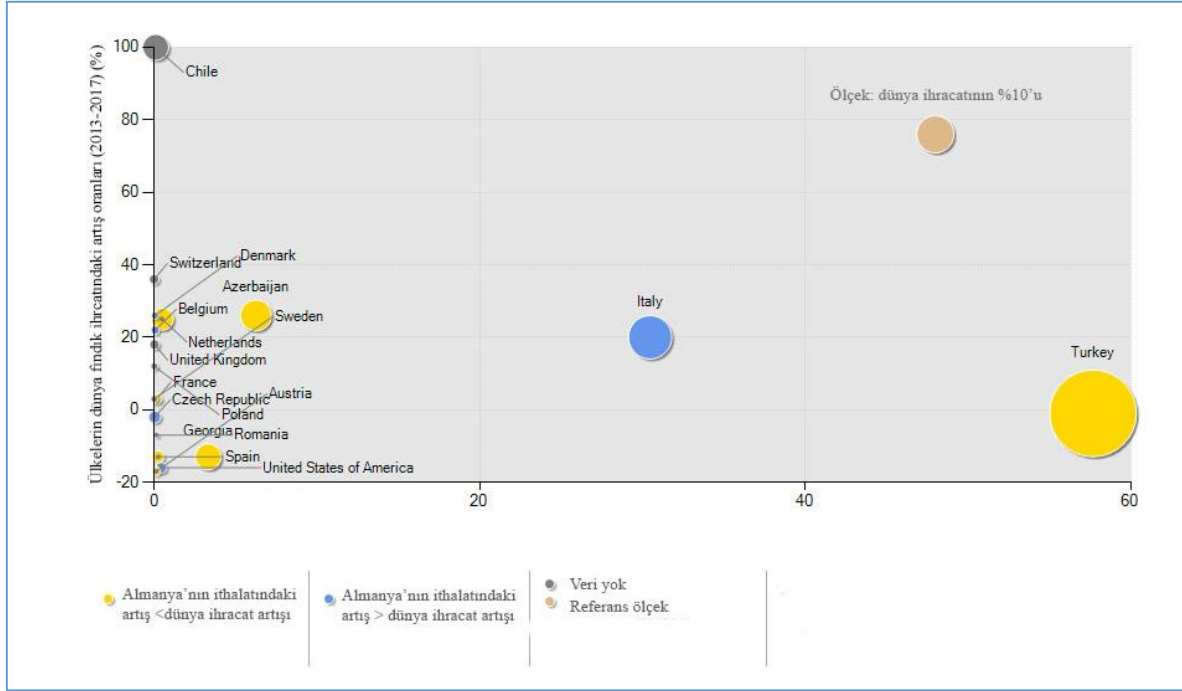
Türkiye'nin en fazla fındık ihraç ettiği ülkelerin başında İtalya gelmektedir. Türkiye – İtalya fındık ticareti 2013 – 2017 yılları arasında %1 civarında azaldığı görülmektedir. Ancak İtalyan şirketlerin Türkiye'deki şirketlerle ortaklıklar kurması ve Türkiye'de üretilen fındığın İtalya'da katma değer katılarak dünya piyasalarına sürülmesi bu iki ülke arasındaki fındık ticaretinin önemini gittikçe artırmaktadır. İtalya, ihtiyaç duyduğu fındığın bir kısmını kendi ülkesinde üretmesine rağmen başta Türkiye (%61,1), Şili (%21,7), Azerbaycan (%7,1) ve Gürcistan (%5,6) fındık ithal etmektedir. 2013-2017 yılları arasında, İtalya'nın Türkiye'den ithal ettiği fındık miktarı değer olarak azalırken Azerbaycan, Gürcistan, Almanya, Fransa ve Hollanda'dan ithal ettiği fındık miktarı değer olarak artmıştır (**Şekil 30**). Eş deyişe, Türkiye İtalya fındık pazarında sayılan bu ülkeler ile rekabet etmekte ve pazar kaybı yaşadığı görülmektedir. Özellikle Fransa, Almanya ve Hollanda gibi ülkeler Türkiye'den ithal ettikleri fındıkları re-export yaptıkları düşünülmektedir. Türkiye'nin İtalya pazarında güç kaybetmemesi için bu ülke ile doğrudan ihracat imkânları geliştirilmelidir.

Şekil 30. İtalya'nın fındık ithal ettiği ülkeler (ITC, 2018)

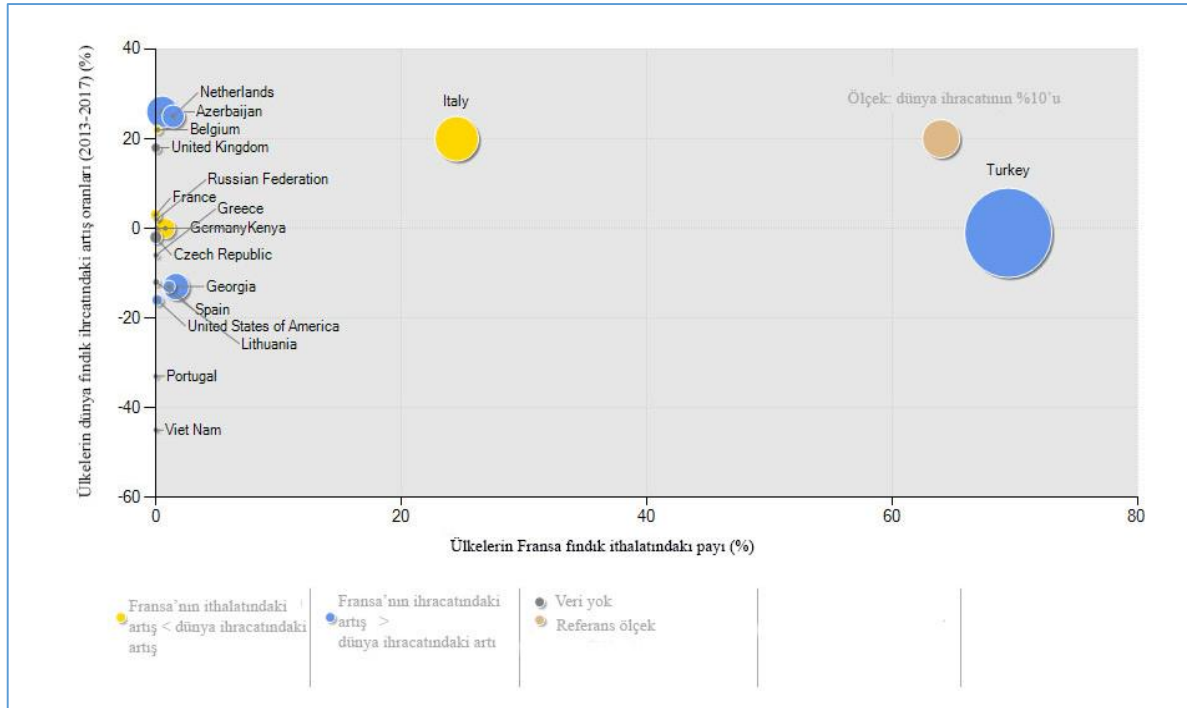
Türkiye'nin fındık ihracatında en önemli ikinci ülke Almanya'dır. Almanya; Türkiye (%57,7), İtalya (%30,5), Azerbaycan (%6,3), Gürcistan (%3,3) ve ABD (%0,5) fındık ithal etmektedir. Almanya'nın 2013-2017 yılları arasındaki fındık ihracat rakamları incelendiğinde Türkiye (%-4), Gürcistan (%-16) ve Hollanda'dan ithal edilen fındık miktarında azalma; İtalya (%28), Azerbaycan (%26) ve ABD (%128)'den ithal ettiği fındık miktarlarında ise artış olduğu tespit

edilmiştir. Almanya fındık ihracatı pazarında Türkiye; İtalya, Azerbaycan ve ABD ile rekabet ettiği görülmektedir (**Şekil 31**).

Şekil 31. Almanya'nın fındık ithal ettiği ülkeler (ITC, 2018)

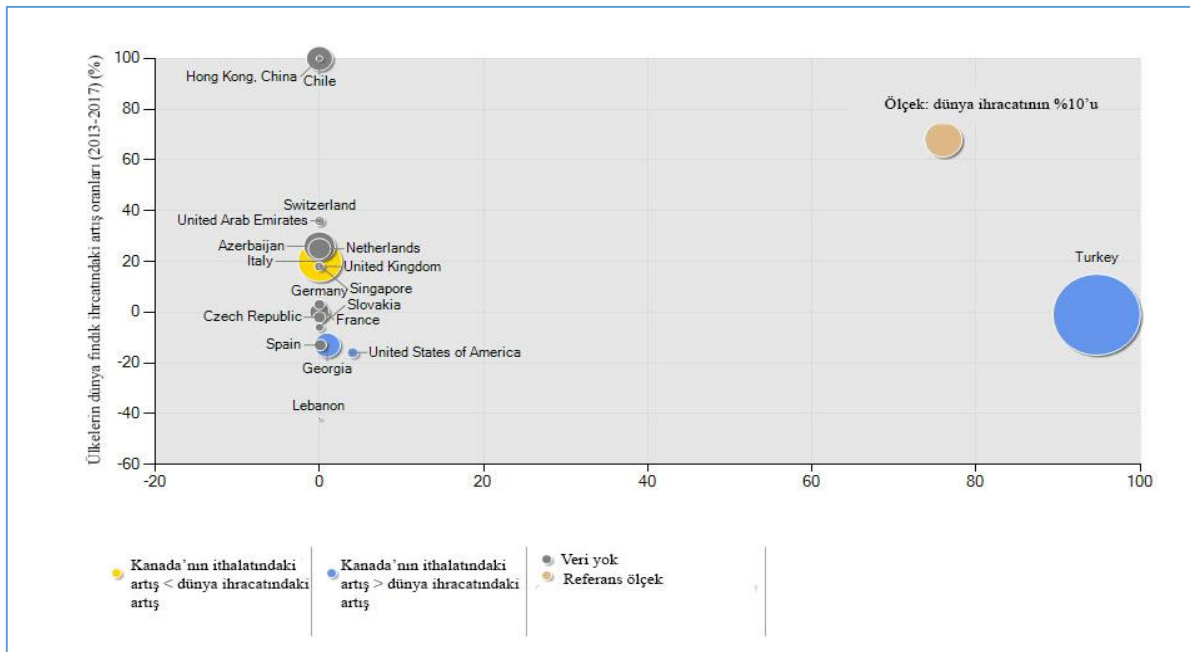
Türkiye toplam fındık ihracatının %10,4'ünü Fransa'ya gerçekleştirmektedir ve Fransa Türkiye'nin en fazla fındık ihraç ettiği 3. Ülkedir. Fransa toplam fındık ithalatının %69,5'ini Türkiye'den karşılamaktadır.

Şekil 32. Fransa'nın fındık ithal ettiği ülkeler (ITC, 2018)

Fransa, Türkiye’den başka İtalya (%24,5), Gürcistan (%1,6), Hollanda (%1,4) ve İspanya (%1,1)’dan da fındık ithal etmektedir. Fransa’nın 2013-2017 yılları arasındaki fındık ithalat rakamları incelendiğinde ABD (%200), Azerbaycan (%43), Hollanda (%34), İtalya (%20) ve Türkiye (%8) ülkelerden ithal edilen fındık rakamlarında büyüme, Belçika (%-24), İspanya (%-10) ve Gürcistan (%-8) ülkelerinden ithal edilen fındık rakamlarında ise azalma olduğu tespit edilmiştir. Fransa fındık pazarında diğer ülkeler de olduğu gibi Türkiye’nin en büyük rakibi İtalya ve Gürcistan’dır. Ancak Fransa ve Gürcistan arasındaki fındık dış ticaretinin azalması rekabet açısından Türkiye için pazar payını artırma şansı olduğu düşünülmektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye – Fransa fındık ihracatı pazarının gelişmeye açık olduğu söylenebilir.

Türkiye’den fındık ithal eden ülkelerden birisi de Kanada’dır. Kanada’ya yapılan fındık ihracatı Türkiye’nin toplam fındık ihracatının %5,8’ine denk gelmektedir. Kanada Türkiye’den başka ülkelere de fındık ithal etmektedir (**Şekil 33**).

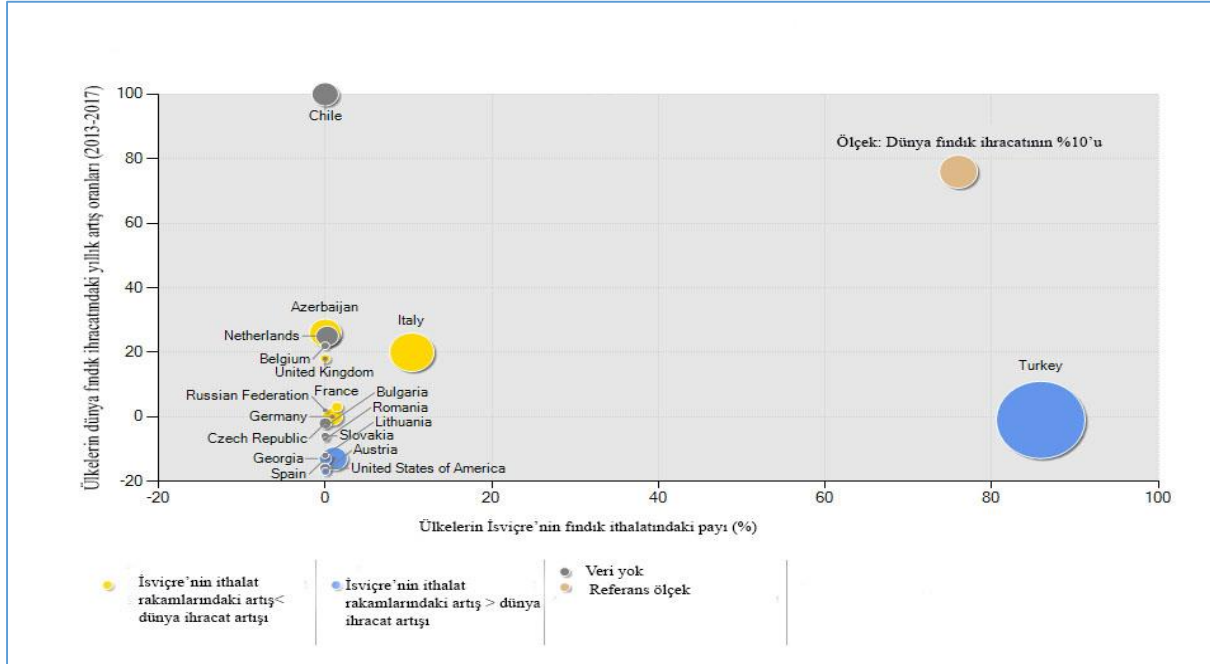

Şekil 33. Kanada'nın fındık ithal ettiği ülkeler (ITC, 2018)

Kanada'nın toplam fındık ithalatının %76'sı ABD, %14,9'u Türkiye ve %2,9'u da Çin Halk Cumhuriyeti tarafından karşılanmaktadır. Kanada'nın 2013-2017 yılları arasındaki fındık ithalat rakamları incelendiğinde Türkiye (%1), İran (%12) ve İspanya (%39)'dan ithal edilen fındık miktarının arttığı buna karşılık Çin Halk Cumhuriyeti (%-1) ve İtalya'dan (%-18) ithal edilen fındık miktarının azaldığı saptanmıştır. Dolayısıyla Türkiye için Kanada fındık pazarı gelişmeye açık olduğu söylenebilir.

Türkiye fındık ihracatının %5,9'u İsviçre'ye yapılmaktadır. Türkiye'nin İsviçre'ye fındık ihracat miktarı 2013-2017 yılları arasında ortalama %7 arttığı belirlenmiştir. İsviçre, miktar bakımından Türkiye fındık ihracatında 5. sırada yer almaktadır.

İsviçre'nin fındık ithal ettiği ülkeler incelenerek Şekilde 5'de verilmiştir. İsviçre'nin ithal ettiği fındığın %31'i Türkiye, %23,2'si ABD, %12,9'u İtalya ve %10,1'i İspanya'dan ithal edilmektedir.

Şekil 34. İsviçre'nin fındık ithal ettiği ülkeler (ITC, 2018)

İsviçre'nin 2013-2017 yılları arasındaki fındık ithalat rakamları incelendiğinde Türkiye'den ithal ettiği fındık miktarında %8'lik bir artış yaşanırken Türkiye'nin bu pazardaki rakipleri olan ABD (%-1), İtalya (%-7) ve İspanya (%-5)'dan ithal edilen miktarın azaldığı saptanmıştır. Bu durum Türkiye ile İsviçre arasındaki fındık dış ticaretinin gelişmeye açık olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye üretmiş olduğu fındığı ağırlıklı olarak başta AB ülkeleri, ABA, Kanada, Çin ve Rusya Federasyonuna pazarlamaktadır. Ancak özellikle AB pazarında İtalya ve İspanya, Amerika kıtasındaki pazarda ise Şili ile yoğun rekabet yaşamakta ve bu rekabetin de giderek artacağı öngörülmektedir. Türkiye'nin bu pazarlardaki pazar payını koruması ve geliştirmesini sağlayacak politikalar yanında yeni pazarlar bulması da gerekmektedir. Türkiye'nin 2017 yılı fındık ihraç ettiği ülkeler incelendiğinde ihracat miktarı az olmakla birlikte Orta Doğu, Afrika ve Güney Asya ülkelerine yaptığı ihracatlar dikkat çekmektedir. Dolayısıyla anılan bu bölgelerdeki ülkeler Türk fındığı için gelişme potansiyeli olan ülkeler olarak dikkat çekmektedir.

6.2. DOKAP Bölgesinde Çay Üretimi, Ticareti ve Müşterilerinin Analizi

Çay; Türkiye'nin sadece Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde yetiştirilmektedir. Bu illerin DOKAP bölgesinde yer alması sebebiyle Türkiye çay üretim ve dış ticareti aynı zamanda DOKAP bölgesini ifade etmektedir. Bu sebeple çay üretim, dış ticaret ve müşteri analizi Türkiye verileri kullanılarak yapılmıştır.

6.2.1. DOKAP Bölgesinde Çay Üretimi

Türkiye genelinde 2017 yılında, 5 ilde toplam 821.079 dekar alanda 1.300.000 ton yaş çay üretilmiştir (TÜİK, 2018). Bölgede üretilen yaş çay yaprakları yine yoğunlukla bölgede bulunan çay üretim fabrikalarında kuru çaya dönüştürülmektedir. 2017 yılında Türkiye’de yaklaşık 250.000 ton kuru çay üretilmiş ve bunun büyük bir bölümü pazarlanmıştır (**Tablo 118**).

Tablo 118. DOKAP bölgesi çay üretimi

İller	Üretim alanı (da)	Üretim miktarı (ton)	Kuru çay miktarı (ton)
Rize	557.412	903.660	170.022
Trabzon	154.781	237.179	44.625
Artvin	88.613	129.305	24.328
Giresun	20.178	29.722	5.592
Ordu	95	134	25
DOKAP bölgesi /Türkiye	821.079	1.300.000	244.593

Türkiye’de yıllara göre değişmekle birlikte ortalama 245 bin civarında kuru çay üretilmektedir. Ortalama kişi başı çay tüketimi 14,6 kg/yıl olarak gerçekleşmektedir. Türkiye çay üretimi yeterlilik derecesi %95’dir. Üretilen çayın 24 bin tonu ihraç edilirken buna karşılık 80 bin ton civarında çay ithalatı gerçekleştirilmektedir (**Tablo 119**). Diğer bir ifade ile Türkiye çay dış ticaretinde net alıcı durumdadır denilebilir.

Tablo 119. Bazı göstergeler ile Türkiye’de çay (kuru) üretiminin mevcut durumu (2016) (TÜİK, 2018)

Göstergeler	Miktar
Arz=Kullanım (Ton)	245.532
Yurt İçi Kullanım (Ton)	240.551
İhracat (Ton)	24.904
İthalat (Ton)	80.159
Kişi Başına Tüketim (Kg)	14,6
Yeterlilik Derecesi (%)	95

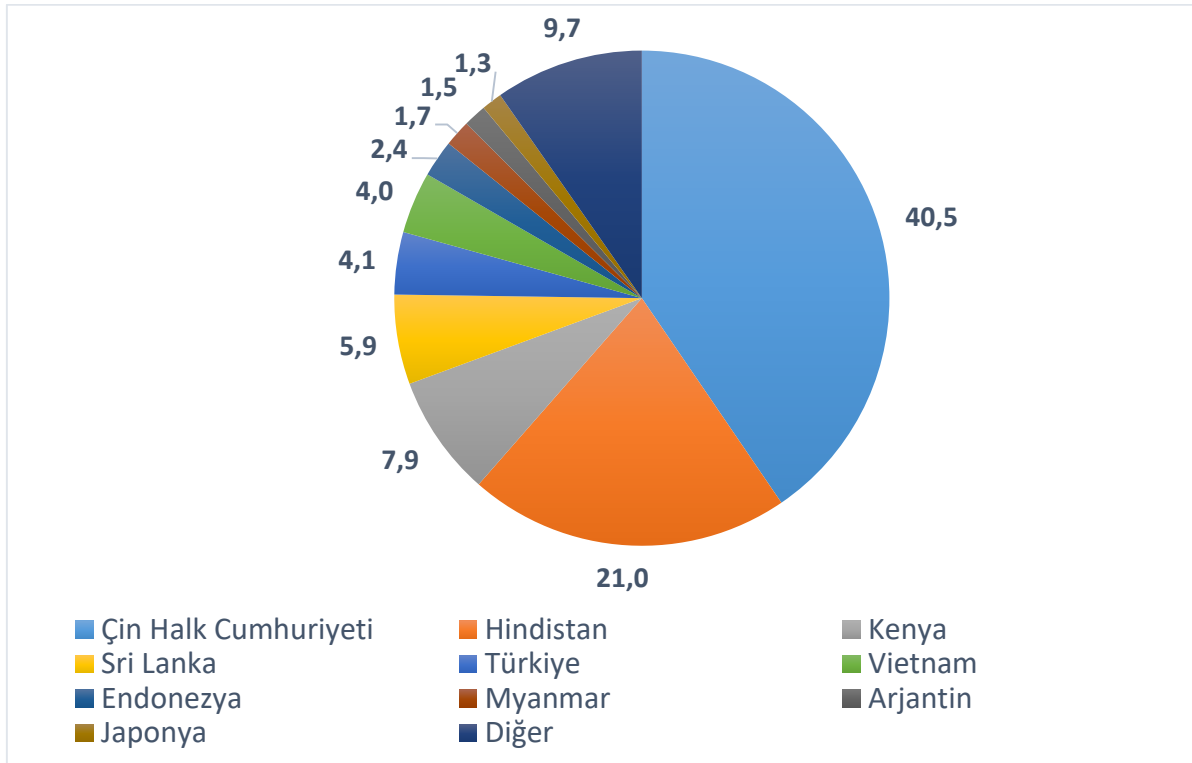
6.2.2. Dünya Çay Üretimi ve Çay Üretiminde Önemli Ülkeler

Dünya genelinde her yıl yaklaşık 6 milyon ton kuru çay üretilmektedir. Dünya çay üretiminde Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, Kenya, Sri Lanka ve Türkiye ilk beş ülke içerisinde yer almaktadır (**Tablo 120**).

Tablo 120. Dünya çay üretim miktarı ve üretici ülkeler

Ülke	Üretim miktarı (Ton)
Çin Halk Cumhuriyeti	2.414.802
Hindistan	1.252.174
Kenya	473.000
Sri Lanka	349.308
Türkiye	243.000
Vietnam	240.000
Endonezya	144.015
Myanmar	102.404
Arjantin	89.609
Japonya	80.200
Diğer	578.596
Toplam	5.967.108

Ülkelerin dünya çay üretiminden aldıkları paylar incelenerek Şekil 6'da verilmiştir. Dünya genelinde üretilen toplam çayın %40,5'i Çin Halk Cumhuriyeti, %21'i Hindistan ve %4,1'i de Türkiye tarafından üretilmektedir.

Şekil 35. Dünya çay üretiminden ülkelerin aldığı paylar (%)

6.2.3. Dünya Çay Dış Ticareti

Dünya genelinde yaklaşık 160 ülkede çay ihracatı yapılmaktadır (**Tablo 121**). En fazla çay ihracatı çay üretiminin en fazla olduğu ülkelere yapılmaktadır. Ancak çay üretiminde ilk sıralarda olmayan Almanya, Polonya ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin en fazla ihracat

yapan ilk 10 ülke içerisinde olduğu tespit edilmiştir. En fazla çay üreten ülkeler arasında ilk 5'te yer alan Türkiye'nin ise çay ihracatında 32. sırada olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Türkiye'de üretilen çayın ülke içerisinde tüketilmesi ile açıklanabilir.

Tablo 121. Tablo 9. Dünyada çay ihraç eden ülkeler ve payları

Çay ihraç eden ülkeler	İhracat miktarı (1000 \$)	Toplam ihracattan aldığı pay (%)
Çin Halk Cumhuriyeti	1.609.960	20,3
Sri Lanka	1.513.207	19,1
Kenya	1.424.429	18,0
Hindistan	768.994	9,7
Almanya	245.161	3,1
Polonya	189.027	2,4
Birleşik Arap Emirlikleri	188.522	2,4
Vietnam	138.443	1,7
Birleşik Krallık	137.797	1,7
Amerika Birleşik Devletleri	135.859	1,7
Japonya	129.915	1,6
Endonezya	114.232	1,4
Türkiye	24.966	0,3
Diğerleri	1.314.730	16,6
Toplam	7.935.242	100

Dünya genelinde çay ithal eden ülkeler incelenerek **Tablo 122**'de verilmiştir. Toplam edilen çayın %50'si 11 tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye önemli bir çay üretici olmasına rağmen yıllık yaklaşık 60 milyon dolar civarında bir ithalat gerçekleştirmektedir ve 30. sırada yer almaktadır. En fazla çay ithal eden ülkelerin başında Pakistan, Rusya Federasyonu ve ABD gelmektedir.

Tablo 122. Dünyada çay ithal eden ülkeler ve payları

Çay ithal eden ülkeler	İthalat tutarı (1000 \$)	Toplam ithalat içindeki payı (%)
Pakistan	549.617	7,7
Rusya Federasyonu	524.966	7,3
Amerika Birleşik Devletleri	486.597	6,8
Birleşik Krallık	404.498	5,6
Birleşik Arap Emirlikleri	303.861	4,2
İran	282.691	3,9
Mısır	273.807	3,8
Suudi Arabistan	263.159	3,7
Almanya	225.240	3,1
Fas	219.798	3,1
Türkiye	59.929	0,8
Diğer	3.568.169	50,0
Toplam	7.162.332	100

6.2.4. Türkiye Çay İhracatı ve Müşteri Analizi

Türkiye'nin çay ithal ettiği ülkeler ve Türkiye ithalatındaki oranları incelenerek **Tablo 123**'te verilmiştir. Türkiye ithal ettiği çayın yaklaşık %90'ını Sri Lanka, Kenya ve Hindistan'dan gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin ithal ettiği çay, ülkede yetiştirilmeyen ve Seylan çayı olarak bilinen uzun yapraklı çaylardan oluşmaktadır.

Tablo 123. Türkiye'nin çay ithal ettiği ülkeler

Çay ithal edilen ülkeler	İthalat tutarı (1000 \$)	Türkiye'nin ithalatındaki payı(%)
Sri Lanka	44.049	73,5
Kenya	6.402	10,7
Hindistan	3.077	5,1
Vietnam	1.406	2,3
İran	1.029	1,7
Endonezya	984	1,6
Çin Halk Cumhuriyeti	941	1,6
Hollanda	506	0,8
Almanya	505	0,8
Suriye	382	0,6
Irak	203	0,3
Tanzanya	171	0,3
Diğer	274	0,5
Toplam ithalatı	59.929	100

Türkiye bir yandan çay ithal ederken bir yandan da çay ihraç etmektedir. Türkiye'nin 2017 yılında çay ihraç ettiği ülkeler incelenerek **Tablo 124**'te verilmiştir. **Tablo 124** incelendiğinde, en fazla çay ihraç edilen ülkelerin başında Belçika, Almanya, KKTC ve Orta Doğu ülkeleri olduğu görülmektedir. İhraç edilen çayın %60'ından fazlasının AB üyesi ülkelere ihraç edilmesinde, bu ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın etkisi olduğu düşünülmektedir.

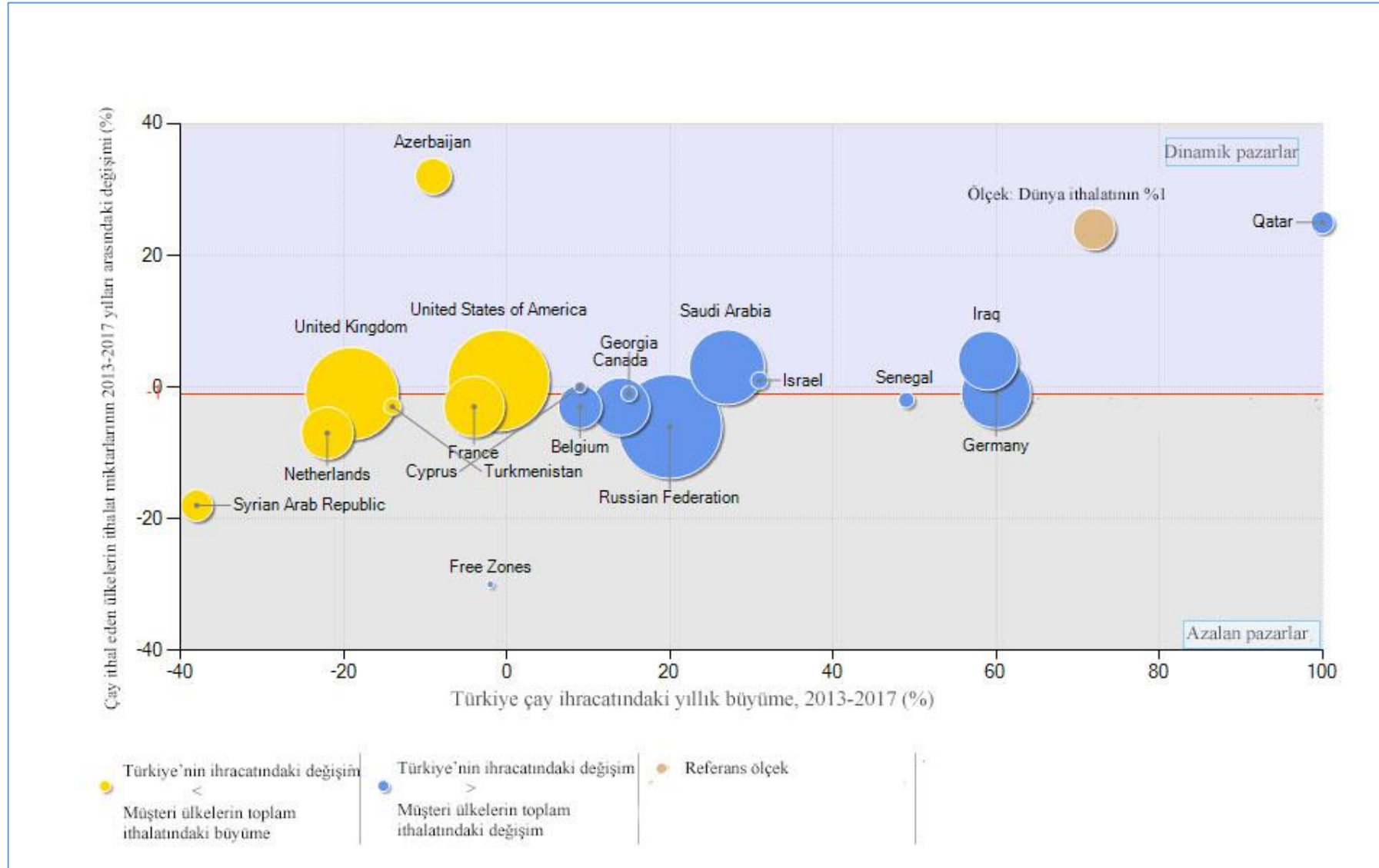
Tablo 124. Türkiye'nin çay ihracat ettiği ülkeler

Çay ihraç edilen ülkeler	İhracat değeri (1000 \$)	Türkiye'nin ihracatındaki payı (%)
Belçika	9.071	36,3
Almanya	6.525	26,1
K.K.T.C	1.465	5,9
Suudi Arabistan	1.029	4,1
A.B.D	772	3,1
İsrail	702	2,8
Irak	679	2,7
Rusya Federasyonu	404	1,6
Gürcistan	370	1,5
Mali	345	1,4
Fransa	320	1,3
Hollanda	252	1,0
Azerbaycan	222	0,9
Diğer	2.810	11,3
Toplam	24.966	100

Türkiye'nin çay ihraç ettiği ülkeler, bu ülkelerin toplam çay ithalatındaki değişimler ve Türkiye için dinamik pazarlar araştırılmıştır (**Şekil 36**). **Şekil 36** incelendiğinde, Türkiye'nin çay ihraç ettiği ülkelere Azerbaycan, Hollanda, İngiltere, ABD, Fransa, KKTC ve Suriye'nin çay ithalatındaki büyümenin Türkiye'nin bu ülkelere ihraç ettiği çay miktarından daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile bu ülkelerin çay ithalatı artarken, ithal ettikleri çayı Türkiye dışındaki ülkelere daha fazla aldıkları söylenebilir. Eş deyişle, Türkiye bu ülkelerdeki gelişen pazardan aynı oranda pay alamamıştır.

Türkiye'nin çay ihraç ettiği Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan, Irak, Almanya, Kanada, Belçika, İsrail, Senegal ve Gürcistan'ın çay ithalatındaki artış miktarı, Türkiye'nin bu ülkelere çay ihracatındaki artıştan daha küçük olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifade ile bu ülkelerdeki gelişen pazarlardan Türkiye'nin daha fazla pay aldığı söylenebilir.

Şekil 36'da grafik ortadan turuncu yatay bir çizgi ile ikiye ayrılmıştır. Çizginin üstünde kalan ülkeler Türkiye için dinamik (gelişmeye açık) pazarları, çizginin altında kalan ülkeler ise Türkiye'nin pazar payının azalmasını ifade etmektedir. Türkiye çay ihracatını artırmak için dinamik pazarlarını geliştirmeye, azalan pazarlarda ise azalmanın kaynaklarını araştırarak bu pazarlarda etkinliğini artırmayı hedeflemelidir.

Şekil 36. Türkiye çay ihracatının müşteri analizi

6.3 Araştırma Bölgesindeki Önemli Bitkisel Ürünlerin Maliyet – Üretici Fiyatlarının Karşılaştırılması (Maliyet Rekabeti)

İşletme düzeyinde rekabet gücü; herhangi bir işletmenin ulusal ya da uluslararası piyasalarda rakiplerine kıyasla düşük maliyette üretimde bulunabilme (fiyat ve maliyet rekabet gücü), ürünün kalitesi, sunulan hizmet ve ürünün çekiciliği (kalite rekabet gücü) gibi unsurlar açısından rakiplerine denk veya daha üstün bir durumda olma, ayrıca yenilik ve icat yapabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Rekabet avantajı, maliyet ve farklılık olmak üzere iki temel boyutta açıklanmaktadır. Rekabet avantajı bir işletmenin müşterileri için üstün değer ve kendisi için de üstün kâr yaratmasını sağlamaktadır. İşletmelerin maliyetler dışındaki rekabet gücünü belirleyen faktörler tarımsal sanayi işletmelerinin rekabet güçlerinin analiz edildiği bölümde açıklanmış idi. Bu bölümde ise tarımsal sanayiye girdi sağlayan ve bölgede yetiştirilen bazı önemli bitkisel ürünlerin maliyet ve fiyat karşılaştırılması yapılmıştır. DOKAP bölgesi için hesaplanan maliyetler, proje kapsamında üreticilerden anketlerden yoluyla elde edilen verilerin analiz sonuçlarından oluşmaktadır. Türkiye ve Dünya genelindeki maliyet ve fiyat bilgileri ise Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu ve FAO'dan elde edilmiş olup 2017 yılını kapsamaktadır.

Buğday; bölgedeki illerin çoğunluğunda üretilmesine rağmen Samsun, Tokat, Gümüşhane ve Bayburt illerinde üretim yoğunlaşmış durumdadır. DOKAP bölgesinde buğday üretim maliyeti Türkiye ortalamasından daha yüksektir. Bu durum, bölgede buğday üretim alanlarının Türkiye ortalamasına göre daha az olması ile açıklanabilir. Türkiye genelinde buğday üretiminin yaygın olduğu bölgelerde işletmeler ölçek ekonomisinden yararlanmaktadırlar. Dolayısıyla Türkiye buğday ortalama maliyeti daha düşük olabilmektedir. DOKAP bölgesindeki buğday satış fiyatlarının hem Türkiye hem de dünya ortalama satış fiyatından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buğday satış fiyatının yüksek olması buğday üretim maliyetleri ve un talebinin yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bölgede üretilen buğday, bölgenin ihtiyaçlarını karşılamadığı için gereksinim duyulan ürün Türkiye'nin diğer bölgelerinden tedarik edilmektedir. Özellikle doğu Karadeniz bölgesinin, Türkiye'nin buğday üretim merkezlerinden uzak olması lojistik maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Lojistik maliyetlerinin üretim maliyetlerine yansıtılması doğrudan satış fiyatlarını da yükseltmektedir. Aynı durum arpa üretimi içinde geçerlidir. DOKAP bölgesindeki buğday ve arpa üreticileri birim bazında Türkiye'deki üreticilerden daha fazla kazanmaktadırlar.

Tablo 125. Bazı tarımsal ürünlerin maliyet-fiyat karşılaştırılması

Ürünler	Maliyet (TL/kg)		Üretici satış fiyatı (TL/kg)			Kazanç miktarı (TL/kg)	
	DOKAP Bölgesi	Türkiye	DOKAP Bölgesi	Türkiye	Dünya	DOKAP Bölgesi	Türkiye
Buğday	0,67	0,61	0,95	0,88	0,67	0,28	0,27
Arpa	0,57	0,59	0,85	0,78	0,7	0,28	0,19
Çeltik	1,19	1,24	1,7	1,92	3,02	0,51	0,68
Ayçiçeği	1,24	1,31	1,63	2,22	1,43	0,39	0,91
Fındık	9,8	9,49	10,3	9,73	14,7	0,5	0,24
Çay	1,58	1,58	2,0	2,0	2,18	0,42	0,42
Kivi	1,2	1,36	2,64	2,65	6,59	1,44	1,29

Çeltik bölgede başta Samsun olmak üzere az bir miktarda da Tokat illerinde yetiştirilmektedir. Samsun, Türkiye çeltik üretiminin %15'ini karşılamakta ve üretim açısından üçüncü sırada yer almaktadır. DOKAP bölgesinde çeltik üretim maliyetinin Türkiye ortalamasının altında olduğu tespit edilmiştir. Çeltik yetiştiriciliği için uygun alanların mevcut olması, makinalı tarım yapılması ve gerekli girdilere bölgede kolayca ulaşılabilmesinden dolayı bölgede maliyetlerin daha düşük olduğu söylenebilir. Çeltik üretici satış fiyatları incelendiğinde, DOKAP bölgesindeki çeltik satış fiyatının Türkiye ortalamasından yüksek, dünya ortalamasından ise düşük olduğu saptanmıştır. Samsun ilinde üretilen çeltiğin büyük çoğunluğu yine DOKAP illerinde tüketilmektedir. Dolayısıyla arz ve talebe göre oluşan fiyatların ürünün bol olduğu bölgelerde daha düşük olması beklenen bir sonuçtur. DOKAP bölgesindeki çeltik üreticileri birim bazında Türkiye'deki diğer üreticilerden daha az kazanmaktadırlar.

DOKAP bölgesinde yağlık ayçiçeği Samsun ve Tokat illerinde yaygın olarak yetiştirilmektedir. Bölgede yetiştirilen ayçiçeğinin maliyetinin ve satış fiyatının Türkiye ortalamasından düşük olduğu tespit edilmiştir. Bölgede yetiştirilen ayçiçeği, Ayçiçek yağı üretiminde kullanılmaktadır. Ayçiçeğinin yoğun olarak yetiştirildiği Trakya bölgesinde çok sayıda işleme tesisi bulunmakta ve ürün tedarikinde rekabet yaşanmaktadır. Ancak DOKAP bölgesinde ayçiçeği işleme tesisi bulunmamaktadır. DOKAP bölgesinde üretilen ayçiçeği, bölge illerindeki az sayıda işleme tesisinde işlenmektedir. Dolayısıyla yeterli rekabet şartları oluşmadığı için ayçiçeği satış fiyatları düşük olabilmektedir. DOKAP bölgesindeki ayçiçeği üreticileri birim bazında Türkiye'deki diğer ayçiçeği üreticilerinden daha az kazanmaktadırlar.

Türkiye'de üretilen fındığın büyük bölümü DOKAP bölgesindeki illerde üretilmektedir. DOKAP bölgesinde ortalama fındık maliyeti Türkiye ortalamasından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde fındık üretim alanlarının eğimli olması makineli tarıma imkân vermemekte ve bu durum işçilik maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Batı Karadeniz bölgesinde fındık üretim alanlarının daha az eğimli olması makineli

tarıma (toplama vb.) imkân sağlamaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye’de fındık işleme tesislerinin büyük çoğunluğu DOKAP bölgesindeki illerde bulunmakta ve rekabetin daha yoğun olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla fındık satış fiyatları DOKAP bölgesinde daha yüksek olduğu söylenebilir. DOKAP bölgesindeki fındık üreticileri birim bazında Türkiye’deki diğer fındık üreticilerinden daha fazla kazanmaktadırlar.

Türkiye’de çay tarımı sadece DOKAP bölgesi illerinde gerçekleştirildiği için ülke geneli ile bir değerlendirilmesi yapılamamıştır.

Kivi DOKAP bölgesinde yer alan Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin ilinin Karadeniz sahilinde yer alan ilçelerinde önemli miktarlarda yetiştirilmektedir. Karadeniz iklim şartlarının kivi için yetiştirilme isteğine uyması sebebiyle son yıllarda alternatif ürün kapsamında üretim alanları hızla artmaktadır. DOKAP bölgesinde yetiştirilen kivi birim maliyetinin Türkiye ortalamasından daha düşük olduğu tespit edilmiştir. DOKAP bölgesindeki kivi üreticileri Türkiye’deki diğer kivi üreticilerinden daha fazla kazanmaktadırlar.

BÖLÜM 7:

TARIMSAL İŞLETMELERİN ve TARIMSAL SANAYİ İŞLETMELERİNİN DEVLET DESTEKLEMELERİNDEN MEMNUNİYET DURUMLARI

7. TARIMSAL İŞLETMELERİN ve TARIMSAL SANAYİ İŞLETMELERİNİN DEVLET DESTEKLEMELERİNDEN MEMNUNİYET DURUMLARI

Bu bölümde, araştırma alanındaki tarımsal işletmeler ve tarımsal sanayi işletmelerinin devlet desteklemelerinden yararlanma durumları ve yararlandıkları desteklemelere ilişkin memnuniyet durumları ayrı ayrı incelenerek analiz edilmiştir. Desteklemelerden yararlanıcıların, gelecekteki destekleme uygulamalarından beklentileri değerlendirilmiştir. Desteklemeler ve ürün maliyetleri karşılaştırılarak, devlet desteklemelerinin ürün maliyetlerine katkısı incelenmiştir.

7.1. Tarımsal İşletmelerin Desteklemelerden Yararlanma Durumu

Tarım Kanunu'na göre tarımsal desteklemelerin amacı; tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmak şeklinde tanımlanmıştır. Bununla birlikte tarımsal destekleme politikalarının, ekonomik ve sosyal etkinlik ve verimlilik koşullarını sağlayacak programlarla uygulanmasını esas almaktadır. Bu kapsamında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı; tarımsal üretimin ülke politikalarına uyumlu bir geliştirilmesi, insanların temel gereksinim duyduğu alanlarda gıda güvencesini sağlanması, üreticilerin korunması ve rekabet edebilmesi ve birçok üründe üretim miktarlarının artırılması gibi sebeplerle tarımsal üretimi desteklemektedir.

İncelenen tarım işletmelerinin desteklemelerden yararlanma durumu incelenerek **Tablo 126'**da verilmiştir. Araştırma bölgesinde tarım işletmelerinin en fazla 7 kalem tarımsal desteklemeden yararlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 126. Tarımsal işletmelerin devlet desteklemelerinden yararlanma durumu

İller	Yararlanılan destekleme sayısı (%)								Toplam
	0	1	2	3	4	5	6	7	
Bayburt	46,2	38,5	7,7	7,7	0,0	0,0	0,0	0,0	13
Artvin	43,4	17,2	22,2	16,2	1,0	0,0	0,0	0,0	99
Gümüşhane	33,3	27,8	5,6	33,3	0,0	0,0	0,0	0,0	18
Tokat	31,0	35,9	20,7	9,8	2,7	0,0	0,0	0,0	184
Samsun	28,3	24,8	29,9	11,4	3,4	1,0	1,0	0,2	499
Giresun	22,3	9,4	61,3	7,0	0,0	0,0	0,0	0,0	256
Trabzon	20,4	16,8	56,6	6,2	0,0	0,0	0,0	0,0	226
Ordu	15,5	5,3	71,5	6,8	0,6	0,3	0,0	0,0	323
Rize	4,5	86,4	9,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	177
Ortalama/Toplam	27,2	29,1	31,6	10,9	1,9	0,7	0,3	0,1	1.795

Tablo 126'da hiçbir desteklemeden yararlanmayan işletmeler 0 rakamı ile ifade edilmiştir ve hiçbir desteklemeden yararlanmayan/yararlanamayan işletmelerin bölge ortalaması %27,2

olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifade ile araştırma alanında incelenen tarım işletmelerinin %72,8'i en az bir tarımsal desteklemeden yararlanmaktadır. Desteklemelerden yararlanmayan/ yararlanamayan işletmelerin Bayburt, Artvin ve Gümüşhane illerinde diğer illere göre daha fazla olduğu saptanmıştır. En fazla sayıda desteklemeden faydalanan iller ise Samsun, Ordu ve Tokat illerindedir. Samsun ve Tokat illerinde, tarımsal üretimin diğer illere göre daha çeşitli olması desteklemelerin daha fazla sayıda olmasına yol açmakta ve bu da yararlanıcı sayısını değiştirmekte olduğu söylenebilir. İncelenen tarım işletmelerinin %29,1'i en az bir, %31,6'sı ise en az iki tarımsal desteklemeden yararlanmaktadır. Dört ve daha fazla tarımsal desteklemeden yararlanan işletme sayısı gittikçe azalmaktadır. Sonuç olarak, araştırma bölgesinde tarımsal işletmelerin devlet desteklemelerinden haberdar olduğu, tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun bu desteklemelerden yararlandığı ve en az iki destekleme kaleminden yararlanan işletme sayısının diğerlerine göre daha fazla olduğu söylenebilir.

7.2. Tarımsal İşletmelerin Devlet Desteklemelerinden Memnuniyet Durumları

7.2.1. Bitkisel Üretim İle İlgili Desteklemelerden Memnuniyet Durumu

Bu bölümde tarım işletmelerinin desteklemelerden memnuniyet durumları, destekleme kalemlerinin çeşitli olması sebebiyle ayrı ayrı incelenmiştir. Desteklemeler ürün veya bölge bazlı olabildiği için desteklemenin uygulanmadığı iller analize dâhil edilmemiştir.

Fındık tarımı, Karadeniz bölgesinin temel geçim kaynağı konumunda olmakla birlikte ülke ekonomisi açısından ise önemli bir stratejik üründür. Fındık Türkiye'nin önemli bir ihracat ürünü olup en fazla gelir getiren tarımsal ürün konumundadır. Bu sebeplerle, fındık üretiminin sürdürülebilir olmasını sağlamak için çeşitli zamanlarda birçok kanun, yönetmelik ve kararlar yayınlanmıştır. 16/6/1983 tarihli ve 2844 sayılı Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun ile fındık üretiminin en uygun alanlarda yapılması ve üretimin talepteki gelişmelere göre yönlendirilmesi düzenlemektir. Bu Kanun maddesine göre çıkartılan, 2009/15203 Sayılı Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik yayınlanmıştır. Son olarak 7/9/2016 tarihli ve 2016/9150 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği Ödenmesine Dair Karar yayınlanmış ve bu Karar uyarınca fındık üreticilerine 170 TL'da destekleme ödemesi verilmektedir. Bu desteklemeden yararlanan tarım işletmelerinin memnuniyet durumları incelenerek **Tablo 127'**de verilmiştir.

Tablo 127. Tarımsal işletmelerin fındık alan bazlı gelir ve alternatif ürün desteğinden memnuniyet durumu

İller	Fındık alan bazlı gelir ve alternatif ürün desteği memnuniyet durumu (%)					Toplam
	Hiç memnun değil	Memnun değil	Kararsız	Memnun	Çok memnun	
Samsun	13,7	4,2	10,5	48,4	23,2	100
Ordu	25,0	16,3	9,1	44,3	5,3	100
Giresun	16,8	12,4	5,9	46,5	18,4	100
Trabzon	18,6	6,9	10,3	53,8	10,3	100
Artvin	13,2	15,8	13,2	57,9	0,0	100
Ortalama	17,5	11,1	9,8	50,2	11,4	100

Fındık alan bazlı gelir ve alternatif ürün desteğinden Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon ve Artvin illerindeki tarımsal üreticilerin yararlandığı tespit edilmiştir. Araştırma alanındaki tarım işletmelerinin %50,2'si alan bazlı gelir desteğinden memnun iken %11,4'ünün ise bu desteklemeden çok memnun olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile fındık alan bazlı gelir ve alternatif ürün desteğinden, incelenen tarım işletmelerinin %61,6'sının memnun olduğu ve %28,6'sının ise memnun olmadığı söylenebilir.

İyi Tarım Uygulamalarının (İTU) temelinde insan sağlığı ve üretim faktörlerinin sürdürülebilirliği yatan bir tarımsal faaliyettir. İTU üretim sürecinde, insan sağlığına zararlı olmayan maddelerin kullanılması, kullanılan maddelerin fiziksel kalıntılar bırakmaması ve doğal çevreyi olumsuz etkilememesi esastır. Yine aynı şekilde üretim esnasında insanların ve diğer canlıların refahının olumsuz etkilenmemesine azami derecede özen gösterilen bir üretim şeklidir. Tüm bunlara ek olarak iyi tarım uygulamaları, yürütüldüğü ülkenin tarım ile ilgili yasaları ile uyumlu, kayıtlı ve sertifikalı bir üretim sistemini gerektirmektedir. İyi tarım uygulamaları, ülkeler arası tarım ticaretinde bütün ülkelerin kendi hukuki yasalarına uygun olarak minimum gereklilikleri ortaya koyan ve gönüllülük prensibine dayanan bir üretim standardıdır.

İyi Tarım Uygulamaları ülkemizde, 7 Aralık 2010 tarih ve 27778 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik" kapsamında yapılmaktadır. GTHB tarafından, Türkiye'de bitkisel üretimi artırmak, verim ve kaliteyi yükseltmek, sürdürülebilirliği sağlamak ve çevreye duyarlı alternatif tarım tekniklerinin geliştirilmesi amacıyla üreticilere destekleme yapılmasına ödemesi yapılmaktadır. İyi Tarım Uygulamaları desteklemesi de bu uygulamalardan bir tanesidir. İTU kapsamında desteklenecek ürünler ve destekleme şekli her yıl yayınlanan tebliğ ile belirlenmekte ve bu ürünler ülke ihtiyaçları doğrultusunda değişiklik gösterebilmektedir. İTU desteği, meyve-sebze, süs ve tıbbi aromatik bitkiler, çeltik ve su ürünleri üreten işletmelere verilmektedir. Araştırma alanında İTU desteğinden yararlanan işletmelerin bu destekleme kaleminden memnuniyet durumları incelenerek **Tablo 128'**de verilmiştir.

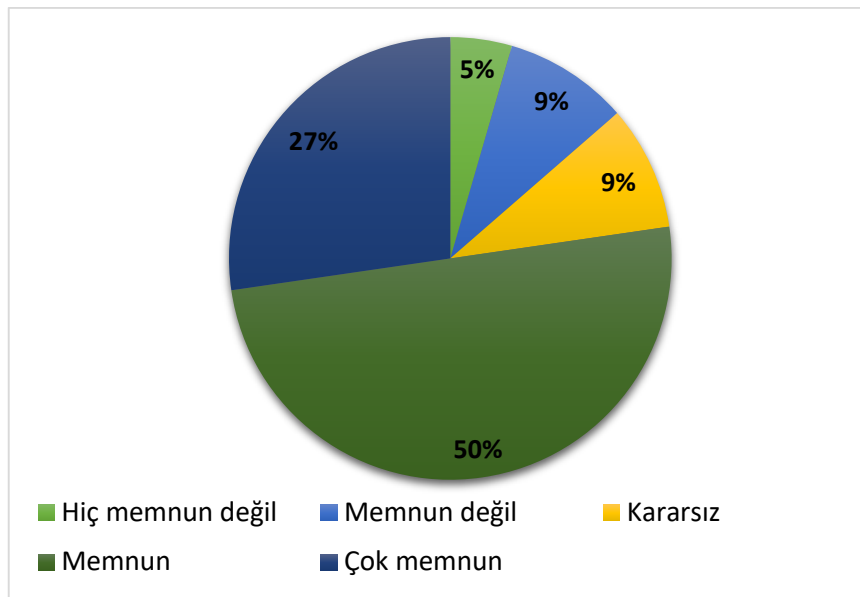
Tablo 128. Tarımsal işletmelerin iyi tarım uygulamaları desteği memnuniyet durumu

İyi Tarım Uygulamaları Desteği Memnuniyet Durumu (%)						
İller	Hiç memnun değil	Memnun değil	Kararsız	Memnu n	Çok memnun	Toplam
Samsun	8,3	8,3	0,0	54,2	29,2	100
Ordu	14,3	0,0	14,3	57,1	14,3	100
Ortalama	11,3	4,2	7,2	55,7	21,8	100

İTU desteğinden sadece Samsun ve Tokat'taki tarım işletmeleri yararlanmaktadır. İncelenen tarım işletmelerinin %77,5'inin İTU desteğinden memnun olduğu buna karşılık %15,5'inin ise ilgili desteklemeden memnun olmadığı saptanmıştır.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, toprak ve su kalitesinin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilirliği, erozyonun önlenmesi ve tarımın olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik alanların korunması amacı ile Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı Programını (ÇATAK) yürütmektedir. Projenin uygulandığı alanlarda bu programı tercih eden tarım işletmeleri devlet tarafından desteklenmektedir. ÇATAK programı üç kategoride uygulanmaktadır. Birinci kategori; minimum toprak işlemeli tarım uygulamalarını içermekte ve bu kategorideki tarım işletmelerine 30 TL/da destekleme ödemesi yapılmaktadır. İkinci kategori; toprak ve su yapısının korunması ve erozyonun engellenmesini kapsamakta ve ikinci kategorideki tarım işletmelerine 60TL/da destekleme ödemesi yapılmaktadır. Üçüncü kategori ise çevre dostu tarım teknikleri ve kültürel uygulamaları kapsamakta ve bu kategorideki tarım işletmelerine 135 TL/da destekleme ödemesi yapılmaktadır.

Araştırma bölgesinde ÇATAK desteğinden yararlanan tarım işletmelerinin memnuniyet durumları incelenerek **Şekil 37**'de verilmiştir.

Şekil 37. Tarımsal İşletmelerin ÇATAK desteği memnuniyet durumu

İncelenen tarım işletmelerinin %77'sinin uygulanan ÇATAK destelemesinden memnun olduğu, %14'ünün ise memnun olmadığı tespit edilmiştir.

Mazot ve gübre desteği (MGD), tarım işletmelerinin üretim maliyetlerini düşürülmesi amacıyla her ürün grubunda farklı miktarlarda yapılan bir destekleme şeklidir. Bu destekleme, tarım bitkisel üretim yapan tüm işletmeler tarafından alınabildiği için en fazla yararlanıcısı bulunan desteklemedir. GTHB tarafından tarımsal faaliyetin türüne göre 14 TL/da ile 44 TL/da arasında destekleme ödemesi yapılmaktadır. Araştırma bölgesindeki tarımsal işletmelerin mazot ve gübre desteklemesinden memnuniyet durumları incelenerek **Tablo 129**'da verilmiştir.

Tablo 129. Tarımsal işletmelerin mazot ve gübre desteği (MGD) memnuniyet durumu

Mazot ve Gübre Desteği Memnuniyet Durumu (%)						
İller	Hiç memnun değil	Memnun değil	Kararsız	Memnun	Çok memnun	Toplam
Samsun	41,5	21,5	7,9	20,3	8,9	100
Tokat	47,9	20,2	4,2	25,2	2,5	100
Ordu	44,3	18,2	5,7	30,7	1,1	100
Giresun	30,5	18,1	3,4	33,9	14,1	100
Trabzon	24,1	10,2	12,4	46,7	6,6	100
Rize	53,3	6,7	0,0	40,0	0,0	100
Artvin	37,5	12,5	12,5	37,5	0,0	100
Bayburt	0,0	50,0	0,0	25,0	25,0	100
Gümüşhane	50,0	12,5	12,5	25,0	0,0	100
Ortalama	36,6	18,9	6,5	31,6	6,5	100

Tablo 129 incelendiğinde, incelenen tarım işletmelerinin mazot ve gübre desteklerinden memnun olmadıkları görülmektedir. Araştırma kapsamındaki tarım işletmelerinin %55,5'inin mazot ve gübre desteklemelerinden memnun olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, tarım işletmelerinin yaklaşık 1/3'i mazot ve gübre desteğinden kesinlikle memnun olmadıkları tespit edilmiştir. Mazot ve gübre desteğinden memnun olmamanın temel sebebi; akaryakıt fiyatlarının yüksek olması, tarımsal üretimde toplam girdi masrafları içerisinde akaryakıtın büyük payının olması ve destekleme miktarının bu masrafları yeterince karşılamaması gösterilmektedir.

Kaba yem üretiminin teşvik edilmesi ve dolayısıyla hayvancılığın geliştirilmesi amacıyla yem bitkileri üretimi GTHB tarafından desteklenmektedir. Yeraltı sularının yetersiz seviyede olduğu ve su sorunu olduğunun Bakanlıkça tespit edildiği havzalarda yem bitkilerine ilave destekleme ödemesi yapılmaktadır. Diğer bir ifade ile yem bitkileri desteklemesi, hayvancılığın geliştirilmesi amacının yanı sıra yem bitkilerinin kurak alanlarda yetiştirilmesini teşvik ederek bir üretim planlaması amacı da gütmektedir. Araştırma alanında yem bitkisi desteğinden yararlanan tarım işletmelerinin memnuniyet durumları incelenerek **Tablo 130**'da verilmiştir.

Tablo 130. Tarımsal işletmelerin yem bitkileri desteği memnuniyet durumu

Yem Bitkileri Desteği Memnuniyet Durumu (%)						
İller	Hiç memnun değil	Memnun değil	Kararsız	Memnun	Çok memnun	Toplam
Samsun	18,8	15,6	10,9	42,2	12,5	100
Tokat	18,8	12,5	6,3	56,3	6,3	100
Bayburt	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	100
Gümüşhane	57,1	0,0	0,0	42,9	0,0	100
Ortalama	23,7	7,0	4,3	47,9	17,2	100

İncelenen işletmelerin %65,1'inin yem bitkisi desteklemelerinden memnun olduğu tespit edilmiştir. Yem bitkisi desteğinden memnun olmayan işletmelerin memnun olmama sebepleri arasında 10 dekar ve daha az miktarda arazide üretim yapılan yem bitkileri destekleme dışında tutulması ve destekleme miktarının düşük bulunması sayılabilir.

Üretimi artırmak, verim ve kaliteyi yükseltmek için yağlı tohum, hububat ve yaş çayda fark ödemesi desteklemesi yapılmaktadır. Fark ödeme sisteminde devlet; üreticilerin üretim maliyetlerinin piyasa fiyatının üzerinde olması durumunda, tüketicilerin ödediği fiyatları etkilemeden, üreticilere tazmin edici bir ödemede bulunmayı taahhüt etmektedir. Buradaki temel amaç, tüketicilerin ve tarımsal ürünleri işleyen sanayilerin ürünleri piyasa fiyatından satın almalarını sağlayarak piyasa mekanizmasına müdahale edilmemesi ve aynı zamanda tarımsal üreticilerin de korunmasıdır. Ülkemizde GTHB aracılığıyla; yağlı tohumlu bitkiler, hububat baklagiller, dane mısır ve zeytinyağı üretiminde kilogram başına fark ödemesi yapılmaktadır. Araştırma bölgesinde fark ödemesi desteğinden yararlanan işletmeler **Tablo 131**'de ve **Tablo 132**'de verilmiştir.

Tablo 131. Tarımsal işletmelerin fark ödemesi desteği memnuniyet durumu

Fark Ödemesi Destekleri Memnuniyet Durumu (%)						
İller	Hiç memnun değil	Memnun değil	Kararsız	Memnun	Çok memnun	Toplam
Samsun	23,1	8,6	12,5	38,8	17,1	100
Tokat	26,7	20,4	7,1	40,9	5,0	100
Ortalama	24,9	14,5	9,8	39,8	11,0	100

Tablo 131 incelendiğinde, bu destekten yararlanan işletmelerin Samsun ve Tokat illerinde yoğunlaştığı görülmektedir. İncelenen işletmelerin %50,8'inin fark ödemesi desteklemesinden memnun olduğu, %39,4'ünün ise bu desteklemeden memnun olmadığı tespit edilmiştir. Temel memnuniyetsizlik sebepleri destekleme miktarının maliyetlerin çok düşük bir kısmını karşılaması, destekten yararlanmak için fatura ibrazının gerekmesi ve sanayiciler (fabrikalar) tarafından fatura için belli bir oranda stopaj ve diğer kesintilerin yapılması sayılabilir.

Diğer önemli bir fark ödemesi desteklemesi ise yaş üretiminde bulunmaktadır. Ülkemizin tek çay üretim alanlarının bulunduğu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin'deki yaş çay işletmeleri bu

desteklemelerden yoğun olarak yararlanmaktadırlar. İncelenen %49,9'unun yaş çay fark ödemesi desteğinden memnun olduğu saptanmıştır. İşletmelerin %28,5'i ise fark ödemesi desteğinden memnun olmadığını belirtmiştir. Fark ödemesi desteklemesinden memnuniyetsizlik aslında doğrudan destekleme ile alakalı değildir. Ülkemizde üretilen yaş çayın en büyük alıcısı ÇAYKUR'dur. Bir kamu iktisadi teşebbüsü (KİT) olan ÇAYKUR, çay yetiştirilen alanlarda üretimi planlamakta ve üretici bazında ürün alım kotası uygulamaktadır. Her yıl Bakanlık tarafından yaş çay alım fiyatları fark ödemesi miktarları ile birlikte açıklanmaktadır. Açıklanan bu fiyatlar, piyasa fiyatından daha fazla olmaktadır. Bu durumda yaş çay üreticileri kendi kotaları kadar miktarı ÇAYKUR'a satmakta, geri kalan ürünleri ise diğer özel çay fabrikalarına daha düşük fiyatlardan satmak durumunda kalmaktadırlar. Aslında tarım işletmelerinin desteklemeden memnuniyetsizliklerini piyasadaki bu uygulamadan kaynaklanmaktadır.

Tablo 132. Tarımsal işletmelerin yaş çay fark ödemesi desteği memnuniyet durumu

Yaş Çay Fark Ödemesi Desteği Memnuniyet Durumu (%)						
İller	Hiç memnun değil	Memnun değil	Kararsız	Memnun	Çok memnun	Toplam
Giresun	7,1	7,1	21,4	64,3	0,0	100
Trabzon	16,3	11,6	27,9	37,2	7,0	100
Rize	24,9	8,9	10,7	37,3	18,3	100
Artvin	27,6	10,3	27,6	34,5	0,0	100
Ortalama	19,0	9,5	21,9	43,3	6,3	100

7.2.2. Hayvansal Üretim İle İlgili Desteklemelerden Memnuniyet Durumu

Ülkemiz hayvancılığının geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması, hayvancılık politikalarının yürütülmesinde etkinliğin artırılması, yerli hayvan genetik kaynaklarının yerinde korunması ve geliştirilmesi, kayıtların güncel tutulması, hayvan hastalıklarıyla mücadele ve sağlıklı hayvansal üretim için yetiştiriciler desteklenmektedirler. Ülkemiz hayvancılığını desteklemek amacıyla Bakanlık kanalı ile uygulanan yirmi farklı hayvancılık destekleme alanı bulunmaktadır.

Araştırma bölgesinde, tarım işletmeleri tarafından en fazla yararlanılan desteklemelere ilişkin memnuniyet düzeyleri incelenerek **Tablo 133**'te, **Tablo 134**'te ve **Tablo 135**'te verilmiştir.

Tablo 133 incelendiğinde, buzağı desteklemesinden yararlanan tarım işletmelerinin %62,4'ünün bu desteklemeden memnun olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 133. Tablo 8. Tarımsal işletmelerin buzağı desteği memnuniyet durumu

İller	Buzağı Desteği Memnuniyet Durumu (%)					Toplam
	Hiç memnun değil	Memnun değil	Kararsız	Memnun	Çok memnun	
Samsun	15,3	11,1	8,3	41,7	23,6	100
Tokat	40,9	9,1	4,5	36,4	9,1	100
Ordu	21,4	14,3	7,1	50,0	7,1	100
Giresun	18,2	0,0	0,0	72,7	9,1	100
Trabzon	0,0	0,0	25,0	50,0	25,0	100
Bayburt	0,0	0,0	0,0	75,0	25,0	100
Gümüşhane	22,2	22,2	0,0	55,6	0,0	100
Ortalama	20,3	10,1	7,2	45,7	16,7	100

İncelenen tarımsal işletmelerin %89,4'ü hayvan başına ödenen anaç sığır desteğinden memnun olduğu tespit edilmiştir (**Tablo 134**).

Tablo 134. Tarımsal işletmelerin anaç sığır desteği memnuniyet durumu

İller	Anaç Sığır Desteklemesi Memnuniyet Durumu (%)			Toplam
	Hiç memnun değil	Memnunum	Çok Memnunum	
Samsun	17,6	70,6	11,8	100
Tokat	0,0	100,0	0,0	100
Bayburt	25,0	75,0	0,0	100
Gümüşhane	0,0	100,0	0,0	100
Ortalama	10,7	86,4	3,0	100

Araştırma bölgesinde koyun keçi yetiştiricilerine mevzuatta belirtilen şartları sağlamaları halinde GTHB tarafından hayvan başına 25 TL anaç koyun keçi yetiştiriciliği adı altında destekleme ödemesi yapılmaktadır. Anaç koyun keçi desteklemesinden yararlanan tarım işletmelerinin %60,4'ünün bu destekleme uygulamasından memnun olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte tarım işletmelerinin %39,6'sı ise bu destekleme uygulanmasından yetiştirici birliğine üye olma zorunluluğu ve desteklemelerden yetiştirici birliklerinin kesinti yapmaları vb. sebeplerle memnun olmadıkları saptanmıştır.

Tablo 135. Tarımsal işletmelerin anaç koyun keçi desteklemesi memnuniyet durumu

İller	Anaç Koyun Keçi Desteklemesi Memnuniyet Durumu (%)				Toplam
	Hiç memnun değil	Memnun değil	Memnunum	Çok Memnunum	
Samsun	33,3	33,3	22,2	11,1	100
Tokat	0,0	12,5	75,0	12,5	100
Ortalama	16,7	22,9	48,6	11,8	100

7.3. Tarımsal Sanayi İşletmelerinin Desteklemelerden Yararlanma Durumu

Araştırma bölgesinde; tarımsal sanayi işletmelerinin destek ve hibe kapsamında yararlanabileceği kurumların başında GTHB, Avrupa Birliği Fonları, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, DOKAP, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, İŞKUR, KOSGEB ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) yer almaktadır. Bu kurumlar yatırım yapmak isteyen sanayi kuruluşlarına hibe, destek veya kredi verebilirken aynı zaman üretim sürecinde de işçi vb. konularda destekler sağlamaktadırlar. Araştırmada tarımsal sanayi işletmelerinin işletme kuruluş veya üretim sürecinde desteklemelerinden yararlanma ve memnuniyet durumları incelenerek Tablo 11’de verilmiştir.

İncelenen tarımsal sanayi işletmelerinin %67,2’sinin işletmenin hiçbir faaliyetinde destekleme veya hibelerden yararlanmadığı saptanmıştır. Destek veya hibelerden yararlanan sanayi işletmelerinin en çok TKDK ve KOSGEB kaynaklarını kullandıkları belirlenmiştir. Kalkınma ajanslarının destekleme kaynakları ve AB Projeleri ise en az yararlanılan destekleme kaynaklarıdır denilebilir.

Tablo 136. Tarımsal sanayi işletmelerinin desteklemelerden yararlanma durumu

Faaliyet alanı	Sayı/Oran	Yararlan- mayanlar	Destek sağlayan kurumlar									Toplam
			AB	DİĞE	DOK	DOK	GTH	İŞKU	KOS	OKA	TKDK	
Pirinç ve pirinç ürünleri	Firma sayısı	8	-	-	-	-	2	-	-	-	8	18
	Faaliyet alanı oran (%)	44,4	-	-	-	-	11,1	-	-	-	44,4	100
Un sanayi	Firma sayısı	29	-	1	-	-	-	-	2	-	9	41
	Faaliyet kolunda oran (%)	70,7	-	2,4	-	-	-	-	4,9	-	22,0	100
Çay ürünleri	Firma sayısı	39	-	-	-	1	1	1	2	-	6	50
	Faaliyet kolunda oran (%)	78,0	-	-	-	2,0	2,0	2,0	4,0	-	12,0	100
Süt ve süt ürünleri	Firma sayısı	40	-	-	1	1	1	-	4	-	9	56
	Faaliyet kolunda oran (%)	71,4	-	-	1,8	1,8	1,8	-	7,1	-	16,1	100
Yem sanayi	Firma sayısı	27	-	-	-	-	-	-	3	-	4	34
	Faaliyet kolunda oran (%)	79,4	-	-	-	-	-	-	8,8	-	11,8	100
Yumurta sanayi	Firma sayısı	21	-	-	-	-	-	-	-	-	3	24
	Faaliyet kolunda oran (%)	87,5	-	-	-	-	-	-	-	-	12,5	100
Kırmızı et ve ürünleri	Firma sayısı	11	-	-	-	-	1	-	3	-	3	18
	Faaliyet kolunda oran (%)	61,1	-	-	-	-	5,6	-	16,7	-	16,7	100
Tavuk eti ve ürünleri	Firma sayısı	6	-	-	-	-	-	-	1	-	12	19
	Faaliyet kolunda oran (%)	31,6	-	-	-	-	-	-	5,3	-	63,2	100
Arıcılık ürünleri	Firma sayısı	23	-	1	-	-	3	-	1	-	1	29
	Faaliyet kolunda oran (%)	79,3	-	3,4	-	-	10,3	-	3,4	-	3,4	100

Tablo 136. Tarımsal sanayi işletmelerinin desteklemelerden yararlanma durumu

Faaliyet alanı	Sayı/Oran	Yararlan- mayanlar	Destek sağlayan kurumlar									Toplam
			AB	DiĞE	DOK	DOK	GTH	İŞKU	KOS	OKA	TKDK	
Fındık ve fındık ürünleri	Firma sayısı	17	1	1	1	1	1	2	6	-	21	51
	Faaliyet kolunda oran (%)	33,3	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	3,9	11,8	-	41,2	100
Baharat ve baharat işleme	Firma sayısı	11	-	-	-	-	-	-	3	-	1	15
	Faaliyet kolunda oran (%)	73,3	-	-	-	-	-	-	20,0	-	6,7	100
Salamura ve konserve	Firma sayısı	8	-	-	-	-	-	-	-	-	3	11
	Faaliyet kolunda oran (%)	72,7	-	-	-	-	-	-	-	-	27,3	100
Pekmez ve marmelat sanayi	Firma sayısı	16	-	1	-	-	-	-	3	-	2	22
	Faaliyet kolunda oran (%)	72,7	-	4,5	-	-	-	-	13,6	-	9,1	100
Balık ve balık ürünleri	Firma sayısı	10	-	1	-	-	1	-	1	-	5	18
	Faaliyet kolunda oran (%)	55,6	-	5,6	-	-	5,6	-	5,6	-	27,8	100
Meyve işleme	Firma sayısı	6	-	-	-	-	-	-	1	-	1	8
	Faaliyet kolunda oran (%)	75,0	-	-	-	-	-	-	12,5	-	12,5	100
Bakliyat ürünleri	Firma sayısı	6	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7
	Faaliyet kolunda oran (%)	85,7	-	-	-	-	-	-	-	-	14,3	100
Mantar üretimi	Firma sayısı	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2
	Faaliyet kolunda oran (%)	50,0	-	-	-	-	-	-	50,0	-	-	100
Diğer	Firma sayısı	30	-	-	-	-	-	-	2	1	4	37
	Faaliyet kolunda oran (%)	81,1	-	-	-	-	-	-	5,4	2,7	10,8	100
Toplam	Firma sayısı	309	1	5	2	3	10	3	33	1	93	460
	Faaliyet kolunda oran (%)	67,2	0,2	1,1	0,4	0,7	2,2	0,7	7,2	0,2	20,2	100

7.4. Tarımsal Sanayi İşletmelerinin Desteklemelerden Memnuniyet Durumu

Araştırma bölgesindeki tarımsal sanayi işletmelerinin faydalandıkları desteklemeler ve hibelerden memnuniyet düzeyleri araştırılarak **Tablo 137**'de verilmiştir. İncelenen tarımsal sanayi işletmelerinin %66,2'sinin yararlandığı destek veya hibelerden memnun olduğu belirlenmiştir. Desteklemelerden memnuniyet düzeyi en yüksek tarımsal sanayi işletmeleri baharat ve işleme, meyve işleme ve mantar üretimi sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler olduğu saptanmıştır. Bakliyat üretimi, tavuk eti ve ürünleri ile balık ve balık ürünleri faaliyet kollarında bulunan tarımsal sanayi işletmeleri ise desteklemelerden en az mutlu olan firmalar olarak belirlenmiştir. Desteklemeler ile ilgili memnuniyetsizliğin temel sebepleri arasında bürokratik işlemlerin fazla olması, sektör ihtiyaçlarına uygun destek / hibe olmaması ve destekten yararlanmaya hak kazanılması sonrasındaki süreçte yönetsel sorunlar gösterilebilir.

Tablo 137. Firmaların yararlandıkları desteklemelerden memnuniyet durumu

Faaliyet alanı	Yararlanılan desteklemelerden memnuniyet durumu (%)					
	Hiç memnun değil	Memnun değil	Kararsız	Memnun	Çok Memnun	Toplam
Pirinç ve pirinç ürünleri	0	0	20,0	30,0	50,0	100
Un sanayi	8,3	0	8,3	58,3	25,0	100
Çay ürünleri	10,0	10,0	0	40,0	40,0	100
Süt ve süt ürünleri	26,7	0,0	13,3	33,3	26,7	100
Yem sanayi	-	50,0	-	16,7	33,3	100
Yumurta sanayi	-	33,3	-	0,0	66,7	100
Kırmızı et ve ürünleri	16,7	-	-	66,7	16,7	100
Tavuk eti ve ürünleri	58,3	25,0	-	16,7	-	100
Arıcılık ürünleri	33,3	-	-	33,3	33,3	100
Fındık ve fındık ürünleri	-	16,7	6,7	43,3	33,3	100
Baharat ve baharat işleme	-	-	-	50,0	50,0	100
Salamura ve konserve	-	-	33,3	33,3	33,3	100
Pekmez ve marmelat sanayi	-	16,7	16,7	16,7	50,0	100
Balık ve balık ürünleri	12,5	25,0	12,5	12,5	37,5	100
Meyve işleme	-	-	-	-	100,0	100
Bakliyat ürünleri	100,0	-	-	-	-	100
Mantar üretimi	-	-	-	100,0	-	100
Diğer	28,6	14,3	-	28,6	28,6	100
Toplam	14,4	12,2	7,2	34,5	31,7	100

Tarımsal sanayi işletmelerinin yararlandıkları desteklemeler veya hibeler konusundaki memnuniyet düzeyleri illere göre incelenerek **Tablo 138**'de verilmiştir. Artvin, Rize ve Tokat illerinde faaliyet gösteren tarımsal sanayi işletmelerin yararlandıkları destekleme veya hibelerden memnuniyet düzeyleri diğer illerin ortalamasına göre daha yüksektir.

Tablo 138. İllere göre tarımsal sanayi işletmelerin desteklemelerden memnuniyet durumu

İller	Hiç memnun değil	Memnun değil	Kararsız	Memnun	Çok Memnun	Toplam
Samsun	18,8	4,2	10,4	29,2	37,5	100
Ordu	17,9	17,9	7,1	25,0	32,1	100
Giresun	0,0	27,3	9,1	27,3	36,4	100
Trabzon	20,8	12,5	4,2	41,7	20,8	100
Rize	20,0	0,0	0,0	80,0	0,0	100
Artvin	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	100
Gümüşhane	0,0	33,3	0,0	33,3	33,3	100
Tokat	0,0	16,7	5,6	44,4	33,3	100
Ortalama	19,4	18,6	7,3	41,4	34,8	100

7.5. Tarımsal İşletmelere Göre Desteklemelerde Öncelik Verilmesi Gereken Konular

Bu çalışmada tarım işletmeleri ve tarımsal sanayi işletmelerinin destekleme/hibelerden yararlanma durumu ve memnuniyet düzeyleri incelenmiştir. Bununla birlikte, tarım işletmelerinin gelecek yıllarda nasıl bir tarımsal destekleme modeli beklentisi/arzusu içerisinde oldukları araştırılarak karar alıcılara veri sağlanmıştır.

Hali hazırda uygulanmakta olan desteklemelerin listesi GTHB internet sitesinden, şuan uygulanmayan ama uygulanabilecek destekleme çeşitleri ise daha önceki çalışmalardan elde edilmiştir. Tarım işletmelerine, sonraki dönemlerde hangi desteklemelere ağırlık verilmesi gerektiği sorulmuş ve sıralamaları istenmiştir. Desteklemeler tercih edilme sırasına göre ağırlıklı ortalamaları alınarak tarım işletmelerinin destekleme tercih sıraları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar **Tablo 139**'da verilmiştir.

Tablo 139 incelendiğinde; hayvancılık desteklemeleri, kimyevi gübre desteklemeleri ve ürünlerin pazarlama aşamalarındaki desteklemeleri ve akaryakıt desteklemeleri tarım işletmeleri tarafından en çok istenen desteklemeler olduğu tespit edilmiştir. Hayvancılık desteklemelerinin ilk sırada yer alması, son zamanlarda et fiyatlarının yükselmesi sebebi sonucunda hayvancılığa bir yönelim gösterilmesi ile açıklanabilir. Hem kırmızı et arzındaki hem de talebindeki bu artış girdi fiyatlarının da aynı şekilde artmasına neden olmaktadır. Bu sebeple tarım işletmeleri kırmızı et üretmek için besi hayvanı alımlarında uygun faiz oranı ve vade ile kredi sağlanması ve kaba yem üretimindeki yem bitkileri desteklerinin devam etmesini beklemektedirler.

Tablo 139. İncelenen tarımsal işletmelerin destekleme tercihleri (sıralı puanlama)

Destekleme türleri / İller	Samsun	Tokat	Ordu	Giresun	Trabzon	Rize	Artvin	Bayburt	Gümüşhane	Ortalama
Hayvancılık desteklemeleri	2,0	2,6	2,2	1,5	1,9	3,5	1,3	1,5	3,0	2,2
Kimyasal gübre desteklemeleri	2,2	1,9	3,1	2,2	2,9	2,4	1,7	2,0	2,2	2,3
Pazarlama aşaması desteklemeleri	4,1	3,1	1,6	1,5	1,5	1,6	2,4	3,3	1,5	2,3
Akaryakıt desteklemeleri	2,6	1,9	3,0	2,6	2,7	2,3	2,3	1,9	2,2	2,4
Finansman desteği	2,7	2,7	3,2	2,9	3,1	2,7	2,4	4,0	2,3	2,9
Tarımsal danışmanlık desteklemeleri	5,4	4,6	4,0	3,4	3,6	2,7	2,7	2,0	1,0	3,3
Prime dayalı desteklemeler	4,5	3,9	3,7	3,4	3,4	3,7	2,4	2,0	4,0	3,5
Bitki sağlığı desteklemeleri	5,1	4,0	4,0	3,2	4,0	3,6	3,0	2,3	2,6	3,5
Verim artışına yönelik desteklemeler	4,8	3,5	3,3	3,7	2,9	2,4	3,8	4,2	3,5	3,6
Tarım makinaları desteklemeleri	4,5	4,0	3,8	3,3	4,2	3,5	4,2	2,5	2,7	3,6
Ürün kalitesine yönelik desteklemeler	4,2	4,3	3,4	3,4	3,3	3,5	4,0	3,8	3,7	3,7
İş gücü ücretlerine yönelik desteklemeler	5,7	3,9	4,0	4,0	3,9	4,2	3,9	4,6	4,3	4,3

Kimyevi gübre desteklemelerinin tercih edilme sebebi ise bitkisel üretimde verimi artıran temel girdilerin başında gübre gelmektedir. Ülkemiz; kimyevi gübrelerin etken maddesini ithal ettiği için döviz fiyatlarının yükselmesi sonucunda gübre fiyatları da yükselmektedir. Bitkisel üretimde önemli bir girdi olan kimyevi gübrelere destek verilmesi tarım işletmelerinin beklentileri arasında ilk sıralardadır.

Tarım işletmeleri tarafından olmasını tercih ettikleri bir diğer destekleme türü ise pazarlama aşaması desteklemeleridir. Bu destekleme türündeki amaç sadece nakdi olmayıp piyasa düzenlemesi şeklinde olabileceğidir. Hâlihazırda uygulanan fark ödemesi, prim ve bazı ürünler için taban fiyat uygulaması bu tür desteklemelere örnek olarak verilebilir. Tarımsal ürünlerin pazarlama aşamasında aracılardan çokluğu sebebi ile fiyatlar üretici düzeyinde düşük ancak tüketici düzeyinde yüksek olmaktadır. Bu sebeple devlet denetim ve kontrol mekanizmasını iyi çalıştırmalıdır.

Tarım ürünlerinin üretiminde en çok ihtiyaç duyulan girdilerden birisi de akaryakıttır. Akaryakıt bu kadar önemli bir girdi olmasına rağmen daha düşük sıralamada yer alması mevcut desteklemeler ile açıklanabilir. Mevcut mazot ve gübre desteklemesi birlikte ürüne göre verilmektedir. Bakanlık tarafından hangi ürünün üretimi için ne kadar akaryakıt gerekliliği belirlenmiş ve bunun %50'si oranında destekleme verilmektedir. Ancak diğer taraftan tarım işletmeleri tarımsal faaliyetlerde kullandıkları akaryakıtın ÖTV'den muaf olmasını beklemektedirler.

İncelenen tarım işletmeleri, işçilik ücretlerine yönelik desteklemeler, ürün kalitesine yönelik desteklemeler ve tarım alet-makinalarına yönelik yapılan/yapılacak desteklemeleri pek tercih etmemektedirler.

Tarım işletmeleri, işçilik ücretlerinin serbest piyasada oluştuğunu, küçük aile işletmelerinin iş gücü gereksinimlerini aile içerisinde karşılamaları vb. sebeplerle bu konuda bir desteklemeye ihtiyaç olmadığı düşünülmektedir.

İncelenen tarım işletmeleri, her tarım işletmesinin ürününü en kaliteli şekilde yetiştirme amacında olduğunu ifade etmektedirler. Dolayısıyla ürün kalitesine verilecek bir desteklemenin fayda sağlamayacağı kanısındadırlar. Verime yönelik yapılan/yapılacak bir desteklemenin ise doğal olaylara son derece bağlı olan bir üretim kolunda sorunlara yol açacağı düşünülmektedir. Zira biyolojik ve biyolojik olmayan faktörlerin etkisi ile verimde düşüş yaşayan bir tarım işletmesi daha az miktarda desteklemeden yararlanabilecektir.

Araştırma sonuçlarında da görüleceği gibi, araştırma bölgesindeki tarım işletmeleri tarım alet ve makinaları açısından yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Tarım işletmelerinin alet ve makine sahibi olmalarında daha önceki yıllarda GTHB tarafından verilen desteklerin etkisi olduğu söylenebilir. Zira GTHB, her bölgede farklı olarak tarım işletmelerinin ihtiyaç duydukları

tarım alet ve makinalarının satın alınmasında %50 oranında destekleme yapmaktaydı. Ancak son yıllarda hedeflenen amaca ulaşıldığı için bu destekleme uygulamasına son verilmiştir. Yapılan araştırmada da tarım alet ve makinalara destek verilmesine gerek olmadığı teyit edilmiştir.

7.6. Önemli Bazı Bitkisel Ürünlerde Devlet Desteklemelerinin Maliyeti Karşılama Durumu ve Genel Değerlendirme

Araştırma bölgesinde, tarımsal üretime sağlanan desteklemeler ve hibeler ile bu destekleme ve hibe uygulamalarına karşı yararlanıcıların tutumları incelenmiştir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, yararlanıcıların büyük oranda yararlandıkları desteklemelerden memnun oldukları ve işletmelerine pozitif bir katkı sağladığını düşünmektedirler. Tarım işletmeleri bu desteklemelerden memnun olmakla birlikte, desteklemelerin uygulama şekli bakımından memnun değildir. Mevcut durumda, tarım işletmeleri üretim faaliyetlerini kendi imkânları ile gerçekleştirmekte buna ilişkin destekleme ödemesini ise yaklaşık olarak bir sonraki üretim döneminde ancak alabilmektedir. Bu uygulama, en büyük sorunlarından birisi yeterli finansman sağlayamama olan tarım işletmelerinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmaktadır. Tarım işletmeleri yeterli finansman bulamadığı için borçlanarak girdileri temin etmektedir. Bu durumda üretici hem faiz ödemek durumunda hem de destekleme ödemesini bir yıl sonra alarak paranın zaman değerinden yoksun kalmaktadır. Diğer bir ifade ile tarımsal desteklemelerin zamanlaması iyi ayarlanmalıdır. Destekleme uygulamaları ve tarım işletmelerinin yararlanabileceği finansman kaynaklarının birlikte değerlendirilmesi daha sağlıklı olacaktır.

Desteklemeler konusunda bir diğer geliştirilmesi gereken konu ise desteklemelerin veriliş şekli ile ilgilidir. Mevcut durumda tarım işletmesi girdi temini için ödemeleri peşin olarak yapmakta, buna karşılık hak ettiği desteği bir yıl sonra alabilmektedir. Oysaki tarım işletmelerinin genel talebi, ilgili girdi de destek oranında indirim yapılmasından yanadır.

Araştırma bölgesinde yetiştirilen ve ekonomik öneme sahip olan bazı bitkisel ürünlerin üretim maliyetleri ve bu ürünlere sağlanan desteklemelerin oranı karşılaştırılarak Tablo 16'da verilmiştir. Ürünlerin kilogram maliyeti ve bir kilogram ürüne denk gelen destekleme miktarı hesaplanmıştır. Diğer bir ifade olarak karşılaştırmada birim olarak kilogram kullanılmıştır.

Tablo 140. Devlet desteklemelerinin bazı bitkisel ürünlerin maliyetini karşılama oranı (%)

Destek / Maliyet Oranı							
Ürünler	Maliyeti TL/Kg	Fark Ödemesi	MGD	Sertifikalı Tohumluk	Destek Toplamı	Brüt Destek/ Maliyet Oranı (%)	Net Destek / Maliyet Oranı (%)
Ayçiçeği	1,41	0,40	0,093	0,00	0,493	34,99	33,59
Fındık	6,98	2,00 ¹	0,152	0,00	2,153	30,86	29,63
Fiğ	0,50	0,09 ²	0,028	0,02	0,140	28,06	26,93
Buğday	0,46	0,05	0,048	0,02	0,123	26,78	25,71
Arpa	0,51	0,05	0,048	0,02	0,123	24,02	23,06
Yonca	0,48	0,08	0,020	0,00	0,101	20,79	19,96
Kuru	4,68	0,30	0,130	0,20	0,630	13,47	12,93
Çeltik	1,19	0,10	0,047	0,01	0,156	13,18	12,65
Silaj Mısır	0,16	0,02	0,003	0,00	0,020	12,19	11,70
Çay	1,27	0,13	0,008	0,00	0,138	10,9	10,40
Dane Mısır	0,86	0,03	0,026	0,00	0,056	6,54	6,28

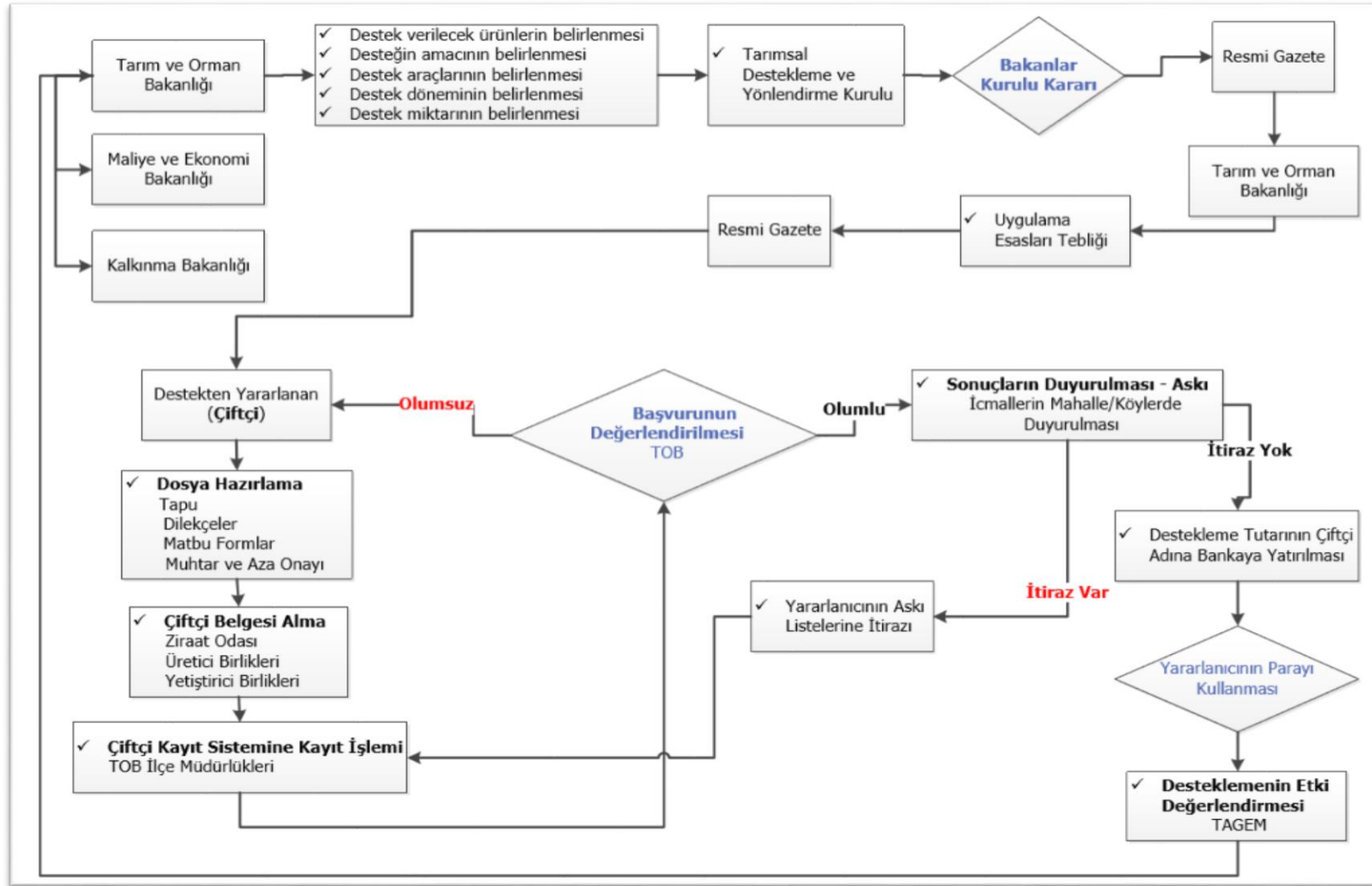
Araştırma bölgesinde 12 farklı ürün incelenmiştir. İncelenen bu ürünlerden bazıları araştırma bölgesinin tamamında yetiştirilmemektedir. Dolayısıyla ilgili ürün hangi illerde yetiştiriliyor ise maliyet o illerin ortalaması olarak alınmıştır.

Tablo 140 incelendiğinde, destek/maliyet oranı en yüksek ürünün ayçiçeği olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile ayçiçeği maliyetinin %33,6'sı devlet tarafından karşılanmaktadır. İncelenen ürünlerde destek/maliyet oranı en düşük dane mısırdadır olduğu tespit edilmiştir.

¹ Alan bazlı destek miktarı

² Yem bitkileri desteği

7.7. Tarımsal Destekleme Sistemi

Şekil 38. Tarım Destekleme Sistemi (Genel)

BÖLÜM 8:

DOKAP BÖLGESİ TARIMSAL ÜRETİM VE TARIMA DAYALI SANAYİNİN GELİŞİM VE YATIRIM STRATEJİLERİ

8. DOKAP BÖLGESİ TARIMSAL ÜRETİM VE TARIMA DAYALI SANAYİNİN GELİŞİM VE YATIRIM STRATEJİLERİ

Strateji oluşturmaın temel koşulu mevcut durum analizinin doğru yapılabilmesidir. Durum analizinin yapılabilmesi için Bölgenin tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayisi ile ilgili güvenilir ve detaylı bilgi kaynaklarının olması gerekmektedir. Bu sebeple DOKAP Bölgesi'nde tarımsal üretim ve tarımsal sanayinin mevcut durumunun ve potansiyelinin ortaya konularak, sahip olunan potansiyelin değerlendirilmesi için neler yapılması gerektiğinin tespit edilmesi, mevcut kırsal kalkınma destekleme uygulamalarının analiz edilerek bu desteklerin etkinleştirilmesi için gerekli stratejilerin belirlenmesi amacıyla odak grup çalıştayları, toplantılar ve yüz yüze görüşmelerin olduğu saha görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Çalıştay ve toplantılarda Bölgenin tarımsal üretim ve tarımsal sanayisinin gelişme potansiyeli il bazında ve Bölge geneliyle derinlemesine tartışılmış ve güçlü yönlerle zayıf yönlerin, fırsatlarla tehditlerin (GZFT) analizi yapılmıştır.

Bu analizler sonucunda bölgenin tarımsal üretim ve tarımsal sanayisinin gelişimi için öncelikli gelişim ve yatırım strateji konuları aşağıdaki gibi belirlenmiş olup bu konulara yönelik stratejiler ve eylem planları **Tablo 141**'de yer almaktadır.

- Pazarlama Gücünün Artırılması,
- Beşeri Sermayenin Güçlendirilmesi,
- Rekabetçilik,
- Yenilikçilik ve Teknoloji Kullanımı,
- Üretim Verimliliği,
- Üretimin Çeşitlendirilmesi.

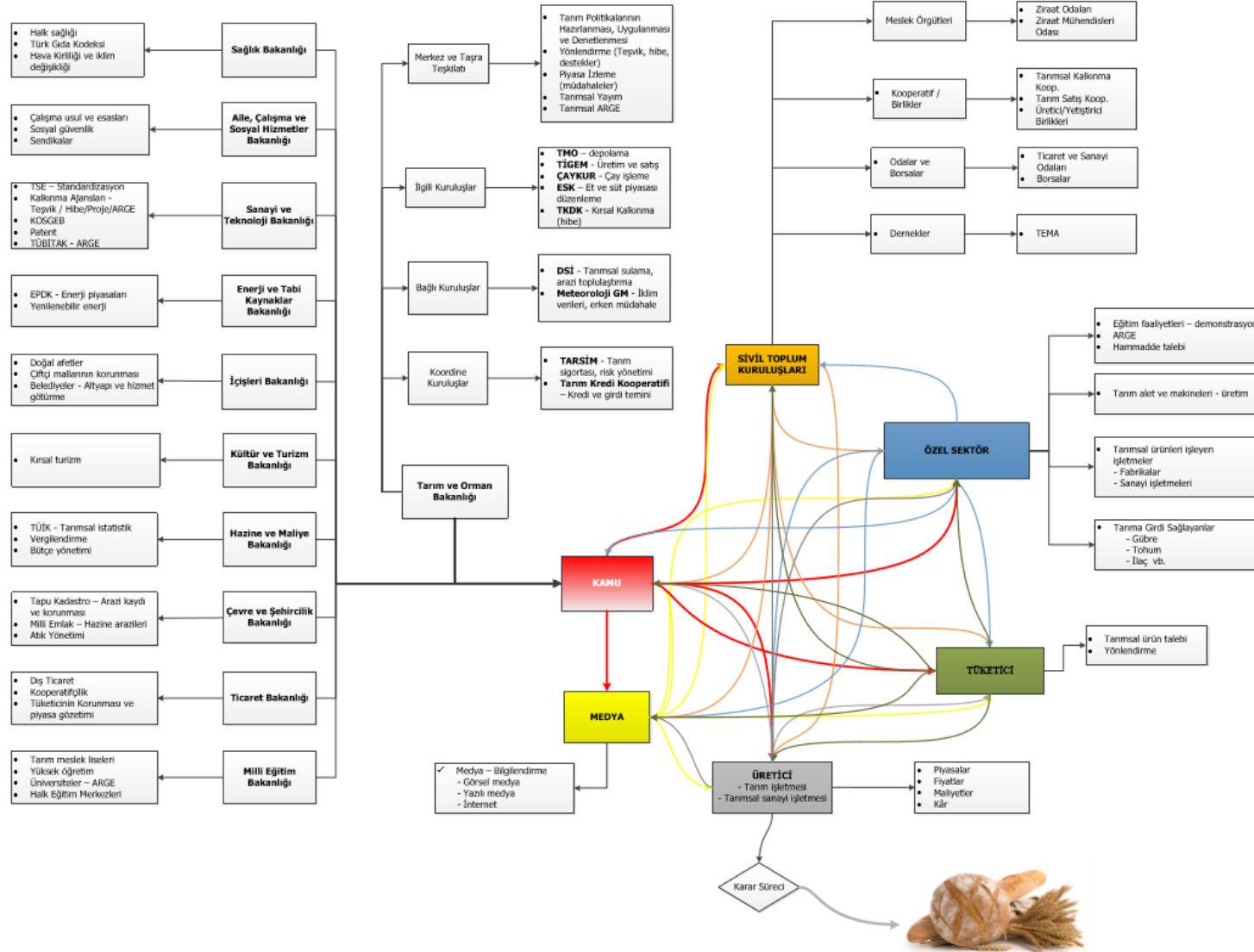
Bölgenin tarımsal sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi ve rekabet gücünün artırılabilmesi için belirlenen gelişim ve yatırım stratejilerinin eylem planları ile birlikte ilgili paydaşların işbirliğini sağlayarak uygulamaya alınması önemli olacaktır. Stratejilerin hayata geçirilebilmesi esnasında paydaşlar arasında işbirliğinin ve örgütlenmenin sağlanmasının yanı sıra tarım sektörünü etkileyen aktörlere yönelik lobi faaliyetlerinin de yürütülmesi gerekmektedir (**Şekil 39**).

Tablo 141. DOKAP Bölgesi Tarımsal Üretim Ve Tarıma Dayalı Sanayinin Gelişim Ve Yatırım Stratejileri

Strateji/ Eylem	Konu
Strateji 1	DOKAP bölgesindeki tarımsal ürünlerin pazar ağının talepler doğrultusunda geliştirilerek pazarlama gücünün artırılması
Eylem 1	Lojistik köylerinin kurulması ve yaygınlaştırılması
Eylem 2	Üretici kooperatifleri ve birlikleri aracılığı ile ürünlerin ortak pazarlama ve satış alt yapısının kurulması (E-ticaret) ve yaygınlaştırılması
Eylem 3	Mevcut ürün borsalarının geliştirilmesi ve yenilerinin kurularak yaygınlaştırılması
Eylem 4	Sözleşmeli üretimin artırılmasına yönelik mevzuat düzenlemesi
Strateji 2	Kırsal turizmin tarımsal ürünlerin pazarlama gücünü artıracak yönde kullanılması
Eylem 1	Yöresel ürünlerin coğrafi işaretleme almasının teşvik edilerek bilinirliğinin artırılması
Eylem 2	Gastronomi turizminin geliştirilmesi
Eylem 3	Bölgenin tarımsal ürünleriyle hazırlanan yemek rehberinin oluşturulması
Eylem 4	Çay, fındık, arı ürünleri vb.'nde deneyimsel pazarlama yöntemlerinin uygulanması
Strateji 3	Tarımsal işletmelerin beşeri sermayesinin güçlendirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması
Eylem 1	Gençlerin tarımda devamlılığını sağlayacak teşvik ve destek sistemlerinin kurulması ve uygulanması
Eylem 2	Tarımsal yayım ve danışmanlık faaliyetlerinin etkinleştirilmesi
Eylem 3	Kadınların tarımsal üretime katılımına yönelik teşviklerin artırılması
Eylem 4	Yabancı uyruklu işçilere verilen (Ör: Gürcistan) muafiyetlerin yaygınlaştırılması
Eylem 5	Bölgeden göç edenlerin kullanmadıkları arazilerin tarımsa üretimde kullanılmasına yönelik mevzuat düzenlemesi
Eylem 6	Hayvancılık yapan işletmelerin sosyal olanaklarının ve altyapılarının iyileştirilmesi
Strateji 4	Tarımsal işletmelerin rekabet güçlerinin artırılarak devamlılığının sağlanması
Eylem 1	Sanayi işletmelerinin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik teşvik ve desteklerin sağlanması
Eylem 2	Tarımsal işletmelerin teknolojik altyapılarının güçlendirilmesi
Eylem 3	Bölgedeki sanayi işletmelerinin kümelenme potansiyelinin araştırılması
Eylem 4	Üniversite, araştırma enstitüleri ve tarımsal işletmelerin işbirliği ile katma değerli ve dış ticarete yönelik tarımsal ürün araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi ve gerçekleştirilmesi
Eylem 5	Kamu, sanayi ve üniversite işbirliğini artıracak faaliyetlerin planlanması ve gerçekleştirilmesi
Eylem 6	Yerel yatırımcıları bölgede tutmak ve bölge dışı yatırımcıları bölgeye çekmek için yatırımcı dostu uygulamaların planlanması ve gerçekleştirilmesi
Eylem 7	Tarımsal işletmelerin ulusal ve uluslararası fuarlara katılımına yönelik destekler verilerek kapasite gelişiminin sağlanması

Tablo 141. DOKAP Bölgesi Tarımsal Üretim Ve Tarıma Dayalı Sanayinin Gelişim Ve Yatırım Stratejileri (Devam)

Strateji/ Eylem	Konu
Strateji 5	Akıllı tarım uygulamalarının tarımsal faaliyetlerde kullanımının sağlanması
Eylem 1	Hassas tarım uygulamalarının bölgeye entegre edilerek yaygınlaştırılması
Eylem 2	Akıllı seraların bölgede yaygınlaştırılması
Eylem 3	Tarımsal ürün bazında veri bankasının oluşturularak analiz sonuçlarının (ithalat, ihracat, öngörü, fiyat, üretim miktarı vb.) erişiminin online ortamda sağlanması
Strateji 6	Tarımsal üretim kaynaklarının doğru ve etkin kullanımını sağlamak
Eylem 1	Kimyasal ilaç ve gübrelerin reçete ile satılmasına yönelik çalışma gerçekleştirilmesi
Eylem 2	Kimyasal mücadele yerine kültürel ve biyolojik mücadelenin yaygınlaştırılması
Eylem 3	Bölgenin yenilenebilir enerji kaynaklarının envanterinin çıkarılması ve kullanılmasına yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yürütülmesi
Eylem 4	Tarım arazilerinde toprak (erozyon, sel, heyelan, yanlış sürüm işleme teknikleri, taşkın vb.) ve su koruma uygulamalarının yaygınlaştırılması
Eylem 5	Sulama altyapılarının geliştirilmesine yönelik projelerin yaygınlaştırılması ve sulama altyapısının zenginleştirilmesi
Eylem 6	Arazi toplulaştırma sürecinin hızlanması için Bölge halkının bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi
Eylem 7	Organik ve iyi tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması
Eylem 8	Bölgenin gen kaynaklarının korunmasına ve ticari potansiyelinin araştırılmasına yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi
Eylem 9	Meraların ıslah edilmesi ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanmasına yönelik çalışmaların yaygınlaştırılması
Strateji 7	Bölgede mevcut ürün kalitesinin ve ürün çeşitliliğini sağlamaya yönelik öncelikli alternatif üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi
Eylem 1	Kültür balıkçılığı üretim altyapısına yönelik teşviklerin sağlanması
Eylem 2	Bölgede arı ürünlerinin (polen, bal, arı sütü, arı zehri vb.) standardizasyonunun sağlanarak markalaşmasını gerçekleştirmek
Eylem 3	Tıbbi aromatik bitkilerin kültüre alınmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi
Eylem 4	Bölgedeki mandacılık faaliyetlerinin geliştirilmesi çalışmalarının yürütülmesi
Eylem 5	Bölgede hali hazırda üretimi yapılmakta olan ürünlerin (çay, fındık, asma, bal) kalitesini artırma faaliyetlerinin uygulanması

Şekil 39. Tarım Sektörünü Yönlendiren Aktörler

BÖLÜM 9:

DOKAP BÖLGESİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

9. DOKAP BÖLGESİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

Bu bölümde öncelikle illerin sahip olduğu demografik yapılara ilişkin bilgiler verilmiştir. İlin nüfusu, sahip olduğu tarım arazisi varlığı vb. üretim faktörleri ile ildeki son on yıldaki bitkisel ve hayvansal üretimdeki değişimler incelenmiştir. Böylece ilin sahip olduğu üretim faktörleri gözden geçirilmiştir. İkinci kısımda ise gerek araştırma kapsamında elde edilen verilerden gerekse de daha önce yapılmış olan çalışmalardan yararlanılarak iller bazında yatırım yapılabilecek tarımsal faaliyet alanları tespit edilmiştir. Üçüncü kısımda ise yatırım yapacak müteşebbislere sağlanan hibe, teşvik ve desteklemeler ile ilgili detaylı bilgiler iller bazında ayrı ayrı verilmiştir. Bu raporda yer alan yatırım yapılabilecek tarımsal faaliyet alanları tavsiye niteliğinde olup yatırımcıların son kararlarını vermeden önce detaylı fizibilite çalışmalarını yapmaları tavsiye olunur.

9.1. ARTVIN İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

Bu bölümde öncelikle Artvin ilinin sosyoekonomik yapısına yer verilmiştir. İkinci aşamada tarımsal sanayiye yön verecek üretim faktörlerinden arazi, işgücü, hayvan varlığı ve üretimin yoğun olarak yapıldığı bitkisel üretimin miktarındaki on yıllık değişim incelenmiştir. Sonraki aşamalarda ildeki tarımsal sanayi işletmelerinin faaliyet alanlarına göre dağılımları incelenerek yatırım yapacak işletmelere kamunun teşvik sistemleri incelenmiştir. Artvin ilinin sosyoekonomik yapısına ilişkin veriler “DOKAP Bölgesi Tarımsal Üretim ve Tarıma Dayalı Sanayi Envanteri”nde detaylı bir şekilde incelendiğinden tekrerr olmaması için bu bölümde sadece tablolar halinde verilmiştir.

9.1.1. Genel Bilgiler

Artvin ili Türkiye’de en fazla göç veren illerin başında gelmektedir. İlin coğrafi yapısının dağlık olması ulaşım imkânlarını da kısıtlamaktadır. Bu sebeple ilde tarımsal sanayi yeterince gelişmemiş durumdadır. Artvin’deki tarım arazilerinin büyük çoğunluğunda fındık ve çay tarımı yapılmaktadır. Tarla bitkileri olarak ise patates ve yem bitkileri ekim alanlarının göreceli olarak daha fazla olduğu söylenebilir (**Tablo 142**). İl genelinde sebze genellikle evsel tüketim için yetiştirilmektedir ve ticarete konu olmamaktadır. İldeki göçe bağlı olarak ve genç nüfusun tarımsal sektörde çalışma isteksizliği de göz önüne bulundurulduğunda yeni yatırımlarda nitelikli işçi bulma konusunda sıkıntı yaşanabilir.

Tablo 142. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı

İl nüfusu	166.143
Toplam yüzölçümü	7.359.000 ha
Toplam tarım alanları	296.921 da
Tarla Bitkileri	54.237 da
Meyve ve uzun ömürlü bitkiler	192.881 da
Sebze	9.803 da

9.1.2. Bitkisel Üretim

Artvin ili bitkisel üretim durumunun on yıllık seyri incelenerek **Tablo 143**'te, **Tablo 144**'te ve **Tablo 145**'te verilmiştir. İncelenen dönemler arasında tarla bitkilerinde fasulye hariç tüm ürünlerin üretim miktarının azaldığı görülmektedir. Bu durum kurulu tarımsal sanayi işletmeleri için hammadde temininde güçlüğü yol açabilirken bu ürünlerin yetiştirilmesine yönelik yapılacak yatırımlar için fırsat olarak değerlendirilebilir.

Tarla ürünlerindeki azalışın tersine çay üretim alanlarının yaklaşık iki katına çıktığı görülmektedir. Birim alana çay üretiminin diğer ürünlerden daha kârlı olması ve bölgede çok sayıda çay işleme yatırımının bulunması bu durumun başlıca sebebi olarak değerlendirilebilir. Artvin ilinde son yıllarda organik çay, organik fındık ve kivi üretiminde artış olduğu tespit edilmiştir. Organik ürünlere ülke genelinde olan talepteki artış göz önüne alındığında sayılan bu ürünler başta olmak üzere yaş ve kurutulmuş organik meyve üretimi konusunda yatırımlar yapılabilir.

Tablo 143. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Patates	22.280	16.656
Yeşil Ot	32.021	12.912
Mısır (Hasıl-Silajlık)	4.531	2.500
Mısır (Dane)	8.806	2.422
Fasulye	1.284	1.324

Tablo 144. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim (ton)	2017 üretim(ton)
Çay	73.551	129.305
Fındık	9.376	4.149
Elma	7.305	2.834
Ceviz	4.013	1.786
Armut	3.197	1.773

Artvin ilinde sebze üretimi genellikle evsel tüketim için yapılmaktadır. Bu durumun başlıca sebepleri arasında yeterli arazi varlığının olmaması, iklim şartları ve iş gücü teminindeki sorunlar sayılabilir. Açıkta sebze yetiştiriciliğine uygun olmayan alanlarda seralarda sebze ve süs bitkisi yetiştiriciliği alanında yatırımlar yapılabilir. Gerekli olan iş gücü ise özel bir anlaşma ile yurt içinde çalışmalarına izin verilen Gürcistan vatandaşı işçilerden temin edilebilir. Artvin ili diğer iç kesimde yer aldığı için ulaşım imkânları diğer illere göre daha zordur ve bu durum lojistik masraflarını arttırmaktadır. Lojistik maliyetlerindeki bu artış ise ürün maliyetlerine yansıtılmaktadır. Dolayısıyla ilde örtü altında yetiştirilecek sebzeler diğer illerden getirilen ürünlere göre fiyat rekabeti açısından daha avantajlı olabilecektir. Diğer taraftan örtü altı yetiştiriciliğin artması, ilde en fazla üretilen fındık ve çay tarımına da alternatif olabilecek ve üreticiler açısından daha başarılı bir risk yönetim stratejisi izlenebilecektir.

Tablo 145. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı / Yıl	2008 Üretim (ton)	2017 Üretim (ton)
Domates	7.782	5.569
Fasulye	10.761	2.941
Hıyar	6.915	2.584
Lahana	677	1.044

9.1.3. Hayvan Varlığı

Tablo 146. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Büyükbaş Sayısı / Yıl	2008 (Baş)	2017 (Baş)
Sığır (Kültür)	1.950	13.707
Sığır (Melez)	24.129	31.613
Sığır (Yerli)	23.842	13.042
Sığır Toplam	49.921	58.362
Manda	0	32
Toplam	49.921	58.394

Tablo 147. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Küçükbaş Sayısı / Yıl	2008 (Baş)	2017 (Baş)
Koyun	198.204	106.308
Keçi	15.931	15.953
Toplam	214.135	122.261

9.1.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı

Tablo 148. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı

Faaliyet Alanı	Sayısı
Et ve et ürünleri	1
Zeytinyağı	1
Pastacılık ürünleri üretimi	31
Unlu mamuller üretimi	35
Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	81
Yumurta paketleme	3
Hazır yemek, tabldot yemek	10
Bal, polen, arı sütü ve temel petek üretimi ve ambalajlama	10
Gıda ile temas eden maddeler	1
Yem	3

9.1.5. Artvin'de Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar

Tablo 149. Artvin'de tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar

Sektör Adı	Açıklama
Organik Tarım	Doğası bozulmamış bir ekolojiye sahip Artvin'de yoğun kimyasalların kullanılmaması nedeniyle meyve ve sebzecilikte organik üretime uygun geniş alanlar mevcuttur. Bölgede taze ve kurutulmuş sebze ve meyveler konusunda yoğun bir talep söz konusudur. Arhavi, Borçka ve Kemalpaşa ilçelerinde organik çay üretimi yapılabilir.
Su Ürünleri	Bu sektörde gerek hammadde, gerekse yeni balık üretimine yönelik yatırım yapılabileceği gibi üretimi yapılan balıkların işlenmiş ürün haline getirilerek dış pazarlara özellikle Türk Cumhuriyetlerine pazarlama imkânı bulunmaktadır. Artvin'de kurulan ve kurulacak barajlar sayesinde kültür balıkçılığı için önemli bir merkez haline getirilebilir.

Tablo 149. Artvin’de tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar (Devam)

Sektör Adı	Açıklama
Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvancılık	Verimli mera alanlarına sahip Artvin de özellikle Hemşin ırkı koyun, Abaza ve Kaçkar Keçi yetiştiriciliği için optimum şartlar mevcuttur.
Arıcılık	Kafkas arı ırkı gen merkezi olması nedeniyle Artvin arıcılık sektöründe önemli yere sahiptir. İlde 114.120 adet arı koloni kapasitesi mevcut olup bu sayı yapılacak yatırımlarla daha da artırılabilir. Bölgenin iklim ve florası ırkın özelliğine uygun olduğundan arıcılık ürünleri konusunda yatırıma açık bir bölgedir. Gerek coğrafik yapı gerekse il genelinde yapılan bitkisel üretimde kimyevi gübre ve ilaç kullanımının az oluşu organik arı ürünleri üretimi için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

9.1.6. Artvin İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları

9.1.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)

Tablo 150. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)

Uygulayıcı Kurum: Tarım Ve Orman Bakanlığı / Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Destek Kapsamı	Bu Tebliğ, 1/1/2016-31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	- Hibeye esas proje tutarı alt limiti en az 30.000 Türk Lirası’dır. - Proje bütçesi KDV (katma değer vergisi) hariç hazırlanması gerekmektedir.

9.1.6.2. Ekonomik Yatırımlar

Tablo 151. Ekonomik yatırımlar

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarı Üst Limiti (TL)	Destekleme Oranı
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Yeni tesis: 2.000.000 Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme: 1.500.000 Tamamlama: 1.750.000	% 50
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar (Büyükbaş, küçükbaş, hindi ve kaz yetiştiriciliği, su ürünleri ve kültür mantarı* üretimine yönelik sabit yatırımları kapsar)		
*Kültür mantar üretimi kapsamında sadece tamamlama, kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları		
Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Yenilenebilir enerji kullanan yeni seraların yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		

Tablo 151. Ekonomik yatırımlar (Devam)

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarı Üst Limiti (TL)	Destekleme Oranı
Soğuk hava deposu yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)	Yeni tesis: 2.000.000 Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme: 1.500.000 Tamamlama: 1.750.000	% 50
Çelik silo yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Yenilenebilir enerji üretim tesisleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)		
Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konuları		
Kırsal turizme yönelik niteliği yeni tesis olan yatırımlar (Sadece yeni tesis yatırımları) % 50	1.500.000	% 50
Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
El sanatları ve katma değerli ürünler (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
Bilişim sistemleri ve eğitimi yatırımları (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	

9.1.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi

Tablo 152. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	1/1/2018 - 31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlamak için belirlenmiş bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	- Tarla içi damla sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yüzey altı damla sulama sistemi kurulması, - Lineer veya Center Pivot sulama sistemi kurulması, - Tamburlu sulama sistemi kurulması, - Güneş enerjili sulama sistemi kurulması.
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	Gerçek ve tüzel kişiler için: 1. 000.000 TL Hibe Desteği Oranı : %50

9.1.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi

Tablo 153. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi

Yatırım Konuları	Destek Miktarı (En Fazla)	Başvuru Yeri ve Tarihi
Hayvansal üretim	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması gerekmektedir.
Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık projeleri		
Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği projeleri		
Kanatlı ve ipekböceği yetiştiriciliği projeleri		
Bitkisel üretim	Kapama meyve bahçesi tesisi projeleri	

Tablo 153. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi (Devam)

Yatırım Konuları		Destek Miktarı (En Fazla)	Başvuru Yeri ve Tarihi
Bitkisel üretim (Devam)	Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği projeleri	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması gerekmektedir.
	Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği projeleri		
	Kültür mantarı üretimi projeleri		
Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi	Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi konulu projeleri		
	Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretim konulu projeleri		
	Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi konulu projeleri		

9.1.6.5. Düve Alım Desteği

Tablo 154. Düve alım desteği

Destek Kapsamı	TÜRKVET'e kayıtlı sığır işletmesi olan yetiştiricilere, en az 20 baş, en çok 100 baş düve alım bedelinin %30'unun hibe olarak verilmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Artvin , Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Tokat, Trabzon

9.1.6.6. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi

Tablo 155. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi

Destek Kapsamı	Köylerde üretimi artırmak, atıl kalan mera alanlarını üretime kazandırmak, barınaklarının tam kapasite ile kullanımını sağlanmak, ülkemiz koyun varlığını artırmak ve kırsaldaki koyunculuk yapan insanları sosyal güvenceye kavuşturmayı kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	Hayvan alımı
Uygulama İlleri	81 il

9.1.6.7. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri

Tablo 156. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri

Destek Kapsamı	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu için ahır/ağıl tadilatı veya yeni inşaat ile koç/teke alımı ile Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut işletmelerin et üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik etçi ve kombine ırklardan damızlık boğa alımı yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki Artvin, Bayburt, Samsun, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Tokat ve Trabzon
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT - Yeni inşaat veya tadilat : %50 HAYVAN ALIMI - Damızlık boğa, koç-teke alımı: %80

9.1.6.8. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği

Tablo 157. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği

Destek Kapsamı	Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yetiştiriciliğinde üretimin artırılması, kalitenin yükseltilmesi için damızlık işletmelerinin ve ticari modern işletmelerin kurulmasına yönelik yatırımların desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Arıcılık destekleme konuları ve uygulama illeri; Destekleme konuları; bal süzme makinası, bal eritme ve dinlendirme kazanı, sır alma teknesi, polen tuzaklı boş kovan, elektrik üreten güneş enerjisi sistemi, seyyar arıcı barakası, bal sağım çadırı malzemelerini kapsar. Tebliğ kapsamında Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon illerinde kayıtlı üreticiler desteklenecektir. Kaz ve hindi yetiştiriciliği destekleme konuları ve uygulama illeri; Damızlık kaz işletmelerinde yeni kümes ve kuluçkahane inşaatı, makina, alet ve ekipman alımı; ticari kaz ve hindi işletmelerinde ise yeni kümes yapımı, alet ve ekipman alımını kapsamaktadır.
Yatırım Konuları, Destek Oranı	- Kaz ve Hindi Yetiştiriciliği - Yeni inşaat yapımı, makina, alet ve ekipman alımı : %75 - Arıcılık - Alet ve ekipman ve boş kovan alımı : %60 - İpekböcekçiliği - Besleme evi yapımı, makina, alet ve ekipman alımı, dut bahçesi tesisi : %100

9.1.6.9. Çoruh Nehri Havza Rehabilitasyon Projesi

Sorumlu Kurumlar: Orman Ve Tarım Bakanlığı

Projenin amacı: Çoruh Nehri Havzasında; vejetasyon, toprak ve su kaynaklarının entegre rehabilitasyonu, sürdürülebilir kullanımı ve halkın yaşamının çeşitli gelir getirici faaliyetlerle iyileştirilmesi suretiyle doğal çevrenin korunmasına ve yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlamaktır. Projenin uygulama detayları için İl Orman ve Tarım Bakanlığı Müdürlüklerine başvurulması gerekmektedir.

Projenin Uygulama alanı: Proje; **Artvin, Bayburt** ve Erzurum illerinde, 242 köy ve 55.000 kişiyi ilgilendiren, 604.301 ha alana sahip 13'ü öncelikli olmak üzere, toplam 18 mikro havzada uygulanmaktadır.

9.1.6.10. Tarımsal Krediler

Tablo 158. Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Uygulamaları

Uygulayıcı Kurum: Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim oranı (%)		Kredi Üst Limiti (TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi Kredisi	
Hayvansal üretim kredileri	100.000 TL'ye kadar	100	100	12.500.000
	100.001-750.000 TL	100	50	
	750.001-5.000.000TL	75	50	
	5.000.001 - 12.500.000TL	50	25	
Sütçü, etçi, kombine sığır yetiştiriciliği	100.000 TL'ye kadar	100	100	250.000
	100.001-250.000 TL	75	50	
Yaygın hayvansal üretim		100	75	7.500.000
Damızlık düve yetiştiriciliği		50	50	5.000.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		100	75	5.000.000
Küçükbaş hayvancılık		50	50	1.500.000
Arıcılık		50	25	3.000.000
Kanatlı sektörü		100	100	7.500.000
Kanatlı sektörü damızlık yetiştiriciliği		100	100	5.000.000
Su ürünleri sektörü	100.000 TL'ye kadar	100	100	5.000.000
İyi tarım/Organik tarım uygulamaları		50	50	5.000.000
Tarımsal mekanizasyon (Traktör ayırık)		75	-	1.500.000
Traktör	75.000 TL'ye kadar	50	-	250.000
	75.001-250.000 TL	25	-	
Modern basınçlı sulama		100	-	1.500.000
Arazi alımı		25	25	500.000
Soğuk hava deposu yatırımları		50	25	5.000.000
Lisanslı depoculuk yatırımları	Kapasitesi 10 bin tona kadar olan yatırımlar	75	50	10.000.000
	Kapasitesi 10 bin tondan büyük yatırımlar	75	50	20.000.000
Tarımsal ürünlerin işlenmesi		50	50	5.000.000
Tarımsal amaçlı kooperatiflerin üretim konuları				
Damızlık süt sığırları yetiştiriciliği		100	50	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		75	50	5.000.000
Küçükbaş hayvan besiciliği		100	75	5.000.000
Kontrollü örtü altı tarımı		75	50	7.500.000
Su ürünleri avcılığı		100	50	3.000.000
Tarımsal ürün işleme, paketlenme, depolama tesisi		75	50	5.000.000
Yaş çay yaprağı üretimi		-	50	5.000.000

9.1.6.11. ORKÖY Destekleri

Tablo 159. ORKÖY destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Orman Bakanlığı /Orman Genel Müdürlüğü, ORKÖY

ORKÖY Desteklerinin Amacı	Ormanların korunması, geliştirilmesi ve işletilmesi hedeflerine ulaşmak için, orman köylüsünün sosyo ekonomik yönden kalkınmalarını desteklemek amacıyla kredi-hibe desteğinde bulunmak suretiyle, ormanlar üzerindeki olumsuz baskıyı azaltmak ve ormanların sürdürülebilir olmasına katkı sağlamaktır.
Kimler Başvurabilir	ORKÖY kredisinden yararlanabilmek için, köyün/mahallenin ilgili yönetmelikte belirtilen şartları taşıması gerekmektedir. Köy ya da mahallenin ormanla ilişkisini bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerinden öğrenebilirler. Orman köyü tanımı Yönetmelikte; Orman köyü: “Mülki sınırları içerisinde Devlet ormanı olan köyler ile daha önce orman köyü iken 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanunla mahalleye dönüşen yerler” şeklinde tanımlanmaktadır. Orman köylüleri ORKÖY desteklerinden yararlanabilir. Bu desteklerden yararlanmak için bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerine başvurabilirler. Orman köylüsü tanımı ise Yönetmelikte; “Orman köyü/mahallesinde kredi ve hibe tespit tarihi itibarıyla en az bir yıl süreyle ikamet etmekte olan halk” şeklindedir.

Orman Genel Müdürlüğü orman köylülerini desteklemek amacıyla iki türlü kredi desteği vermektedir.

a- Ferdi Kredi Desteği

Ferdi projelere belirlenecek oranlarda her yıl hibe desteği verilmektedir. 2017 yılı için hibe oranı % 20’dir. Ferdi krediler, sosyal ve ekonomik maksatlı olarak ikiye ayrılır;

a.1 Sosyal Nitelikli Krediler

Odun tüketimini azaltmaya yönelik uygulanan kredi türüdür. Bu krediler faizsiz olup, vade süreleri proje türlerine göre 3- 7 yıl arasında değişmektedir. Sosyal Nitelikli Proje Örnekleri; dam örtülüğü malzemeleri, kat kalorifer sistemi, güneş enerjisi ile su ısıtma sistemleri, dış cephe mantolama v.b. projelerdir.

a.2 Ekonomik Nitelikli Krediler

Ekonomik maksatlı hayvancılık ve fenni arıcılık kredileri faizsiz, diğer krediler ise ortalama yıllık % 1,5 faizlidir. Ziraat Bankası’nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Ekonomik maksatlı kredilerde vade süreleri proje türlerine göre 2- 7 yıl arasında değişmektedir.

Ekonomik Nitelikli Proje Örnekleri; hayvancılık (süt sığırcılığı, besi sığırcılığı, süt koyunculuğu, besi koyunculuğu vb.), fenni arıcılık, kültür mantarcılığı, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği, ev hanımları için mikro kredi, seracılık, bağcılık ve meyvecilik vb. projelerdir.

b- Kooperatif Kredi Desteği

Kooperatif kredileri faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Yıllık faiz oranı vade süresi 1-4 yıl olanlar için % 1,4286; dört (4) yılın üzerinde olanlar için ise % 1,5714'dür. Vade süreleri proje türlerine göre 3- 8 yıl arasında değişmektedir. Ayrıca projelere, her yıl genel müdürlükçe belirlenecek oranlarda hibe desteği verilmektedir.

9.1.6.12. Yatırım Teşvikleri

Uygulayıcı Kurum: Ticaret Bakanlığı/Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Genel Açıklamalar

Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite:

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; 1 inci ve 2 nci bölgelerde bir milyon Türk Lirası; 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde ise beş yüz bin Türk Lirası olması gerekir. Ayrıca, yatırımların asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları sağlaması da gerekmektedir.
- Finansal kiralama yöntemiyle yapılacak yatırımlarda finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari ikiyüzbin Türk Lirası olması gerekir.

Teşvik belgesi:

- Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşamaz.

Müracaat:

- Teşvik belgesi müracaatları, Ticaret Bakanlığı'na yapılmaktadır. Ancak, genel teşvik uygulamaları kapsamında yer alan ve sabit yatırım tutarı on milyon Türk Lirasını aşmayan, tebliğle belirlenecek yatırımlar için yatırımcının tercihinin bağlı olarak yatırımın yapılacağı yerdeki yerel birimlere de müracaat edilebilir.

Tarım sektörüne ilişkin değerlendirme:

Tarım sektörüne yönelik yatırımlar, "Genel Teşvik Sistemi"nden ve "Bölgesel Teşvikler"den yararlanabilir.

Genel Teşvik Sistemi

Bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen asgari sabit yatırım tutarı şartı ile diğer Tebliğ şartlarını sağlayan tarımsal yatırımlar, Genel Teşvik Sistemi kapsamında gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası desteğinden faydalanılabilir. Ayrıca, Bölgesel Teşvik Sistemi kapsamında teşvik belgesi düzenlenebilecek olan yatırımlar için talep edilmesi halinde genel teşvik uygulamaları çerçevesinde belge düzenlenebilir.

Genel teşvik sistemi kapsamında teşvik edilemeyecek yatırımlar:

- Un, irmik (makarna imalatı ile entegre irmik yatırımları ve mısır irmiği yatırımları hariç), yem (balık unu, balık yağı, balık yemi ve entegre hayvancılık üretimi içindeki yem üretimi hariç), mısır nişastası ve nişasta bazlı şeker”,
- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek),
- Küp şeker,
- 5 dekarın altındaki seracılık yatırımları,
- Bitkisel üretim (5 dekar ve üstü seracılık yatırımları, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç),
- Bölgesel uygulamalar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları,
- 5 ton/gün ve altında üretim kapasitesine sahip süt işleme yatırımları.

Teşviki belirli şartlara bağlı yatırım konuları:

- Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Damızlık büyükbaş entegre hayvan yetiştiriciliğinde (et/süt yönlü) asgari 150 büyükbaş/dönem,
- Kanatlı entegre yatırımlarında 100.000 adet/dönem,
- Süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında (damızlık dahil) 1.000 küçükbaş/dönem

şartı aranır.

Bölgesel Teşvikler

Tablo 160. Artvin ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Yatırım Tutarları veya Kapasiteleri
Entegre hayvancılık yatırımları (Entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil)	500 Bin TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	1 Milyon TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (Balık yavrusu ve yumurtası üretimi dâhil)	500 Bin TL
Soğuk hava deposu hizmetleri	500 metrekare
Lisanslı depoculuk	1 Milyon TL
Seracılık	10 Dekar

Tablo 161. Artvin ilinde bölgesel teşvik kalemleri

Destek Unsurları	31.12.2016 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2017 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Kdv İstisnası	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Vergi İndirimi		
Yatırıma Katkı Oranı (%)	30	25
Vergi İndirim Oranı (%)	70	60
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		
Desteğin Uygulama Süresi	6 yıl	5 yıl
Desteğin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	25	
Yatırım Yeri Tahsisi	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Faiz Desteği		
TL Kredisi	4 puan	
Döviz Endeksli Kredi/Döviz Kredisi	1 puan	

Bölgesel Teşvik Kalemlerine İlişkin Açıklamalar

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için gümrük vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

KDV İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için katma değer vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

Vergi İndirimi: gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli olarak uygulanmasıdır.

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre Bakanlıkça karşılanmasıdır.

Yatırım Yeri Tahsisi: Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için Maliye Bakanlığı'nca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilir.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kâr payının belli bir kısmı Bakanlığımızca karşılanmaktadır.

Bir Alt Bölge Desteğinden Faydalanma

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar, aşağıdaki şartlarından en az birini sağlaması durumunda vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir. Bu desteklerden yararlanabilmek için aşağıdaki şartların sağlanması gerekir;

- Yatırımın organize sanayi bölgesinde gerçekleştirilmesi,
- Yatırımın aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş gerçek veya tüzel kişinin ortağı olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi ve ortak faaliyet gösteren alanda entegrasyonu sağlayacak bir yatırım olması.

9.1.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar

Uygulayıcı Kurum: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı

Kalkınma Ajansları, Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulunun kararlaştırdığı ve Kalkınma Bakanlığı' Yatırımın organize sanayi Bölgesinde nın onayladığı çalışma programı ve bütçe doğrultusunda hazırlanan ve finanse edilen mali destek programları kapsamında tarım sektörüne de destek sunabilmektedirler.

Bu programlar kapsamında, destek için öncelikli alanlar, örnek proje konuları ve başvuru koşulları ajansların web sitelerinde ilan edilmekte ve başvuru rehberlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Kalkınma Ajansları, detayları yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmek kaydıyla;

- Yerel idarelere,
- Üniversitelere,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına,
- Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına,
- Sivil toplum kuruluşlarına,
- Kâr amacı güden işletmelere,
- Kooperatif ve birliklere,

- Gerçek ve tüzel kişilere,

proje veya faaliyetleri için “Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği”nde belirtilen usul ve esaslar dâhilinde “mali ve teknik” olmak üzere iki konuda destek sağlanmaktadır.

Mali Destek Türleri:

1. Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan finansman desteği, ajansın esas itibarıyla proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Ancak ajans istisnai olarak, proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek suretiyle, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de doğrudan destek sağlayabilir. Bu destek 3 şekilde sağlanır; “Güdümlü Proje Desteği”, “Doğrudan Faaliyet Desteği” ve “Proje Teklif Çağrısı”.

2. Faiz Desteği

Faiz desteği, kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır.

3. Faizsiz Kredi Desteği

Faizsiz kredi desteği, ajans tarafından kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin bu Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar dâhilinde ajansa faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır. Faizsiz kredi desteğinde, yararlanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az üç ay geri ödemesiz dönem tanınır ve geri ödeme işlemleri, sözleşme tarihinden itibaren en fazla dört yıl içinde tamamlanır.

9.1.6.14. KOSGEB Hizmet ve Destekleri

Desteklenen Sektörler

- Madencilik ve taş ocaklığı,
- İmalat,
- Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı,
- Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri,
- İnşaat,
- Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı,
- Ulaştırma ve depolama,
- Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri,
- Bilgi ve iletişim,
- Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler,

- İdari ve destek hizmet faaliyetleri,
- Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor,
- Diğer hizmet faaliyetleri.

Destek Programları

- Genel Destek Programı,
- Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Programı,
- Kobi Proje Destek Programı,
- Girişimcilik Destek Programı,
- Tematik Destek Programı İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı,
- Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı,
- Finansman Destekleri (Kredi Faiz).

Bir işletmenin KOSGEB desteklerinden yararlanabilmesi için öncelikle veri tabanına kayıt olması gerekmektedir. Veri tabanına kayıt işlemleri için <http://www.kosgeb.gov.tr> adresinden “E-KOBİ” tıklanıp KOSGEB’ e ilk kayıt linkini seçip işletmeye ait bilgiler girilir kaydedilip sonraki sayfada KOBİ Bilgi Beyannamesi doldurulur.

9.2. BAYBURT İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

9.2.1. Genel Bilgiler

Tablo 162. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı

İl nüfusu	80.417
Toplam yüzölçümü	3.646.800 da
Toplam tarım alanları	930.451 da
Tarla bitkileri	
Meyve ve uzun ömürlü bitkiler	
Sebze	

9.2.2. Bitkisel Üretim

Tablo 163. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Yeşil Ot		
Mısır (Hasıl-Silajlık)		
Buğday		
Şeker Pancarı		
Arpa		

Tablo 164. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 Üretim (ton)	2017 Üretim (ton)
Lahana		
Domates		
Fasulye		

9.2.3. Hayvan Varlığı

Tablo 165. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Büyükbaş Sayısı	2008 (Baş)	2017 (Baş)
Sığır (Kültür)	10.077	11.588
Sığır (Melez)	46.127	65.857
Sığır (Yerli)	3.818	463
Sığır Toplam	60.022	77.908
Manda	344	1.023
Toplam	60.366	78.931

Tablo 166. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Küçükbaş Sayısı	2008 (Baş)	2017(Baş)
Koyun	56.490	38.435
Keçi	2.562	6.882
Toplam	59.052	45317

9.2.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı

Tablo 167. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı

Faaliyet alanı	Sayı
Süt ve süt ürünleri	4
Et ve et ürünleri	1
Pastacılık ürünleri üretimi	5
Un üretimi	2
Unlu mamuller üretimi	12
Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	37
Yumurta paketleme	1
Hazır yemek, tabldot yemek	4
Kuruyemiş ve çerezler	13
Bal, polen, arı sütü ve temel petek üretimi ve ambalajlama	3
Gıda ile temas eden maddeler	1
Yem	2
Diğer	2

9.2.5. Bayburt'ta Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler Ve Alanlar

Tablo 168. Bayburt'ta tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar

Sektör Adı	Açıklama
Küçükbaş Hayvancılık	209.820 hektar mera varlığı ile küçükbaş hayvancılığa çok elverişlidir.
Büyükbaş Hayvancılık	Geniş mera varlığının yanında önemli miktarda yem bitkisi ekilişi, işlemeli sulu tarıma uygun arazi varlığı hayvancılığın girdi maliyetlerini düşürmektedir.
Damızlık Gebe Düve Yetiştiriciliği	Kültür/kültür melezi ırk oranının çok yüksek olması ve hayvancılık kültürünün yaygın olması damızlık hayvancılık için avantaj teşkil etmektedir.
Organik Tarım	Kimyasal kirlenmenin yok denecek kadar az olması, sanayi tesislerinin bulunmaması organik tarımı avantajlı kılmaktadır.
Arıcılık	Bayburt ilinin florasında kimyasal kirlenme olmadığından organik arıcılık için uygundur.
Sebze Yetiştiriciliği	Çoruh nehri kenarındaki verimli mikro havzalarda bölge illerinden farklı olarak birçok sıcak iklim meyve ve sebzesi yetiştirilebilmektedir.
Tohumluk Üretimi	Bayburt ilinin iklim yapısı hastalıklardan arı toprak varlığı ve coğrafik konumu tohumluk üretimini avantajlı kılmaktadır.

9.2.6. Bayburt İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları

9.2.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)

Tablo 169. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)

Uygulayıcı Kurum: Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı / Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Destek Kapsamı	Bu Tebliğ, 1/1/2016-31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	- Hibeye esas proje tutarı alt limiti en az 30.000 Türk Lirası'dır. - Proje bütçesi KDV (katma değer vergisi) hariç hazırlanması gerekmektedir.

9.2.6.2. Ekonomik Yatırımlar

Tablo 170. Ekonomik yatırımlar

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarı Üst Limiti (TL)	Destekleme Oranı
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Yeni tesis 2.000.000 Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme 1.500.000 Tamamlama 1.750.000	% 50
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar (Büyükbaş, küçükbaş, hindi ve kaz yetiştiriciliği, su ürünleri ve kültür mantarı* üretimine yönelik sabit yatırımları kapsar)		
*Kültür mantar üretimi kapsamında sadece tamamlama, kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları		
Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Yenilenebilir enerji kullanan yeni seraların yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Soğuk hava deposu yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Çelik silo yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Yenilenebilir enerji üretim tesisleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)		
Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konuları		
Kırsal turizme yönelik niteliği yeni tesis olan yatırımlar (Sadece yeni tesis yatırımları) % 50	1.500.000	% 50
Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
El sanatları ve katma değerli ürünler (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
Bilişim sistemleri ve eğitimi yatırımları (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	

9.2.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi

Tablo 171. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	1/1/2018 - 31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlamak için belirlenmiş bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	- Tarla içi damla sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yüzey altı damla sulama sistemi kurulması, - Lineer veya Center Pivot sulama sistemi kurulması, - Tamburlu sulama sistemi kurulması, - Güneş enerjili sulama sistemi kurulması.
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	Gerçek ve tüzel kişiler için : 1. 000.000 TL Hibe Desteği Oranı : %50

9.2.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi

Tablo 172. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi

Yatırım Konuları	Destek Miktarı (En Fazla)	Başvuru Yeri ve Tarihi
Hayvansal üretim	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık projeleri		
Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği projeleri		
Kanatlı ve ipekböceği yetiştiriciliği projeleri		
Bitkisel üretim		
Kapama meyve bahçesi tesisi projeleri		
Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği projeleri	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği projeleri		
Kültür mantarı üretimi projeleri		
Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi		
Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi konulu projeleri	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretim konulu projeleri		
Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi konulu projeleri		

9.2.6.5. Düve Alım Desteği

Tablo 173. Düve alım desteği

Destek Kapsamı	TÜRKVET'e kayıtlı sığır işletmesi olan yetiştiricilere, en az 20 baş, en çok 100 baş düve alım bedelinin %30'unun hibe olarak verilmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Artvin, Bayburt , Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Tokat, Trabzon

9.2.6.6. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi

Tablo 174. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi

Destek Kapsamı	Köylerde üretimi artırmak, atıl kalan mera alanlarını üretime kazandırmak, barınaklarının tam kapasite ile kullanımını sağlamak, ülkemiz koyun varlığını artırmak ve kırsaldaki koyunculuk yapan insanları sosyal güvenceye kavuşturmayı kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	Hayvan alımı
Uygulama İlleri	81 il

9.2.6.7. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri

Tablo 175. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri

Destek Kapsamı	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu için ahır/ağıl tadilatı veya yeni inşaat ile koç/teke alımı ile Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut işletmelerin et üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik etçi ve kombine ırklardan damızlık boğa alımı yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki Artvin, Bayburt, Samsun, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Tokat ve Trabzon
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT - Yeni inşaat veya tadilat : %50 HAYVAN ALIM - Damızlık boğa, koç-teke alımı: %80

9.2.6.8. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği

Tablo 176. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği

Destek Kapsamı	Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yetiştiriciliğinde üretimin artırılması, kalitenin yükseltilmesi için damızlık işletmelerinin ve ticari modern işletmelerin kurulmasına yönelik yatırımların desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Arıcılık destekleme konuları ve uygulama illeri; Destekleme konuları; bal süzme makinası, bal eritme ve dinlendirme kazanı, sır alma teknesi, polen tuzaklı boş kovan, elektrik üreten güneş enerjisi sistemi, seyyar arıcı barakası, bal sağım çadırı malzemelerini kapsar. Tebliğ kapsamında Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon, illerinde kayıtlı üreticiler desteklenecektir. Kaz ve hindi yetiştiriciliği destekleme konuları ve uygulama illeri; Damızlık kaz işletmelerinde yeni kümes ve kuluçkahane inşaatı, makina, alet ve ekipman alımı, ticari kaz ve hindi işletmelerinde ise yeni kümes yapımı, alet ve ekipman alımını kapsar.

9.2.6.9. Çoruh Nehri Havza Rehabilitasyon Projesi

Sorumlu Kurumlar: Tarım ve Orman Bakanlığı

Projenin amacı: Çoruh Nehri Havzasında; vejetasyon, toprak ve su kaynaklarının entegre rehabilitasyonu, sürdürülebilir kullanımı ve halkın yaşamının çeşitli gelir getirici faaliyetlerle iyileştirilmesi suretiyle doğal çevrenin korunmasına ve yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlamaktır.

Projenin uygulama alanı: Proje; **Artvin, Bayburt** ve Erzurum illerinde, 242 köy ve 55.000 kişiyi ilgilendiren, 604.301 ha alana sahip 13'ü öncelikli olmak üzere, toplam 18 mikro havzada uygulanacaktır.

Projenin bileşenleri:

- Doğal kaynakların korunması, rehabilitasyonu ve sürdürülebilir yönetimi
 - Mera alanlarının rehabilitasyonu ve sürdürülebilir yönetimi
 - Köylülerin yaşamının/geçiminin iyileştirilmesi
- Gelir getirici faaliyetler
 - Çoklu mikro havzalara hizmet edecek pazarlama yardımı
- Kapasite geliştirme
 - Uygulayıcı kurum personelinin teknik eğitimi
 - Yerel toplumların kapasitesinin geliştirilmesi

9.2.6.10. Tarımsal Krediler

Tablo 177. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları

Uygulayıcı Kurum: Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları	İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
	Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Hayvansal Üretim Konuları			
Sütçü, etçi, kombine sığır yetiştiriciliği	100	100	
	100	50	
	75	50	
	50	25	
Yaygın hayvansal üretim	100	100	
	75	50	
Damızlık düve yetiştiriciliği	100	75	
Büyükbaş hayvan besiciliği	50	50	
Küçükbaş hayvancılık	100	75	
Arıcılık	50	50	
Kanatlı sektörü	50	25	
Kanatlı sektörü damızlık yetiştiriciliği	100	100	
Su ürünleri sektörü	100	100	

Tablo 177. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları (Devam)

Uygulayıcı Kurum: Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Muhtelif Konular				
İyi tarım/Organik tarım uygulamaları	-	50	50	5.000.000
Tarımsal mekanizasyon(Traktör ayırık)	-	75	-	1.500.000
Traktör	-	50	-	250.000
		25	-	
Modern basınçlı sulama	-	100	-	1.500.000
Arazi alımı	-	25	25	500.000
Soğuk hava deposu yatırımları	-	50	25	5.000.000
Lisanslı depoculuk yatırımları	Kapasitesi 10 bin tona kadar olan yatırımlar	75	50	10.000.000
	Kapasitesi 10 bin tondan büyük yatırımlar			20.000.000
Tarımsal ürünlerin işlenmesi	-	50	50	5.000.000
Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Üretim Konuları				
Damızlık süt sığırları yetiştiriciliği	-	100	50	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		75	50	5.000.000
Küçükbaş hayvan besiciliği		100	75	5.000.000
Kontrollü örtü altı tarımı		75	50	7.500.000
Su ürünleri avcılığı		100	50	3.000.000
Tarımsal ürün işleme, paketlenme, depolama tesisi		75	50	5.000.000
Yaş çay yaprağı üretimi		-	50	5.000.000

9.2.6.11. ORKÖY Destekleri

Tablo 178. ORKÖY destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Orman Bakanlığı /Orman Genel Müdürlüğü, ORKÖY

ORKÖY Desteklerinin Amacı	Ormanların korunması, geliştirilmesi ve işletilmesi hedeflerine ulaşmak için, orman köylüsünün sosyo ekonomik yönden kalkınmalarını desteklemek amacıyla kredi-hibe desteğinde bulunmak suretiyle, ormanlar üzerindeki olumsuz baskıyı azaltmak ve ormanların sürdürülebilir olmasına katkı sağlamaktır.
Kimler Başvurabilir	ORKÖY kredisinden yararlanabilmek için, köyün/mahallenin ilgili yönetmelikte belirtilen şartları taşıması gerekmektedir. Köy ya da mahallenin ormanla ilişkisini bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerinden öğrenebilirler. Orman köyü tanımı Yönetmelikte; Orman köyü: “Mülki sınırları içerisinde Devlet ormanı olan köyler ile daha önce orman köyü iken 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanunla mahalleye dönüşen yerler” şeklinde tanımlanmaktadır. Orman köylüleri ORKÖY desteklerinden yararlanabilir. Bu desteklerden yararlanmak için bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerine başvurabilirler. Orman köylüsü tanımı ise Yönetmelikte; “Orman köyü/mahallesinde kredi ve hibe tespit tarihi itibarıyla en az bir yıl süreyle ikamet etmekte olan halk” şeklindedir.

Orman Genel Müdürlüğü orman köylülerini desteklemek amacıyla iki türlü kredi desteği vermektedir.

a- Ferdi Kredi Desteği

Ferdi projelere belirlenecek oranlarda her yıl hibe desteği verilmektedir. 2017 yılı için hibe oranı % 20'dir. Ferdi krediler, sosyal ve ekonomik maksatlı olarak ikiye ayrılır.

a.1 Sosyal Nitelikli Krediler

Odun tüketimini azaltmaya yönelik uygulanan kredi türüdür. Bu krediler faizsiz olup, vade süreleri proje türlerine göre 3- 7 yıl arasında değişmektedir.

Sosyal Nitelikli Proje Örnekleri; dam örtülüğü malzemeleri, kat kalorifer sistemi, güneş enerjisi ile su ısıtma sistemleri, dış cephe mantolama v.b. projelerdir.

a.2 Ekonomik Nitelikli Krediler

Ekonomik maksatlı hayvancılık ve fenni arıcılık kredileri faizsiz, diğer krediler ise ortalama yıllık % 1,5 faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Ekonomik maksatlı kredilerde vade süreleri proje türlerine göre 2- 7 yıl arasında değişmektedir.

Ekonomik Nitelikli Proje Örnekleri; hayvancılık (süt sığırcılığı, besi sığırcılığı, süt koyunculuğu, besi koyunculuğu vb.), fenni arıcılık, kültür mantarcılığı, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği, ev hanımları için mikro kredi, seracılık, bağcılık ve meyvecilik vb. projelerdir.

b- Kooperatif Kredi Desteği

Kooperatif kredileri faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Yıllık faiz oranı vade süresi 1-4 yıl olanlar için % 1,4286; dört (4) yılın üzerinde olanlar için ise % 1,5714'dür. Vade süreleri proje türlerine göre 3- 8 yıl arasında değişmektedir. Ayrıca projelere, her yıl genel müdürlükçe belirlenecek oranlarda hibe desteği verilmektedir.

9.2.6.12. Yatırım Teşvikleri

Uygulayıcı Kurum: Ticaret Bakanlığı/Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Genel Açıklamalar

Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; 1 inci ve 2nci bölgelerde bir milyon Türk Lirası, 3üncü, 4üncü, 5inci ve 6ncı bölgelerde ise beş yüz bin Türk Lirası olması gerekir. Ayrıca, yatırımların asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları sağlaması da gerekir.

- Finansal kiralama yöntemiyle yapılacak yatırımlarda finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari iki yüz bin Türk Lirası olması gerekir.
- Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşamaz.

Müracat

- Teşvik belgesi müracaatları, Ekonomi Bakanlığı'na yapılır. Ancak, genel teşvik uygulamaları kapsamında yer alan ve sabit yatırım tutarı on milyon Türk Lirasını aşmayan, tebliğle belirlenecek yatırımlar için yatırımcının tercihinin bağlı olarak yatırımın yapılacağı yerdeki yerel birimlere de müracaat edilebilir.

Teşvik belgesi

Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için, projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesi düzenlenmesi gerekir.

Diğer desteklerden yararlanma

Bu kapsamdaki destek unsurlarından yararlanan yatırım harcamaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinden yararlanamaz. Ancak, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sadece sübvansiyonlu kredi desteğinden yararlanan yatırımlar, bu Karar kapsamında faiz desteği dışındaki diğer destek unsurlarından yararlandırılabilirler.

Tarım sektörüne ilişkin değerlendirme

Tarım sektörüne yönelik yatırımlar, “Genel Teşvik Sistemi” ve “Bölgesel Teşvikler”den yararlanabilir.

Genel Teşvik Sistemi

Bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen asgari sabit yatırım tutarı şartı ile diğer Tebliğ şartlarını sağlayan tarımsal yatırımlar genel teşvik sistemi kapsamında gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası desteğinden faydalanılabilir. Ayrıca, bölgesel teşvik sistemi kapsamında teşvik belgesi düzenlenebilecek olan yatırımlar için talep edilmesi halinde genel teşvik uygulamaları çerçevesinde belge düzenlenebilir.

Genel teşvik sistemi kapsamında teşvik edilemeyecek yatırımlar:

- Un, irmik (makarna imalatı ile entegre irmik yatırımları ve mısır irmiği yatırımları hariç), yem (balık unu, balık yağı, balık yemi ve entegre hayvancılık üretimi içindeki yem üretimi hariç), mısır nişastası ve nişasta bazlı şeker,
- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek),
- Küp şeker,

- 5 dekarın altındaki seracılık yatırımları,
- Bitkisel üretim (5 dekar ve üstü seracılık yatırımları, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç),
- Bölgesel uygulamalar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları,
- 5 ton/gün ve altında üretim kapasitesine sahip süt işleme yatırımları.

Teşviki belirli şartlara bağlı yatırım konuları:

- Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Damızlık büyükbaş entegre hayvan yetiştiriciliğinde (et/süt yönlü) asgari 150 büyükbaş/dönem,
- Kanatlı entegre yatırımlarında 100.000 adet/dönem,
- Süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında (damızlık dahil) 1.000 küçükbaş/dönem şartı aranır.

Bölgesel Teşvikler

Tablo 179. Bayburt ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Yatırım Tutarları Veya Kapasiteleri
Entegre hayvancılık yatırımları (entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil)*	500 Bin TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı**	1 Milyon TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (Balık yavrusu ve yumurtası üretimi dahil)	500 Bin TL
Soğuk hava deposu hizmetleri	500 metrekaare
Lisanslı depoculuk	1 Milyon TL
Seracılık	10 Dekar

* Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 500 büyükbaş/dönem, damızlık büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, damızlık küçükbaş entegre yatırımlarında 1.00 küçükbaş, süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş/dönem ve kanatlı entegre yatırımlarında 200.000 adet/dönem asgari kapasite şartı aranır (damızlık kanatlı entegre yatırımlarında kapasite şartı aranmaz).

** Gıda ürünleri ve içecek imalatı yatırımlarından "makarna, makarna ile entegre irmik yatırımları, şehriye, kuskus, yufka, kadayıf, pirinç, ev hayvanları için hazır yem, balık unu, balık yağı, balık yemi, ekmek, rakı, bira, kuruyemiş, turşu, linter pamuğu, çay, fındık kırma/kavurma, hazır çorba ve et suları ve müstahzarları üretimleri ile tahıl ve baklagil tasnif ve ambalajlanması" yatırımları bölgesel teşviklerden yararlanamaz.

Tablo 180. Bayburt ilinde bölgesel teşvik kalemleri

Destek Unsurları	31.12.2016 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2017 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Tüm sektörlerdeki teşvik belgeli yatırımlar	
KDV İstisnası	Tüm sektörlerdeki teşvik belgeli yatırımlar	
Vergi İndirimi		
Yatırıma Katkı Oranı (%)	40	30
Vergi İndirim Oranı (%)	80	70
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		
Desteğin Uygulama Süresi	7 yıl	6 yıl
Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	35	
Yatırım Yeri Tahsis	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Faiz Desteği		
TL Kredisi	5 puan	
Dövizle Endeksli Kredi/Döviz Kredisi	2 puan	

Bölgesel Teşvik Kalemlerine İlişkin Açıklamalar

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için gümrük vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

KDV İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için katma değer vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

Vergi İndirimi: gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli olarak uygulanmasıdır.

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre Bakanlıkça karşılanmasıdır.

Yatırım Yeri Tahsis: Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için Maliye Bakanlığı'nca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilir.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kâr payının belli bir kısmı Bakanlığımızca karşılanmaktadır.

Bir Alt Bölge Desteğinden Faydalanma

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar, aşağıdaki şartlarından en az birini sağlaması durumunda vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi

desteği açısından bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir.

9.2.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar

Uygulayıcı Kurum: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı

Kalkınma Ajansları, Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulunun kararlaştırdığı ve Kalkınma Bakanlığı'nın onayladığı çalışma programı ve bütçe doğrultusunda hazırlanan ve finanse edilen mali destek programları kapsamında tarım sektörüne de destek sunabilmektedirler.

Bu programlar kapsamında, destek için öncelikli alanlar, örnek proje konuları ve başvuru koşulları Ajansların web sitelerinde ilan edilmekte ve başvuru rehberlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Kalkınma Ajansları, detayları yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmek kaydıyla;

- Yerel idarelere,
- Üniversitelere,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına,
- Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına,
- Sivil toplum kuruluşlarına,
- Kâr amacı güden işletmelere,
- Kooperatif ve birliklere,
- Gerçek ve tüzel kişilere,

proje veya faaliyetleri için “Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği”nde belirtilen usul ve esaslar dâhilinde “mali ve teknik” olmak üzere iki konuda destek sağlanmaktadır.

Mali Destek Türleri:

1- Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan finansman desteği, ajansın esas itibarıyla proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Ancak ajans istisnai olarak, proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek suretiyle, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de doğrudan destek sağlayabilir. Bu destek 3 şekilde sağlanır; “Güdümlü Proje Desteği”, “Doğrudan Faaliyet Desteği” ve “Proje Teklif Çağrısı”.

2- Faiz Desteği

Faiz desteği, kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır.

3- Faizsiz Kredi Desteği

Faizsiz kredi desteği, ajans tarafından kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin bu Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar dâhilinde ajansa faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır.

Faizsiz kredi desteğinde, yararlanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az üç ay geri ödemesiz dönem tanınır ve geri ödeme işlemleri, sözleşme tarihinden itibaren en fazla dört yıl içinde tamamlanır.

9.2.6.14. Cazibe Merkezleri Programı

Tablo 181. Cazibe merkezleri programı

Uygulayıcı Kurum: Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları

Destek Kapsamı	Görece az gelişmiş 23 ilde yatırım ortamını canlandırarak istihdam, üretim ve ihracatın artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıkların azaltılmasına yönelik yatırımların desteklenmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesidir. Destek söz konusu illerde; özel sektör tarafından gerçekleştirilecek imalat sanayi yatırımları (US-97 Kodu:15-37) ile çağrı merkezi ve veri merkezi yatırım projeleri içindir. Söz konusu destek ile ilgili yayımlanan karar kapsamında 31/12/2020 tarihine kadar yapılacak olan teşvik belgesi müracaatları değerlendirilir.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Bayburt, Gümüşhane

Destekler

Cazibe Merkezi Programı kapsamında komite tarafından uygun bulunan ve yatırım teşvik belgesi düzenlenmesine karar verilen yatırımlar, enerji desteği ile yatırımlarda devlet yardımları hakkında 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında sağlanan destek unsurlarından 6. Bölge şartlarında, 6. bölgede uygulanan oran ve sürelerle faydalandırılır.

Tablo 182. Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

Yatırım Bölgesi	Asgari Yatırım Tutarı
Bayburt, Gümüşhane	2 Milyon Türk Lirası

Cazibe Merkezleri Programı kapsamındaki destek unsurlarından yararlanabilmek için çağrı merkezi yatırımlarının asgari 200 Kişilik istihdam sağlaması, ANTI/TIA-942 veya Uptime Institute Tier-3 veya üstü seviyede olan veri merkezi yatırımlarının ise asgari 5.000 m² beyaz alan ihtiva etmesi gerekmektedir.

Enerji Desteği

Cazibe Merkezi Programı kapsamındaki illerde komite tarafından desteklenmesi uygun görülen yeni yatırımlardan enerji desteği ihtiva edenlerin, işletmeye geçilmesini müteakip gerçekleşen sabit yatırım tutarının %25' ini aşmamak üzere aylık elektrik enerjisi giderlerinin azami %30' u iç yıl süreyle işleme bazında 10 Milyon Türk Lirasına kadar Bakanlık bütçesinden karşılanabilir.

Müracaat ve Değerlendirme

Cazibe Merkezi Programı desteklerinden yararlanmak için, tebliğle belirlenmiş olan bilgi ve belgelerle Bakanlığa müracaat edilir. Yayımlanan karar kapsamında 31/12/2020 tarihine kadar yapılacak olan teşvik belgesi müracaatları değerlendirilir

9.2.6.15. KOSGEB Hizmet Ve Destekleri

Desteklenen Sektörler

- Madencilik ve taş ocakçılığı
- İmalat
- Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı
- Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri
- İnşaat
- Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı
- Ulaştırma ve depolama
- Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri
- Bilgi ve iletişim
- Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
- İdari ve destek hizmet faaliyetleri
- Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor
- Diğer hizmet faaliyetleri

Destek Programları

- Genel Destek Programı
- AR-GE, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Programı
- Kobi Proje Destek Programı
- Girişimcilik Destek Programı
- Tematik Destek Programı İşbirliği- Güç Birliği Destek Programı
- Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı
- Finansman Destekleri (Kredi Faiz)

Bir işletmenin KOSGEB desteklerinden yararlanabilmesi için öncelikle veri tabanına kayıt olması gerekmektedir. Veri tabanına kayıt işlemleri için <http://www.kosgeb.gov.tr> adresinden

“E-KOBİ” tıklanıp KOSGEB’ e ilk kayıt linkini seçip işletmeye ait bilgiler girilir kaydedilip sonraki sayfada KOBİ Bilgi Beyannamesi doldurulur.

9.3. GİRESUN İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

9.3.1. Genel Bilgiler

Tablo 183. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı

İl nüfusu	497.393
Toplam yüzölçümü	6.831.000 da
Toplam tarım alanları	1.583.685 da
Tarla bitkileri	
Meyve ve uzun ömürlü bitkiler	
Sebze	

9.3.2. Bitkisel Üretim

Tablo 184. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Buğday	16.210	17.992
Patates	17.494	11.468
Arpa	12.001	12.929
Yeşil Ot	0	20.328
Mısır (Dane)	15.662	2.978

Tablo 185. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Fındık	136.138	93.339
Çay	24.984	29.722
Elma	7.423	5.758
Armut	5.274	3.400
Kiraz	2.273	2.720

Tablo 186. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 Üretim (ton)	2017 Üretim (ton)
Lahana	7.149	9.140
Fasulye	7.844	7.021
Domates	1.921	2.512
Hıyar	1.753	2.101
Biber	830	831

9.3.3. Hayvan Varlığı

Tablo 187. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Büyükbaş sayısı	2008 (Baş)	2017 (Baş)
Sığır (Kültür)	8.276	23.469
Sığır (Melez)	43.087	46.143
Sığır (Yerli)	34.914	26.520
Sığır Toplam	86.277	96.132
Manda	2.039	3.765
Toplam	88.316	99.897

Tablo 188. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Küçükbaş sayısı	2008 (Baş)	2017(Baş)
Koyun	198.204	83.157
Keçi	15.931	17.586
Toplam	214.135	100.743

9.3.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı

Tablo 189. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı

Faaliyet alanı	Sayı	Faaliyet alanı	Sayı
Süt ve süt ürünleri	4	Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	316
Et ve et ürünleri	6	Yumurta Paketleme	9
Su ürünleri işleme	4	Hazır Yemek, Tabldot Yemek	17
Meyve-sebze işleme- paketleme	2	Kuruyemiş ve Çerezler	2
Şeker üretimi (paketleme hariç)	1	Alkolsüz İçecekler	2
Pastacılık ürünleri üretimi	71	Bal, polen, arı sütü ve temel petek	2
Bisküvi, çikolata, kakaolu ve benzeri	1	Gıda ile Temas Eden Maddeler	1
Un üretimi	2	Yem	3
Unlu mamuller üretimi	56	Dondurma ve Yenilebilir Buz Ürünleri	14
Bitkisel ve siyah çay işleme	10	Yeniden Ambalajlama	5
Doğal ve fabrikasyon kurutulmuş	39	Entegre Fındık, Fıstık ve Benzeri	22
Kahve ve kahve ürünleri üretimi	2	Diğer Gıda Üreten İş Yerleri	2

9.3.5. Giresun’da Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler Ve Alanlar

Tablo 190. Giresun’da tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar

Sektör Adı	Açıklama
Fındık	Giresun fındık üretiminde Ülke üretiminin %20’sine sahiptir. Ayrıca Dünya pazarında tercih edilen yağlı fındık sadece Giresun’da yetiştirilmektedir. Fındık sektörüne ait sanayi gelişime uygundur ve pazar sorunu bulunmamaktadır.
Kültür Balıkçılığı	Yıllık 250 ton kültür balıkçılığı yetiştiriciliğinin tamamı iç sularda yapılmakta olup, denizde kültür balıkçılığı yetiştiriciliği yapılmamaktadır. Denizde kültür balıkçılığı yetiştiriciliği yapmak suretiyle ihracat imkânı bulunmaktadır.
Organik Tarım	Çevresel ve tarımsal kirlenmenin az olduğu, zirai mücadelede uzak alanların oldukça fazla olduğu bölgeler organik yaş sebze ve meyve yetiştiriciliğine oldukça müsaittir. Bu bölgelerde yapılan üretime talep oldukça fazla olup, pazar sorunu bulunmamaktadır.
Üzümsü Meyveler	Özellikle kivi, yaban mersini, böğürtlen gibi üretim açığı olan çeşitlerin yetiştirilmesi için oldukça uygun iklim koşulları mevcuttur. Bu ürünlerin herhangi bir hastalık ve zararlısının bulunmaması, pazar sorununun olmaması, alıcılar tarafından talebi olan ürünler olması, farklı sanayi ve ilaç sektörlerinde kullanılması avantaj sağlamaktadır.
Arıcılık	Giresun mera ve yaylalarda bulunan aromatik bitkilerin ve kestane ormanlarının çokluğu arıcılık sektörünün daha da büyümesine imkan sağlamaktadır. Giresun, Ülke genelinde koloni varlığı açısından 3. sırada yer almaktadır. Mevcut mera ve yaylalarda kimyevi gübre ve zirai ilaç kullanımı bulunmadığından organik bal üretimine de uygundur.

9.3.6. Giresun İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları

9.3.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)

Tablo 191. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)

Uygulayıcı Kurum: Tarım Ve Orman Bakanlığı / Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Destek Kapsamı	Bu Tebliğ, 1/1/2016-31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	- Hibeye esas proje tutarı alt limiti en az 30.000 Türk Lirası'dır. - Proje bütçesi KDV (katma değer vergisi) hariç hazırlanması gerekmektedir.

9.3.6.2. Ekonomik Yatırımlar

Tablo 192. Ekonomik yatırımlar

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarı Üst Limiti (TL)	Destekleme Oranı	
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Yeni tesis 2.000.000	% 50	
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması			
Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması			
Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar (Büyükbaş, küçükbaş, hindi ve kaz yetiştiriciliği, su ürünleri ve kültür mantarı* üretimine yönelik sabit yatırımları kapsar)			
*Kültür mantar üretimi kapsamında sadece tamamlama, kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları			
Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması			
Yenilenebilir enerji kullanan yeni seraların yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)			
Soğuk hava deposu yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)			
Çelik silo yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)	Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme 1.500.000		
Yenilenebilir enerji üretim tesisleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)			
Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konuları			
Kırsal turizme yönelik niteliği yeni tesis olan yatırımlar (Sadece yeni tesis yatırımları)			1.500.000
Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000		
El sanatları ve katma değerli ürünler (sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000		
Bilişim sistemleri ve eğitimi yatırımları (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000		

9.3.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi

Tablo 193. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	1/1/2018 - 31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlamak için belirlenmiş bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	- Tarla içi damla sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yüzey altı damla sulama sistemi kurulması, - Lineer veya Center Pivot sulama sistemi kurulması, - Tamburlu sulama sistemi kurulması, - Güneş enerjili sulama sistemi kurulması.
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	Gerçek ve tüzel kişiler için : 1. 000.000 TL Hibe Desteği Oranı : %50

9.3.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi

Tablo 194. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi

Yatırım Konuları	Destek Miktarı (En Fazla)	Başvuru Yeri Ve Tarihi
Hayvansal üretim	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar.
Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık projeleri		
Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği projeleri		
Kanatlı ve ipekböceği yetiştiriciliği projeleri		
Bitkisel üretim	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar.
Kapama meyve bahçesi tesisi projeleri		
Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği projeleri		
Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği projeleri		
Kültür mantarı üretimi projeleri	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi		
Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi konulu projeleri,		
Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretim konulu projeleri,		
Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi konulu projeleri,		

9.3.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri

Tablo 195. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar (101)	101-1	Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	%40-70
	101-2	Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-3	Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-4	Yumurta Üreten Tarımsal İşletmeler	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt, et ve yumurta sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 1.000.000 avro
- Broiler ve hindi sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 500.000 avro
- Kaz sektörü için en az 5.000 avro en fazla 250.000 avro

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar (103)	103-1	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	%50
	103-2	Kırmızı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-3	Kanatlı Eti ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-4	Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-5	Meyve ve Sebze Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt ve Et sektörleri için en az 30.000 avro ve en fazla 3.000.000 avro,
- Süt toplama merkezleri için en az 30.000 avro ve en fazla 1.000.000 avro,
- Meyve ve sebze sektörü için en az 30.000 avro ve 1.250.000 avro,
- Su ürünleri sektörü için en az 30.000 avro ve en fazla 1.500.000 avro.

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme (302)	302-1	Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması	%55
	302-2	Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması	
	302-3	Zanaatkarlık ve yerel ürün işletmeleri	
	302-4	Kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri	
	302-5	Su ürünleri yetiştiriciliği	
	302-6	Makine parkları	
	302-7	Yenilenebilir enerji yatırımları	

9.3.6.6. Düve Alım Desteği

Tablo 196. Düve alım desteği

Destek Kapsamı	TÜRKVET'e kayıtlı sığır işletmesi olan yetiştiricilere, en az 20 baş, en çok 100 baş düve alım bedelinin %30'unun hibe olarak verilmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Artvin, Bayburt, Giresun , Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Tokat, Trabzon

9.3.6.7. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi

Tablo 197. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi

Destek Kapsamı	Köylerde üretimi artırmak, atıl kalan mera alanlarını üretime kazandırmak, barınaklarının tam kapasite ile kullanımını sağlanmak, ülkemiz koyun varlığını artırmak ve kırsaldaki koyunculuk yapan insanları sosyal güvenceye kavuşturmayı kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	Hayvan alımı
Uygulama İlleri	81 il

9.3.6.8. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri

Tablo 198. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri

Destek Kapsamı	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu için ahır/ağıl tadilatı veya yeni inşaat ile koç/teke alımı ile Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut işletmelerin et üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik etçi ve kombine ırklardan damızlık boğa alımı yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki Artvin, Bayburt, Samsun, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Tokat ve Trabzon
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT - Yeni inşaat veya tadilat : %50 HAYVAN ALIMLI - Damızlık boğa, koç-teke alımı: %80

9.3.6.9. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği

Tablo 199. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği

Destek Kapsamı	Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yetiştiriciliğinde üretimin artırılması, kalitenin yükseltilmesi için damızlık işletmelerinin ve ticari modern işletmelerin kurulmasına yönelik yatırımların desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Arıcılık destekleme konuları ve uygulama illeri; Destekleme konuları; bal süzme makinası, bal eritme ve dinlendirme kazanı, sır alma teknesi, polen tuzaklı boş kovan, elektrik üreten güneş enerjisi sistemi, seyyar arıcı barakası, bal sağım çadırı malzemelerini kapsar. Tebliğ kapsamında Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon, illerinde kayıtlı üreticiler desteklenecektir. Kaz ve hindi yetiştiriciliği destekleme konuları ve uygulama illeri; Damızlık kaz işletmelerinde yeni kümes ve kuluçkahane inşaatı, makina, alet ve ekipman alımı, ticari kaz ve hindi işletmelerinde ise yeni kümes yapımı, alet ve ekipman alımını kapsar.

9.3.6.10. Tarımsal Krediler

Tablo 200. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları

Uygulayıcı Kurum: Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Hayvansal Üretim Konuları				
Sütçü, etçi, kombine siğir yetiştiriciliği	100.000 TL'ye kadar	100	100	12.500.000
	100.001-750.000 TL	100	50	
	750.001-5.000.000TL	75	50	
	5.000.001 - 12.500.000TL	50	25	
Yaygın hayvansal üretim	100.000 TL'ye kadar	100	100	250.000
	100.001-250.000 TL	75	50	
Damizlik düve yetiştiriciliği	-	100	75	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		50	50	5.000.000
Küçükbaş hayvancılık		100	75	5.000.000
Arıcılık		50	50	1.500.000
Kanatlı sektörü		50	25	3.000.000
Kanatlı sektörü damizlik yetiştiriciliği		100	100	7.500.000
Su ürünleri sektörü		100.000 TL'ye kadar	100	100
	100.001-5.000.000 TL	100	50	
Muhtelif Konular				
İyi tarım/organik tarım uygulamaları	-	50	50	5.000.000
Tarımsal mekanizasyon(traktör ayırık)	-	75	-	1.500.000
Traktör	75.000 TL'ye kadar	50	-	250.000
	75.001-250.000 TL	25	-	
Modern basınçlı sulama	-	100	-	1.500.000
Arazi alımı		25	25	500.000
Soğuk hava deposu yatırımları		50	25	5.000.000
Lisansli depoculuk yatırımları	Kapasitesi 10 bin tona kadar olan yatırımlar	75	50	10.000.000
	Kapasitesi 10 bin tondan büyük yatırımlar	75	50	20.000.000
Tarımsal ürünlerin işlenmesi	-	50	50	5.000.000
Tarımsal amaçlı kooperatiflerin üretim konuları				
Damizlik süt siğiri yetiştiriciliği	-	100	50	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		75	50	5.000.000
Küçükbaş hayvan besiciliği		100	75	5.000.000
Kontrollü örtü altı tarımı		75	50	7.500.000
Su ürünleri avcılığı		100	50	3.000.000
Tarımsal ürün işleme, paketlenme, depolama tesisi		75	50	5.000.000
Yaş çay yaprağı üretimi		-	50	5.000.000

9.3.6.11. ORKÖY Destekleri

Tablo 201. ORKÖY destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Orman Bakanlığı /Orman Genel Müdürlüğü, ORKÖY

ORKÖY Desteklerinin Amacı	Ormanların korunması, geliştirilmesi ve işletilmesi hedeflerine ulaşmak için, orman köylüsünün sosyo ekonomik yönden kalkınmalarını desteklemek amacıyla kredi-hibe desteğinde bulunmak suretiyle, ormanlar üzerindeki olumsuz baskıyı azaltmak ve ormanların sürdürülebilir olmasına katkı sağlamaktır.
Kimler Başvurabilir	ORKÖY kredisinden yararlanabilmek için, köyün/mahallenin ilgili yönetmelikte belirtilen şartları taşıması gerekmektedir. Köy ya da mahallenin ormanla ilişkisini bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerinden öğrenebilirler. Orman köyü tanımı Yönetmelikte; Orman köyü: “Mülki sınırları içerisinde Devlet ormanı olan köyler ile daha önce orman köyü iken 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanunla mahalleye dönüşen yerler” şeklinde tanımlanmaktadır. Orman köylüleri ORKÖY desteklerinden yararlanabilir. Bu desteklerden yararlanmak için bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerine başvurabilirler. Orman köylüsü tanımı ise Yönetmelikte; “Orman köyü/mahallesinde kredi ve hibe tespit tarihi itibarıyla en az bir yıl süreyle ikamet etmekte olan halk” şeklindedir.

Orman Genel Müdürlüğü orman köylülerini desteklemek amacıyla iki türlü kredi desteği vermektedir.

a- Ferdi Kredi Desteği

Ferdi projelere belirlenecek oranlarda her yıl hibe desteği verilmektedir. 2017 yılı için hibe oranı % 20'dir. Ferdi krediler, sosyal ve ekonomik maksatlı olarak ikiye ayrılır.

a.1 Sosyal Nitelikli Krediler

Odun tüketimini azaltmaya yönelik uygulanan kredi türüdür. Bu krediler faizsiz olup, vade süreleri proje türlerine göre 3- 7 yıl arasında değişmektedir. Sosyal Nitelikli Proje Örnekleri; dam örtülüğü malzemeleri, kat kalorifer sistemi, güneş enerjisi ile su ısıtma sistemleri, dış cephe mantolama vb. projelerdir.

a.2 Ekonomik Nitelikli Krediler

Ekonomik maksatlı hayvancılık ve fenni arıcılık kredileri faizsiz, diğer krediler ise ortalama yıllık % 1,5 faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Ekonomik maksatlı kredilerde vade süreleri proje türlerine göre 2- 7 yıl arasında değişmektedir.

Ekonomik Nitelikli Proje Örnekleri; hayvancılık (süt sığırcılığı, besi sığırcılığı, süt koyunculuğu, besi koyunculuğu vb.), fenni arıcılık, kültür mantarcılığı, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği, ev hanımları için mikro kredi, seracılık, bağcılık ve meyvecilik vb. projelerdir.

b- Kooperatif Kredi Desteği

Kooperatif kredileri faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Yıllık faiz oranı vade süresi 1-4 yıl olanlar için % 1,4286, dört (4) yılın üzerinde olanlar için ise % 1,5714'dür. Vade süreleri proje türlerine göre 3- 8 yıl arasında değişmektedir. Ayrıca projelere, her yıl genel müdürlükçe belirlenecek oranlarda hibe desteği verilmektedir.

9.3.6.12. Yatırım Teşvikleri

Uygulayıcı Kurum: Ekonomi Bakanlığı /Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Genel Açıklamalar

İlgili Mevzuat

- 19.06.2012 tarih ve 28328 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar"
- 20.06.2012 tarih ve 28329 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2012/1)"

Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; 1 inci ve 2 nci bölgelerde bir milyon Türk Lirası, 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde ise beşyüzbin Türk Lirası olması gerekir. Ayrıca, yatırımların asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları sağlaması da gerekir.
- Finansal kiralama yöntemiyle yapılacak yatırımlarda finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari ikiyüzbin Türk Lirası olması gerekir.
- Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşamaz.

Müracaat

Teşvik belgesi müracaatları, Ekonomi Bakanlığı'na yapılır. Ancak, genel teşvik uygulamaları kapsamında yer alan ve sabit yatırım tutarı onmilyon Türk Lirasını aşmayan, tebliğle belirlenecek yatırımlar için yatırımcının tercihiyle ilgili olarak yatırımın yapılacağı yerdeki yerel birimlere de müracaat edilebilir.

Teşvik belgesi

Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için, projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesi düzenlenmesi gerekir.

Diğer desteklerden yararlanma

Bu kapsamdaki destek unsurlarından yararlanan yatırım harcamaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinden yararlanamaz. Ancak, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sadece sübvansiyonlu kredi desteğinden yararlanan yatırımlar, bu Karar kapsamında faiz desteği dışındaki diğer destek unsurlarından yararlandırılabilirler.

Tarım sektörüne ilişkin değerlendirme

Tarım sektörüne yönelik yatırımlar, “Genel Teşvik Sistemi” ve “Bölgesel Teşvikler”den yararlanabilir.

Genel Teşvik Sistemi

Bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen asgari sabit yatırım tutarı şartı ile diğer Tebliğ şartlarını sağlayan tarımsal yatırımlar, Genel Teşvik Sistemi kapsamında gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası desteğinden faydalanılabilir. Ayrıca, Bölgesel Teşvik Sistemi kapsamında teşvik belgesi düzenlenebilecek olan yatırımlar için talep edilmesi halinde genel teşvik uygulamaları çerçevesinde belge düzenlenebilir.

Genel teşvik sistemi kapsamında teşvik edilemeyecek yatırımlar:

- Un, irmik (makarna imalatı ile entegre irmik yatırımları ve mısır irmiği yatırımları hariç), yem (balık unu, balık yağı, balık yemi ve entegre hayvancılık üretimi içindeki yem üretimi hariç), mısır nişastası ve nişasta bazlı şeker.
- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek).
- Küp şeker.
- 5 dekarın altındaki seracılık yatırımları.
- Bitkisel üretim (5 dekar ve üstü seracılık yatırımları, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç).
- Bölgesel uygulamalar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları.
- 5 ton/gün ve altında üretim kapasitesine sahip süt işleme yatırımları.

Teşviki belirli şartlara bağlı yatırım konuları:

- Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Kanatlı entegre yatırımlarında 100.000 adet/dönem,

- Damızlık büyükbaş entegre hayvan yetiştiriciliğinde (et/süt yönlü) asgari 150 büyükbaş/dönem,
- Süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında (damızlık dahil) 1.000 küçükbaş/dönem şartı aranır.

Bölgesel Teşvikler

Tablo 202. Giresun ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Yatırım Tutarları Veya Kapasiteleri
Entegre hayvancılık yatırımları (entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil)	500 Bin TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	1 Milyon TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (Balık yavrusu ve yumurtası üretimi dâhil)	500 Bin TL
Soğuk hava deposu hizmetleri	500 metrekare
Lisanslı depoculuk	1 Milyon TL
Seracılık	10 Dekar

Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 500 büyükbaş/dönem, damızlık büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, damızlık küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş, süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş/dönem ve kanatlı entegre yatırımlarında 200.000 adet/dönem asgari kapasite şartı aranır (damızlık kanatlı entegre yatırımlarında kapasite şartı aranmaz). Gıda ürünleri ve içecek imalatı yatırımlarından "makarna, makarna ile entegre irmik yatırımları, şehriye, kuskus, yufka, kadayıf, pirinç, ev hayvanları için hazır yem, balık unu, balık yağı, balık yemi, ekmek, rakı, bira, kuruyemiş, turşu, linter pamuğu, çay, fındık kırma/kavurma, hazır çorba ve et suları ve müstahzarları üretimleri ile tahıl ve baklagil tasnif ve ambalajlanması" yatırımları bölgesel teşviklerden yararlanamaz.

Bölgesel Teşvik Kalemleri

Tablo 203. Giresun ilinde bölgesel teşvik kalemleri

Destek Unsurları	31.12.2016 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2017 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
KDV İstisnası	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Vergi İndirimi		
Yatırıma Katkı Oranı (%)	40	30
Vergi İndirim Oranı (%)	80	70
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		
Desteğin Uygulama Süresi	7 yıl	6 yıl
Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	35	
Yatırım Yeri Tahsis	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Faiz Desteği		
TL Kredisi	5 puan	
Döviz Endeksli Kredi/Döviz Kredisi	2 puan	

Bölgesel Teşvik Kalemlerine İlişkin Açıklamalar

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için gümrük vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

KDV İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için katma değer vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

Vergi İndirimi: gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşınca kadar indirimli olarak uygulanmasıdır.

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre Bakanlıkça karşılanmasıdır.

Yatırım Yeri Tahsisi: Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için Maliye Bakanlığı'nca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilir.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kâr payının belli bir kısmı Bakanlığımızca karşılanmaktadır.

Bir Alt Bölge Desteğinden Faydalanma

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar, aşağıdaki şartlarından en az birini sağlaması durumunda vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir.

Sağlanması Gerekli Şartlar

- Yatırımın organize sanayi bölgesinde gerçekleştirilmesi,
- Yatırımın aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş gerçek veya tüzel kişinin ortağı olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi ve ortak faaliyet gösteren alanda entegrasyonu sağlayacak bir yatırım olması.

9.3.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar

Uygulayıcı Kurum: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı

Kalkınma Ajansları, Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulunun kararlaştırdığı ve Kalkınma Bakanlığı'nın onayladığı çalışma programı ve bütçe doğrultusunda hazırlanan ve finanse edilen mali destek programları kapsamında tarım sektörüne de destek sunabilmektedirler.

Bu programlar kapsamında, destek için öncelikli alanlar, örnek proje konuları ve başvuru koşulları Ajansların web sitelerinde ilan edilmekte ve başvuru rehberlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Kalkınma Ajansları, detayları yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmek kaydıyla;

- Yerel idarelere,
- Üniversitelere,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına,
- Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına,
- Sivil toplum kuruluşlarına,
- Kâr amacı güden işletmelere,
- Kooperatif ve birliklere,
- Gerçek ve tüzel kişilere,

proje veya faaliyetleri için “Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği”nde belirtilen usul ve esaslar dâhilinde “mali ve teknik” olmak üzere iki konuda destek sağlanmaktadır.

Mali Destek Türleri:

1. Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan finansman desteği, ajansın esas itibarıyla proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Ancak ajans istisnai olarak, proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek suretiyle, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de doğrudan destek sağlayabilir. Bu destek 3 şekilde sağlanır; “Güdümlü Proje Desteği”, “Doğrudan Faaliyet Desteği” ve “Proje Teklif Çağrısı”.

2. Faiz Desteği

Faiz desteği, kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır.

3. Faizsiz Kredi Desteği

Faizsiz kredi desteği, ajans tarafından kâr amacı güden gerçek ve tüzelkişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin bu Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar dahilinde ajansa faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır. Faizsiz kredi desteğinde, yararlanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az üç ay geri ödemesiz dönem tanınır ve geri ödeme işlemleri, sözleşme tarihinden itibaren en fazla dört yıl içinde tamamlanır.

9.3.6.14. KOSGEB Hizmet ve Destekleri

Desteklenen Sektörler

- Madencilik ve taş ocakçılığı
- İmalat
- Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı
- Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri
- İnşaat
- Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı
- Ulaştırma ve depolama
- Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri
- Bilgi ve iletişim
- Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
- İdari ve destek hizmet faaliyetleri
- Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor
- Diğer hizmet faaliyetleri

Destek Programları

- Genel Destek Programı
- Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Programı
- Kobi Proje Destek Programı
- Girişimcilik Destek Programı
- Tematik Destek Programı İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı
- Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı
- Finansman Destekleri (Kredi Faiz)

Bir işletmenin KOSGEB desteklerinden yararlanabilmesi için öncelikle veri tabanına kayıt olması gerekmektedir. Veri tabanına kayıt işlemleri için <http://www.kosgeb.gov.tr> adresinden “E-KOBİ” tıklanıp KOSGEB’ e ilk kayıt linkini seçip işletmeye ait bilgiler girilir kaydedilip sonraki sayfada KOBİ Bilgi Beyannamesi doldurulur.

9.4. GÜMÜŞHANE İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

9.4.1. Genel Bilgiler

Tablo 204. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı

İl nüfusu	170.173
Toplam yüzölçümü	6.575.000 da
Toplam tarım alanları	814.171 da
Tarla bitkileri	
Meyve ve uzun ömürlü bitkiler	
Sebze	

9.4.2. Bitkisel Üretim

Tablo 205. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Yeşil Ot	0	96.596
Mısır(Hasıl-Silajlık)	29.091	42.981
Patates	45.048	43.583
Buğday	29.161	39.289
Arpa	20.628	17.542

Tablo 206. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Elma	5.253	4.508
Armut	1.533	1.871
Dut	793	1.149
Ceviz	1.761	905
Fındık	223	500

Tablo 207. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 Üretim (ton)	2017 Üretim (ton)
Fasulye(Taze)	2.164	2.955
Lahana	4.458	1.136
Domates	2.085	2.988
Hıyar	1.012	2.666

9.4.3. Hayvan Varlığı

Tablo 208. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Büyükbaş Sayısı	2008 yılı (Baş)	2017 yılı (Baş)
Siğır (Kültür)	17.384	35.469
Siğır (Melez)	29.113	31.464
Siğır (Yerli)	24.574	8.997
Siğır Toplam	71.071	75.930
Manda	100	173
Toplam	71.171	76.103

Tablo 209. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Küçükbaş Sayısı	2008 yılı miktar (Baş)	2017 yılı miktar (Baş)
Koyun	43.372	30.021
Keçi	5.180	5.179
Toplam	48.552	35.200

9.4.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı

Tablo 210. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı

Sanayi Kolu	Sayı
Süt ve süt ürünleri	3
Et ve et ürünleri	1
Meyve-sebze işleme- paketlenme	1
Pastacılık ürünleri üretimi	14
Şekerli mamuller (pestil ve köme)	27
Unlu mamuller üretimi	8
Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	77
Yumurta paketlenme	2
Hazır yemek, tabldot yemek	5
Yem	1

9.4.5. Gümüşhane’de Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar

Tablo 211. Gümüşhane’de tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar

Sektör Adı	Açıklama
Organik Tarım	Sahip olduğu coğrafi konumu, toprak ve iklim özellikleri ve yerleşim yoğunluğunun azlığı ile organik ürün yetiştirme açısından büyük potansiyel barındırmaktadır. Gümüşhane; hububat, bakliyat, yem bitkileri, itri bitkiler, pestil-köme, dut pekmezi ve balıkçılık alanlarında organik tarım yapmaya oldukça elverişlidir. Tarım da kimyevi gübre ve bitki koruma ürünü kullanımı son derece düşüktür. 2016 yılında 12 gr/da ile Türkiye de en az BKÜ kullanılan illerden olan Gümüşhane, bu tarımsal üretim yaklaşımı ile organik tarım yönünden avantajlıdır. Geniş mera ve yaylalara sahip olan Gümüşhane organik hayvancılık ve arıcılık için ihtiyaç duyulan tarımsal üretim girdilerine doğal olarak sahip illerden biridir. Avrupa’nın en büyük organik süt üreten organik çiğ süt üretim tesisinin ilde yer alması Gümüşhane ‘de özellikle organik tarıma dayalı yatırım fırsatlarının değerlendirilmesine en iyi örneklerdendir.
Arıcılık	Gümüşhane balının besin değeri, kaynağını yörenin değişik çiçeklerinden aldığı için diğer ballara göre yüksektir. Gümüşhane 2016 yılı bal üretimi 595 ton olup, toplam 150.000 kovan ile 3.000 ton bal üretimi sağlayacak floraya sahip olduğu tahmin edilmektedir. Gümüşhane genelinde yapılan bitkisel üretimde kimyevi gübre ve ilaç kullanımının az oluşu organik arı ürünleri üretimi için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.
Büyükbaş Hayvancılık	Gümüşhane genelinde 169.681 ha mera alanı olup DOKAP illeri arasında mera varlığı açısından en fazla mera alanına sahip olan ildir. 2016 yılı verilerine göre Gümüşhane’de 68.864 adet büyük baş, 29.464 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Hayvancılık işletmelerinin kaba yem ihtiyacı yılın 8 ayı meralardan ve yem bitkisi ekilişinden karşılanmaktadır. Mera ve yaylaklar organik hayvancılık faaliyetleri için uygun olup, konvansiyonel hayvancılık yatırımlarını da karşılayabilecek kapasitededir.
Su Ürünleri	Gümüşhane ili sahip olduğu akarsu, göl ve barajları ile kültür balıkçılığı üretimi için büyük potansiyele sahiptir ve su ürünleri üretimi son yıllarda hızlı artış kaydetmiştir. Bu artışta en büyük etken baraj göllerinde kurulan ağ kafeslerde de alabalık yetiştiriciliğinin yapılmaya başlanmasıdır. 2016 yılı itibarıyla Gümüşhane’de bulunan alabalık üretim tesislerinin sayısı 39’a ulaşmış olup toplam kapasiteleri 4.782 ton/yıldır. İlde temiz yer altı ve yer üstü su kaynaklarının bulunması, diğer tarımsal faaliyetlere göre yılın her döneminde gelir elde edilmesi, halkın yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenme konusunda bilinçlenmesi sonucu talebin artması, Gümüşhane Karadeniz’e yakınlığı nedeniyle ihracata yönelik pazarlama probleminin bulunmaması gibi sebeplerle karlı yatırım alanlarından biri haline gelmiştir.

9.4.6. Gümüşhane İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları

9.4.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)

Tablo 212. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)

Uygulayıcı Kurum: Tarım Ve Orman Bakanlığı / Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Destek Kapsamı	Bu Tebliğ, 1/1/2016-31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	- Hibeye esas proje tutarı alt limiti en az 30.000 Türk Lirası'dır. - Proje bütçesi KDV (katma değer vergisi) hariç hazırlanması gerekmektedir.

9.4.6.2. Ekonomik Yatırımlar

Tablo 213. Ekonomik yatırımlar

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarı Üst Limiti (TL)	Destekleme Oranı
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Yeni tesis 2.000.000 Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme 1.500.000 Tamamlama 1.750.000	% 50
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar (Büyükbaş, küçükbaş, hindi ve kaz yetiştiriciliği, su ürünleri ve kültür mantarı* üretimine yönelik sabit yatırımları kapsar)		
*Kültür mantar üretimi kapsamında sadece tamamlama, kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları		
Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Yenilenebilir enerji kullanan yeni seraların yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Soğuk hava deposu yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Çelik silo yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Yenilenebilir enerji üretim tesisleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)		
Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konuları		
Kırsal turizme yönelik niteliği yeni tesis olan yatırımlar (Sadece yeni tesis yatırımları)	1.500.000	
Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
El sanatları ve katma değerli ürünler (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
Bilişim sistemleri ve eğitimi yatırımları (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	

9.4.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi

Tablo 214. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	1/1/2018 - 31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlamak için belirlenmiş bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	- Tarla içi damla sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yüzey altı damla sulama sistemi kurulması, - Lineer veya Center Pivot sulama sistemi kurulması, - Tamburlu sulama sistemi kurulması, - Güneş enerjili sulama sistemi kurulması.
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	Gerçek ve tüzel kişiler için : 1. 000.000 TL Hibe Desteği Oranı : %50

9.4.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi

Tablo 215. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi

Yatırım Konuları	Destek Miktarı (En Fazla)	Başvuru Yeri Ve Tarihi
Hayvansal üretim	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır.
Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık projeleri		
Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği projeleri		
Kanatlı ve ipekböceği yetiştiriciliği projeleri		
Bitkisel üretim	30.000 TL	Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar.
Kapama meyve bahçesi tesisi projeleri		
Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği projeleri		
Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği projeleri		
Kültür mantarı üretimi projeleri	30.000 TL	Başvuru süresi yirmi gündür.
Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi		
Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretim konulu projeleri		
Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi konulu projeleri		

9.4.6.5. Düve Alım Desteği

Tablo 216. Düve alım desteği

Destek Kapsamı	TÜRKVET'e kayıtlı sığır işletmesi olan yetiştiricilere, en az 20 baş, en çok 100 baş düve alım bedelinin %30'unun hibe olarak verilmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane , Ordu, Rize, Samsun, Tokat, Trabzon

9.4.6.6. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi

Tablo 217. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi

Destek Kapsamı	Köylerde üretimi artırmak, atıl kalan mera alanlarını üretime kazandırmak, barınaklarının tam kapasite ile kullanımını sağlanmak, ülkemiz koyun varlığını artırmak ve kırsaldaki koyunculuk yapan insanları sosyal güvenceye kavuşturmayı kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	Hayvan alımı
Uygulama İlleri	81 il

9.4.6.7. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri

Tablo 218. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri

Destek Kapsamı	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu için ahır/ağıl tadilatı veya yeni inşaat ile koç/teke alımı ile Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut işletmelerin et üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik etçi ve kombine ırklardan damızlık boğa alımı yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki Artvin, Bayburt, Samsun, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Tokat ve Trabzon
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT - Yeni inşaat veya tadilat : %50 HAYVAN ALIMI - Damızlık boğa, koç-teke alımı: %80

9.4.6.8. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği

Tablo 219. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği

Destek Kapsamı	Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yetiştiriciliğinde üretimin artırılması, kalitenin yükseltilmesi için damızlık işletmelerinin ve ticari modern işletmelerin kurulmasına yönelik yatırımların desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler

Tablo 219. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği (Devam)

Uygulama İlleri	Arıcılık destekleme konuları ve uygulama illeri; Destekleme konuları; bal süzme makinası, bal eritme ve dinlendirme kazanı, sır alma teknesi, polen tuzaklı boş kovan, elektrik üreten güneş enerjisi sistemi, seyyar arıcı barakası, bal sağım çadırı malzemelerini kapsar. Tebliğ kapsamında Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon, illerinde kayıtlı üreticiler desteklenecektir.
Yatırım Konuları, Destek Oranı	Kaz ve hindi yetiştiriciliği destekleme konuları ve uygulama illeri; Damızlık kaz işletmelerinde yeni kümes ve kuluçkahane inşaatı, makina, alet ve ekipman alımı, ticari kaz ve hindi işletmelerinde ise yeni kümes yapımı, alet ve ekipman alımını kapsar.
	Kaz ve Hindi Yetiştiriciliği - Yeni inşaat yapımı, makina, alet ve ekipman alımı: %75 Arıcılık : %60

9.4.6.9. Tarımsal Krediler**Tablo 220. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları****Uygulayıcı Kurum:** Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Hayvansal Üretim Konuları				
Sütçü, etçi, kombine siğir yetiştiriciliği	100.000 TL'ye kadar	100	100	12.500.000
	100.001-750.000 TL	100	50	
	750.001-5.000.000TL	75	50	
	5.000.001 - 12.500.000TL	50	25	
Yaygın hayvansal üretim	100.000 TL'ye kadar	100	100	250.000
	100.001-250.000 TL	75	50	
Damizlik düve yetiştiriciliği	-	100	75	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		50	50	5.000.000
Küçükbaş hayvancılık		100	75	5.000.000
Arıcılık		50	50	1.500.000
Kanatlı sektörü		50	25	3.000.000
Kanatlı sektörü damizlik yetiştiriciliği		100	100	7.500.000
Su ürünleri sektörü	100.000 TL'ye kadar	100	100	5.000.000
	100.001-5.000.000 TL	100	50	
Muhtelif Konular				
İyi tarım/organik tarım uygulamaları	-	50	50	5.000.000
Tarımsal mekanizasyon (traktör ayırık)	-	75	-	1.500.000
Traktör	75.000 TL'ye kadar	50	-	250.000
	75.001-250.000 TL	25	-	
Modern basınçlı sulama	-	100	-	1.500.000
Arazi alımı		25	25	500.000
Soğuk hava deposu yatırımları		50	25	5.000.000

Tablo 220. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları (Devam)

Uygulayıcı Kurum: Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Muhtelif Konular				
Lisansli depoculuk yatirimlari	Kapasitesi 10 bin tona kadar olan yatırımlar	75	50	10.000.000
	Kapasitesi 10 bin tondan büyük yatırımlar	75	50	20.000.000
Tarımsal ürünlerin işlenmesi	-	50	50	5.000.000
Tarımsal amaçlı kooperatiflerin üretim konuları				
Damizlik süt sığırları yetiştiriciliği	-	100	50	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		75	50	5.000.000
Küçükbaş hayvan besiciliği		100	75	5.000.000
Kontrollü örtü altı tarımı		75	50	7.500.000
Su ürünleri avcılığı		100	50	3.000.000
Tarımsal ürün işleme, paketlenme, depolama tesisi		75	50	5.000.000
Yaş çay yaprağı üretimi		-	50	5.000.000

9.4.6.10. ORKÖY Destekleri

Tablo 221. ORKÖY destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Orman Bakanlığı /Orman Genel Müdürlüğü, ORKÖY

ORKÖY Desteklerinin Amacı	Ormanların korunması, geliştirilmesi ve işletilmesi hedeflerine ulaşmak için, orman köylüsünün sosyo ekonomik yönden kalkınmalarını desteklemek amacıyla kredi-hibe desteğinde bulunmak suretiyle, ormanlar üzerindeki olumsuz baskıyı azaltmak ve ormanların sürdürülebilir olmasına katkı sağlamaktır.
Kimler Başvurabilir	ORKÖY kredisinden yararlanabilmek için, köyün/mahallenin ilgili yönetmelikte belirtilen şartları taşıması gerekmektedir. Köy ya da mahallenin ormanla ilişkisini bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerinden öğrenebilirler. Orman köyü tanımı Yönetmelikte; Orman köyü: “Mülki sınırları içerisinde Devlet ormanı olan köyler ile daha önce orman köyü iken 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanunla mahalleye dönüşen yerler” şeklinde tanımlanmaktadır. Orman köylüleri ORKÖY desteklerinden yararlanabilir. Bu desteklerden yararlanmak için bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerine başvurabilirler. Orman köylüsü tanımı ise Yönetmelikte; “Orman köyü/mahallesinde kredi ve hibe tespit tarihi itibarıyla en az bir yıl süreyle ikamet etmekte olan halk” şeklindedir.

Orman Genel Müdürlüğü orman köylülerini desteklemek amacıyla iki türlü kredi desteği vermektedir.

a- Ferdi Kredi Desteği

Ferdi projelere belirlenecek oranlarda her yıl hibe desteği verilmektedir. 2017 yılı için hibe oranı % 20’dir. Ferdi krediler, sosyal ve ekonomik maksatlı olarak ikiye ayrılır.

a.1 Sosyal Nitelikli Krediler;

Odun tüketimini azaltmaya yönelik uygulanan kredi türüdür. Bu krediler faizsiz olup, vade süreleri proje türlerine göre 3- 7 yıl arasında değişmektedir.

Sosyal Nitelikli Proje Örnekleri: dam örtülüğü malzemeleri, kat kalorifer sistemi, güneş enerjisi ile su ısıtma sistemleri, dış cephe mantolama vb. projelerdir.

a.2 Ekonomik Nitelikli Krediler;

Ekonomik maksatlı hayvancılık ve fenni arıcılık kredileri faizsiz, diğer krediler ise ortalama yıllık % 1,5 faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Ekonomik maksatlı kredilerde vade süreleri proje türlerine göre 2- 7 yıl arasında değişmektedir.

Ekonomik Nitelikli Proje Örnekleri: hayvancılık (süt sığırcılığı, besi sığırcılığı, süt koyunculuğu, besi koyunculuğu vb.), fenni arıcılık, kültür mantarcılığı, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği, ev hanımları için mikro kredi, seracılık, bağcılık ve meyvecilik vb. projelerdir.

b- Kooperatif Kredi Desteği

Kooperatif kredileri faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Yıllık faiz oranı vade süresi 1-4 yıl olanlar için % 1,4286, dört (4) yılın üzerinde olanlar için ise % 1,5714'dür. Vade süreleri proje türlerine göre 3- 8 yıl arasında değişmektedir. Ayrıca projelere, her yıl genel müdürlükçe belirlenecek oranlarda hibe desteği verilmektedir.

9.4.6.11. Yatırım Teşvikleri

Uygulayıcı Kurum: Ekonomi Bakanlığı / Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Genel Açıklamalar

İlgili Mevzuat

- 19.06.2012 tarih ve 28328 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar"
- 20.06.2012 tarih ve 28329 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2012/1)"

Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; 1 inci ve 2 nci bölgelerde bir milyon Türk Lirası, 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde ise beşyüzbin Türk Lirası olması gerekir. Ayrıca, yatırımların asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları sağlaması da gerekir.

- Finansal kiralama yöntemiyle yapılacak yatırımlarda finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari ikiyüzbin Türk Lirası olması gerekir.
- Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşamaz.

Müracaat

- Teşvik belgesi müracaatları, Ekonomi Bakanlığı'na yapılır. Ancak, genel teşvik uygulamaları kapsamında yer alan ve sabit yatırım tutarı onmilyon Türk Lirasını aşmayan, tebliğle belirlenecek yatırımlar için yatırımcının tercihiyle bağlı olarak yatırımın yapılacağı yerdeki yerel birimlere de müracaat edilebilir.

Teşvik belgesi

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için, projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesi düzenlenmesi gerekir.

Diğer desteklerden yararlanma

Bu kapsamdaki destek unsurlarından yararlanan yatırım harcamaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinden yararlanamaz. Ancak, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sadece sübvansiyonlu kredi desteğinden yararlanan yatırımlar, bu Karar kapsamında faiz desteği dışındaki diğer destek unsurlarından yararlandırılabilirler.

Tarım sektörüne ilişkin değerlendirme

Tarım sektörüne yönelik yatırımlar, “Genel Teşvik Sistemi” ve “Bölgesel Teşvikler”den yararlanabilir.

Genel Teşvik Sistemi

Bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen asgari sabit yatırım tutarı şartı ile diğer Tebliğ şartlarını sağlayan tarımsal yatırımlar, Genel Teşvik Sistemi kapsamında gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası desteğinden faydalanılabilir. Ayrıca, Bölgesel Teşvik Sistemi kapsamında teşvik belgesi düzenlenebilecek olan yatırımlar için talep edilmesi halinde genel teşvik uygulamaları çerçevesinde belge düzenlenebilir.

Genel teşvik sistemi kapsamında teşvik edilemeyecek yatırımlar

- Un, irmik (makarna imalatı ile entegre irmik yatırımları ve mısır irmiği yatırımları hariç), yem (balık unu, balık yağı, balık yemi ve entegre hayvancılık üretimi içindeki yem üretimi hariç), mısır nişastası ve nişasta bazlı şeker.
- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek).
- Küp şeker.

- 5 dekarın altındaki seracılık yatırımları.
- Bitkisel üretim (5 dekar ve üstü seracılık yatırımları, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç).
- Bölgesel uygulamalar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları.
- 5 ton/gün ve altında üretim kapasitesine sahip süt işleme yatırımları.

Teşviki belirli şartlara bağlı yatırım konuları

- Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Damızlık büyükbaş entegre hayvan yetiştiriciliğinde (et/süt yönlü) asgari 150 büyükbaş/dönem,
- Kanatlı entegre yatırımlarında 100.000 adet/dönem,
- Süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında (damızlık dahil) 1.000 küçükbaş dönem şartı aranır.

Bölgesel Teşvikler

Tablo 222. Gümüşhane ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Yatırım Tutarları Veya Kapasiteleri
Entegre hayvancılık yatırımları (entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil)*	500 Bin TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı**	1 Milyon TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (Balık yavrusu ve yumurtası üretimi dâhil)	500 Bin TL
Soğuk hava deposu hizmetleri	500 metrekare
Lisanslı depoculuk	1 Milyon TL
Seracılık	10 Dekar

* Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 500 büyükbaş/dönem, damızlık büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, damızlık küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş, süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş/dönem ve kanatlı entegre yatırımlarında 200.000 adet/dönem asgari kapasite şartı aranır (damızlık kanatlı entegre yatırımlarında kapasite şartı aranmaz).

** Gıda ürünleri ve içecek imalatı yatırımlarından "makarna, makarna ile entegre irmik yatırımları, şehriye, kuskus, yufka, kadayıf, pirinç, ev hayvanları için hazır yem, balık unu, balık yağı, balık yemi, ekmek, rakı, bira, kuruyemiş, turşu, linter pamuğu, çay, fındık kırma/kavurma, hazır çorba ve et suları ve müstahzarları üretimleri ile tahıl ve baklagil tasnif ve ambalajlanması" yatırımları bölgesel teşviklerden yararlanamaz.

Tablo 223. Gümüşhane ilinde bölgesel teşvik kalemleri

Destek Unsurları	31.12.2016 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2017 itibaren başlanılan yatırımlar
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
KDV İstisnası	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Vergi İndirimi		
Yatırıma Katkı Oranı (%)	40	30
Vergi İndirim Oranı (%)	80	70
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		
Desteğin Uygulama Süresi	7 yıl	6 yıl
Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	35	
Yatırım Yeri Tahsisi	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Faiz Desteği		
TL Kredisi	5 puan	
Döviz Endeksli Kredi/Döviz Kredisi	2 puan	

Bölgesel Teşvik Kalemlerine İlişkin Açıklamalar

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için gümrük vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

KDV İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için katma değer vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

Vergi İndirimi: gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli olarak uygulanmasıdır.

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre Bakanlıkça karşılanmasıdır.

Yatırım Yeri Tahsis: Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için Maliye Bakanlığı'nca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilir.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kâr payının belli bir kısmı Bakanlığımızca karşılanmaktadır.

Bir Alt Bölge Desteğinden Faydalanma

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar, aşağıdaki şartlarından en az birini sağlaması durumunda vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir.

Sağlanması gerekli şartlar;

- Yatırımın organize sanayi bölgesinde gerçekleştirilmesi,
- Yatırımın aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş gerçek veya tüzel kişinin ortağı olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi ve ortak faaliyet gösteren alanda entegrasyonu sağlayacak bir yatırım olması.

9.4.6.12. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar

Uygulayıcı Kurum: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı

Kalkınma Ajansları, Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulunun kararlaştırdığı ve Kalkınma Bakanlığı'nın onayladığı çalışma programı ve bütçe doğrultusunda hazırlanan ve finanse edilen mali destek programları kapsamında tarım sektörüne de destek sunabilmektedirler.

Bu programlar kapsamında, destek için öncelikli alanlar, örnek proje konuları ve başvuru koşulları Ajansların web sitelerinde ilan edilmekte ve başvuru rehberlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Kalkınma Ajansları, detayları yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmek kaydıyla;

- Yerel idarelere,
- Üniversitelere,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına,
- Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına,
- Sivil toplum kuruluşlarına,
- Kâr amacı güden işletmelere,
- Kooperatif ve birliklere,
- Gerçek ve tüzel kişilere,

proje veya faaliyetleri için “Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği”nde belirtilen usul ve esaslar dâhilinde “mali ve teknik” olmak üzere iki konuda destek sağlanmaktadır.

Mali Destek Türleri

1. Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan finansman desteği, ajansın esas itibarıyla proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Ancak ajans istisnai olarak, proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek suretiyle, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de doğrudan destek sağlayabilir. Bu destek 3 şekilde sağlanır; “Güdümlü Proje Desteği”, “Doğrudan Faaliyet Desteği” ve “Proje Teklif Çağrısı”.

2. Faiz Desteği

Faiz desteği, kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır.

3. Faizsiz Kredi Desteği

Faizsiz kredi desteği, ajans tarafından kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin bu Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar dâhilinde ajansa faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır.

Faizsiz kredi desteğinde, yararlanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az üç ay geri ödemesiz dönem tanınır ve geri ödeme işlemleri, sözleşme tarihinden itibaren en fazla dört yıl içinde tamamlanır.

9.4.6.13. Cazibe Merkezleri Programı

Tablo 224. Cazibe merkezleri programı

Uygulayıcı Kurum: Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları

Destek Kapsamı	Görece az gelişmiş 23 ilde yatırım ortamını canlandırarak istihdam, üretim ve ihracatın artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıkların azaltılmasına yönelik yatırımların desteklenmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesidir. Destek söz konusu illerde; özel sektör tarafından gerçekleştirilecek imalat sanayi yatırımları (US-97 Kodu:15-37) ile çağrı merkezi ve veri merkezi yatırım projeleri içindir. Söz konusu destek ile ilgili yayımlanan karar kapsamında 31/12/2020 tarihine kadar yapılacak olan teşvik belgesi müracaatları değerlendirilir.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Bayburt, Gümüşhane

Destekler

Cazibe Merkezi Programı kapsamında komite tarafından uygun bulunan ve yatırım teşvik belgesi düzenlenmesine karar verilen yatırımlar, enerji desteği ile yatırımlarda devlet yardımları hakkında 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında sağlanan destek unsurlarından 6. Bölge şartlarında, 6. bölgede uygulanan oran ve sürelerle faydalandırılır.

Sabit Yatırım Tutarı ve Asgari Kapasite

Tablo 225. Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

Yatırım Bölgesi	Asgari Yatırım Tutarı
Bayburt, Gümüşhane	2 Milyon Türk Lirası

Cazibe Merkezleri Programı kapsamındaki destek unsurlarından yararlanabilmek için çağrı merkezi yatırımlarının asgari 200 Kişilik istihdam sağlaması, ANTI/TIA-942 veya Uptime

Institute Tier-3 veya üstü seviyede olan veri merkezi yatırımlarının ise asgari 5.000 m² beyaz alan ihtiva etmesi gerekmektedir.

Enerji Desteği

Cazibe Merkezi Programı kapsamındaki illerde komite tarafından desteklenmesi uygun görülen yeni yatırımlardan enerji desteği ihtiva edenlerin, işletmeye geçilmesini müteakip gerçekleşen sabit yatırım tutarının %25' ini aşmamak üzere aylık elektrik enerjisi giderlerinin azami %30' u iç yıl süreyle işleme bazında 10 Milyon Türk Lirasına kadar Bakanlık bütçesinden karşılanabilir.

Müracaat ve Değerlendirme

Cazibe Merkezi Programı desteklerinden yararlanmak için, tebliğle belirlenmiş olan bilgi ve belgelerle Bakanlığa müracaat edilir. Yayımlanan karar kapsamında 31/12/2020 tarihine kadar yapılacak olan teşvik belgesi müracaatları değerlendirilir

9.4.6.14. KOSGEB Hizmet Ve Destekleri

Desteklenen Sektörler

- Madencilik ve taş ocakçılığı
- İmalat
- Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı
- Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri
- İnşaat
- Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı
- Ulaştırma ve depolama
- Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri
- Bilgi ve iletişim
- Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
- İdari ve destek hizmet faaliyetleri
- Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor
- Diğer hizmet faaliyetleri

Destek Programları

- Genel Destek Programı
- Ar-ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Programı
- Kobi Proje Destek Programı
- Girişimcilik Destek Programı
- Tematik Destek Programı İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı
- Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı
- Finansman Destekleri (Kredi Faiz)

Bir işletmenin KOSGEB desteklerinden yararlanabilmesi için öncelikle veri tabanına kayıt olması gerekmektedir. Veri tabanına kayıt işlemleri için <http://www.kosgeb.gov.tr> adresinden “E-KOBİ” tıklanıp KOSGEB’ e ilk kayıt linkini seçip işletmeye ait bilgiler girilir kaydedilip sonraki sayfada KOBİ Bilgi Beyannamesi doldurulur.

9.5. ORDU İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

9.5.1. Genel Bilgiler

Tablo 226. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı

İl nüfusu	742.341
Toplam yüzölçümü	595.200 ha
Toplam tarım alanları	2.427.192 da
Tarla Bitkileri	
Meyve ve uzun ömürlü bitkiler	
Sebze	

9.5.2. Bitkisel Üretim

Tablo 227. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Patates	43.750	25.700
Mısır (Dane)	27.929	6.691
Buğday	10.805	3.312
Arpa	3.442	2.320

Tablo 228. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Fındık	215.649	213.572
Kivi	3.002	7.102
Elma	9.559	5.930
Armut	4.994	3.894
Ceviz	4.177	2.961

Tablo 229. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 yılı üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Lahana		
Fasulye (Taze)		
Domates		
Hıyar		

9.5.3. Hayvan Varlığı

Tablo 230. Büyükbaş hayvan sayılarındaki değişim

Büyükbaş Sayısı	2008 yılı (Baş)	2017 yılı (Baş)
Sığır (Kültür)		
Sığır (Melez)		
Sığır (Yerli)		
Sığır Toplam		
Manda		
Toplam		

Tablo 231. Küçükbaş hayvan sayılarındaki değişim

Küçükbaş Sayısı	2008 yılı (Baş)	2017 yılı (Baş)
Koyun		
Keçi		
Toplam		

9.5.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı

Tablo 232. Tarım ve tarıma dayalı sanayi

Sanayi Kolu	Sayı	Sanayi Kolu	Sayı
Süt ve süt ürünleri	18	Unlu mamuller üretimi	98
Et ve et ürünleri	18	Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	368
Su ürünleri işleme	3	Ari yemi üreten işletmeler	3
Meyve-sebze işleme- paketlenme	1	Yumurta paketlenme	2
Kanatlı parçalama tesisi	9	Bitkisel ve siyah çay işleme	2
Kati ve sivi bitkisel yağ	1	Hazır yemek, tabldot yemek	30
Küçük kapasiteli kesimhane	6	Gıda ambalajlama	10
Entegre fındık ve benzeri ürün işl.	25	Kuruyemiş ve çerezler	20
Konserve ve salça	1	Bitkisel yağ imalatı	1
Fermente ve salamura ürün üretimi	1	Alkolsüz içecekler	1
Pastacılık ürünleri üretimi	83	Dondurma ve yenilebilir buz ürünleri üretimi	16
Şekerleme üretimi, tahin, helva	11	Bal, polen, ari sütü ve temel petek	20
Bisküvi, çikolata, kakaolu ve	4	Soğuk hava deposu	4
Benzeri ürünler		Yem üretimi	7
Un üretimi	4	Diğer	67

9.5.5. Ordu'da Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar

Tablo 233. Ordu'da tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar

Sektör Adı	Açıklama
Entegre Fındık İşleme ve Paketleme Sektörü	Ordu'da üretilen fındığın bir kısmı kurulu entegre tesislerde işlenerek pazarlanmaktadır. Fındığın Ordu ili ekonomisine sağladığı katma değer artırılması için entegre fındık işleme tesisleri konusunda yatırım yapılması gerekmektedir.
Bal İşleme ve Paketleme Sektörü	Ordu ilinde 577.858 adet aralı kovan ile yılda 16.000 ton bal üretimine karşılık kurulu bal işleme tesisleri ve kapasiteleri yetersizdir. Bal işleme ve paketleme tesislerinin kurulması doğru yatırım seçeneklerinden biri olacaktır.
Entegre Su Ürünleri İşleme ve Paketleme Sektörü	Ordu su ürünleri sektöründe; Karadeniz'e kıyısı olmasının yanında, dalga ve akıntılara karşı deniz sahasında korunaklı bölgelerin fazlalığı ve akarsu kaynaklarının balık yetiştiriciliğine uygun olması ile güçlü bir doğal üretim ve kültür balıkçılığı altyapısına sahiptir.
Et İşleme ve Paketleme Sektörü	Ordu ilinde büyük ve küçükbaş hayvan varlığı ile yıllık 9.300 ton et üretimine karşılık et işleme ve paketleme tesisi yetersizdir.
Organik Tarım ve İyi Tarım Sektörü	Ordu ilinde organik fındık üretimi yaygınlaşmaktadır. Ordu ili organik fındık ve iyi tarım uygulamalarına yönelik üretim ve tüketim bilincinin arttığı bir ildir.
Kırsal Turizmde Tarımsal Aktiviteler	Kırsal turizmin geliştirilmesine yönelik yerel ürünlerin ve el sanatlarının zenginliği bu sektörde yatırım yapmak için önemli potansiyel oluşturmaktadır.

9.5.6. Ordu İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları

9.5.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)

Tablo 234. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)

Uygulayıcı Kurum: Tarım Ve Orman Bakanlığı / Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Destek Kapsamı	Bu Tebliğ, 1/1/2016-31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	- Hibeye esas proje tutarı alt limiti en az 30.000 Türk Lirası'dır. - Proje bütçesi KDV (katma değer vergisi) hariç hazırlanması gerekmektedir.

9.5.6.2. Ekonomik Yatırımlar

Tablo 235. Ekonomik yatırımlar

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarı Üst Limiti (TL)	Destekleme Oranı
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Yeni tesis 2.000.000 Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme 1.500.000 Tamamlama 1.750.000	% 50
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar (Büyükbaş, küçükbaş, hindi ve kaz yetiştiriciliği, su ürünleri ve kültür mantarı* üretimine yönelik sabit yatırımları kapsar)		
*Kültür mantar üretimi kapsamında sadece tamamlama, kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları		
Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Yenilenebilir enerji kullanan yeni seraların yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Soğuk hava deposu yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Çelik silo yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Yenilenebilir enerji üretim tesisleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)		
Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konuları		
Kırsal turizme yönelik niteliği yeni tesis olan yatırımlar (Sadece yeni tesis yatırımları)	1.500.000	
Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
El sanatları ve katma değerli ürünler (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
Bilişim sistemleri ve eğitimi yatırımları (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	

9.5.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi

Tablo 236. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	1/1/2018 - 31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlamak için belirlenmiş bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	- Tarla içi damla sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yüzey altı damla sulama sistemi kurulması, - Lineer veya Center Pivot sulama sistemi kurulması, - Tamburlu sulama sistemi kurulması, - Güneş enerjili sulama sistemi kurulması.
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	Gerçek ve tüzel kişiler için : 1. 000.000 TL Hibe Desteği Oranı : %50

9.5.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi

Tablo 237. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi

Yatırım Konuları	Destek Miktarı (En Fazla)	Başvuru Yeri Ve Tarihi
Hayvansal üretim	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır.
Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık projeleri		
Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği projeleri		
Kanatlı ve ipekböceği yetiştiriciliği projeleri		
Bitkisel üretim		
Kapama meyve bahçesi tesisi projeleri	30.000 TL	Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar.
Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği projeleri		
Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği projeleri		
Kültür mantarı üretimi projeleri		
Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi		
Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi konulu projeleri	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretim konulu projeleri		
Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi konulu projeleri		

9.5.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri

Tablo 238. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar (101)	101-1	Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	%40-70
	101-2	Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-3	Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-4	Yumurta Üreten Tarımsal İşletmeler	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt, et ve yumurta sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 1.000.000 avro
- Broyler ve hindi sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 500.000 avro
- Kaz sektörü için en az 5.000 avro en fazla 250.000 avro

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar (103)	103-1	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	%50
	103-2	Kırmızı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-3	Kanatlı Eti ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-4	Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-5	Meyve ve Sebze Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt ve Et sektörleri için en az 30.000 avro ve en fazla 3.000.000 avro ,
- Süt toplama merkezleri için en az 30.000 avro ve en fazla 1.000.000 avro,
- Meyve ve sebze sektörü için en az 30.000 avro ve 1.250.000 avro,
- Su ürünleri sektörü için en az 30.000 avro ve en fazla 1.500.000 avro.

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme (302)	302-1	Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması	%55
	302-2	Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması	
	302-3	Zanaatkarlık ve yerel ürün işletmeleri	
	302-4	Kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri	
	302-5	Su ürünleri yetiştiriciliği	
	302-6	Makine Parkları	
	302-7	Yenilenebilir enerji yatırımları	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri; en az 5.000 avro ve en fazla 500.000 avro'dur.

9.5.6.6. Damızlık Koç Teke Yetiştiriciliği Yatırımlarının Desteklenmesi

Tablo 239. Damızlık koç teke yetiştiriciliği yatırımlarının desteklenmesi

Destek Kapsamı	Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez Birliği ve Merkez Koyun Keçi Yetiştiricileri İl Birliklerince, 500 baş kapasiteye sahip damızlık koç-teke üretimine yönelik yeni işletme kurulması veya mevcut işletmelerin kapasitelerini 500 baş kapasiteye sahip şekilde artırılmasını, iyileştirme yatırımlarını ve bu işletmelerden yapacak Birlik üyesi yetiştiricilerinin desteklenmesini kapsar.	
Kimler Başvurabilir	Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez yetiştiriciler Birliği, İl Birlikleri ve Birlik üyesi	
Uygulama İlleri	Tokat, Samsun, Ordu	
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT: Yeni inşaat yapımı, iyileştirme ve kapasite artırımı,	%50
	HAYVAN ALIM: Damızlık koç-teke alımı	%50
	MAKİNE ALET-EKİPMAN ALIM: Gübre sıyırıcı, yem kırma, karma ve dağıtma	%50

9.5.6.7. Düve Alım Desteği

Tablo 240. Düve alım desteği

Destek Kapsamı	TÜRKVET'e kayıtlı sığır işletmesi olan yetiştiricilere, en az 20 baş, en çok 100 baş düve alım bedelinin %30'unun hibe olarak verilmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu , Rize, Samsun, Tokat, Trabzon

9.5.6.8. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi

Tablo 241. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi

Destek Kapsamı	Köylerde üretimi artırmak, atıl kalan mera alanlarını üretime kazandırmak, barınaklarının tam kapasite ile kullanımını sağlanmak, ülkemiz koyun varlığını artırmak ve kırsaldaki koyunculuk yapan insanları sosyal güvenceye kavuşturmayı kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	Hayvan alımı
Uygulama İlleri	81 il

9.5.6.9. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri

Tablo 242. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri

Destek Kapsamı	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu için ahır/ağıl tadilatı veya yeni inşaat ile koç/teke alımı ile Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut işletmelerin et üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik etçi ve kombine ırklardan damızlık boğa alımı yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki Artvin, Bayburt, Samsun, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Tokat ve Trabzon
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT - Yeni inşaat veya tadilat : %50 HAYVAN ALIM - Damızlık boğa, koç-teke alımı: %80

9.5.6.10. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği**Tablo 243. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği**

Destek Kapsamı	Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yetiştiriciliğinde üretimin artırılması, kalitenin yükseltilmesi için damızlık işletmelerinin ve ticari modern işletmelerin kurulmasına yönelik yatırımların desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Arıcılık destekleme konuları ve uygulama illeri; Destekleme konuları; bal süzme makinası, bal eritme ve dinlendirme kazanı, sır alma teknesi, polen tuzaklı boş kovan, elektrik üreten güneş enerjisi sistemi, seyyar arıcı barakası, bal sağım çadırı malzemelerini kapsar. Tebliğ kapsamında Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon, illerinde kayıtlı üreticiler desteklenecektir. Kaz ve hindi yetiştiriciliği destekleme konuları ve uygulama illeri; Damızlık kaz işletmelerinde yeni kümes ve kuluçkahane inşaatı, makina, alet ve ekipman alımı, ticari kaz ve hindi işletmelerinde ise yeni kümes yapımı, alet ve ekipman alımını kapsar.
Yatırım Konuları, Destek Oranı	Kaz ve Hindi Yetiştiriciliği - Yeni inşaat yapımı, makina, alet ve ekipman alımı: %75 Arıcılık - Alet ve ekipman ve boş kovan alımı: %60 İpekböcekçiliği - Besleme evi yapımı, makina-alet ve ekipman alımı, dut bahçesi tesisi: %100

9.5.6.11. Tarımsal Krediler**Tablo 244. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları****Uygulayıcı Kurum:** Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Hayvansal Üretim Konuları				
Sütçü, etçi, kombine siğir yetiştiriciliği	100.000 TL'ye kadar	100	100	12.500.000
	100.001-750.000 TL	100	50	
	750.001-5.000.000TL	75	50	
	5.000.001 - 12.500.000TL	50	25	
Yaygın hayvansal üretim	100.000 TL'ye kadar	100	100	250.000
	100.001-250.000 TL	75	50	
Damizlik düve yetiştiriciliği	-	100	75	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		50	50	5.000.000
Küçükbaş hayvancılık		100	75	5.000.000
Arıcılık		50	50	1.500.000
Kanatlı sektörü		50	25	3.000.000
Kanatlı sektörü damizlik yetiştiriciliği		100	100	7.500.000
Su ürünleri sektörü	100.000 TL'ye kadar	100	100	5.000.000
	100.001-5.000.000 TL	100	50	

Tablo 244245. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları (Devam)

Muhtelif Konular				
İyi tarım/organik tarım uygulamaları	-	50	50	5.000.000
Tarımsal mekanizasyon (traktör ayrik)	-	75	-	1.500.000
Traktör	75.000 TL'ye kadar	50	-	250.000
	75.001-250.000 TL	25	-	
Modern basınçlı sulama	-	100	-	1.500.000
Arazi alımı		25	25	500.000
Soğuk hava deposu yatırımları		50	25	5.000.000
Lisansli depoculuk yatırımları	Kapasitesi 10 bin tona kadar olan yatırımlar	75	50	10.000.000
	Kapasitesi 10 bin tondan büyük yatırımlar	75	50	20.000.000
Tarımsal ürünlerin işlenmesi	-	50	50	5.000.000
Tarımsal amaçlı kooperatiflerin üretim konuları				
Damizlik süt siğiri yetiştiriciliği	-	100	50	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		75	50	5.000.000
Küçükbaş hayvan besiciliği		100	75	5.000.000
Kontrollü örtü altı tarımı		75	50	7.500.000
Su ürünleri avcılığı		100	50	3.000.000
Tarımsal ürün işleme, paketleme, depolama tesisi		75	50	5.000.000
Yaş çay yaprağı üretimi		-	50	5.000.000

9.5.6.12. Yatırım Teşvikleri

Uygulayıcı Kurum: Ekonomi Bakanlığı / Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Genel Açıklamalar

İlgili Mevzuat

- 19.06.2012 tarih ve 28328 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar”
- 20.06.2012 tarih ve 28329 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2012/1)”

Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; 1 inci ve 2 nci bölgelerde bir milyon Türk Lirası, 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde ise beşyüzbin Türk Lirası olması gerekir. Ayrıca, yatırımların asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları sağlaması da gerekir.

- Finansal kiralama yöntemiyle yapılacak yatırımlarda finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari ikiyüzbin Türk Lirası olması gerekir.
- Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşamaz.

Müracaat

- Teşvik belgesi müracaatları, Ekonomi Bakanlığı'na yapılır. Ancak, genel teşvik uygulamaları kapsamında yer alan ve sabit yatırım tutarı onmilyon Türk Lirasını aşmayan, tebliğle belirlenecek yatırımlar için yatırımcının tercihine bağlı olarak yatırımın yapılacağı yerdeki yerel birimlere de müracaat edilebilir.

Teşvik belgesi

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için, projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesi düzenlenmesi gerekir.

Diğer desteklerden yararlanma

Bu kapsamdaki destek unsurlarından yararlanan yatırım harcamaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinden yararlanamaz. Ancak, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sadece sübvansiyonlu kredi desteğinden yararlanan yatırımlar, bu Karar kapsamında faiz desteği dışındaki diğer destek unsurlarından yararlandırılabilirler.

Tarım sektörüne ilişkin değerlendirme

- Tarım sektörüne yönelik yatırımlar, “Genel Teşvik Sistemi” ve “Bölgesel Teşvikler”den yararlanabilir.

Genel Teşvik Sistemi

Bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen asgari sabit yatırım tutarı şartı ile diğer Tebliğ şartlarını sağlayan tarımsal yatırımlar, Genel Teşvik Sistemi kapsamında gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası desteğinden faydalanılabilir. Ayrıca, Bölgesel Teşvik Sistemi kapsamında teşvik belgesi düzenlenebilecek olan yatırımlar için talep edilmesi halinde genel teşvik uygulamaları çerçevesinde belge düzenlenebilir.

Genel teşvik sistemi kapsamında teşvik edilemeyecek yatırımlar

- Un, irmik (makarna imalatı ile entegre irmik yatırımları ve mısır irmiği yatırımları hariç), yem (balık unu, balık yağı, balık yemi ve entegre hayvancılık üretimi içindeki yem üretimi hariç), mısır nişastası ve nişasta bazlı şeker.
- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek).
- Küp şeker.
- 5 dekarın altındaki seracılık yatırımları.

- Bitkisel üretim (5 dekar ve üstü seracılık yatırımları, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç).
- Bölgesel uygulamalar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları.
- 5 ton/gün ve altında üretim kapasitesine sahip süt işleme yatırımları.

Teşviki belirli şartlara bağlı yatırım konuları

- Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Damızlık büyükbaş entegre hayvan yetiştiriciliğinde (et/süt yönlü) asgari 150 büyükbaş/dönem,
- Kanatlı entegre yatırımlarında 100.000 adet/dönem,
- Süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında (damızlık dahil) 1.000 küçükbaş/dönem şartı aranır.

Bölgesel Teşvikler

Tablo 246. Ordu ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Yatırım Tutarları Veya Kapasiteleri
Entegre hayvancılık yatırımları (entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil)*	500 Bin TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı**	1 Milyon TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (Balık yavrusu ve yumurtası üretimi dahil)	500 Bin TL
Soğuk hava deposu hizmetleri	500 metrekare
Lisanslı depoculuk	1 Milyon TL
Seracılık	10 Dekar

* Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 500 büyükbaş/dönem, damızlık büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, damızlık küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş, süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş/dönem ve kanatlı entegre yatırımlarında 200.000 adet/dönem asgari kapasite şartı aranır (damızlık kanatlı entegre yatırımlarında kapasite şartı aranmaz).

** Gıda ürünleri ve içecek imalatı yatırımlarından "makarna, makarna ile entegre irmik yatırımları, şehriye, kuskus, yufka, kadayıf, pirinç, ev hayvanları için hazır yem, balık unu, balık yağı, balık yemi, ekmek, rakı, bira, kuruyemiş, turşu, linter pamuğu, çay, fındık kırma/kavurma, hazır çorba ve et suları ve müstahzarları üretimleri ile tahıl ve baklagil tasnif ve ambalajlanması" yatırımları bölgesel teşviklerden yararlanamaz.

Tablo 247. Ordu ilinde bölgesel teşvik kalemleri

Destek Unsurları	31.12.2016 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2017 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
KDV İstisnası	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Vergi İndirimi		
Yatırıma Katkı Oranı (%)	40	30
Vergi İndirim Oranı (%)	80	70
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		
Desteğin Uygulama Süresi	7 yıl	6 yıl
Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	35	
Yatırım Yeri Tahsisi	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Faiz Desteği		
TL Kredisi	5 puan	
Döviz Endeksli Kredi/Döviz Kredisi	2 puan	

Bölgesel Teşvik Kalemlerine İlişkin Açıklamalar

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için gümrük vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

KDV İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için katma değer vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

Vergi İndirimi: gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşınca kadar indirimli olarak uygulanmasıdır.

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre Bakanlıkça karşılanmasıdır.

Yatırım Yeri Tahsisi: Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için Maliye Bakanlığı'nca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilir.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kâr payının belli bir kısmı Bakanlığımızca karşılanmaktadır.

Bir Alt Bölge Desteğinden Faydalanma

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar, aşağıdaki şartlarından en az birini sağlaması durumunda vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi

desteği açısından bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir.

Sağlanması gerekli şartlar;

- Yatırımın organize sanayi bölgesinde gerçekleştirilmesi,
- Yatırımın aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş gerçek veya tüzel kişinin ortağı olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi ve ortak faaliyet gösteren alanda entegrasyonu sağlayacak bir yatırım olması.

9.5.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar

Uygulayıcı Kurum: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı

Kalkınma Ajansları, Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulunun kararlaştırdığı ve Kalkınma Bakanlığı'nın onayladığı çalışma programı ve bütçe doğrultusunda hazırlanan ve finanse edilen mali destek programları kapsamında tarım sektörüne de destek sunabilmektedirler.

Bu programlar kapsamında, destek için öncelikli alanlar, örnek proje konuları ve başvuru koşulları Ajansların web sitelerinde ilan edilmekte ve başvuru rehberlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Kalkınma Ajansları, detayları yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmek kaydıyla;

- Yerel idarelere,
- Üniversitelere,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına,
- Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına,
- Sivil toplum kuruluşlarına,
- Kâr amacı güden işletmelere,
- Kooperatif ve birliklere,
- Gerçek ve tüzel kişilere,

proje veya faaliyetleri için “Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği’nde belirtilen usul ve esaslar dâhilinde “mali ve teknik” olmak üzere iki konuda destek sağlanmaktadır.

Mali Destek Türleri:

1. Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan finansman desteği, ajansın esas itibarıyla proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Ancak ajans istisnai olarak, proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek suretiyle, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de

doğrudan destek sağlayabilir. Bu destek 3 şekilde sağlanır; “Güdümlü Proje Desteği”, “Doğrudan Faaliyet Desteği” ve “Proje Teklif Çağrısı”.

2. Faiz Desteği

Faiz desteği, kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır.

3. Faizsiz Kredi Desteği

Faizsiz kredi desteği, ajans tarafından kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin bu Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar dâhilinde ajansa faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır.

Faizsiz kredi desteğinde, yararlanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az üç ay geri ödemesiz dönem tanınır ve geri ödeme işlemleri, sözleşme tarihinden itibaren en fazla dört yıl içinde tamamlanır.

9.5.6.14. KOSGEB Hizmet ve Destekleri

Desteklenen Sektörler

- Madencilik ve taş ocakçılığı
- İmalat
- Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı
- Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri
- İnşaat
- Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı
- Ulaştırma ve depolama
- Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri
- Bilgi ve iletişim
- Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
- İdari ve destek hizmet faaliyetleri
- Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor
- Diğer hizmet faaliyetleri

Destek Programları

- Genel Destek Programı
- AR-GE, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Programı
- Kobi Proje Destek Programı
- Girişimcilik Destek Programı

- Tematik Destek Programı İşbirliği-Güç birliği Destek Programı
- Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı
- Finansman Destekleri (Kredi Faiz)

9.6. RİZE İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

9.6.1. Genel Bilgiler

Tablo 248. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı

İl nüfusu	331.041
Toplam yüzölçümü	3.920.000 da
Toplam tarım alanları	592.422 da
Tarla Bitkileri	
Meyve ve uzun ömürlü bitkiler	
Sebze	

9.6.2. Bitkisel Üretim

Tablo 249. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Mısır (Dane)	1.395	343
Patates	223	53
Fasulye	40	12

Tablo 250. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Çay	836.628	903.660
Kivi	3.300	5.464
Mandalina	1.248	1.896
Fındık	2.502	1.331

Tablo 251. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 Üretim (ton)	2017 Üretim (ton)
Lahana(Kara yaprak)	703	520
Fasulye(Taze)	510	355
Hıyar	207	146
Balkabağı	241	108
Barbunya Fasulye	93	52

9.6.3. Hayvan Varlığı

Tablo 252. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Büyükbaş Sayısı	2008 yılı (Baş)	2017 yılı (Baş)
Sığır (Kültür)	2.515	3.912
Sığır (Melez)	12.372	17.037
Sığır (Yerli)	8.519	2.079
Sığır Toplam	23.406	23.028
Manda	0	0
Toplam	23.406	23.028

Tablo 253. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Küçükbaş Sayısı	2008 (Baş)	2017 (Baş)
Koyun	5.851	8.549
Keçi	11.398	20.762
Toplam	17.249	29.311

9.6.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı

Tablo 254. Tarım ve tarıma dayalı sanayi

Sanayi Kolu	Sayı	Sanayi Kolu	Sayı
Süt ve süt ürünleri	2	Unlu mamuller üretimi	144
Et ve et ürünleri	14	Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	126
Meyve-sebze işleme- paketlenme	1	Yumurta paketlenme	8
Hububat ve bakliyat üretimi	1	Hazır yemek, tabldot yemek	29
Pastacılık ürünleri üretimi	67	Bal, polen, arı sütü ve temel petek üretimi ve ambalajlama	7
Bisküvi, çikolata, kakaolu ve benzeri ürünler	2	Gıda ile temas eden maddeler	6
Un üretimi	7	Yem	63

9.6.5. Rize’de Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar

Tablo 255. Rize’de tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar

Sektör Adı	Açıklama
Çay Sektörü	Rize’de tarımla uğraşanların % 91 çay tarımı yapmaktadır. 2016 yılı itibari ile 49.932 ha’lık bir alandan 859,356 ton çay üretimi yapılmaktadır. Çayın ülke genelinde tek bu bölgede üretilmesi, hem ülke hem bölge açısından önem arz etmektedir. Bundan dolayı bölgede yapılacak destek ve yatırımların önemi kat kat artmaktadır. Bölgeye verilen destekler yapılan yatırımlar, çayın dünya pazarında ki rekabet gücünü artıracaktır.
Kivi Sektörü	Rize’de 1’ci sırada çay tarımı yapılmaktadır. Kivinin gerek iklim istekleri, gerek bölgenin coğrafi özellikleri kivi üretimi için uygundur. Çaya alternatif ürün olması ve bölgenin gelir seviyesinin artması için Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının destek ve teşvikleri artırması, bölge açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. 2016 yılı itibari ile 3.624 da’lık alanda 5.554 ton kivi üretilmektedir.
Arıcılık	Rize’de yaklaşık 3000 civarında arıcı ve 120.000 civarında aktif arı kolonisi vardır. Bölgenin zengin bir floraya sahip olması Gerek coğrafik yapı gerekse Rize genelinde yapılan bitkisel üretimde, kimyevi gübre ve ilaç kullanımının az oluşu, organik arı ürünleri üretimi için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Şu an Rize’de 2308 adet kovanla organik bal üretimi yapılmaktadır.
Su Ürünleri	Proje kapsamında Rize’de 1325 ton/yıl üretim kapasitesine sahip 40 işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerde hâlihazırda yaklaşık 1200 ton/yıl fiili üretim yapılmaktadır. Bu sektörde gerek hammadde gerekse yeni balık üretimine yönelik yatırım yapılabileceği gibi üretimi yapılan balıkların işlenmiş ürün haline getirilerek pazara sunabilecek yatırımlar yapılabilecek durumdadır.
Organik Tarım	Rize’de konvansiyel tarımın az yapılışı, kimyasal ilaçların kullanılmaması; organik tarım kapsamında yapılacak alt üretim alanları için önemli bir potansiyeldir. Organik ürünlere geçişteki sürelerin kısa olması, yatırımcılara ilave gelir artışı sağlayacaktır. Rize’de 2016 yılı verilerine göre 34.565 da/yıl alanda 31.129 ton organik çay üretimi ve 12.900 da/yıl alandan da 1.442 ton organik fındık üretimi yapılmaktadır.

9.6.6. Rize İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları

9.6.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)

Tablo 256. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)

Uygulayıcı Kurum: Tarım Ve Orman Bakanlığı / Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Destek Kapsamı	Bu Tebliğ, 1/1/2016-31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	- Hibeye esas proje tutarı alt limiti en az 30.000 Türk Lirası'dır. - Proje bütçesi KDV (katma değer vergisi) hariç hazırlanması gerekmektedir.

9.6.6.2. Ekonomik Yatırımlar

Tablo 257. Ekonomik yatırımlar

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarı Üst Limiti (TL)	Destekleme Oranı
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Yeni tesis 2.000.000 Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme 1.500.000 Tamamlama 1.750.000	% 50
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar (Büyükbaş, küçükbaş, hindi ve kaz yetiştiriciliği, su ürünleri ve kültür mantarı* üretimine yönelik sabit yatırımları kapsar)		
*Kültür mantar üretimi kapsamında sadece tamamlama, kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları		
Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Yenilenebilir enerji kullanan yeni seraların yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Soğuk hava deposu yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Çelik silo yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Yenilenebilir enerji üretim tesisleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)		
Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konuları		
Kırsal turizme yönelik niteliği yeni tesis olan yatırımlar (Sadece yeni tesis yatırımları)	1.500.000	
Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
El sanatları ve katma değerli ürünler (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
Bilişim sistemleri ve eğitimi yatırımları (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	

9.6.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi

Tablo 258. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	1/1/2018 - 31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlamak için belirlenmiş bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	- Tarla içi damla sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yüzey altı damla sulama sistemi kurulması, - Lineer veya Center Pivot sulama sistemi kurulması, - Tamburlu sulama sistemi kurulması, - Güneş enerjili sulama sistemi kurulması.
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	Gerçek ve tüzel kişiler için : 1. 000.000 TL Hibe Desteği Oranı : %50

9.6.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi

Tablo 259. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi

Yatırım Konuları	Destek Miktarı (En Fazla)	Başvuru Yeri Ve Tarihi
Hayvansal üretim	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır.
Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık projeleri		
Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği projeleri		
Kanatlı ve ipekböceği yetiştiriciliği projeleri		
Bitkisel üretim		
Kapama meyve bahçesi tesisi projeleri	30.000 TL	Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar.
Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği projeleri		
Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği projeleri		
Kültür mantarı üretimi projeleri		
Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi		
Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi konulu projeleri	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretim konulu projeleri		
Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi konulu projeleri		

9.6.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri

Tablo 260. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar (101)	101-1	Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	%40-70
	101-2	Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-3	Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-4	Yumurta Üreten Tarımsal İşletmeler	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt, et ve yumurta sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 1.000.000 avro
- Broyler ve hindi sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 500.000 avro
- Kaz sektörü için en az 5.000 avro en fazla 250.000 avro

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar (103)	103-1	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	%50
	103-2	Kırmızı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-3	Kanatlı Eti ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-4	Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-5	Meyve ve Sebze Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt ve Et sektörleri için en az 30.000 avro ve en fazla 3.000.000 avro ,
- Süt toplama merkezleri için en az 30.000 avro ve en fazla 1.000.000 avro,
- Meyve ve sebze sektörü için en az 30.000 avro ve 1.250.000 avro,
- Su ürünleri sektörü için en az 30.000 avro ve en fazla 1.500.000 avro.

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme (302)	302-1	Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması	%55
	302-2	Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması	
	302-3	Zanaatkarlık ve yerel ürün işletmeleri	
	302-4	Kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri	
	302-5	Su ürünleri yetiştiriciliği	
	302-6	Makine Parkları	
	302-7	Yenilenebilir enerji yatırımları	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri; en az 5.000 avro ve en fazla 500.000 avro'dur.

9.6.6.6. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri

Tablo 261. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri

Destek Kapsamı	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu için ahır/ağıl tadilatı veya yeni inşaat ile koç/teke alımı ile Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut işletmelerin et üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik etçi ve kombine ırklardan damızlık boğa alımı yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki Artvin, Bayburt, Samsun, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Tokat ve Trabzon
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT - Yeni inşaat veya tadilat : %50 HAYVAN ALIMI - Damızlık boğa, koç-teke alımı: %80

9.6.6.7. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği

Tablo 262. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği

Destek Kapsamı	Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yetiştiriciliğinde üretimin artırılması, kalitenin yükseltilmesi için damızlık işletmelerinin ve ticari modern işletmelerin kurulmasına yönelik yatırımların desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Arıcılık destekleme konuları ve uygulama illeri; Destekleme konuları; bal süzme makinası, bal eritme ve dinlendirme kazanı, sır alma teknesi, polen tuzaklı boş kovan, elektrik üreten güneş enerjisi sistemi, seyyar arıcı barakası, bal sağım çadırı malzemelerini kapsar. Tebliğ kapsamında Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon, illerinde kayıtlı üreticiler desteklenecektir. Kaz ve hindi yetiştiriciliği destekleme konuları ve uygulama illeri; Damızlık kaz işletmelerinde yeni kümes ve kuluçkahane inşaatı, makina, alet ve ekipman alımı, ticari kaz ve hindi işletmelerinde ise yeni kümes yapımı, alet ve ekipman alımını kapsar.
Yatırım Konuları, Destek Oranı	Kaz ve Hindi Yetiştiriciliği - Yeni inşaat yapımı, makina, alet ve ekipman alımı: %75 Arıcılık - Alet ve ekipman ve boş kovan alımı: %60 İpekböcekçiliği - Besleme evi yapımı, makina-alet ve ekipman alımı, dut bahçesi tesisi: %100

9.6.6.8. Düve Alım Desteği

Tablo 263. Düve alım desteği

Destek Kapsamı	TÜRKVET'e kayıtlı sığır işletmesi olan yetiştiricilere, en az 20 baş, en çok 100 baş düve alım bedelinin %30'unun hibe olarak verilmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize , Samsun, Tokat, Trabzon

9.6.6.9. Tarımsal Krediler

Tablo 264. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları

Uygulayıcı Kurum: Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Hayvansal Üretim Konuları				
Sütçü, etçi, kombine siğir yetiştiriciliği	100.000 TL'ye kadar	100	100	12.500.000
	100.001-750.000 TL	100	50	
	750.001-5.000.000TL	75	50	
	5.000.001 - 12.500.000TL	50	25	
Yaygın hayvansal üretim	100.000 TL'ye kadar	100	100	250.000
	100.001-250.000 TL	75	50	
Damizlik düve yetiştiriciliği	-	100	75	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		50	50	5.000.000
Küçükbaş hayvancılık		100	75	5.000.000
Aricilik		50	50	1.500.000
Kanatlı sektörü		50	25	3.000.000
Kanatlı sektörü damizlik yetiştiriciliği		100	100	7.500.000
Su ürünleri sektörü		100.000 TL'ye kadar	100	100
	100.001-5.000.000 TL	100	50	
Muhtelif Konular				
İyi tarım/organik tarım uygulamaları	-	50	50	5.000.000
Tarimsal mekanizasyon (traktör ayırık)	-	75	-	1.500.000
Traktör	75.000 TL'ye kadar	50	-	250.000
	75.001-250.000 TL	25	-	
Modern basınçlı sulama	-	100	-	1.500.000
Arazi alımı		25	25	500.000
Soğuk hava deposu yatırımları		50	25	5.000.000
Lisansli depoculuk yatırımları	Kapasitesi 10 bin tona kadar olan yatırımlar	75	50	10.000.000
	Kapasitesi 10 bin tondan büyük yatırımlar	75	50	20.000.000
Tarimsal ürünlerin işlenmesi	-	50	50	5.000.000
Tarımsal amaçlı kooperatiflerin üretim konuları				
Damizlik süt siğiri yetiştiriciliği	-	100	50	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		75	50	5.000.000
Küçükbaş hayvan besiciliği		100	75	5.000.000
Kontrollü örtü altı tarımı		75	50	7.500.000
Su ürünleri avcılığı		100	50	3.000.000
Tarımsal ürün işleme, paketlenme, depolama tesisi		75	50	5.000.000
Yaş çay yaprağı üretimi		-	50	5.000.000

9.6.6.10. Yatırım Teşvikleri

Uygulayıcı Kurum: Ekonomi Bakanlığı / Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Genel Açıklamalar

İlgili Mevzuat

- 19.06.2012 tarih ve 28328 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar”
- 20.06.2012 tarih ve 28329 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2012/1)”

Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; 1 inci ve 2 nci bölgelerde bir milyon Türk Lirası, 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde ise beşyüzbin Türk Lirası olması gerekir. Ayrıca, yatırımların asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları sağlaması da gerekir.
- Finansal kiralama yöntemiyle yapılacak yatırımlarda finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari ikiyüzbin Türk Lirası olması gerekir.
- Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşamaz.

Müracaat

- Teşvik belgesi müracaatları, Ekonomi Bakanlığı’na yapılır. Ancak, genel teşvik uygulamaları kapsamında yer alan ve sabit yatırım tutarı onmilyon Türk Lirasını aşmayan, tebliğle belirlenecek yatırımlar için yatırımcının tercihinin bağlı olarak yatırımın yapılacağı yerdeki yerel birimlere de müracaat edilebilir.

Teşvik belgesi

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için, projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesi düzenlenmesi gerekir.

Diğer desteklerden yararlanma

Bu kapsamdaki destek unsurlarından yararlanan yatırım harcamaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinden yararlanamaz. Ancak, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sadece sübvansiyonlu kredi desteğinden yararlanan yatırımlar, bu Karar kapsamında faiz desteği dışındaki diğer destek unsurlarından yararlandırılabilirler.

Tarım sektörüne ilişkin değerlendirme

- Tarım sektörüne yönelik yatırımlar, “Genel Teşvik Sistemi” ve “Bölgesel Teşvikler”den yararlanabilir.

Genel Teşvik Sistemi

Bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen asgari sabit yatırım tutarı şartı ile diğer Tebliğ şartlarını sağlayan tarımsal yatırımlar, Genel Teşvik Sistemi kapsamında gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası desteğinden faydalanılabilir. Ayrıca, Bölgesel Teşvik Sistemi kapsamında teşvik belgesi düzenlenebilecek olan yatırımlar için talep edilmesi halinde genel teşvik uygulamaları çerçevesinde belge düzenlenebilir.

Genel teşvik sistemi kapsamında teşvik edilemeyecek yatırımlar:

- Un, irmik (makarna imalatı ile entegre irmik yatırımları ve mısır irmiği yatırımları hariç), yem (balık unu, balık yağı, balık yemi ve entegre hayvancılık üretimi içindeki yem üretimi hariç), mısır nişastası ve nişasta bazlı şeker.
- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek).
- Küp şeker.
- 5 dekarın altındaki seracılık yatırımları.
- Bitkisel üretim (5 dekar ve üstü seracılık yatırımları, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç).
- Bölgesel uygulamalar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları.
- 5 ton/gün ve altında üretim kapasitesine sahip süt işleme yatırımları.

Teşviki belirli şartlara bağlı yatırım konuları:

- Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Damızlık büyükbaş entegre hayvan yetiştiriciliğinde (et/süt yönlü) asgari 150 büyükbaş/dönem,
- Kanatlı entegre yatırımlarında 100.000 adet/dönem,
- Süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında (damızlık dahil) 1.000 küçükbaş dönem şartı aranır.

Bölgesel Teşvikler**Tablo 265. Rize ilinde Bölgesel Teşvikler Kapsamında Desteklenen Tarımsal Sektörler**

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Yatırım Tutarları veya Kapasiteleri
Entegre hayvancılık yatırımları (entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil)*	500 Bin TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı**	1 Milyon TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (Balık yavrusu ve yumurtası üretimi dâhil)	500 Bin TL
Soğuk hava deposu hizmetleri	500 metrekare
Lisanslı depoculuk	1 Milyon TL
Seracılık	10 Dekar

* Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 500 büyükbaş/dönem, damızlık büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, damızlık küçükbaş entegre yatırımlarında

1.000 küçükbaş, süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş/dönem ve kanatlı entegre yatırımlarında 200.000 adet/dönem asgari kapasite şartı aranır (damızlık kanatlı entegre yatırımlarında kapasite şartı aranmaz).

** Gıda ürünleri ve içecek imalatı yatırımlarından "makarna, makarna ile entegre irmik yatırımları, şehriye, kuskus, yufka, kadayıf, pirinç, ev hayvanları için hazır yem, balık unu, balık yağı, balık yemi, ekmek, rakı, bira, kuruyemiş, turşu, linter pamuğu, çay, fındık kırma/kavurma, hazır çorba ve et suları ve müstahzarları üretimleri ile tahıl ve baklagil tasnif ve ambalajlanması" yatırımları bölgesel teşviklerden yararlanamaz.

Rize ilinde Bölgesel Teşvik Kalemleri**Tablo 266. Rize ilinde Bölgesel Teşvik Kalemleri**

Destek Unsurları	31.12.2016 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2017 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
KDV İstisnası	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Vergi İndirimi		
Yatırıma Katkı Oranı (%)	40	30
Vergi İndirim Oranı (%)	80	70
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		
Desteğin Uygulama Süresi	7 yıl	6 yıl
Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	35	
Yatırım Yeri Tahsisi	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Faiz Desteği		
TL Kredisi	5 puan	
Döviz Endeksli Kredi/Döviz Kredisi	2 puan	

Bölgesel Teşvik Kalemlerine İlişkin Açıklamalar

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için gümrük vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

KDV İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için katma değer vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

Vergi İndirimi: gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli olarak uygulanmasıdır.

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre Bakanlıkça karşılanmasıdır.

Yatırım Yeri Tahsis: Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için Maliye Bakanlığı'nca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilir.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kâr payının belli bir kısmı Bakanlığımızca karşılanmaktadır.

Bir Alt Bölge Desteğinden Faydalanma

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar, aşağıdaki şartlarından en az birini sağlaması durumunda vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir.

Sağlanması gerekli şartlar;

- Yatırımın organize sanayi bölgesinde gerçekleştirilmesi,
- Yatırımın aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş gerçek veya tüzel kişinin ortağı olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi ve ortak faaliyet gösteren alanda entegrasyonu sağlayacak bir yatırım olması.

9.6.6.11 Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar

Uygulayıcı Kurum: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı

Kalkınma Ajansları, Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulunun kararlaştırdığı ve Kalkınma Bakanlığı'nın onayladığı çalışma programı ve bütçe doğrultusunda hazırlanan ve finanse edilen mali destek programları kapsamında tarım sektörüne de destek sunabilmektedirler.

Bu programlar kapsamında, destek için öncelikli alanlar, örnek proje konuları ve başvuru koşulları Ajansların web sitelerinde ilan edilmekte ve başvuru rehberlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Kalkınma Ajansları, detayları yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmek kaydıyla;

- Yerel idarelere,
- Üniversitelere,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına,
- Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına,
- Sivil toplum kuruluşlarına,
- Kâr amacı güden işletmelere,
- Kooperatif ve birliklere,
- Gerçek ve tüzel kişilere,

proje veya faaliyetleri için “Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği’nde belirtilen usul ve esaslar dâhilinde “mali ve teknik” olmak üzere iki konuda destek sağlanmaktadır.

Mali Destek Türleri:

1. Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan finansman desteği, ajansın esas itibarıyla proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Ancak ajans istisnai olarak, proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek suretiyle, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de doğrudan destek sağlayabilir. Bu destek 3 şekilde sağlanır; “Güdümlü Proje Desteği”, “Doğrudan Faaliyet Desteği” ve “Proje Teklif Çağrısı”.

2. Faiz Desteği

Faiz desteği, kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır.

3. Faizsiz Kredi Desteği

Faizsiz kredi desteği, ajans tarafından kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin bu Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar dâhilinde ajansa faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır.

Faizsiz kredi desteğinde, yararlanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az üç ay geri ödemesiz dönem tanınır ve geri ödeme işlemleri, sözleşme tarihinden itibaren en fazla dört yıl içinde tamamlanır.

9.6.6.12 KOSGEB Hizmet ve Destekleri

Desteklenen Sektörler

- Madencilik ve taş ocakçılığı
- İmalat
- Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı
- Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri
- İnşaat
- Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı
- Ulaştırma ve depolama
- Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri
- Bilgi ve iletişim
- Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
- İdari ve destek hizmet faaliyetleri
- Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor
- Diğer hizmet faaliyetleri

Destek Programları

- Genel Destek Programı
- Ar-ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Programı
- Kobi Proje Destek Programı
- Girişimcilik Destek Programı
- Tematik Destek Programı İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı
- Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı
- Finansman Destekleri (Kredi Faiz)

Bir işletmenin KOSGEB desteklerinden yararlanabilmesi için öncelikle veri tabanına kayıt olması gerekmektedir. Veri tabanına kayıt işlemleri için <http://www.kosgeb.gov.tr> adresinden “E-KOBİ” tıklanıp KOSGEB’ e ilk kayıt linkini seçip işletmeye ait bilgiler girilir kaydedilip sonraki sayfada KOBİ Bilgi Beyannamesi doldurulur.

9.7. SAMSUN İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

9.7.1. Genel Bilgiler

Tablo 267. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı

İl nüfusu	1.312.990
Toplam yüzölçümü	9.725.000 da
Toplam tarım alanları	3.759.208 da
Tarla Bitkileri	
Meyve ve uzun ömürlü bitkiler	
Sebze	

9.7.2. Bitkisel Üretim

Tablo 268. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Yeşil Ot	160	624.012
Mısır(Hasıl-Silajlık)	408.680	750.990
Buğday	416.373	314.977
Çeltik	65.405	133.038
Şekerpancarı	155.361	68.274

Tablo 269. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Fındık	114.886	96.240
Şeftali	27.385	19.653
Elma	14.470	20.049
Armut	8.176	8.772
Erik	4.394	3.411

Tablo 270. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 Üretim miktarı (ton)	2017 Üretim miktarı (ton)
Lahana	190.594	250.686
Biber	227.286	227.411
Domates	267.934	155.359
Karpuz	139.832	145.675
Fasulye(Taze)	88.381	83.504

9.7.3. Hayvan Varlığı

Tablo 271. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Büyükbaş Sayısı	2008 yılı (Baş)	2017 yılı (Baş)
Sığır (Kültür)	54.175	106.049
Sığır (Melez)	153.384	203.604
Sığır (Yerli)	83.049	75.584
Sığır Toplam	290.608	385.237
Manda	8.515	19.896
Toplam	299.123	405.133

Tablo 272. Küçükbaş hayvan sayılarındaki değişim

Küçükbaş Sayısı	2008 yılı (Baş)	2017 yılı (Baş)
Koyun	198.204	218.920
Keçi	15.931	25.108
Toplam	214.135	244.028

9.7.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı

Tablo 273. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı

Sanayi Kolu	Sayı	Sanayi Kolu	Sayı
Süt ve süt ürünleri	98	Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	441
Et ve et ürünleri	10	Makarna ve irmik üretimi	1
Su ürünleri işleme	8	Yumurta paketleme	21
Meyve-sebze işleme- paketleme	11	Hazır yemek, tabldot yemek	55
Hububat ve bakliyat üretimi	28	Kuruyemiş ve çerezler	10
Şeker üretimi (paketleme hariç)	1	Baharat işleme	9
Fermente ve salamura ürün üretimi	2	Alkolsüz içecekler	3
Pastacılık ürünleri üretimi	285	Bal, polen, arı sütü ve temel petek üretimi ve ambalajlama	4
Bisküvi, çikolata, kakaolu ve benzeri ürünler	2	Gıda ile temas eden maddeler	21
Un üretimi	48	Yem	17
Unlu mamuller üretimi	205	Diğer	34

9.7.5. Samsun'da Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler Ve Alanlar

Tablo 274. Samsun'da tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar

Sektör Adı	Açıklama
Entegre Su Ürünleri İşleme Ve Paketleme Sektörü	Samsun su ürünleri sektöründe; Karadeniz'e kıyısı olmasının yanında, barajlar ve balık göletleri ile güçlü bir doğal üretim ve kültür balıkçılığı altyapısına sahiptir.
Yaş Sebze-Meyve Ürünleri İşleme Ve Paketleme Sektörü	Samsun, kışlık sebze üretiminde stratejik olarak avantajlı ve mukayeseli üstünlüğe sahiptir. Bafra ve Çarşamba Ovaları 2. ürün yetiştiriciliğine uygundur. Ayrıca Samsun'da kapama bodur ve yarı bodur meyve bahçesi tesisleri ekonomik anlamda yoğunlaşma göstermektedir.
Dondurulmuş Gıda Sektörü	Samsun, bitkisel ürünler ve su ürünleri ile dondurulmuş gıda sektörüne 4 mevsim hammadde sağlayabilecek büyük bir potansiyele sahiptir.
Un Ve Unlu Mamuller	Samsun ilinde; un, ekmek, simit, jips, pide ürünleri, kuru pasta, yaş pasta ve tatlı tüketiminde önemli artış yaşanmakta olup, bu sektörler için yeterli hammadde ve kalifiye eleman varlığı mevcuttur.
Organik Tarım Ve İyi Tarım Sektörü	Samsun; organik fındık, beyaz et, yumurta ve süt üretimde yoğunlaşmanın olduğu ve bu ürünlere yönelik üretim ve tüketim bilincinin arttığı bir ildir.
Enerji Tarımı	Samsun'da enerji bitkileri ekimi yaygınlaşmasının yanında, Biyo-enerji tüketimi bilinci de giderek artmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin tek Enerji Tarımı Bitkileri Araştırma Merkezi Samsun'da kurulmuş olup, bu merkez tarafından önemli araştırmalar yürütülmektedir.

9.7.6. Samsun İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları

9.7.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)

Tablo 275. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)

Uygulayıcı Kurum: Tarım Ve Orman Bakanlığı / Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Destek Kapsamı	Bu Tebliğ, 1/1/2016-31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	- Hibeye esas proje tutarı alt limiti en az 30.000 Türk Lirası'dır. - Proje bütçesi KDV (katma değer vergisi) hariç hazırlanması gerekmektedir.

9.7.6.2. Ekonomik Yatırımlar

Tablo 276. Ekonomik yatırımlar

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarı Üst Limiti (TL)	Destekleme Oranı
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Yeni tesis 2.000.000 Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme 1.500.000 Tamamlama 1.750.000	% 50
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar (Büyükbaş, küçükbaş, hindi ve kaz yetiştiriciliği, su ürünleri ve kültür mantarı* üretimine yönelik sabit yatırımları kapsar)		
*Kültür mantar üretimi kapsamında sadece tamamlama, kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları		
Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Yenilenebilir enerji kullanan yeni seraların yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Soğuk hava deposu yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Çelik silo yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Yenilenebilir enerji üretim tesisleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)		
Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konuları		
Kırsal turizme yönelik niteliği yeni tesis olan yatırımlar (Sadece yeni tesis yatırımları)	1.500.000	
Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
El sanatları ve katma değerli ürünler (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
Bilişim sistemleri ve eğitimi yatırımları (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	

9.7.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi

Tablo 277. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	1/1/2018 - 31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlamak için belirlenmiş bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	- Tarla içi damla sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yüzey altı damla sulama sistemi kurulması, - Lineer veya Center Pivot sulama sistemi kurulması, - Tamburlu sulama sistemi kurulması, - Güneş enerjili sulama sistemi kurulması.
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	Gerçek ve tüzel kişiler için : 1. 000.000 TL Hibe Desteği Oranı : %50

9.7.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi

Tablo 278. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi

Yatırım Konuları	Destek Miktarı (En Fazla)	Başvuru Yeri Ve Tarihi
Hayvansal üretim Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık projeleri Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği projeleri Kanatlı ve ipekböceği yetiştiriciliği projeleri	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır.
Bitkisel üretim Kapama meyve bahçesi tesisi projeleri Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği projeleri Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği projeleri Kültür mantarı üretimi projeleri		Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi konulu projeleri Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretim konulu projeleri Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi konulu projeleri		Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.

9.7.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri

Tablo 279. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar (101)	101-1	Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	%40-70
	101-2	Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-3	Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-4	Yumurta Üreten Tarımsal İşletmeler	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt, et ve yumurta sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 1.000.000 avro
- Broyler ve hindi sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 500.000 avro
- Kaz sektörü için en az 5.000 avro en fazla 250.000 avro

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar (103)	103-1	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	%50
	103-2	Kırmızı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-3	Kanatlı Eti ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-4	Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-5	Meyve ve Sebze Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt ve Et sektörleri için en az 30.000 avro ve en fazla 3.000.000 avro,
- Süt toplama merkezleri için en az 30.000 avro ve en fazla 1.000.000 avro,
- Meyve ve sebze sektörü için en az 30.000 avro ve 1.250.000 avro,
- Su ürünleri sektörü için en az 30.000 avro ve en fazla 1.500.000 avro.

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme (302)	302-1	Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması	%55
	302-2	Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması	
	302-3	Zanaatkârlık ve yerel ürün işletmeleri	
	302-4	Kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri	
	302-5	Su ürünleri yetiştiriciliği	
	302-6	Makine Parkları	
	302-7	Yenilenebilir enerji yatırımları	

- Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri; en az 5.000 avro ve en fazla 500.000 avro'dur.

9.7.6.6. Damızlık Koç Teke Yetiştiriciliği Yatırımlarının Desteklenmesi

Tablo 280. Damızlık koç teke yetiştiriciliği yatırımlarının desteklenmesi

Destek Kapsamı	Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez Birliği ve Merkez Koyun Keçi Yetiştiricileri İl Birliklerince, 500 baş kapasiteye sahip damızlık koç-teke üretimine yönelik yeni işletme kurulması veya mevcut işletmelerin kapasitelerini 500 baş kapasiteye sahip şekilde artırılmasını, iyileştirme yatırımlarını ve bu işletmelerden yapacak Birlik üyesi yetiştiricilerinin desteklenmesini kapsar.	
Kimler Başvurabilir	Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez yetiştiriciler Birliği, İl Birlikleri ve Birlik üyesi	
Uygulama İlleri	Tokat, Samsun, Ordu	
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT	%50
	Yeni inşaat yapımı, rehabilitasyon ve kapasite artırımı,	
	HAYVAN ALIM	%50
	Damızlık koç-teke alımı	
Yatırım Konuları, Destek Oranı	MAKİNE ALET-EKİPMAN ALIM	%50
	Gübre sıyırıcı, yem kırma, karma ve dağıtma	

9.7.6.7. Damızlık Manda Düvesi Yetiştiriciliğinin Desteklenmesi

Tablo 281. Damızlık manda düvesi yetiştiriciliğinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	Damızlık Manda Yetiştiricileri Birliğine üye olan gerçek ve tüzel kişi üreticilerin yapacakları, 150 baş kapasiteye sahip, damızlık manda düve üretimi ve ticari gebe manda satışı için yeni işletme kurulması veya mevcut işletmelerin kapasitelerinin 150 baş olacak şekilde artırılması ve bu işletmelerin iyileştirme yatırımlarını kapsar.	
Kimler Başvurabilir	Damızlık manda yetiştiricileri birliğine üye gerçek ve tüzel kişiler	
Uygulama İlleri	Samsun ve Tokat	
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT	
	Yeni inşaat yapımı, iyileştirme ve kapasite artırımı,	%50
	HAYVAN ALIM	
	Damızlık dişi manda ve manda boğası alımı	%50
Yatırım Konuları, Destek Oranı	MAKİNE ALET-EKİPMAN ALIM	%50

9.7.6.8. Düve Alım Desteği

Tablo 282. Düve alım desteği

Destek Kapsamı	TÜRKVET'e kayıtlı sığır işletmesi olan yetiştiricilere, en az 20 baş, en çok 100 baş düve alım bedelinin %30'unun hibe olarak verilmesini kapsamaktadır.	
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler	
Uygulama İlleri	Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun , Tokat, Trabzon	

9.7.6.9. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi

Tablo 283. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi

Destek Kapsamı	Köylerde üretimi artırmak, atıl kalan mera alanlarını üretime kazandırmak, barınaklarının tam kapasite ile kullanımını sağlanmak, ülkemiz koyun varlığını artırmak ve kırsaldaki koyunculuk yapan insanları sosyal güvenceye kavuşturmayı kapsamaktadır.	
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler	
Yatırım Konuları	Hayvan alımı	
Uygulama İlleri	81 il	

9.7.6.10. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri

Tablo 284. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri

Destek Kapsamı	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu için ahır/ağıl tadilatı veya yeni inşaat ile koç/teke alımı ile Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut işletmelerin et üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik etçi ve kombine ırklardan damızlık boğa alımı yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki Artvin, Bayburt, Samsun, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Tokat ve Trabzon
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT - Yeni inşaat veya tadilat : %50 HAYVAN ALIMI - Damızlık boğa, koç-teke alımı: %80

9.7.6.11. Tarımsal Krediler

Tablo 285. Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Uygulamaları

Uygulayıcı Kurum: Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Hayvansal Üretim Konuları				
Sütçü, etçi, kombine siğir yetiştiriciliği	100.000 TL'ye kadar	100	100	12.500.000
	100.001-750.000 TL	100	50	
	750.001-5.000.000TL	75	50	
	5.000.001 - 12.500.000TL	50	25	
Yaygın hayvansal üretim	100.000 TL'ye kadar	100	100	250.000
	100.001-250.000 TL	75	50	
Damizlik düve yetiştiriciliği	-	100	75	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		50	50	5.000.000
Küçükbaş hayvancılık		100	75	5.000.000
Aricilik		50	50	1.500.000
Kanatlı sektörü		50	25	3.000.000
Kanatlı sektörü damizlik yetiştiriciliği		100	100	7.500.000
Su ürünleri sektörü		100.000 TL'ye kadar	100	100
	100.001-5.000.000 TL	100	50	
Muhtelif Konular				
İyi tarım/organik tarım uygulamaları	-	50	50	5.000.000
Tarımsal mekanizasyon (traktör ayrik)	-	75	-	1.500.000
Traktör	75.000 TL'ye kadar	50	-	250.000
	75.001-250.000 TL	25	-	
Modern basınçlı sulama	-	100	-	1.500.000
Arazi alımı		25	25	500.000

Tablo 286. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları

Uygulayıcı Kurum: Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Muhtelif Konular				
Soğuk hava deposu yatirimlari		50	25	5.000.000
Lisansli depoculuk yatirimlari	Kapasitesi 10 bin tona kadar olan yatırımlar	75	50	10.000.000
	Kapasitesi 10 bin tondan büyük yatırımlar	75	50	20.000.000
Tarimsal ürünlerin işlenmesi	-	50	50	5.000.000
Tarımsal amaçlı kooperatiflerin üretim konuları				
Damizlik süt siğiri yetiştiriciliği	-	100	50	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		75	50	5.000.000
Küçükbaş hayvan besiciliği		100	75	5.000.000
Kontrollü örtü altı tarimi		75	50	7.500.000
Su ürünleri avcılığı		100	50	3.000.000
Tarımsal ürün işleme, paketleme, depolama tesisi		75	50	5.000.000
Yaş çay yaprağı üretimi		-	50	5.000.000

9.7.6.12. ORKÖY Destekleri

Tablo 287. ORKÖY destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Orman Bakanlığı /Orman Genel Müdürlüğü, ORKÖY

ORKÖY Desteklerinin Amacı	Ormanların korunması, geliştirilmesi ve işletilmesi hedeflerine ulaşmak için, orman köylüsünün sosyo ekonomik yönden kalkınmalarını desteklemek amacıyla kredi-hibe desteğinde bulunmak suretiyle, ormanlar üzerindeki olumsuz baskıyı azaltmak ve ormanların sürdürülebilir olmasına katkı sağlamaktır.
Kimler Başvurabilir	ORKÖY kredisinden yararlanabilmek için, köyün/mahallenin ilgili yönetmelikte belirtilen şartları taşıması gerekmektedir. Köy ya da mahallenin ormanla ilişkisini bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerinden öğrenebilirler. Orman köyü tanımı Yönetmelikte; Orman köyü: "Mülki sınırları içerisinde Devlet ormanı olan köyler ile daha önce orman köyü iken 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanunla mahalleye dönüşen yerler" şeklinde tanımlanmaktadır. Orman köylüleri ORKÖY desteklerinden yararlanabilir. Bu desteklerden yararlanmak için bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerine başvurabilirler. Orman köylüsü tanımı ise Yönetmelikte; "Orman köyü/mahallesinde kredi ve hibe tespit tarihi itibarıyla en az bir yıl süreyle ikamet etmekte olan halk" şeklindedir.

Orman Genel Müdürlüğü orman köylülerini desteklemek amacıyla iki türlü kredi desteği vermektedir.

a- Ferdi Kredi Desteği

Ferdi projelere belirlenecek oranlarda her yıl hibe desteği verilmektedir. 2017 yılı için hibe oranı % 20'dir. Ferdi krediler, sosyal ve ekonomik maksatlı olarak ikiye ayrılır.

a.1 Sosyal Nitelikli Krediler

Odun tüketimini azaltmaya yönelik uygulanan kredi türüdür. Bu krediler faizsiz olup, vade süreleri proje türlerine göre 3- 7 yıl arasında değişmektedir.

Sosyal Nitelikli Proje Örnekleri; dam örtülüğü malzemeleri, kat kalorifer sistemi, güneş enerjisi ile su ısıtma sistemleri, dış cephe mantolama v.b. projelerdir.

a.2 Ekonomik Nitelikli Krediler

Ekonomik maksatlı hayvancılık ve fenni arıcılık kredileri faizsiz, diğer krediler ise ortalama yıllık % 1,5 faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Ekonomik maksatlı kredilerde vade süreleri proje türlerine göre 2- 7 yıl arasında değişmektedir.

Ekonomik Nitelikli Proje Örnekleri; hayvancılık (süt sığırcılığı, besi sığırcılığı, süt koyunculuğu, besi koyunculuğu vb.), fenni arıcılık, kültür mantarcılığı, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği, ev hanımları için mikro kredi, seracılık, bağcılık ve meyvecilik vb. projelerdir.

b- Kooperatif Kredi Desteği

Kooperatif kredileri faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Yıllık faiz oranı vade süresi 1-4 yıl olanlar için % 1,4286, dört (4) yılın üzerinde olanlar için ise % 1,5714'dür. Vade süreleri proje türlerine göre 3- 8 yıl arasında değişmektedir. Ayrıca projelere, her yıl genel müdürlükçe belirlenecek oranlarda hibe desteği verilmektedir.

9.7.6.13. Yatırım Teşvikleri

Uygulayıcı Kurum: Ekonomi Bakanlığı/Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Genel Açıklamalar

İlgili Mevzuat

- 19.06.2012 tarih ve 28328 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar"
- 20.06.2012 tarih ve 28329 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2012/1)"

Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; 1 inci ve 2. bölgelerde bir milyon Türk Lirası, 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde ise beşyüzbin Türk Lirası olması gerekir. Ayrıca, yatırımların asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları sağlaması da gerekir.
- Finansal kiralama yöntemiyle yapılacak yatırımlarda finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari ikiyüzbin Türk Lirası olması gerekir.
- Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşamaz.

Müracaat

- Teşvik belgesi müracaatları, Ekonomi Bakanlığı'na yapılır. Ancak, genel teşvik uygulamaları kapsamında yer alan ve sabit yatırım tutarı onmilyon Türk Lirasını aşmayan, tebliğle belirlenecek yatırımlar için yatırımcının tercihine bağlı olarak yatırımın yapılacağı yerdeki yerel birimlere de müracaat edilebilir.

Teşvik belgesi

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için, projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesi düzenlenmesi gerekir.

Diğer desteklerden yararlanma

Bu kapsamdaki destek unsurlarından yararlanan yatırım harcamaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinden yararlanamaz. Ancak, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sadece sübvansiyonlu kredi desteğinden yararlanan yatırımlar, bu Karar kapsamında faiz desteği dışındaki diğer destek unsurlarından yararlandırılabilirler.

Tarım sektörüne ilişkin değerlendirme

- Tarım sektörüne yönelik yatırımlar, “Genel Teşvik Sistemi” ve “Bölgesel Teşvikler”den yararlanabilir.

Genel Teşvik Sistemi

Bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen asgari sabit yatırım tutarı şartı ile diğer Tebliğ şartlarını sağlayan tarımsal yatırımlar, Genel Teşvik Sistemi kapsamında gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası desteğinden faydalanılabilir. Ayrıca, Bölgesel Teşvik Sistemi kapsamında teşvik belgesi düzenlenebilecek olan yatırımlar için talep edilmesi halinde genel teşvik uygulamaları çerçevesinde belge düzenlenebilir.

Genel teşvik sistemi kapsamında teşvik edilemeyecek yatırımlar:

- Un, irmik (makarna imalatı ile entegre irmik yatırımları ve mısır irmiği yatırımları hariç), yem (balık unu, balık yağı, balık yemi ve entegre hayvancılık üretimi içindeki yem üretimi hariç), mısır nişastası ve nişasta bazlı şeker.
- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek).
- Küp şeker.
- 5 dekarın altındaki seracılık yatırımları.
- Bitkisel üretim (5 dekar ve üstü seracılık yatırımları, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç).
- Bölgesel uygulamalar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları.
- 5 ton/gün ve altında üretim kapasitesine sahip süt işleme yatırımları.

Teşviki belirli şartlara bağlı yatırım konuları:

- Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Damızlık büyükbaş entegre hayvan yetiştiriciliğinde (et/süt yönlü) asgari 150 büyükbaş/dönem,
- Kanatlı entegre yatırımlarında 100.000 adet/dönem,
- Süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında (damızlık dahil) 1.000 küçükbaş/dönem şartı aranır.

Bölgesel Teşvikler

Tablo 288. Samsun ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Yatırım Tutarları veya Kapasiteleri
Entegre hayvancılık yatırımları (entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil)*	500 Bin TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı**	1 Milyon TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (Balık yavrusu ve yumurtası üretimi dahil)	500 Bin TL
Soğuk hava deposu hizmetleri	1000 metrekare
Lisanslı depoculuk	1 Milyon TL
Seracılık	20 Dekar

* Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 500 büyükbaş/dönem, damızlık büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, damızlık küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş, süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş/dönem ve kanatlı entegre yatırımlarında 200.000 adet/dönem asgari kapasite şartı aranır (damızlık kanatlı entegre yatırımlarında kapasite şartı aranmaz).

** Gıda ürünleri ve içecek imalatı yatırımlarından "makarna, makarna ile entegre irmik yatırımları, şehriye, kuskus, yufka, kadayıf, pirinç, ev hayvanları için hazır yem, balık unu, balık yağı, balık yemi, ekmek, rakı, bira, kuruyemiş, turşu, linter pamuğu, çay, fındık kırma/kavurma, hazır çorba ve et suları ve müstahzarları üretimleri ile tahıl ve baklagil tasnif ve ambalajlanması" yatırımları bölgesel teşviklerden yararlanamaz.

Samsun İlinde Bölgesel Teşvik Kalemleri

Tablo 289. Samsun ilinde bölgesel teşvik kalemleri

Destek Unsurları	31.12.2016 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2017 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
KDV İstisnası	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Vergi İndirimi		
Yatırıma Katkı Oranı (%)	25	20
Vergi İndirim Oranı (%)	60	50
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		
Desteğin Uygulama Süresi	5 yıl	3 yıl
Desteğin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	20	
Yatırım Yeri Tahsis	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Faiz Desteği		
TL Kredisi	3 puan	
Döviz Endeksli Kredi/Döviz Kredisi	1 puan	

Bölgesel Teşvik Kalemlerine İlişkin Açıklamalar

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için gümrük vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

KDV İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için katma değer vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

Vergi İndirimi: Gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli olarak uygulanmasıdır.

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre Bakanlıkça karşılanmasıdır.

Yatırım Yeri Tahsis: Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için Maliye Bakanlığı'nca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilir.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine

kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kâr payının belli bir kısmı Bakanlığımızca karşılanmaktadır.

Bir Alt Bölge Desteğinden Faydalanma

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar, aşağıdaki şartlarından en az birini sağlaması durumunda vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir.

Sağlanması gerekli şartlar;

- Yatırımın organize sanayi bölgesinde gerçekleştirilmesi,
- Yatırımın aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş gerçek veya tüzel kişinin ortağı olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi ve ortak faaliyet gösteren alanda entegrasyonu sağlayacak bir yatırım olması.

9.7.6.14. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar

Uygulayıcı Kurum: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

Kalkınma Ajansları, Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulunun kararlaştırdığı ve Kalkınma Bakanlığı'nın onayladığı çalışma programı ve bütçe doğrultusunda hazırlanan ve finanse edilen mali destek programları kapsamında tarım sektörüne de destek sunabilmektedirler.

Bu programlar kapsamında, destek için öncelikli alanlar, örnek proje konuları ve başvuru koşulları Ajansların web sitelerinde ilan edilmekte ve başvuru rehberlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Kalkınma Ajansları, detayları yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmek kaydıyla;

- Yerel idarelere,
- Üniversitelere,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına,
- Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına,
- Sivil toplum kuruluşlarına,
- Kâr amacı güden işletmelere,
- Kooperatif ve birliklere,
- Gerçek ve tüzel kişilere,

proje veya faaliyetleri için “Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği’nde belirtilen usul ve esaslar dâhilinde “mali ve teknik” olmak üzere iki konuda destek

Mali Destek Türleri:

1. Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan finansman desteği, ajansın esas itibarıyla proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Ancak ajans istisnai olarak, proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek suretiyle, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de doğrudan destek sağlayabilir. Bu destek 3 şekilde sağlanır; “Güdümlü Proje Desteği”, “Doğrudan Faaliyet Desteği” ve “Proje Teklif Çağrısı”.

2. Faiz Desteği

Faiz desteği, kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır.

3. Faizsiz Kredi Desteği

Faizsiz kredi desteği, ajans tarafından kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin bu Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar dahilinde ajansa faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır.

Faizsiz kredi desteğinde, yararlanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az üç ay geri ödemesiz dönem tanınır ve geri ödeme işlemleri, sözleşme tarihinden itibaren en fazla dört yıl içinde tamamlanır.

9.7.6.15 KOSGEB Hizmet ve Destekleri

Desteklenen Sektörler

- Madencilik ve taş ocakçılığı
- İmalat
- Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı
- Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri
- İnşaat
- Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı
- Ulaştırma ve depolama
- Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri
- Bilgi ve iletişim
- Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
- İdari ve destek hizmet faaliyetleri
- Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor

- Diğer hizmet faaliyetleri

Destek Programları

- Genel Destek Programı
- Ar-ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Programı
- Kobi Proje Destek Programı
- Girişimcilik Destek Programı
- Tematik Destek Programı İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı
- Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı
- Finansman Destekleri (Kredi Faiz)

Bir işletmenin KOSGEB desteklerinden yararlanabilmesi için öncelikle veri tabanına kayıt olması gerekmektedir. Veri tabanına kayıt işlemleri için <http://www.kosgeb.gov.tr> adresinden “E-KOBİ” tıklanıp KOSGEB’ e ilk kayıt linkini seçip işletmeye ait bilgiler girilir kaydedilip sonraki sayfada KOBİ Bilgi Beyannamesi doldurulur.

9.8. TOKAT İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

9.8.1. Genel Bilgiler

Tablo 290. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı

İl nüfusu	602.086
Toplam yüzölçümü	10.072.000 da
Toplam tarım alanları	3.085.943 da
Tarla Bitkileri	2.391.657 da
Meyve ve uzun ömürlü bitkiler	142.349 da
Sebze	187.002 da

9.8.2. Bitkisel Üretim

Tablo 291. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Şekerpancarı	588.644	642.956
Yeşil Ot	59.410	451.627
Buğday	332.549	284.425
Mısır(Hasıl-Silajlık	165.577	252.673
Patates	51.490	72.542

Tablo 292. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Üzüm	30.934	46.178
Elma	19.069	14.109
Şeftali	8.088	12.281
Kiraz	6.506	8.349
Vişne	9.347	7.001

Tablo 293. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 Üretim (ton)	2017 Üretim (ton)
Domates	541.603	456.378
Soğan	132.572	125.179
Biber	20.730	76.912
Karpuz	34.880	52.560
Fasulye	31.733	42.706

9.8.3. Hayvan Varlığı

Tablo 294. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Büyükbaş Sayısı	2008 yılı (Baş)	2017 yılı (Baş)
Sığır (Kültür)	33.436	88.618
Sığır (Melez)	93.862	139.977
Sığır (Yerli)	106.973	40.897
Sığır Toplam	234.271	269.492
Manda	7.044	9.160
Toplam	241.315	278.652

Tablo 295. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Küçükbaş Sayısı	2008 yılı (Baş)	2017 yılı (Baş)
Koyun	198.204	283.091
Keçi	15.931	69.097
Toplam	214.135	352.188

9.8.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı

Tablo 296. Tarım ve tarıma dayalı sanayi

Sanayi Kolu	Sayı	Sanayi Kolu	Sayı
Süt ve süt ürünleri	24	Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	144
Et ve et ürünleri	10	Yumurta paketleme	3
Meyve-sebze işleme-paketleme	17	Hazır yemek, tabldot yemek	27
Hububat ve bakliyat üretimi	7	Hazır çorba ve bulyon, puding, toz karışımlar, mayonez, sos vb.	8
Katı ve sıvı bitkisel yağ	1	Kuruyemiş ve çerezler	20
Şeker üretimi (paketleme hariç)	1	Baharat işleme	13
Zeytinyağı (dolum-paketleme)	1	Alkolsüz içecekler	3
Konserve ve salça	5	Alkollü içecekler	1
Fermente ve salamura ürün üretimi	22	Bal, polen, arı sütü ve temel petek üretimi ve ambalajlama	4
Pastacılık ürünleri üretimi	70	Gıda ile temas eden maddeler	5
Un üretimi	18	Yem	6
Unlu mamuller üretimi	97	Diğer	18

9.8.5. Tokat'ta Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar

Tablo 297. Tokat'ta tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar

Sektör Adı	Açıklama
Hayvansal Ürün İşleme Ve Buna Yönelik Sanayi	Tokat; Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı illerden birisidir. Coğrafi konumu, iklim ve sosyal yapısı hayvancılık faaliyetlerinin elverişli bir şekilde yapılmasına imkân vermektedir. Meraları, otlakları ve yaylaları ile hayvancılık için güçlü alanları bulunmaktadır. Tokat ilinde hayvansal ürün işleme ve buna yönelik sanayi potansiyeli yüksektir.
Fide ve Fidan Üretimi	Özellikle fide üretim açığı ilimizde bu potansiyelin kullanılabileceğini göstermektedir. Bu açıdan Tokat dışa bağımlıdır
Tarıma Dayalı Sanayi	Tarımsal ürünlerin işlenmesine yönelik yatırımlara uygun bir potansiyele sahiptir.
Bağ Yaprağı İşleme	Dünyaca ünlü Tokat bağ yaprağı işleme ve paketleme tesislerindeki eksiklik ürünlerin hammadde olarak Tokat dışına gönderilmesini önleyecektir.
Entegre Su Ürünleri İşleme ve Paketleme Sektörü	Tokat, su ürünleri sektöründe; barajlar ve balık göletleri ile güçlü bir doğal üretim ve kültür balıkçılığı altyapısına sahiptir.
Yaş Sebze-Meyve Ürünleri İşleme ve Paketleme Sektörü	Tokat, çok çeşitli sebze ve meyve üretim potansiyeline sahip olup üretilen ürünlerin çok az bir miktarı paketlenmektedir.
Gıda Sektörü	Tokat ilinde dondurulmuş ve kurutulmuş gıdalar ile şekerleme ve çikolata ürünlerine yönelik sektörlerin açığı mevcuttur.
Unlu Mamuller	Unlu Mamuller üretim potansiyeli yüksektir
Organik Tarım Sektörü	Tokat ili organik tarım potansiyeli yüksektir.
Bal İşleme ve Paketleme	Tokat ili yerel arıcı ve gezginci arıcı potansiyeli yüksektir.

9.8.6. Tokat İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları

9.8.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)

Tablo 298. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)

Uygulayıcı Kurum: Tarım Ve Orman Bakanlığı / Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Destek Kapsamı	Bu Tebliğ, 1/1/2016-31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	- Hibeye esas proje tutarı alt limiti en az 30.000 Türk Lirası'dır. - Proje bütçesi KDV (katma değer vergisi) hariç hazırlanması gerekmektedir.

9.8.6.2. Ekonomik Yatırımlar

Tablo 299. Ekonomik yatırımlar

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarı Üst Limiti (TL)	Destekleme Oranı
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Yeni tesis 2.000.000 Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme 1.500.000 Tamamlama 1.750.000	% 50
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar (Büyükbaş, küçükbaş, hindi ve kaz yetiştiriciliği, su ürünleri ve kültür mantarı* üretimine yönelik sabit yatırımları kapsar)		
*Kültür mantar üretimi kapsamında sadece tamamlama, kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları		
Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Yenilenebilir enerji kullanan yeni seraların yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Soğuk hava deposu yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Çelik silo yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Yenilenebilir enerji üretim tesisleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)		
Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konuları		
Kırsal turizme yönelik niteliği yeni tesis olan yatırımlar (Sadece yeni tesis yatırımları)	1.500.000	
Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
El sanatları ve katma değerli ürünler (sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
Bilişim sistemleri ve eğitimi yatırımları (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	

9.8.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi

Tablo 300. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	1/1/2018 - 31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlamak için belirlenmiş bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	- Tarla içi damla sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yüzey altı damla sulama sistemi kurulması, - Lineer veya Center Pivot sulama sistemi kurulması, - Tamburlu sulama sistemi kurulması, - Güneş enerjili sulama sistemi kurulması.
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	Gerçek ve tüzel kişiler için : 1. 000.000 TL Hibe Desteği Oranı : %50

9.8.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi

Tablo 301. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi

Yatırım Konuları	Destek Miktarı (En Fazla)	Başvuru Yeri ve Tarihi
Hayvansal üretime yönelik	Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık projeleri Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği projeleri Kanatlı ve ipekböceği yetiştiriciliği projeleri	30.000 TL
Bitkisel üretime yönelik	Kapama meyve bahçesi tesisi projelerini Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği projeleri Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği projeleri Kültür mantarı üretimi projeleri	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik;	Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi konulu projeleri Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretim konulu projeleri Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi konulu projeleri	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.

9.8.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri

Tablo 302. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar (101)	101-1	Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	%40-70
	101-2	Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-3	Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-4	Yumurta Üreten Tarımsal İşletmeler	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt, et ve yumurta sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 1.000.000 avro
- Broyler ve hindi sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 500.000 avro
- Kaz sektörü için en az 5.000 avro en fazla 250.000 avro

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar (103)	103-1	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	%50
	103-2	Kırmızı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-3	Kanatlı Eti ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-4	Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-5	Meyve ve Sebze Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt ve Et sektörleri için en az 30.000 avro ve en fazla 3.000.000 avro ,
- Süt toplama merkezleri için en az 30.000 avro ve en fazla 1.000.000 avro,
- Meyve ve sebze sektörü için en az 30.000 avro ve 1.250.000 avro,
- Su ürünleri sektörü için en az 30.000 avro ve en fazla 1.500.000 avro.

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme (302)	302-1	Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması	%55
	302-2	Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması	
	302-3	Zanaatkârlık ve yerel ürün işletmeleri	
	302-4	Kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri	
	302-5	Su ürünleri yetiştiriciliği	
	302-6	Makine Parkları	
	302-7	Yenilenebilir enerji yatırımları	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri; en az 5.000 avro ve en fazla 500.000 avro'dur.

9.8.6.6. Damızlık Koç Teke Yetiştiriciliği Yatırımlarının Desteklenmesi

Tablo 303. Damızlık koç teke yetiştiriciliği yatırımlarının desteklenmesi

Destek Kapsamı	Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez Birliği ve Merkez Koyun Keçi Yetiştiricileri İl Birliklerince, 500 baş kapasiteye sahip damızlık koç-teke üretimine yönelik yeni işletme kurulması veya mevcut işletmelerin kapasitelerini 500 baş kapasiteye sahip şekilde artırılmasını, iyileştirme yatırımlarını ve bu işletmelerden yapacak Birlik üyesi yetiştiricilerinin desteklenmesini kapsar.		
Kimler Başvurabilir	Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez yetiştiriciler Birliği, İl Birlikleri ve Birlik üyesi		
Uygulama İlleri	Tokat, Samsun, Ordu		
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT		%50
	Yeni inşaat yapımı, iyileştirme ve kapasite artırımı,		
	HAYVAN ALIM		%50
	Damızlık koç-teke alımı		
	MAKİNE ALET-EKİPMAN ALIM		%50
	Gübre sıyırıcı, yem kırma, karma ve dağıtma		

9.8.6.7. Damızlık Manda Düvesi Yetiştiriciliğinin Desteklenmesi

Tablo 304. Damızlık manda düvesi yetiştiriciliğinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	Damızlık Manda Yetiştiricileri Birliğine üye olan gerçek ve tüzel kişi üreticilerin yapacakları, 150 baş kapasiteye sahip, damızlık manda düve üretimi ve ticari gebe manda satışı için yeni işletme kurulması veya mevcut işletmelerin kapasitelerinin 150 baş olacak şekilde artırılması ve bu işletmelerin rehabilitasyon yatırımlarını kapsar.
Kimler Başvurabilir	Damızlık manda yetiştiricileri birliğine üye gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Samsun ve Tokat
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT Yeni inşaat yapımı, rehabilitasyon ve kapasite artırımı %50 HAYVAN ALIMI Damızlık dişi manda ve manda boğası alımı %50 MAKİNE ALET-EKİPMAN ALIMI %50 Yem Karma ve Dağıtma makinesi ile Gübre Sıyırıcı

9.8.6.8. Düve Alım Desteği

Tablo 305. Düve alım desteği

Destek Kapsamı	TÜRKVET'e kayıtlı sığır işletmesi olan yetiştiricilere, en az 20 baş, en çok 100 baş düve alım bedelinin %30'unun hibe olarak verilmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Tokat, Trabzon

9.8.6.9. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi

Tablo 306. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi

Destek Kapsamı	Köylerde üretimi artırmak, atıl kalan mera alanlarını üretime kazandırmak, barınaklarının tam kapasite ile kullanımını sağlamak, ülkemiz koyun varlığını artırmak ve kırsaldaki koyunculuk yapan insanları sosyal güvenceye kavuşturmayı kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	Hayvan alımı
Uygulama İlleri	81 il

9.8.6.10. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri

Tablo 307. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri

Destek Kapsamı	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu için ahır/ağıl tadilatı veya yeni inşaat ile koç/teke alımı ile Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut işletmelerin et üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik etçi ve kombine ırklardan damızlık boğa alımı yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki Artvin, Bayburt, Samsun, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Tokat ve Trabzon
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT - Yeni inşaat veya tadilat : %50 HAYVAN ALIMI - Damızlık boğa, koç-teke alımı: %80

9.8.6.11. Tarımsal Krediler

Tablo 308. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları

Uygulayıcı Kurum: Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Hayvansal Üretim Konuları				
Sütçü, etçi, kombine siğir yetiştiriciliği	100.000 TL'ye kadar	100	100	12.500.000
	100.001-750.000 TL	100	50	
	750.001-5.000.000TL	75	50	
	5.000.001 - 12.500.000TL	50	25	
Yaygın hayvansal üretim	100.000 TL'ye kadar	100	100	250.000
	100.001-250.000 TL	75	50	
Damizlik düve yetiştiriciliği	-	100	75	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		50	50	5.000.000
Küçükbaş hayvancılık		100	75	5.000.000
Arıcılık		50	50	1.500.000
Kanatlı sektörü		50	25	3.000.000
Kanatlı sektörü damizlik yetiştiriciliği		100	100	7.500.000
Su ürünleri sektörü		100.000 TL'ye kadar	100	100
	100.001-5.000.000 TL	100	50	
Muhtelif Konular				
İyi tarım/organik tarım uygulamaları	-	50	50	5.000.000
Tarımsal mekanizasyon (traktör ayrik)	-	75	-	1.500.000
Traktör	75.000 TL'ye kadar	50	-	250.000
	75.001-250.000 TL	25	-	
Modern basınçlı sulama	-	100	-	1.500.000
Arazi alimi		25	25	500.000
Soğuk hava deposu yatırımları		50	25	5.000.000
Lisansli depoculuk yatırımları	Kapasitesi 10 bin tona kadar olan yatırımlar	75	50	10.000.000
	Kapasitesi 10 bin tondan büyük yatırımlar	75	50	20.000.000
Tarımsal ürünlerin işlenmesi	-	50	50	5.000.000
Tarımsal amaçlı kooperatiflerin üretim konuları				
Damizlik süt siğiri yetiştiriciliği	-	100	50	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		75	50	5.000.000
Küçükbaş hayvan besiciliği		100	75	5.000.000
Kontrollü örtü altı tarımı		75	50	7.500.000
Su ürünleri avcılığı		100	50	3.000.000
Tarımsal ürün işleme, paketleme, depolama tesisi		75	50	5.000.000
Yaş çay yaprağı üretimi		-	50	5.000.000

9.8.6.12. ORKÖY Destekleri

Tablo 309. ORKÖY destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Orman Bakanlığı /Orman Genel Müdürlüğü, ORKÖY

ORKÖY Desteklerinin Amacı	Ormanların korunması, geliştirilmesi ve işletilmesi hedeflerine ulaşmak için, orman köylüsünün sosyo ekonomik yönden kalkınmalarını desteklemek amacıyla kredi-hibe desteğinde bulunmak suretiyle, ormanlar üzerindeki olumsuz baskıyı azaltmak ve ormanların sürdürülebilir olmasına katkı sağlamaktır.
Kimler Başvurabilir	ORKÖY kredisinden yararlanabilmek için, köyün/mahallenin ilgili yönetmelikte belirtilen şartları taşıması gerekmektedir. Köy ya da mahallenin ormanla ilişkisini bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerinden öğrenebilirler. Orman köyü tanımı Yönetmelikte; Orman köyü: “Mülki sınırları içerisinde Devlet ormanı olan köyler ile daha önce orman köyü iken 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanunla mahalleye dönüşen yerler” şeklinde tanımlanmaktadır. Orman köylüleri ORKÖY desteklerinden yararlanabilir. Bu desteklerden yararlanmak için bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerine başvurabilirler. Orman köylüsü tanımı ise Yönetmelikte; “Orman köyü/mahallesinde kredi ve hibe tespit tarihi itibarıyla en az bir yıl süreyle ikamet etmekte olan halk” şeklindedir.

Orman Genel Müdürlüğü orman köylülerini desteklemek amacıyla iki türlü kredi desteği vermektedir.

a- Ferdi Kredi Desteği

Ferdi projelere belirlenecek oranlarda her yıl hibe desteği verilmektedir. 2017 yılı için hibe oranı % 20’dir. Ferdi krediler, sosyal ve ekonomik maksatlı olarak ikiye ayrılır.

a.1 Sosyal Nitelikli Krediler

Odun tüketimini azaltmaya yönelik uygulanan kredi türüdür. Bu krediler faizsiz olup, vade süreleri proje türlerine göre 3- 7 yıl arasında değişmektedir.

Sosyal Nitelikli Proje Örnekleri; dam örtülüğü malzemeleri, kat kalorifer sistemi, güneş enerjisi ile su ısıtma sistemleri, dış cephe mantolama v.b. projelerdir.

a.2 Ekonomik Nitelikli Krediler

Ekonomik maksatlı hayvancılık ve fenni arıcılık kredileri faizsiz, diğer krediler ise ortalama yıllık % 1,5 faizlidir. Ziraat Bankası’nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Ekonomik maksatlı kredilerde vade süreleri proje türlerine göre 2- 7 yıl arasında değişmektedir.

Ekonomik Nitelikli Proje Örnekleri; hayvancılık (süt sığırcılığı, besi sığırcılığı, süt koyunculuğu, besi koyunculuğu vb.), fenni arıcılık, kültür mantarcılığı, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği, ev hanımları için mikro kredi, seracılık, bağcılık ve meyvecilik vb. projelerdir.

b- Kooperatif Kredi Desteği:

Kooperatif kredileri faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Yıllık faiz oranı vade süresi 1-4 yıl olanlar için % 1,4286, dört (4) yılın üzerinde olanlar için ise % 1,5714'dür. Vade süreleri proje türlerine göre 3- 8 yıl arasında değişmektedir. Ayrıca projelere, her yıl genel müdürlükçe belirlenecek oranlarda hibe desteği verilmektedir.

8.6.1.12 Yatırım Teşvikleri

Uygulayıcı Kurum: Ekonomi Bakanlığı/Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Genel Açıklamalar

İlgili Mevzuat

- 19.06.2012 tarih ve 28328 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar"
- 20.06.2012 tarih ve 28329 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2012/1)"

Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; 1 inci ve 2 nci bölgelerde bir milyon Türk Lirası, 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde ise beşyüzbin Türk Lirası olması gerekir. Ayrıca, yatırımların asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları sağlaması da gerekir.
- Finansal kiralama yöntemiyle yapılacak yatırımlarda finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari ikiyüzbin Türk Lirası olması gerekir.
- Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşamaz.

Müracaat

- Teşvik belgesi müracaatları, Ekonomi Bakanlığı'na yapılır. Ancak, genel teşvik uygulamaları kapsamında yer alan ve sabit yatırım tutarı onmilyon Türk Lirasını aşmayan, tebliğle belirlenecek yatırımlar için yatırımcının tercihinin bağlı olarak yatırımın yapılacağı yerdeki yerel birimlere de müracaat edilebilir.

Teşvik belgesi

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için, projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesi düzenlenmesi gerekir.

Diğer desteklerden yararlanma

Bu kapsamdaki destek unsurlarından yararlanan yatırım harcamaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinden yararlanamaz. Ancak, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sadece sübvansiyonlu kredi desteğinden yararlanan yatırımlar, bu Karar kapsamında faiz desteği dışındaki diğer destek unsurlarından yararlandırılabilirler.

Tarım sektörüne ilişkin değerlendirme

- Tarım sektörüne yönelik yatırımlar, “Genel Teşvik Sistemi” ve “Bölgesel Teşvikler”den yararlanabilir.

Genel Teşvik Sistemi

Bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen asgari sabit yatırım tutarı şartı ile diğer Tebliğ şartlarını sağlayan tarımsal yatırımlar, Genel Teşvik Sistemi kapsamında gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası desteğinden faydalanılabilir. Ayrıca, Bölgesel Teşvik Sistemi kapsamında teşvik belgesi düzenlenebilecek olan yatırımlar için talep edilmesi halinde genel teşvik uygulamaları çerçevesinde belge düzenlenebilir.

Genel teşvik sistemi kapsamında teşvik edilemeyecek yatırımlar:

- Un, irmik (makarna imalatı ile entegre irmik yatırımları ve mısır irmiği yatırımları hariç), yem (balık unu, balık yağı, balık yemi ve entegre hayvancılık üretimi içindeki yem üretimi hariç), mısır nişastası ve nişasta bazlı şeker.
- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek).
- Küp şeker.
- 5 dekarın altındaki seracılık yatırımları.
- Bitkisel üretim (5 dekar ve üstü seracılık yatırımları, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç).
- Bölgesel uygulamalar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları.
- 5 ton/gün ve altında üretim kapasitesine sahip süt işleme yatırımları.

Teşviki belirli şartlara bağlı yatırım konuları:

- Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Damızlık büyükbaş entegre hayvan yetiştiriciliğinde (et/süt yönlü) asgari 150 büyükbaş/dönem,

- Kanatlı entegre yatırımlarında 100.000 adet/dönem,
- Süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında (damızlık dahil) 1.000 küçükbaş/dönem şartı aranır.

Bölgesel Teşvikler

Tablo 310. Tokat ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Yatırım Tutarları Veya Kapasiteleri
Entegre hayvancılık yatırımları (entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil)*	500 Bin TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı**	1 Milyon TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (Balık yavrusu ve yumurtası üretimi dâhil)	500 Bin TL
Soğuk hava deposu hizmetleri	500 metrekare
Lisanslı depoculuk	1 Milyon TL
Seracılık	10 Dekar

*Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 500 büyükbaş/dönem, damızlık büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, damızlık küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş, süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş/dönem ve kanatlı entegre yatırımlarında 200.000 adet/dönem asgari kapasite şartı aranır (damızlık kanatlı entegre yatırımlarında kapasite şartı aranmaz).

**Gıda ürünleri ve içecek imalatı yatırımlarından "makarna, makarna ile entegre irmik yatırımları, şehriye, kuskus, yufka, kadayıf, pirinç, ev hayvanları için hazır yem, balık unu, balık yağı, balık yemi, ekmek, rakı, bira, kuruyemiş, turşu, linter pamuğu, çay, fındık kırma/kavurma, hazır çorba ve et suları ve müstahzarları üretimleri ile tahıl ve baklagil tasnif ve ambalajlanması" yatırımları bölgesel teşviklerden yararlanamaz.

Tokat İlinde Bölgesel Teşvik Kalemleri

Tablo 311. Tokat ilinde bölgesel teşvik kalemleri

Destek Unsurları	31.12.2016 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2017 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
KDV İstisnası	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Vergi İndirimi		
Yatırıma Katkı Oranı (%)	40	30
Vergi İndirim Oranı (%)	80	70
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		
Desteğin Uygulama Süresi	7 yıl	6 yıl
Desteğin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	35	
Yatırım Yeri Tahsisi	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Faiz Desteği		
TL Kredisi	5 puan	
Döviz Endeksli Kredi/Döviz Kredisi	2 puan	

Bölgesel Teşvik Kalemlerine İlişkin Açıklamalar

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için gümrük vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

KDV İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için katma değer vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

Vergi İndirimi: gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşınca kadar indirimli olarak uygulanmasıdır.

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre Bakanlıkça karşılanmasıdır.

Yatırım Yeri Tahsisi: Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için Maliye Bakanlığı'nca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilir.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kâr payının belli bir kısmı Bakanlığımızca karşılanmaktadır.

Bir Alt Bölge Desteğinden Faydalanma

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar, aşağıdaki şartlarından en az birini sağlaması durumunda vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir.

Sağlanması gerekli şartlar;

- Yatırımın organize sanayi bölgesinde gerçekleştirilmesi,
- Yatırımın aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş gerçek veya tüzel kişinin ortağı olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi ve ortak faaliyet gösteren alanda entegrasyonu sağlayacak bir yatırım olması.

9.8.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar

Uygulayıcı Kurum: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

Kalkınma Ajansları, Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulunun kararlaştırdığı ve Kalkınma Bakanlığı'nın onayladığı çalışma programı ve bütçe doğrultusunda hazırlanan ve finanse edilen mali destek programları kapsamında tarım sektörüne de destek sunabilmektedirler.

Bu programlar kapsamında, destek için öncelikli alanlar, örnek proje konuları ve başvuru koşulları Ajansların web sitelerinde ilan edilmekte ve başvuru rehberlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Kalkınma Ajansları, detayları yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmek kaydıyla;

- Yerel idarelere,
- Üniversitelere,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına,
- Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına,
- Sivil toplum kuruluşlarına,
- Kâr amacı güden işletmelere,
- Kooperatif ve birliklere,
- Gerçek ve tüzel kişilere,

proje veya faaliyetleri için “Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği’nde belirtilen usul ve esaslar dâhilinde “mali ve teknik” olmak üzere iki konuda destek sağlanmaktadır.

Mali Destek Türleri:

1. Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan finansman desteği, ajansın esas itibarıyla proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Ancak ajans istisnai olarak, proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek suretiyle, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de doğrudan destek sağlayabilir. Bu destek 3 şekilde sağlanır; “Güdümlü Proje Desteği”, “Doğrudan Faaliyet Desteği” ve “Proje Teklif Çağrısı”.

2. Faiz Desteği

Faiz desteği, kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır.

3. Faizsiz Kredi Desteği

Faizsiz kredi desteği, ajans tarafından kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin bu Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar dahilinde ajansa faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır. Faizsiz kredi desteğinde,

yararlanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az üç ay geri ödemesiz dönem tanınır ve geri ödeme işlemleri, sözleşme tarihinden itibaren en fazla dört yıl içinde tamamlanır.

9.8.6.14. KOSGEB Hizmet ve Destekleri

Desteklenen Sektörler

- Madencilik ve taş ocakçılığı
- İmalat
- Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı
- Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri
- İnşaat
- Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı
- Ulaştırma ve depolama
- Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri
- Bilgi ve iletişim
- Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
- İdari ve destek hizmet faaliyetleri
- Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor
- Diğer hizmet faaliyetleri

Destek Programları

- Genel Destek Programı
- Ar-ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Programı
- Kobi Proje Destek Programı
- Girişimcilik Destek Programı
- Tematik Destek Programı İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı
- Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı
- Finansman Destekleri (Kredi Faiz)

Bir işletmenin KOSGEB desteklerinden yararlanabilmesi için öncelikle veri tabanına kayıt olması gerekmektedir. Veri tabanına kayıt işlemleri için <http://www.kosgeb.gov.tr> adresinden “E-KOBİ” tıklanıp KOSGEB’ e ilk kayıt linkini seçip işletmeye ait bilgiler girilir kaydedilip sonraki sayfada KOBİ Bilgi Beyannamesi doldurulur.

9.9. TRABZON İLİ TARIMSAL YATIRIMCI REHBERİ

9.9.1. Genel Bilgiler

Tablo 312. Tarım alanlarının dağılımı ve üretim miktarı

İl nüfusu	786.326
Toplam yüzölçümü	4.662.000 da
Toplam tarım alanları	971.459 da
Tarla Bitkileri	
Meyve ve uzun ömürlü bitkiler	
Sebze	

9.9.2. Bitkisel Üretim

Tablo 313. Önemli tarla ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Patates	124.065	44.395
Mısır (Dane)	44.815	14.633
Mısır(Hasil-Silajlık)	21.423	3.163
Hayvan Pancarı	7.866	2.173
Yeşil Ot	990	1.520

Tablo 314. Önemli meyve ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 üretim miktarı (ton)	2017 üretim miktarı (ton)
Çay	165.037	237.179
Fındık	61.485	41.594
Elma	6.041	5.742
Armut	4.750	3.171
Kivi	854	2.046

Tablo 315. Önemli sebze ürünlerindeki 10 yıllık değişim

Ürün Adı	2008 Üretim (ton)	2017 Üretim (ton)
Lahana	5.767	4.958
Hıyar	3.413	5.379
Fasulye	3.407	3.650
Domates	1.790	3.047
Marul	929	1.813

9.9.3. Hayvan Varlığı

Tablo 316. Büyükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Büyükbaş Sayısı	2008 (Baş)	2017 (Baş)
Siğır (Kültür)	18.027	26.087
Siğır (Melez)	82.642	106.672
Siğır (Yerli)	32.808	2.474
Siğır Toplam	133.477	135.233
Manda	11	307
Toplam	133.488	135.540

Tablo 317. Küçükbaş hayvan sayılarındaki 10 yıllık değişim

Küçükbaş Sayısı	2008 yılı (Baş)	2017 yılı (Baş)
Koyun	85.442	142.533
Keçi	6.681	17.410
Toplam	92.123	159.943

9.9.4. Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayi Varlığı

Tablo 318. Tarım ve tarıma dayalı sanayi varlığı

Sanayi Kolu	Sayı	Sanayi Kolu	Sayı
Süt ve süt ürünleri	24	Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	397
Et ve et ürünleri	5	Yumurta paketleme	4
Meyve-sebze işleme-paketleme	8	Hazır yemek, tabldot yemek	35
Kati ve sıvı bitkisel yağ	1	Kuruyemiş ve çerezler	4
Fermente ve salamura ürün üretimi	1	Baharat işleme	3
Pastacılık ürünleri üretimi	105	Bal, polen, arı sütü ve temel petek üretimi ve ambalajlama	10
Un üretimi	17	Gıda ile temas eden maddeler	12
Unlu mamuller üretimi	119	Yem	160

9.9.5. Trabzon'da Tarımsal Yatırım İçin Uygun Sektörler ve Alanlar

Tablo 319. Trabzon'da tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar

Sektör adı	Açıklama
Organik Tarım	Trabzon ilinin iklimine adapte olmuş, fındık, çay, kivi, maviyemiş gibi ürünlerin organik yetiştirilmesi için temiz üretim alanları ve mini havzalara sahip olması. Ayrıca Türkiye'nin üretiminde 2. Sırada olan Çay ve 3. Sırada olan Fındık da organik üretim her geçen gün hızla artmaktadır. Bu durum hem üreticiler için daha fazla kazanç hem de sağlıklı beslenme için önemli bir adımdır. Ayrıca organik tarım ürünlerinin ihracatta avantaj sağlaması gibi nedenlerle bu tür yatırımlar yaygınlaştırılmalıdır.
Arıcılık, Bal İşleme ve Paketleme	Trabzon ilinin arıcılık sektörü gelişmeye müsait olup, mevcut koloni sayısı 144.190'dır. Trabzon mera ve yaylalarındaki flora zenginliği ve coğrafik yapısı arıcılık için ideal olup arı koloni kapasitesi çok yüksektir. Kimyevi gübre ve ilaç kullanımının çok az olması, organik arı ürünleri üretimi için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Ayrıca ilin florasında bolca bulunan kestane ormanlarından organik kestane balı üretimi de yapılmaktadır. Bu potansiyellerin azami derecede değerlendirilmesi için arıcılık ürünlerinin işlenmesi paketlenmesi ve pazarlanmasına yönelik yatırımlara önem verilmelidir.
Küçükbaş Hayvancılık	Trabzon ilinde mevcut alanların % 26'sını Çayır-meralar oluşturmaktadır. Yaz aylarında mera ve yaylalardan yararlanan koyun ve keçi sürüleri, kış aylarında ise fındık bahçelerinden yararlanmak suretiyle beslenme sorunu yaşamamaktadır. Özellikle Karayaka koyununun bölgeye adaptasyonunun çok iyi olması popülasyonun yaygınlaştırılmasına avantaj sağlanmaktadır. Bu nedenle küçükbaş hayvancılık yatırımları özendirilmeli ve artırılmalıdır.
Yerel Ürünler Ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	Trabzon ile özdeşleşen Trabzon ekmeği, Trabzon tereyağı, Akçaabat köftesi, telli peynir, kolot peyniri, laz böreği ve mısır ekmeği vs. gibi yerel ürünlerin aile ve mikro işletmecilikten çıkartılıp, Trabzon dışına pazarlama yapabilecek seviyede geliştirilmesi amacıyla makine ekipman alımı ve üretim tesislerinin kurulması, modernizasyonu veya kapasitesinin genişletilmesi gibi faaliyetler ileriye yönelik karlı yatırımlar olacaktır. Mantar yetiştiriciliği, işlenmesi ve paketlenmesine yönelik yatırımların verimli ve sürdürülebilir olduğu düşünülmektedir. Trabzon ilinde fidan ve fide üretimi özendirilmelidir

Tablo 319. Trabzon’da tarımsal yatırım için uygun sektörler ve alanlar (Devam)

Sektör adı	Açıklama
Entegre Fındık İşleme Ve Paketleme	Trabzon ili Türkiye’de fındık üretimi açısından 3. Sırada yer almaktadır. Üretilen fındığın kurutulması, işlenmesi paketlenmesi ve pazarlanması için mevcut tesislerin modernizasyonu ve yeni entegre tesislerin kurulması.
Balık Unu, Balık Yağı Ve Balık Yemi Üretimi	Trabzon, iç su ve deniz yetiştiriciliği bakımından önemli bir yere sahiptir. Ancak yetiştiricilerin yem ihtiyacının büyük bir çoğunluğu il dışından karşılanmakta bu da girdi maliyetlerini artırmaktadır. Bu maliyetlerin minimuma indirilmesi amacıyla insan gıdası olarak tüketilemeyen su ürünleri ve atıklarının değerlendirilmesi sureti ile balık unu ve balık yağı temin ederek “Balık Yemi”nin mahallinde üretilmesi hem girdileri azaltacak hem de üretimi teşvik edecektir.
Entegre Kesimhane Yapımı	Trabzon ilinde Gıda İşletmelerinin kayıt ve onay işlemlerine dair yönetmelik kapsamında onaylı kesimhane bulunmamaktadır. (Akçaabat ve Vakfıkebir ilçelerinde belediyeye ait modernize edilmesi gereken kesimhane vardır ve yeterli değildir)Bu da kasaplık büyük ve küçükbaş hayvanların hatta kanatlıların kontrolsüz kesimine neden olmaktadır. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak amacı ile adı geçen sektörde Entegre bir kesimhane yapılması hem insan sağlığı için hem de ildeki bu açığın kapatılması açısından son derece önem arz etmektedir.
Entegre Su Ürünleri İşleme Ve Paketleme	Trabzon ili akarsularının bol ve denize geniş bir kıyısı olması nedeniyle balıkçılık önemli bir sektördür. Trabzon’da avlanma yoluyla 22.935. ton / yıl, yetiştiricilik ile 6862 ton / yıl balık üretilmektedir. Mevcut potansiyelden daha fazla yararlanabilmek adına yeni balık işleme-değerlendirme tesislerine ve mevcut olanların modernizasyon ve makine ekipman desteğine ihtiyaç duyulmaktadır.

9.9.6. Trabzon İlinde Tarımsal Üretimi Teşvik Programları

9.9.6.1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (2016-2020)

Tablo 320. Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme programı (2016-2020)

Uygulayıcı Kurum: Tarım Ve Orman Bakanlığı / Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Destek Kapsamı	Bu Tebliğ, 1/1/2016-31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak, tarım ve tarım dışı istihdamı geliştirmek, gelirleri artırmak ve farklılaştırmak için kadın ve genç girişimciler öncelikli olmak üzere gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlere yönelik yatırımlar için yapılacak hibe ödemelerine ilişkin hususları kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	- Hibeye esas proje tutarı alt limiti en az 30.000 Türk Lirası’dır. - Proje bütçesi KDV (katma değer vergisi) hariç hazırlanması gerekmektedir.

9.9.6.2. Ekonomik Yatırımlar

Tablo 321. Ekonomik yatırımlar

Yatırım Konuları	Yatırım Tutarı Üst Limiti (TL)	Destekleme Oranı
Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması	Yeni tesis 2.000.000 Kapasite artırımı ve/veya teknoloji yenileme 1.500.000 Tamamlama 1.750.000	% 50
Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar (Büyükbaş, küçükbaş, hindi ve kaz yetiştiriciliği, su ürünleri ve kültür mantarı* üretimine yönelik sabit yatırımları kapsar)		
*Kültür mantar üretimi kapsamında sadece tamamlama, kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları		
Hayvansal ve bitkisel orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması		
Yenilenebilir enerji kullanan yeni seraların yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Soğuk hava deposu yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Çelik silo yapımı (Sadece yeni tesis yapımı)		
Yenilenebilir enerji üretim tesisleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)		
Kırsal ekonomik alt yapı yatırım konuları		
Kırsal turizme yönelik niteliği yeni tesis olan yatırımlar (Sadece yeni tesis yatırımları)	1.500.000	
Çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
El sanatları ve katma değerli ürünler (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	
Bilişim sistemleri ve eğitimi yatırımları (Sadece kapasite artırımı ve teknoloji yatırımları)	500.000	

9.9.6.3. Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi

Tablo 322. Bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesi

Destek Kapsamı	1/1/2018 - 31/12/2020 tarihleri arasında, kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlamak için belirlenmiş bireysel sulama sistemlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	- Tarla içi damla sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi mikro yağmurlama sulama sistemi kurulması, - Tarla içi yüzey altı damla sulama sistemi kurulması, - Lineer veya Center Pivot sulama sistemi kurulması, - Tamburlu sulama sistemi kurulması, - Güneş enerjili sulama sistemi kurulması.
Yatırım Tutarı ve Destek Oranı	Gerçek ve tüzel kişiler için : 1. 000.000 TL Hibe Desteği Oranı : %50

9.9.6.4. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi

Tablo 323. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi

Yatırım Konuları	Destek Miktarı (En Fazla)	Başvuru Yeri ve Tarihi
Hayvansal üretim	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır.
Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık projeleri		
Arı ve arı ürünleri yetiştiriciliği projeleri		
Bitkisel üretim	30.000 TL	Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Kanatlı ve ipekböceği yetiştiriciliği projelerini,		
Kapama meyve bahçesi tesisi projeleri		
Fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği projeleri	30.000 TL	Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Kontrollü örtü altı yetiştiriciliği projelerini,		
Kültür mantarı üretimi projeleri		
Yöresel ürünleri ile tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi	30.000 TL	Başvuruların, genç çiftçilerin kırsal alanda ikamet ettiği veya ikamet etmeyi taahhüt ettiği yerleşim biriminin bağlı olduğu il/ilçe müdürlüklerine bizzat yapılması şarttır. Başvurular 2017/10 no'lu tebliğin yayımlandığı tarihten beş iş günü geçtikten sonra başlar. Başvuru süresi yirmi gündür.
Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi konulu projeleri		
Coğrafi işaretli, yerli gen kaynaklarını kullanarak, organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretim konulu projeleri		
Coğrafi işareti olan gıdaların üretimi konulu projeleri		

9.9.6.5. IPARD Kapsamında Verilen AB Hibe Destekleri

Tablo 324. IPARD kapsamında verilen AB hibe destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar (101)	101-1	Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	%40-70
	101-2	Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-3	Kanatlı Eti Üreten Tarımsal İşletmeler	
	101-4	Yumurta Üreten Tarımsal İşletmeler	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt, et ve yumurta sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 1.000.000 avro
- Broiler ve hindi sektörleri için en az 5.000 avro en fazla 500.000 avro
- Kaz sektörü için en az 5.000 avro en fazla 250.000 avro

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar (103)	103-1	Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	%50
	103-2	Kırmızı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-3	Kanatlı Eti ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-4	Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	
	103-5	Meyve ve Sebze Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri:

- Süt ve Et sektörleri için en az 30.000 avro ve en fazla 3.000.000 avro,
- Süt toplama merkezleri için en az 30.000 avro ve en fazla 1.000.000 avro,
- Meyve ve sebze sektörü için en az 30.000 avro ve 1.250.000 avro,
- Su ürünleri sektörü için en az 30.000 avro ve en fazla 1.500.000 avro.

Tedbir Adı	Sektör	Sektör Adı	Destek Oranı
Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme (302)	302-1	Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması	%55
	302-2	Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması	
	302-3	Zanaatkârlık ve yerel ürün işletmeleri	
	302-4	Kırsal turizm ve rekreasyon faaliyetleri	
	302-5	Su ürünleri yetiştiriciliği	
	302-6	Makine Parkları	
	302-7	Yenilenebilir enerji yatırımları	

Her bir yatırım için uygun harcamaların toplam değeri; en az 5.000 avro ve en fazla 500.000 avro'dur.

9.9.6.6. Döve Alım Desteği

Tablo 325. Döve alım desteği

Destek Kapsamı	TÜRKVET'e kayıtlı sığır işletmesi olan yetiştiricilere, en az 20 baş, en çok 100 baş döve alım bedelinin %30'unun hibe olarak verilmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Tokat, Trabzon

9.6.6.7. Üretici Şartlarında Sözleşmeli Küçükbaş Hayvancılık Projesi

Tablo 326. Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi

Destek Kapsamı	Köylerde üretimi artırmak, atıl kalan mera alanlarını üretime kazandırmak, barınaklarının tam kapasite ile kullanımını sağlanmak, ülkemiz koyun varlığını artırmak ve kırsaldaki koyunculuk yapan insanları sosyal güvenceye kavuşturmayı kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Yatırım Konuları	Hayvan alımı
Uygulama İlleri	81 il

9.9.6.8. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Desteklemeleri

Tablo 327. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) desteklemeleri

Destek Kapsamı	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu için ahır/ağıl tadilatı veya yeni inşaat ile koç/teke alımı ile Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki illerde mevcut işletmelerin et üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik etçi ve kombine ırklardan damızlık boğa alımı yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki Artvin, Bayburt, Samsun, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Tokat ve Trabzon
Yatırım Konuları, Destek Oranı	İNŞAAT - Yeni inşaat veya tadilat : %50 HAYVAN ALIMI - Damızlık boğa, koç-teke alımı: %80

9.9.6.9. Arıcılık, İpekböcekçiliği, Kaz ve Hindi Yatırımları Desteği

Tablo 328. Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği

Destek Kapsamı	Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yetiştiriciliğinde üretimin artırılması, kalitenin yükseltilmesi için damızlık işletmelerinin ve ticari modern işletmelerin kurulmasına yönelik yatırımların desteklenmesini kapsamaktadır.
Kimler Başvurabilir	Gerçek ve tüzel kişiler
Uygulama İlleri	Arıcılık destekleme konuları ve uygulama illeri; Destekleme konuları; bal süzme makinası, bal eritme ve dinlendirme kazanı, sır alma teknesi, polen tuzaklı boş kovan, elektrik üreten güneş enerjisi sistemi, seyyar arıcı barakası, bal sağım çadırı malzemelerini kapsar. Tebliğ kapsamında Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon, illerinde kayıtlı üreticiler desteklenecektir. Kaz ve hindi yetiştiriciliği destekleme konuları ve uygulama illeri; Damızlık kaz işletmelerinde yeni kümes ve kuluçkahane inşaatı, makina, alet ve ekipman alımı, ticari kaz ve hindi işletmelerinde ise yeni kümes yapımı, alet ve ekipman alımını kapsar.

9.6.6.10. Tarımsal Krediler

Tablo 329. Düşük faizli yatırım ve işletme kredisi uygulamaları

Uygulayıcı Kurum: Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri

Kredi Konuları		İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti(TL)
		Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi /Kredisi	
Hayvansal Üretim Konuları				
Sütçü, etçi, kombine siğir yetiştiriciliği	100.000 TL'ye kadar	100	100	12.500.000
	100.001-750.000 TL	100	50	
	750.001-5.000.000TL	75	50	
	5.000.001 - 12.500.000TL	50	25	
Yaygın hayvansal üretim	100.000 TL'ye kadar	100	100	250.000
	100.001-250.000 TL	75	50	
Damizlik düve yetiştiriciliği	-	100	75	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		50	50	5.000.000
Küçükbaş hayvancılık		100	75	5.000.000
Aricilik		50	50	1.500.000
Kanatlı sektörü		50	25	3.000.000
Kanatlı sektörü damizlik yetiştiriciliği		100	100	7.500.000
Su ürünleri sektörü		100.000 TL'ye kadar	100	100
	100.001-5.000.000 TL	100	50	
Muhtelif Konular				
İyi tarım/organik tarım uygulamaları	-	50	50	5.000.000
Tarımsal mekanizasyon (traktör ayırık)	-	75	-	1.500.000
Traktör	75.000 TL'ye kadar	50	-	250.000
	75.001-250.000 TL	25	-	
Modern basınçlı sulama	-	100	-	1.500.000
Arazi alımı		25	25	500.000
Soğuk hava deposu yatırımları		50	25	5.000.000
Lisansli depoculuk yatırımları	Kapasitesi 10 bin tona kadar olan yatırımlar	75	50	10.000.000
	Kapasitesi 10 bin tondan büyük yatırımlar	75	50	20.000.000
Tarımsal ürünlerin işlenmesi	-	50	50	5.000.000
Tarımsal amaçlı kooperatiflerin üretim konuları				
Damizlik süt siğiri yetiştiriciliği	-	100	50	7.500.000
Büyükbaş hayvan besiciliği		75	50	5.000.000
Küçükbaş hayvan besiciliği		100	75	5.000.000
Kontrollü örtü altı tarımı		75	50	7.500.000
Su ürünleri avcılığı		100	50	3.000.000
Tarımsal ürün işleme, paketlenme, depolama tesisi		75	50	5.000.000
Yaş çay yaprağı üretimi		-	50	5.000.000

9.9.6.11. ORKÖY Destekleri

Tablo 330. ORKÖY destekleri

Uygulayıcı Kurum: Tarım ve Orman Bakanlığı /Orman Genel Müdürlüğü, ORKÖY

ORKÖY Desteklerinin Amacı	Ormanların korunması, geliştirilmesi ve işletilmesi hedeflerine ulaşmak için, orman köylüsünün sosyo ekonomik yönden kalkınmalarını desteklemek amacıyla kredi-hibe desteğinde bulunmak suretiyle, ormanlar üzerindeki olumsuz baskıyı azaltmak ve ormanların sürdürülebilir olmasına katkı sağlamaktır.
Kimler Başvurabilir	ORKÖY kredisinden yararlanabilmek için, köyün/mahallenin ilgili yönetmelikte belirtilen şartları taşıması gerekmektedir. Köy ya da mahallenin ormanla ilişkisini bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerinden öğrenebilirler. Orman köyü tanımı Yönetmelikte; Orman köyü: “Mülki sınırları içerisinde Devlet ormanı olan köyler ile daha önce orman köyü iken 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanunla mahalleye dönüşen yerler” şeklinde tanımlanmaktadır. Orman köylüleri ORKÖY desteklerinden yararlanabilir. Bu desteklerden yararlanmak için bulundukları yerdeki Orman İşletme Müdürlüklerine başvurabilirler. Orman köylüsü tanımı ise Yönetmelikte; “Orman köyü/mahallesinde kredi ve hibe tespit tarihi itibarıyla en az bir yıl süreyle ikamet etmekte olan halk” şeklindedir.

Orman Genel Müdürlüğü orman köylülerini desteklemek amacıyla iki türlü kredi desteği vermektedir.

a- Ferdi Kredi Desteği

Ferdi projelere belirlenecek oranlarda her yıl hibe desteği verilmektedir. 2017 yılı için hibe oranı % 20'dir. Ferdi krediler, sosyal ve ekonomik maksatlı olarak ikiye ayrılır.

a.1 Sosyal Nitelikli Krediler

Odun tüketimini azaltmaya yönelik uygulanan kredi türüdür. Bu krediler faizsiz olup, vade süreleri proje türlerine göre 3- 7 yıl arasında değişmektedir.

Sosyal Nitelikli Proje Örnekleri; dam örtülüğü malzemeleri, kat kalorifer sistemi, güneş enerjisi ile su ısıtma sistemleri, dış cephe mantolama v.b. projelerdir.

a.2 Ekonomik Nitelikli Krediler

Ekonomik maksatlı hayvancılık ve fenni arıcılık kredileri faizsiz, diğer krediler ise ortalama yıllık % 1,5 faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Ekonomik maksatlı kredilerde vade süreleri proje türlerine göre 2- 7 yıl arasında değişmektedir.

Ekonomik Nitelikli Proje Örnekleri; hayvancılık (süt sığırcılığı, besi sığırcılığı, süt koyunculuğu, besi koyunculuğu vb.), fenni arıcılık, kültür mantarcılığı, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği, ev hanımları için mikro kredi, seracılık, bağcılık ve meyvecilik vb. projelerdir.

b- Kooperatif Kredi Desteği

Kooperatif kredileri faizlidir. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilere uyguladığı faizin yedide biri (1/7) oranında yıllık faizle kredi verilir. Yıllık faiz oranı vade süresi 1-4 yıl olanlar için % 1,4286, dört (4) yılın üzerinde olanlar için ise % 1,5714'dür. Vade süreleri proje türlerine göre 3- 8 yıl arasında değişmektedir. Ayrıca projelere, her yıl genel müdürlükçe belirlenecek oranlarda hibe desteği verilmektedir.

9.9.6.12. Yatırım Teşvikleri

Uygulayıcı Kurum: Ekonomi Bakanlığı / Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Genel Açıklamalar

İlgili Mevzuat

- 19.06.2012 tarih ve 28328 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar"
- 20.06.2012 tarih ve 28329 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2012/1)"

Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; 1 inci ve 2 nci bölgelerde bir milyon Türk Lirası, 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde ise beşyüzbin Türk Lirası olması gerekir. Ayrıca, yatırımların asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları sağlaması da gerekir.
- Finansal kiralama yöntemiyle yapılacak yatırımlarda finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari ikiyüzbin Türk Lirası olması gerekir.
- Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşamaz.

Müracaat

- Teşvik belgesi müracaatları, Ekonomi Bakanlığı'na yapılır. Ancak, genel teşvik uygulamaları kapsamında yer alan ve sabit yatırım tutarı onmilyon Türk Lirasını aşmayan, tebliğle belirlenecek yatırımlar için yatırımcının tercihiyle bağlı olarak yatırımın yapılacağı yerdeki yerel birimlere de müracaat edilebilir.

Teşvik belgesi

- Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için, projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesi düzenlenmesi gerekir.

Diğer desteklerden yararlanma

Bu kapsamdaki destek unsurlarından yararlanan yatırım harcamaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinden yararlanamaz. Ancak, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sadece sübvansiyonlu kredi desteğinden yararlanan yatırımlar, bu Karar kapsamında faiz desteği dışındaki diğer destek unsurlarından yararlandırılabilirler.

Tarım sektörüne ilişkin değerlendirme

- Tarım sektörüne yönelik yatırımlar, “Genel Teşvik Sistemi” ve “Bölgesel Teşvikler”den yararlanabilir.

Genel Teşvik Sistemi

Bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen asgari sabit yatırım tutarı şartı ile diğer Tebliğ şartlarını sağlayan tarımsal yatırımlar, Genel Teşvik Sistemi kapsamında gümrük vergisi muafiyeti ve KDV istisnası desteğinden faydalanılabilir. Ayrıca, Bölgesel Teşvik Sistemi kapsamında teşvik belgesi düzenlenebilecek olan yatırımlar için talep edilmesi halinde genel teşvik uygulamaları çerçevesinde belge düzenlenebilir.

Genel teşvik sistemi kapsamında teşvik edilemeyecek yatırımlar:

- Un, irmik (makarna imalatı ile entegre irmik yatırımları ve mısır irmiği yatırımları hariç), yem (balık unu, balık yağı, balık yemi ve entegre hayvancılık üretimi içindeki yem üretimi hariç), mısır nişastası ve nişasta bazlı şeker.
- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek).
- Küp şeker.
- 5 dekarın altındaki seracılık yatırımları.
- Bitkisel üretim (5 dekar ve üstü seracılık yatırımları, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç).
- Bölgesel uygulamalar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları.
- 5 ton/gün ve altında üretim kapasitesine sahip süt işleme yatırımları.

Teşviki belirli şartlara bağlı yatırım konuları:

- Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş,
- Damızlık büyükbaş entegre hayvan yetiştiriciliğinde (et/süt yönlü) asgari 150 büyükbaş/dönem,

- Kanatlı entegre yatırımlarında 100.000 adet/dönem,
- Süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında (damızlık dahil) 1.000 küçükbaş dönem şartı aranır.

Bölgesel Teşvikler

Tablo 331. Trabzon ilinde bölgesel teşvikler kapsamında desteklenen tarımsal sektörler

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	Asgari Yatırım Tutarları veya Kapasiteleri
Entegre hayvancılık yatırımları (entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil)*	500 Bin TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı**	1 Milyon TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (Balık yavrusu ve yumurtası üretimi dâhil)	500 Bin TL
Soğuk hava deposu hizmetleri	1000 metrekare
Lisanslı depoculuk	1 Milyon TL
Seracılık	20 Dekar

*Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 500 büyükbaş/dönem, damızlık büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, damızlık küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş, süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş/dönem ve kanatlı entegre yatırımlarında 200.000 adet/dönem asgari kapasite şartı aranır (damızlık kanatlı entegre yatırımlarında kapasite şartı aranmaz).

**Gıda ürünleri ve içecek imalatı yatırımlarından "makarna, makarna ile entegre irmik yatırımları, şehriye, kuskus, yufka, kadayıf, pirinç, ev hayvanları için hazır yem, balık unu, balık yağı, balık yemi, ekmek, rakı, bira, kuruyemiş, turşu, linter pamuğu, çay, fındık kırma/kavurma, hazır çorba ve et suları ve müstahzarları üretimleri ile tahıl ve baklagil tasnif ve ambalajlanması" yatırımları bölgesel teşviklerden yararlanamaz.

Trabzon İlinde Bölgesel Teşvik Kalemleri

Tablo 332. Trabzon ilinde bölgesel teşvik kalemleri

Destek Unsurları	31.12.2016 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2017 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
KDV İstisnası	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	
Vergi İndirimi		
Yatırıma Katkı Oranı (%)	25	20
Vergi İndirim Oranı (%)	60	50
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		
Desteğin Uygulama Süresi	5 yıl	3 yıl
Desteğin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	20	
Yatırım Yeri Tahsis	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar	

Tablo 332. Trabzon ilinde bölgesel teşvik kalemleri (Devam)

Destek Unsurları	31.12.2016 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2017 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar
Faiz Desteği		
TL Kredisi	3 puan	
Döviz Endeksli Kredi/Döviz Kredisi	1 puan	

Bölgesel Teşvik Kalemlerine İlişkin Açıklamalar

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için gümrük vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

KDV İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için katma değer vergisinin ödenmemesi şeklinde uygulanır.

Vergi İndirimi: gelir veya kurumlar vergisinin, yatırım için öngörülen katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli olarak uygulanmasıdır.

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamı yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının belirli bir süre Bakanlıkça karşılanmasıdır.

Yatırım Yeri Tahsis: Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için Maliye Bakanlığı'nca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yatırım yeri tahsis edilebilir.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli krediler için sağlanan bir finansman desteğidir. Teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin veya kâr payının belli bir kısmı Bakanlığımızca karşılanmaktadır.

Bir Alt Bölge Desteğinden Faydalanma

Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar, aşağıdaki şartlarından en az birini sağlaması durumunda vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından bulundukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir.

Sağlanması gerekli şartlar;

- Yatırımın organize sanayi bölgesinde gerçekleştirilmesi,
- Yatırımın aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş gerçek veya tüzel kişinin ortağı olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi ve ortak faaliyet gösteren alanda entegrasyonu sağlayacak bir yatırım olması.

9.9.6.13. Kalkınma Ajansları Tarafından Desteklenen Alanlar

Uygulayıcı Kurum: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

Kalkınma Ajansları, Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulunun kararlaştırdığı ve Kalkınma Bakanlığı'nın onayladığı çalışma programı ve bütçe doğrultusunda hazırlanan ve finanse edilen mali destek programları kapsamında tarım sektörüne de destek sunabilmektedirler.

Bu programlar kapsamında, destek için öncelikli alanlar, örnek proje konuları ve başvuru koşulları Ajansların web sitelerinde ilan edilmekte ve başvuru rehberlerinde ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Kalkınma Ajansları, detayları yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmek kaydıyla;

- Yerel idarelere,
- Üniversitelere,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına,
- Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarına,
- Sivil toplum kuruluşlarına,
- Kâr amacı güden işletmelere,
- Kooperatif ve birliklere,
- Gerçek ve tüzel kişilere,

proje veya faaliyetleri için “Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği”nde belirtilen usul ve esaslar dâhilinde “mali ve teknik” olmak üzere iki konuda destek sağlanmaktadır.

Mali Destek Türleri:

1. Doğrudan Finansman Desteği

Doğrudan finansman desteği, ajansın esas itibarıyla proje teklif çağrısı yöntemiyle kullandığı desteklerden oluşur. Ancak ajans istisnai olarak, proje teklif çağrısı yapmaksızın ve proje hazırlığı konusundaki yükümlülüklerinden bazılarını hafifletmek veya proje hazırlık sürecini doğrudan yönetmek suretiyle, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklinde de doğrudan destek sağlayabilir. Bu destek 3 şekilde sağlanır; “Güdümlü Proje Desteği”, “Doğrudan Faaliyet Desteği” ve “Proje Teklif Çağrısı”.

2. Faiz Desteği

Faiz desteği, kâr amacı güden gerçek ve tüzel kişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlardan alacakları krediler karşılığında ödeyecekleri faiz giderlerinin, Ajans tarafından karşılanmasını öngören karşılıksız yardımdır.

3. Faizsiz Kredi Desteği

Faizsiz kredi desteği, ajans tarafından kâr amacı güden gerçek ve tüzelkişilerin başvuru rehberinde belirtilen nitelikteki projeleri için, ilgili aracı kuruluşlar eliyle kredi verilmesini ve bu mali desteğin bu Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar dâhilinde ajansa faiz ödenmeksizin taksitler halinde geri ödenmesini öngören karşılıksız yardımdır. Faizsiz kredi desteğinde, yararlanıcıya sözleşme tarihinden itibaren en az üç ay geri ödemesiz dönem tanınır ve geri ödeme işlemleri, sözleşme tarihinden itibaren en fazla dört yıl içinde tamamlanır.

9.9.6.14. KOSGEB Hizmet ve Destekleri

Desteklenen Sektörler

- Madencilik ve taş ocakçılığı
- İmalat
- Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı
- Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri
- İnşaat
- Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı
- Ulaştırma ve depolama
- Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri
- Bilgi ve iletişim
- Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
- İdari ve destek hizmet faaliyetleri
- Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor
- Diğer hizmet faaliyetleri

Destek Programları

- Genel Destek Programı
- Ar-ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Programı
- Kobi Proje Destek Programı
- Girişimcilik Destek Programı
- Tematik Destek Programı İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı
- Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı
- Finansman Destekleri (Kredi Faiz)

Bir işletmenin KOSGEB desteklerinden yararlanabilmesi için öncelikle veri tabanına kayıt olması gerekmektedir. Veri tabanına kayıt işlemleri için <http://www.kosgeb.gov.tr> adresinden “E-KOBİ” tıklanıp KOSGEB’ e ilk kayıt linkini seçip işletmeye ait bilgiler girilir kaydedilip sonraki sayfada KOBİ Bilgi Beyannamesi doldurulur.

10. KAYNAKÇA

- Açıl, A. F., & Demirci, R. (1984). Tarım ekonomisi dersleri. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi.
- Adamides E. D. ve Karacapilidis N., 2006. Information Technology Support for the Knowledge and Social Processes Of Innovation Management. *Technovation*, (26):50–59.
- Altıntaş, G., & Altıntaş, A. (2012). Kimyevi Gübre Ve Toprak Tahlili Desteğinin Sosyoekonomik Açından İncelenmesi (Tokat İli Örneği). *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18(1 ve 2), 55-68.
- Aydoğan, M. ve Yulaıcı, A., 2014. Samsun İlindeki Tarımsal Üretici Örgütlerinin Yapısal Sorunları ve Çözüm Önerileri. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiri Kitabı Cilt III, 1232-1239, 3-5 Eylül, 2014, Samsun.
- Aydoğan, M., 2018. Tarımsal Yenilik Sistemleri ve İşbirliği Ağları: Samsun İli Çeltik Üreticileri Örneği. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi ABD, Tarım Politikası ve Yayım Bilim Dalı, Samsun.
- Aydoğan, M., Demiryürek, K., & Yulaıcı, A. (2016). Samsun İli tarımsal üretici örgütleri arasındaki işbirliğinin örgüt başarısına etkisi. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 31(2), 215.
- Baltacı, A., Burgazoğlu, H., Kurtuldu, S., 2014. Kırklareli İli Gıda ve İçecek İmalatı Sektörünün Rekabetçilik Düzeyinin Analizi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:14, Yıl:14, Sayı:1, 14:75-94
- Bayramoğlu, Z., Kaya, S., & Karakayacı, Z. (2015). Tarım işletmelerinde risk kaynakları ve risk yönetim stratejilerinin belirlenmesi; Çumra ilçesi örneği. *Selçuk Tarım Bilimleri Dergisi*, 27(1), 46-54.
- Bulu, M., Eraslan, İ.H., Şahin, Ö., 2004. Elmas (Diamond) Modeli İle Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi. 3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 25 - 26 KASIM 2004, Eskişehir
- Can, M. F., & Sakarya, E. (2012). Dünya ve Türkiye’de tarım ve hayvancılık kooperatiflerinin tarihsel gelişimi, iktisadi önemi ve mevcut durumu. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 83(1), 27-36.
- Carbonell, P. ve Rodriguez, A. I., 2006. The Impact of Market Characteristics and Innovation Speed on Perceptions of Positional Advantage and New Product Performance. *International Journal Of Research in Marketing*, (23):1–12.
- Ceyhan, V., Bozoğlu, M., Demiryürek, K., Cinemre, H.A. ve Kılıç, O. (2006). Tarımsal Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğinin Değerlendirilmesi: Samsun İli Örneği. VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, 13-15 Eylül, Bildiriler Kitabı, 642-652, Antalya, Türkiye.
- Charnes, A., Cooper, W. W., & Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European journal of operational research*, 2(6), 429-444.
- Coelli, T. (1998). A multi-stage methodology for the solution of orientated DEA models. *Operations Research Letters*, 23(3-5), 143-149.
- Çağlar, E., 2006. Türkiye’de Yerelleşme Ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar Ve Organize Sanayi Bölgeleri. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Kitabı, TEPAV Yayını, Ankara, 305-316.
- Çakmak, E. ve Gümüş, S., 2005. Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(01).
- Deliktaş, E. (2002). Türkiye Özel Sektör İmalat Sanayinde Etkinlik ve Toplam Faktör Verimliliği Analizi. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, 29(3-4): 247-284.
- Demirel, Y. ve Seçkin, Z, 2008. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (1), s.189-202.

10. KAYNAKÇA (DEVAM)

- Demiryürek, K., Ceyhan, V., & Bozoğlu, M. (2012). Risk attitudes of organic and conventional hazelnut producers in Turkey. *Human and Ecological Risk Assessment: An International Journal*, 18(2), 471-482.
- Erkuş, A. (1995). Ark., 1995. Tarım Ekonomisi. AÜZF Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları (5): Ankara.
- Erkuş, A., & Demirci, R. (1985). Tarımsal işletmecilik ve planlama. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Farrell, M. J., & PEARSON, E. S. (1957). SERIES A (GENERAL). *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General)*, 120(3), 253-29.
- Gülpınar, V. ve Kır, K.C., 2016. BİST 100 Endeksine Dâhil Şirketlerin Yönetim Kurulu Yapıları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18 Sayı 1 (135-148).
- Güvercin, C.H. 2004. Sosyal güvenlik kavramı ve Türkiye’de sosyal güvenliğin tarihçesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57:2, 89-95.
- ITC, 2018. International Trade statistics for international business development. <https://www.trademap.org/Index.aspx>
- Kara, M., 2008. Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları. DPT Uzmanlık Tezi. DPT Yayınları, Yayın No:2774, Ağustos, Ankara.
- Karagölge, C. (1987). Tarım ekonomisi. <http://hdl.handle.net/123456789/701>
- OECD (2001). Measuring Productivity: Measurement of Aggregate and Industry Level Productivity Growth. <https://www.oecd.org/std/productivitystats/2352458.pdf>
- Özsayın, D., & Çetin, B. (2004). Hayvan sigortası yaptırmış işletmelerde risk ve risk yönetimi algılamaları. *Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi*.
- Porter, M., E., 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press, (Republished with a new introduction, 1998.)
- Sarıtaş, A. ve Tunca, M.Z., 2017. Porter Modeline Dayalı Sektörel Kümelenme Analizi: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), 82-97.
- Savaşçı, D., 2017. Küresel Beşeri Sermaye Endeksi: Türkiye Değerlendirmesi. Adana Sanayi Odası Yayınları, Adana.
- Stoneman, P., 1983. *The Economic Analysis of Technological Change*, Oxford University Pres, New York
- TÜİK, 2018. Bitkisel Üretim İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>
- Webrazzi, 2018. Webrazzi E-Ticaret Konferansları, İstanbul.
- Weerawardena, J. ve O’cass, A., 2004. Exploring The Characteristics Of The Market-Driven Firms And Antecedents to Sustained Competitive Advantage. *Industrial Marketing Management*, (33):419– 428.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi
Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

Maden Mahallesi Eğrice Mevkii No: 41 Piraziz/GİRESUN
Tel: 0 454 361 52 41 - Faks: 0 454 361 52 40
www.dokap.gov.tr